

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHİYAT ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI

**ÖLÜM VE SONRASINA AİT GÜNÜMÜZ HALK
İNANÇLARININ TEOLOJİK ALT YAPISI
(İSTANBUL/MALTEPE ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Abdulhamid PEHLİVAN

İstanbul, 2005

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLÂHİYAT ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI

**ÖLÜM VE SONRASINA AİT GÜNÜMÜZ HALK
İNANÇLARININ TEOLOJİK ALT YAPISI
(İSTANBUL/MALTEPE ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Abdulhamid PEHLİVAN

Danışman: PROF. DR. M. SAİM YEPREM

İstanbul, 2005

ÖZET

Ölüm ve Sonrasına Ait Günümüz Halk İnançlarının Teolojik Altyapısı (İst./Maltepe örneği) isimli bu tezde, mümkün olduğunca ölüm ve sonrası hayat için yapılan ritüelleri, İslâm hukuku çerçevesinde ele alarak, Maltepe'ye has olan ölüm geleneklerinden bahsedilmeye çalışılmıştır. Cenazeler konusu diğer konulardan çok farklı bir karakter arzetymekte, ve bu konuda dinî olan ritüellerle gelenekten gelen ritüeller biribiri içine girmiş bulunmaktadır. Bu yüzden ölümler ve defin işlemleri ile ilgili hususları, önce İslâm kaynakları ışığında aktardıktan sonra Maltepe halkının inançları ve uygulamaları olarak olduğu gibi anlatma hedeflenmiştir.

Çalışmamız giriş ve iki temel bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu ve problemi, amacı, önemi, hipotezleri, varsayımları, kapsam ve sınırları, evren ve örneklem üzerinde durulmuştur. Araştırmanın sonunda anket çalışması metni ek olarak yer almaktadır.

Birinci bölümde araştırmanın teorik çerçevesi çizilerek âhirete îmân; ölüm, hurâfe, bâtil inanç ve bid'at alt başlıklarından oluşan temel kavramlar; mevlid, ıskat-devir, yas tutma (matem), türbe başlıklarından oluşan diğer kavramlardan oluşmaktadır.

İkinci bölümde örneklem grubunun demografik yapısı, temel dînî inançları ve bilgileri, ölüm öncesi ve sonrasına ilişkin halk inançları, cenâze ve kabir namazları, çeşitli tutum ve davranışlar, ölümün bireysel ve toplumsal yapısı, ötenazi, intihar ve reenkarnasyon gibi konularla ilgili bulgulardan oluşmaktadır.

ÖNSÖZ

Günümüzde, diğer ilahiyat alanlarında olduğu gibi, kelâm ilmine ait literatürü de daha sağlıklı anlama ve üstü tozlanmış tarihî mirasımızı yeniden ortaya çıkarma çabası çok büyük önem arz etmektedir. Bu amaçla çok çeşitli biçimde ortaya konan yoğun ilmî gayretler cümlesinden olmak üzere, “Güncel Kelâm Problemleri” başlığı altında yapılan bir çok araştırma ve çalışma, günümüz insanının zihnini meşgul eden çözümü zor pek çok probleme cevap aramaktadır. İlmî disiplin olarak ortaya çıktığı ilk günden itibaren, tarih boyunca geçirdiği her evrede döneminin en canlı ve aktüel konuları etrafında şekillenmiş bir ilim dalı olan kelâm ilmi, bu yüzden güncel olandan uzak kalmamalı, bu alanda misyonunun gereğini mutlaka yerine getirmeli, dinin açıklanması gereken tüm boyutlarını, aklî ve naklî delillerle en iyi şekilde izah edebilmelidir. Bu amaca yönelik küçük bir katkı olarak gerçekleştirilen çalışmamızda, bireylerin ölüm sonrasıyla ilgili algı ve uygulamalarına ulaşılmaya çalışılmış, araştırılıp ele alınan konular, dînî kaynaklardaki kökenleri üzerinden hareket edilmek suretiyle temellendirilmiştir.

Bazı olaylar vardır ki bunlar sadece insanların bir kısmı tarafından yaşanır, diğerleri bunlarla hiç ilgilenmez. Bazı olaylar ise herkesi ilgilendirir, fertler onları bire bir bizzat yaşarlar. İşte herkes için mukadder olan, canlılarda yaşamsal fonksiyonların tamamen durması anlamına gelen “ölüm” hadisesi herkes tarafından görülecek ve yaşanacak olan en önemli gerçekliklerden biridir. Başlangıçtan bu yana, insanoğlunu çok derinden etkilemiş olan bu hadise, insanı aynı konu üzerinde çeşitli ve birbirinden çok farklı düşüncelere sevk etmiştir. Ölüm olayı karşısında yaşanan âcizlik ve ölüm sonrasına ilişkin bilgi yetersizlikleri, bütün toplumlarda konuyla ilgili olarak çeşitli inanç, âdet, töre ve törenlerin oluşmasına neden olmuştur.

İlkel dönem insanları, ölümün tam olarak “bir yok” oluş anlamına gelmediğine; ölen kişinin yaşamını herhangi bir şekilde sürdürdüğüne, geride bıraktıklarıyla ilişkiler kurduğuna, hatta onların günlük yaşantılarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebildiğine inanmışlardır. Ölenin hem geri dönerek insanlara zarar verebileceği korkusu, onun hem anılmaya, yiyeceğe, giyeceğe vb. şeylere ihtiyaç duyabileceği

inancı, toplumlarda bir “ölü kültü” nün ortaya çıkmasına sebep teşkil etmiştir. Ölen kişiye karşı duyulan bu iki yanlı duygu, yani hem korku hem sevgi, ölüleri gömme şekillerini de etkilemiş, bazı yerlerde ceset, vakit geçirilmeden gömüldüğü ya da ıssız yerlere bırakıldığı gibi, bazı yerlerde de görkemli mezarlara, pramitlere, evin içine, avluya veya köy meydanına gömülmüş, mezarlara yiyecek, içecek, giyecek gibi şeyler bırakılmıştır.

Bu tezde İstanbul’un Maltepe ilçesi esas alınarak, bu ilçede yaşayan insanların ölüm ve sonrası hayat için yaptıkları ritüellerin incelenilmesine çalışılacaktır. Cenaze konusu, diğer konulardan çok farklı bir karakter arzietmekte olup bu hususta dînî olan ritüellerle, gelenekten gelen ritüeller birbirinin içine girmiş bulunmaktadır. Bu yüzden ölüm ve defin işlemleri ile ilgili hususlar önce İslâm kaynakları ışığında aktarılacak ardından da araştırmamızın anketlerini gerçekleştirdiğimiz Maltepe halkının bu husustaki inanç ve uygulamaları ele alınacaktır.

Çalışmamız bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu ve problemi, amacı, önemi, anketimizin hipotezleri, varsayımları, kapsam ve sınırları, evren ve örneklem üzerinde durulmuştur. Araştırmanın sonunda anket çalışmasının metni ek olarak ayrıca yer almaktadır.

Birinci bölümde araştırmanın teorik çerçevesi çizilerek âhirete îmân; ölüm, hurâfe, bâtil inanç ve bid’at gibi alt başlıklardan oluşan konuyla doğrudan ilişkili temel kavramlar ile; mevlid, ıskat-devir, yas tutma (mâtem) ve türbe başlıklarından oluşan diğer yan ve tâli kavramlar kısaca ele alınmıştır.

İkinci bölümde örneklem grubunun demografik yapısı, bunların temel dînî inançları ve bilgileri; ölüm öncesi, ölüm sonrasına ilişkin halk inançları, cenâze ve kabir namazları; ölümle bağlantılı çeşitli tutum ve davranışlar; ölümün bireysel ve toplumsal yapısı; ötenazi, intihar ve reenkarnasyon gibi konularla ilgili bulgulardan oluşmaktadır.

Bu çalışma sırasında yardım, teşvik ve yönlendirmelerinden büyük ölçüde yararlanmaya çalıştığım saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. M. Saim Yeprem Bey’e; tezin ilk gününden itibaren desteklerini esirgemeyen, geçirdiği anî rahatsızlık nedeniyle tezimi bitimine kadar resmen yönetemeyen Prof. Dr. Metin Yurdagür Bey’e; kendisine

her başvuru sırasında yakın ilgi ve yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. İlyas Çelebi Bey'e, anket sorularının hazırlanması ve yorumlanmasında benden yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu Bey'e, Prof. Dr. Veysel Uysal Bey'e, İsam'a ve anketin uygulanmasında emeği geçen herkese teşekkürü borç bilirim.

Abdulhamid Pehlivan

Maltepe, 2005

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLolar LİSTESİ.....	VII
KISALTMALAR.....	XII
GİRİŞ.....	1
A. Konu ve Problem.....	5
B. Araştırmanın Amacı.....	6
C. Araştırmanın Önemi.....	7
D. Araştırmanın Hipotezleri.....	7
E. Araştırmanın Varsayımları.....	9
F. Araştırmanın Kapsam ve Sınırları.....	10
G. Evren ve Örneklem.....	11

I. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

A. Âhirete İmân.....	13
B. Temel Kavramlar.....	25
1. Ölüm.....	25
1.1 Ölüm Öncesi.....	28
1.1.1 Hasta Ziyâreti.....	28
1.2 Ölüm Ânı.....	30
1.2.1 Ölümün Duyurulması.....	33
1.2.2 Ölünün Yıkanması (Techiz).....	34
1.2.3 Ölüyü Kefenleme (Tekfîn).....	37
1.2.4 Cenâze Namazı.....	39
1.2.4.1 Cenâze Namazının Kılınması İçin Aranan Şartlar.....	40
1.2.4.2 Cenâze Namazının Kılınışı.....	40
1.2.5 Cenâzenin Kabre Götürülmesi.....	42
1.2.6 Ölünün Gömülmesi (Defîn).....	43
1.2.7 Telkin.....	43
1.2.8 Kabir.....	44
1.2.8.1 Kabir Suâli.....	45
1.2.8.2 Kabir Azâbı.....	46
1.3 Ölüm Sonrası.....	49

1.3.1 Tâziye.....	49
1.3.2 Ölü Yemeği ve Ölüyü Anma.....	50
1.3.3 Ölünün Özel Eşyalarının Dağıtılması.....	51
1.3.4 Ruhla İlgili İnançlar.....	51
1.3.5 Kabir Ziyareti ve Yanlış Uygulamalar.....	55
1.3.6 Kabir Namazı.....	58
1.3.7 Yas.....	59
2. Hurâfe.....	60
2.1 Ölüm Öncesi ile İlgili İnanış ve Uygulamalar.....	65
2.2 Ölüm Anı ile İlgili İnanış ve Uygulamalar	67
2.3 Ölüm Sonrası ile İlgili İnanış ve Uygulamalar.....	69
3. Bâtıl İnanç.....	74
4. Bid'at.....	81
C. Diğer Kavramlar.....	95
1. Mevlid.....	95
1.1 Mevlid Törenlerinin Tarihçesi.....	95
1.2 Maltepe'de Yapılan Mevlid Törenleri.....	100
1.3 Maltepe'de Mevlid Törenlerinin Yapıldığı Mahaller.....	101
1.4 Mevlidin Okunuşuyla İlgili Âdetler.....	102
1.5 Mevlid Yemeği ve İkramları.....	102
2. Iskat-Devir.....	103
3. Yas Tutma (Mâtem) ve Süresi.....	108
4. Türbe.....	110

II. BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLARI

A. Örneklem Grubunun Demografik Yapısıyla İlgili Genel Bilgiler.....	123
1. Cinsiyet.....	123
2. Yaş.....	123
3. Eğitim Durumu.....	124
4. Doğum Yeri.....	125
5. Medenî Durum	125
6. Ekonomik Durum	126
7. Deneklerin Maltepe'deki İkâmet Süreleri.....	126
8. Meslekî Durum.....	127
B. Âhîret ve Âhîret Hayatına İlişkin İnanç ve Kanaatler.....	128
C. Ecel, Ru'yet, ve Cenazeye Yapılan İşlemler Hakkında İnanç ve Kanaatler.....	134

D. Ölüm Öncesi ve Sonrasıyla İlgili Halk İnançları.....	150
1-Ölüm Öncesi.....	151
2-Ölüm Sonrası.....	157
E. Cenaze ve Kabir Namazı Kılma.....	182
F. Ölünün Arkasından Yapılan Geleneksel-Modern Törenler ve Tutumlar	186
G. Ölümün Bireysel ve Toplumsal Yansımaları.....	192
H. Ötenazi, İntihar, Reenkarnasyon ve Organ Bağışı.....	205
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	212
EK 1.....	223
EK 2.....	224
EK 3.....	231
KAYNAKÇA.....	232

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1:	Deneklerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı
Tablo 2:	Deneklerin Yaşlarına Göre Dağılımı
Tablo 3:	Deneklerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı
Tablo 4:	Deneklerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı
Tablo 5:	Deneklerin Medeni Durumlarına Göre Dağılımı
Tablo 6:	Deneklerin Yaşlarına Göre Dağılımı
Tablo 7:	Deneklerin Maltepede İkametlerine Göre Dağılımı
Tablo 8:	Deneklerin Meslekî Durumlarına Göre Dağılımı
Tablo 9:	Deneklerin Âhirete İnançlarına Göre Dağılımı
Tablo 10:	Deneklerin Kabir Azabına Verdikleri Cevapları ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı
Tablo 11:	Deneklerin Ölümün Son Olup Olmadığı İfadesine Katılma Durumları ve Cinsiyete Göre Dağılımı
Tablo 12:	Deneklerin Yaşları ve Şefaate İnançla İlgili Cevaplarına Göre Dağılımı
Tablo 13:	Deneklerin Şefaate İlgili Soruya Verdikleri Cevapları ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı
Tablo 14:	Deneklerin Ömür (Ecel) Konusundaki Görüşleri ve Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı
Tablo 15:	Allah'ın Görülmesiyle İlgili Görüşlerin Dağılımı
Tablo 16:	Deneklerin “Aşağıdakilerden Hangisi Ölen Bir Müslümana Karşı Yapılacak Olan Görevlerdendir?” Sorusuna Verdikleri Cevaplarının Dağılımı
Tablo 17:	Deneklerin “Ölüm meleği aşağıdakilerden hangisidir?” Sorusuna Verdikleri Cevaplarının Dağılımı
Tablo 18:	Ölünün Vasiyetinin Yerine Getirilip Getirilmemesiyle İlgili Görüşlerin Dağılımı
Tablo 19:	Cenazeyi Mezarlığa Götürürken Yapılması Gerekenler Hakkındaki Görüşlerinin Dağılımı
Tablo 20:	Kıyametin Kopacağı Zamanı Önceden Bilmenin Mümkünlüğü Hakkındaki Görüşlerinin Dağılımı
Tablo 21:	Deneklerin Son Nefeste Tevbenin Kabulü Sorusuna Verdikleri Cevapları ve Yaşlarına Göre Dağılımı
Tablo 22:	Deneklerin Son Nefeste Tevbenin Kabulü Sorusuna Verdikleri Cevapları ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 23:	Ansızın Ölmenin Mü'min İçin Ayrıcalık Olup-Olmadığı İle İlgili Görüşlerin Dağılımı
Tablo 24:	Kur'ân-ı Orijinal Harfleriyle Bilme ile Eğitim Arasındaki ilişki
Tablo 25:	Kur'ân-ı Orijinal Harfleriyle Bilme Derecesi ile Eğitim Arasındaki ilişki
Tablo 26:	Kutsal Topraklarda Ölmenin Ayrıcalığı ve Cinsiyete Göre Dağılım
Tablo 27:	Kutsal Topraklarda Ölmenin Ayrıcalığı ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım
Tablo 28:	Bazı Kuşların Ötmesinden veya Bir Kısım Hayvanların Hareketlerinden Bir Kişinin Öleceği Anlamını Çıkarma ve Cinsiyete Göre Dağılım
Tablo 29:	Bazı Kuşların Ötmesinden veya Bir Kısım Hayvanların Hareketlerinden Bir Kişinin Öleceği Anlamını Çıkarma ve Yaşa Göre Dağılım
Tablo 30:	Bazı Kuşların Ötmesinden veya Bir Kısım Hayvanların Hareketlerinden Bir Kişinin Öleceği Anlamını Çıkarma ve Gelir Durumuna Göre Dağılım
Tablo 31:	Ölünün Şişmemesi İçin Karnı Üzerine Cisimler Koyma ve Cinsiyete Göre Dağılım
Tablo 32:	Deneklerin Cenazeye Verilen Telkinin Duyulup Duyulmadığına İnanmaları ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı
Tablo 33:	Deneklerin “Ölen Birinin İbadet Borçlarını Yakınları Yerine Getirebilir Mi?” Sorusuna Verdikleri Cevapların Dağılımı
Tablo 34:	Deneklerin Cenazenin Yanına (Mezarına) Herhangi Bir Şey Koyup Koymadıkları ve Yaşlarına Göre Dağılımı
Tablo 35:	Deneklerin “Ölü Arkasından Kurban Kesmenin Gereğine İnanıyor Musunuz? Bu Amaçla Hiç Kurban Kestiniz Mi?” Sorusu ve Yaşlarına Göre Dağılımı
Tablo 36:	Deneklerin “Ölü Arkasından Kurban Kesmenin Gereğine İnanıyor Musunuz? Bu Amaçla Hiç Kurban Kestiniz Mi?” Sorusu ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı
Tablo 37:	Cenaze İçin Mevlit Okutma Zamanı ve Cinsiyete Göre Dağılım
Tablo 38:	Cenaze İçin Mevlit Okutma Zamanı ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım
Tablo 39:	Deneklerin “Cenaze Kaldırıldıktan Sonra Vefatının İlk Gününde, Üçüncü Gününde, İlk Cumasında, Yedisinde, Kırkında, Elli ikisinde ve Sene-i Devriyesinde Ne Yaparsınız?” Sorusuna Verdikleri Cevapları ve Yaşlarına Göre Dağılımı
Tablo 40:	Deneklerin “Cenaze Kaldırıldıktan Sonra Vefatının İlk Gününde, Üçüncü Gününde, İlk Cumasında, Yedisinde, Kırkında, Elli ikisinde ve Sene-i Devriyesinde Ne Yaparsınız?” Sorusuna Verdikleri Cevapları ve

	Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı
Tablo 41:	Deneklerin Arkasından Ağlanan Ölünün Kabirde Rahatsız Olup Olmayacağına İnanma ve Yaşlarına Göre Dağılımı
Tablo 42:	Deneklerin Arkasından Ağlanan Ölünün Kabirde Rahatsız Olup Olmayacağına İnanma ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı
Tablo 43:	Eşyaları Muhtaçlara Dağıtılmadığı Takdirde Ölünün Bundan Olumsuz Etkileneceğine İnanma ve Cinsiyete Göre Dağılım
Tablo 44:	Eşyaları Muhtaçlara Dağıtılmadığı Takdirde Ölünün Bundan Olumsuz Etkileneceğine İnanma ve Yaşa Göre Dağılım
Tablo 45:	Eşyaları Muhtaçlara Dağıtılmadığı Takdirde Ölünün Bundan Olumsuz Etkileneceğine İnanma ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım
Tablo 46:	Eşyaları Muhtaçlara Dağıtılmadığı Takdirde Ölünün Bundan Olumsuz Etkileneceğine İnanma ve Aylık Gelire Göre Dağılım
Tablo 47:	Deneklerin Öldükten Sonra Ruhun Geri Gelip Evinde ve Yaşadığı Çevrede Olup Bitenleri Gözettiğine İnanıp İnanmamalı ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımı
Tablo 48:	Deneklerin Öldükten Sonra Ruhun Geri Gelip Evinde ve Yaşadığı Çevrede Olup Bitenleri Gözettiğine İnanıp İnanmamalı ve Yaşlarına Göre Dağılımı
Tablo 49:	Günümüzde Bilinen Ugulamalarıyla Yatırlarda Kurban Kesme Mum Yakma Çaput Bağlama Dilek Taşı ile Dilek Tutma Gibi Davranışlar Hakkındaki Görüşlerin Dağılımı
Tablo 50:	Deneklerin Yatırlarda Yapılan Çeşitli Davranışlara Katılıp Katılmamalı ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımı
Tablo 51:	Deneklerin Yatırlarda Yapılan Çeşitli Davranışlara Katılıp Katılmamalı ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı
Tablo 52:	Defin İşleminde Sonra Mezarın Üzerine Su Dökme ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım
Tablo 53:	Ölünün Vefatının Elli İkinci Gecesi Gerçekleşen Bir Takım Olaylara İnanma ve Cinsiyete Göre Dağılım
Tablo 54:	Ölünün Vefatının Elli İkinci Gecesi Gerçekleşen Bir Takım Olaylara İnanma ve Yaşa Göre Dağılım
Tablo 55:	Ölünün Vefatının Elli İkinci Gecesi Gerçekleşen Bir Takım Olaylara İnanma ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım
Tablo 56:	Mezarlar Üzerinde Yürümek, Oturmak, Uyumak vb Hareketlerin Uygun Olup Olmadığına ve Cinsiyete Göre Dağılım

Tablo 57:	Taziyade Bulunmak İçin Belirli Günlerin Varlığı ve Eğitime Göre Dağılım
Tablo 58:	“Ölü yıkanmadan Önce Kur'an Okunmaz” Görüşüne Katılma ve Yaşa Göre Dağılım
Tablo 59:	“Ölü yıkanmadan Önce Kur'an Okunmaz” Görüşüne Katılma ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım
Tablo 60:	“Ölü yıkanmadan Önce Kur'an Okunmaz” Görüşüne Katılma ve Aylık Gelire Göre Dağılım
Tablo 61:	Kadınların Cenaze Namazı Kılıp-Kılmamalarıyla İlgili Görüşlerinin Dağılımı
Tablo 62:	Tabutu Bulunduğunuz Camide Olmayan Kişinin Namazının Kılınıp-Kılınmamasıyla İlgili Görüşlerin Dağılımı
Tablo 63:	Deneklerin “Kabir Namazı Adlı Bir Namaz Duydunuz Mu? Duydunuz Sa Hiç Kıldınız Mı?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ve Cinsiyete Göre Dağılımı
Tablo 64:	Deneklerin “Kabir Namazı Adlı Bir Namaz Duydunuz Mu? Duydunuz Sa Hiç Kıldınız Mı?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı
Tablo 65:	Anne Veya Babasını Öldüren Kişilerin Cenaze Namazını kılıp-Kılmamayla İlgili Görüşlerin Dağılımı
Tablo 66:	Yakınlardan Biri Vefat Edince Iskat ve Devir Yaptırırma ve Cinsiyete Göre Dağılım
Tablo 67:	Yakınlardan Biri Vefat Edince Iskat ve Devir Yaptırırma ve Yaşa Göre Dağılım
Tablo 68:	Yakınlardan Biri Vefat Edince Iskat ve Devir Yaptırırma ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılım
Tablo 69:	Cenazeye Çiçek ve Çelenk Türü Şeyler Göndeme ve Cinsiyete Göre Dağılım
Tablo 70:	Cenaze Helvasının Yapılıp-Yapılmaması ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım
Tablo 71:	En Çok Korkulan Ölüm Şekli İle İlgili Görüşlerin Dağılımı
Tablo 72:	Kabir Ziyaretlerinin Dünyaya Olan İlgiyi Azaltıp-Azaltmadığı, Ölü İçin Bir Dua Olup-Olmadığı ve İnsanlara Ölümü Hatırlatıp-Hatırlatmadığı doğruluğu ve Yaşa Göre Dağılım
Tablo 73:	Yatırların Ziyaret Edilip-Edilmemesi ve Cinsiyete Göre Dağılım
Tablo 74:	Yatırların Ziyaret Edilip-Edilmemesi ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

Tablo 75:	Türbe Ziyaretinin Hangi Amaçlarla Gerçekleştirileceği ve Cinsiyete Göre Dağılım
Tablo 76:	Türbe Ziyaretinin Hangi Amaçlarla Gerçekleştirileceği ve Yaşa Göre Dağılım
Tablo 77:	Türbe Ziyaretinin Hangi Amaçlarla Gerçekleştirileceği ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım
Tablo 78:	Yatırlarda Dilekte Bulunulduğu Takdirde Gerçekleşip Gerçekleşmeyeceği ve Cinsiyete Göre Dağılım
Tablo 79:	Yatırlarda Dilekte Bulunulduğu Takdirde Gerçekleşip Gerçekleşmeyeceği ve Yaşa Göre Dağılım
Tablo 80:	Yatırlarda Dilekte Bulunulduğu Takdirde Gerçekleşip Gerçekleşmeyeceği ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım
Tablo 81:	Yatırlarda Dilekte Bulunulduğu Takdirde Gerçekleşip Gerçekleşmeyeceği ve Gelir Durumuna Göre Dağılım
Tablo 82:	Mezarlıklardan Gece Geçmekten Korkma ve Cinsiyete Göre Dağılım
Tablo 83:	Mezarlıklardan Gece Geçmekten Korkma ve Yaşa Göre Dağılım
Tablo 84:	Mezarlıklardan Gece Geçmekten Korkma ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım
Tablo 85:	Deneklerin “Cevabınız evet ise korkmanızın nedeni nedir?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ve Cinsiyete Göre Dağılım
Tablo 86:	İntihar Etmenin uygun Olup-Olmamasıyla İlgili Görüşlerin Dağılımı
Tablo 87:	Organ Bağışı Hakkındaki Görüşlerin Dağılımı
Tablo 88:	Ötenazinin (Kişinin Herhangi Bir Nedenle Kendisinin Öldürülmesini İstemesi) Uygun Olup-Olmaması İle İlgili Görüşlerin Dağılımı
Tablo 89:	İntihar Ederek Ölen Kişinin Dini Durumu Hakkındaki Görüşler
Tablo 90:	Öldükten Sonra Ruhların Bir Başka Bedende Tekrar Dünyaya Geleceği İnancı Hakkındaki Görüşlerin Dağılımı
Tablo 91:	Öldükten Sonra Ruhların Bir Başka Bedende Tekrar Dünyaya Geleceği İnancı ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.m.	: Aynı makale
bk.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EAÜİFD	: Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
h.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
md.	: Maddesi
MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MÜİFVY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Ör.	: Örnek
s .	: Sayfa
sy.	: Sayı
S.A.	: Sallal'lahu Aleyhi ve sellem
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve benzeri
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
Matb.	: Matbaası
neşr	: Neşreden
S.D.Ü.	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
U.Ü.	: Uludağ Üniversitesi

GİRİŞ

Toplum hayatı birçok alanda değişik inanç, adet, töre, tören, âyin, kalıp davranış vb. tarafından kuşatılmıştır. Gelenek, görenek ve halk inançlarının daha etkili olduğu özellikle küçük yerleşim birimlerinde, ölüm merasimi de toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın yoğun olduğu alanlardan biridir.

Daha birkaç dakika önce oynayan, gülen, konuşan, kıpırdayan, bir kardeşin, bir ananın, bir babanın, bir evlâdın, bir sevgilinin, bir dostun, bir arkadaşın susması, bir daha seslenmemesi, bir daha dönmemesi insanları üzmüş ve uzun uzun düşündürmüştür. Sükun bulan, elden-ayaktan kesilen, nefes vermeyen, kaskatı soğuk bir kütle hâline gelen cesetlerin etrafında toplanmalar, ateş yakmalar, ağlaşmalar, ağıt yakmalar, kendilerinden geçmeler, ve nihayet bu âleme ayak basıp göçmenin hatırası mezar ve mezarlıklar, bütün bunlar ölümün kalanlar için her devirde bir duyuş ve düşünüş konusu olduğunun şaşmaz delilleridir.

Kişinin beden olarak yok olurken ruh olarak yaşamaya devam etmesi şeklinde değerlendirilen ölüm, çoğu zaman korkulan bir süreç olarak karşımıza çıkar. Bu korkunun yarattığı bilinçaltı baskıyla da alışılmışın dışındaki bazı davranışlar, meteorolojik olaylar (yıldız kayması, gök gürlemesi vb.), hayvanların hareket ve sesleri (köpek uluması, baykuş ötmesi vb.), rüyada görülenler (tabut, gelinlik, düğün-dernek, deve, ev yıkılması, diş düşmesi, soğan, biber vb.), araç –gereçlerle (ayakkabının ters dönmesi, makasın ağzının açık kalması, evin tavanının gıcırdaması vb.) ve cenazeye ilgili (boynunun eğri olması, etinin cıvık olması vb.) kimi durumlar, hastayla ilgili psikolojik ve fizyolojik değişiklikler (renginin sararması, yiyip içmesinin kesilmesi ya da artması, bakışlarını bir noktada sabitlemesi vb.) ölümün ön belirtisi sayılmıştır. Ölüme yol açacağı düşünülen olaylar karşısında da kaçınma yoluna gidilir. Bunlar arasında vakitsiz öten horozun kesilmesi; kötüye yorulan rüya görüldüğünde hayır olsun diye evde hazırlanan ya da hazır alınan yiyeceklerden fakirlere verilmesi, rüyanın akan suya anlatılması; cenâze götürülürken hamile kadınların ve küçük çocukların uyuyorlarsa kaldırılması; cenâze olan evde su kaplarının boşaltılması, cenazenin götürülmesiyle birlikte evin süpürülmesi vb. uygulamalar yer alır.

Ölüm sırasında kişinin rahat can vermesi sağlanmaya çalışılır. Bunu için öleceği anlaşılan kişinin başının altındaki yastık alınır, ağzına su verilir, yanında yüksek sesle ağlanmaz, uzaktaki yakınları çağrılır. Gelememişlerse üzerine onlara ait eşyalardan ya da fotoğraflardan konur, din görevlisi çağrılır ya da bilenler Kuran-ı Kerim okur.

Ölümün gerçekleşmesiyle birlikte cenâze genellikle öldüğü yerden, rahat döşeği adlandırılan ve yere hazırlanan yatağa alınır. Çenesi ve ayakları (iki başparmağından) bağlanır. Eğer gece ölmüşse ve uzaktan gelecek bir yakını varsa bekletilir. Bekletme süresi genellikle 14-15 saati (akşam ölmüşse ertesi gün öğleye kadar, sabah ölmüşse ikindiye kadardır) geçmez. Cenâze bekletilirken üzerine şişmemesi için bir demir parçası konur. Cenâze bekletilirken yalnız bırakılmaz. Ölüm haberi iletişim araçlarından yararlanarak camiden okunan sela vasıtasıyla çevreye duyurulur. Bundan sonraki süreçte cenazenin öbür dünyaya yolculuğunu kolaylaştıracak düşünülen işlemlere girişilir. Bu uygulamalar aynı zamanda ölümün getirebileceği kötü etkilerden geride kalanları korumaya yöneliktir.

Ölenin öte dünyaya gönderilişine ilişkin ilk hazırlıklar cenazenin belli kurallar dahilinde yıkanması ve kefenlenmesiyle başlar. Kadın cenazeyi kadınlar, erkek cenazeyi erkekler yıkar. Yıkayıcılar bu işin kurallarını bilen ve tecrübeli olan kişilerdir. Yıkama köylerde evlerin içinde ya da bahçesinde teneşir tahtasının üzerinde; şehirlerde belediyelerin belirlemiş olduğu mekanlarda veya camii gasilhanelerinde yapılır ve yıkamanın yapıldığı yere fazla kişi alınmaz. Yıkama işlemi bitince bazı yörelerde yakınları, cenazenin üzerine bir tas su dökerek helalleşirler. Kefen olarak kullanılan bezin rengi beyazdır. Kadın kefeni erkek kefenine göre daha fazla parçadan oluşur. Kadın cenâze kefenlenirken genellikle kefenin içine kına (yıkama öncesinde bekletilirken de eline kına yakılabilir), çörekotu, gülsuyu, zezem vb. dökülür. Cenâze bekletilirken ya da kefenlerken kötü koku olmasın gerekçesiyle tütsü yapılabilir. Kefenlenen cenâze tabut ya da sal içine konarak cenâze namazının kılınacağı yere götürülür. Cenâze namazı mezarlıkta ya da camide kılınır. Cenâze namazına genellikle kadınlar katılamaz.

Cenâze namazının ardından tabut, gömüleceği mezara götürülür. Mezar, tabut

getirilmeden önce hazırlanır. Genellikle kadın mezarı erkek mezarına göre daha derin kazılır. Bir çok uygarlığa mekanlık eden Anadolu’da Arkeolojik kazılar sonucu değişik gömme şekillerine rastlanılmıştır. Küp içinde, sanduka içinde, lahit içinde üst üste katlardan oluşan bölmeler içine yatırılmış halde, höyük ve tümülüs içinde, mumyalanmış olarak vb. Günümüzde ise yaygın olanı; mezarın düz bir şekilde kazılması ya da içine ayrı bir oygu (leht, sapıtma vb.) açılarak cenazenin oraya yatırılması şeklindedir. Oygu, ağaç parçalarıyla, kerpiçle, tuğlayla ya da briketle örülür sonrasında üzerine toprak atılır. Cenâze mezara genellikle tabutsuz konur. Gömülme işleminin tamamlanmasıyla birlikte din görevlisi ya da bilen bir kişi tarafından cenazeye öbür dünyada yardımcı olacağı inancıyla telkin verilir. Mezarın üzerinin yapılması için toprağın çökmesi beklenir. Bu süre genellikle bir yıl sonrasıdır. Mezarların baş ve ayakucunda ya da sadece başucunda mezartaşı bulunur. Mezarlar ahşap, taş, beton ya da son zamanlarda mermerden yapılabilmektedir. Mezarlar genellikle –köylerde olsun daha büyük yerleşim birimlerinde olsun- ortak kullanılan mezarlıklarda bulunmakla beraber aile arazisi içine yapılmış olanları da vardır. Bazı kentlerin geniş mezarlıklarında aile mezarları oluşturulmuştur. Mezar üzerine genellikle su bölmesi ya da kabı konur, çiçek dikilir. Başına çeşitli ağaçlar (çam, söğüt, dut, selvi, kavak vb.) dikilir. Mezartaşına süslemeler yapılır, ölen kişinin adı-soyadı, doğum-ölüm tarihi bazen de edebi niteliği olan sözler yazılır. Mezartaşları yapıldığı çağı yansımasıyla da birer tarihi belge özelliğindedir. Mezarın üzerine basılmaz ve hayvanların mezarlığa girmemesine dikkat edilir. Büyük kentlerde cenâze işlerini alan –ölüm ilanının verilmesinden defin işleminin yapılmasına kadar- ticari kuruluşlar da vardır.

Cenazenin gömülmesinin ardından cenâze evindekileri teselli etmek amacıyla mezarda ya da eve gelmek suretiyle baş sağlığı dilenir. Baş sağlığı için cenâze evine gelip gitmeler bir süre devam eder. Bu arada cenâze çıkan evde genellikle ilk 2-3 gün yemek pişirilmez; yemekleri komşular getirir. Ölünün ardından üçü, yedisi, kırkı, elliikisi, yılı şeklinde dinsel törenle ve yemekle anıldığı günler düzenlenir. Bu günlerde cenazenin kimi değişimler yaşadığına inanılır ki bunlardan en yaygın olanı kırkında ya da elliikisinde cenazenin etinin kemiğinden ayrıldığı, dolayısıyla o gün yapılanların ölünün acısını azaltacağına ilişkindir. Diğer yandan ölen kişi memnun edilerek ondan yakınlarına gelebilecek bir zarar da önlenmiş olur. Özel günlerde (ölünün üçü, yedisi,

kırkı, bayramlar, Perşembe günleri vb.) pişirilen ve dağıtılan helvanın ya da diğer yiyeceklerin kokusunun ölüye gittiğine inanılır.

Ölen kişinin öte dünyada rahat etmesini sağlamaya yönelik uygulamalardan bir diğeri de borçlarını gidermek amacıyla yapılan devir, ıskat, kefare, dardan indirme vb.dir.. Söz konusu uygulama farklı isimlerle ifade edilse de aynı işlevi yerine getirmektedir.

Ölen kişinin eşyalarından (elbise, ayakkabı vb.) bazıları hatıra olsun diye evde saklanırken pek çoğu da fakir olanlara dağıtılır; alan olmazsa ve işe yaramayacak durumdaysa da yakılır.

Cenâze olan yerde o gün düğün varsa davul-zurna çalınmaz. Daha sonraki günlerde de cenâze evinden izin alınır. Söz konusu durum kentlerde yaşayanlar için değil köyler gibi yüz yüze ilişkilerin daha yoğun olduğu küçük yerleşim birimleri için geçerlidir. Yakınlık duyduğumuz ya da tanıdığımız birinin kaybıyla duyulan acı ve üzüntü toplumsal kalıplar içerisinde yaşanır ve bu sürecin adı da yastır. Cenâze evindekiler ve cenazenin yakınları bir süre (40 günden 1-2 yıla kadar) eğlenceli ortamlarda bulunmazlar, yeni elbise giymezler. Kimi yörelerde erkekler 1-2 hafta tıraş olmaz. Cenâze için ağıtlar yakılır. Yas süresi ölen kişi genç ise daha uzun sürer.

Ölen kişinin ruhunun her yerde gezdiğine ve kimi zamanlarda evine ziyarete geldiğine, kendisi için bir şey yapıyorsa memnun ayrıldığına, yapılmıyorsa üzgün ayrıldığına inanılır. Mezar ziyaretleri daha çok bayramlar ve arife günlerinde yapılmaktadır. Bu ziyaretlerde mezar başında dualar okunmakta; mum, tütüsü yakılabilmekte, para, şeker, lokum, evde hazırlanmış yiyecekler dağıtılabilmektedir.

Hızlı değişimlerin ve teknolojik alanda önemli gelişmelerin yaşandığı dünyamızda şu da bir gerçektir ki; insanoğlu için ölüm kaçınılmaz bir sonudur. İşte toplumu kuşatan söz konusu inançlar ve uygulamalar da kaçınılmaz olan bu sonun daha kabul edilebilir olmasını sağlamak şeklinde bir işlevi yerine getirmektedir.

Müminin şîârı, bu dünyadan imanlı olarak ayrılmak olmalıdır. Kur'an'da Yâkub peygamberin oğullarına şu tavsiyesi bildirilir: "Ey oğullarım! Allah sizin için İslâm

(dînini) beğenip seçti. O halde siz de ancak müslümanlar olarak can verin"¹. Başka bir ayette bütün müminlere şöyle buyrulur: "Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak lazımsa öylece korkun. Sakın siz, müslüman olmaktan başka bir sıfatla ölmeyin"².

A. Konu Ve Problem

Kelam Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak sürdürülen bu çalışmanın konusu hazırlanan anket formuyla, ana hatlarıyla belirlenmiştir. Araştırmanın konusunu ve amaçlarını açıklamak “çalışmanın sahasını ve sınırlarını” belirleme açısından önemlidir.

Bir araştırmanın sağlıklı olabilmesi için araştırmacının başlangıçta kendisine şu üç soruyu sorması gerekir: Neyi araştıracağım? Niçin araştıracağım? Nasıl araştıracağım? İlk soru konuyu, ikinci soru amacı ve son soru da metodu ortaya koyar.³

Hayatın büyük ölçüde mekanikleştiği çağımızda insanların dine ilgisi fazlalaşmakta, medyanın ve Misyonerlerin yönlendirmeleri neticesinde âdetâ her şeyi sorgulamaktayız. Bunun akabinde hikayeler, hurâfeler, gelenek ve göreneklerin dinden ayrılması gerektiği problemi ortaya çıkmaktadır. İbadet niyetiyle işlenecek olan fiilin dînin emri mi, yoksa gelenek ve göreneklerden kaynaklanan bir davranış örneği mi? İşte bu amaçla tezimizde bu konuyu işlemeye çalıştık.

Araştırmanın konusunu teşkil eden sorular anket formunda şu şekilde gruplandırılmıştır.

- Ölüm ve sonrasıyla ilgili hurafelere bakış
- Türbe ve yatırırlarla ilgili hurafelere bakış
- Bâtıl inanışlara bakış
- Dinin gayesine bakış

¹ el-Bakara 2/132

² Âl-i İmran 3/102

³ Zeki Arslantürk, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, İstanbul 1997, s.39.

- İnsanın dünya ve âhiret hedefine bakış
- Ölüm olayının üçü, yedisi, kırkı programlarına bakış

Bunların aktarılmasında ve ilgi çekmesinde etkili olan faktörlerin yanında mevlit okutma, kadınların cenâze namazı gibi dînî davranış durumu ayrıca deneklerin bâtil inançları tesbit edilmeye çalışılışılacaktır. Dolayısıyla araştırma bu konular çerçevesinde şekillenecektir.

B. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Maltepe örnekleminde hareketle halkın mevcut olan ölüm ve sonrasına ait din anlayışını belli başlıklar altında incelemektir. Ayrıca din anlayışının oluşumu ve gelişiminde etkili olan faktörlerin neler olduğu tesbite çalışılmıştır.

Bu alanı tercih etmemizdeki en önemli gerekçeler ise şunlardır.

Günümüz insanının ölüm ve sonrasına ait inanç ve pratiklerini birinci el kaynaklardan tesbit ederek olguları ortaya koymak.

Her sahada olduğu gibi İslâmî ilimler sahasında da klasik araştırmaların yanında güncel araştırmaların yoğunluğuna katkıda bulunmak. Çünkü klasik alanda birçok ilmî araştırma yapıldığı halde güncel alandaki çalışmalar pek azdır. Bunun için de fiiliyatta ve kalplerde yaşayan İslâm'ı, halk arasında ayrışan ve birleşen yönleriyle olabildiğince ortaya kaymaya çalışmak.

Modern dünyada hurafelerin varlığı bir gerçektir. Bunların insanlara aktarılmasında ve yayılmasında en çok etkili faktörleri tesbit etmeye çalışmak.

Ölüm ve sonrasına ait yerleşik hurâfelerin birçoğu bazı insanlar arasında dînî inançlarla karışmış gibi gözükmektedir. Bunun temelinde bilgisizlik yatmaktadır. Bunların bir temelini olmadığını İslâm'ın temel kaynaklarının ışığında izah etmeye çalışmak.

Halk arasında mevcut olan yaygın hurafelerin daha ziyade hangi psikolojik durumlarda insanların ilgisini çektiğini tesbit etmeye çalışmak.

Bu arada halk arasında cinsiyet farklılığı, yaş, öğrenim durumu, mali durum ile bâtıl telakkiler arasında ne tür bir ilişki olduğunu tesbit etmeye çalışmak.

Bugünün vakıasının tesbiti. Tesbit edilen vakıaya gerekli cevapların üretilmesi bir başka ifadeyle İslâmî zihniyetin yeniden inşası.

C. Araştırmanın Önemi

Hızla değişen bir dünyada yaşıyoruz. İnsanların ölüm ve sonrasına ait inançları değişiyor mu? Değişiyorsa bunun yönü nereye? Ve yine değişiyorsa o değişimin etkileri nelerdir? Değişmiyorsa sosyal hayatta vuku bulan tüm değişmelere rağmen neden inançta bir değişiklik yok?

Tabiattaki çekim kanunu gibi, toplumda da gelişmeyi sağlayan bir ilerleme kanunundan söz edilen bir çağda bilimler elbette yüzlerce yıl önceki kimlik ve metotlarıyla günün insanına bir şey veremezler.

Kelâm ilminin dışındaki sosyal bilimler dînî yönelişlere bir fenomen olarak bakar. Değer ifade eden hükümlerden kaçınırlar. Halbuki kelam uzaktan gözlem yapmakla kalamaz. Tesbitlerden sonra bu verilerin dînî değişmezleriyle, temel esaslarıyla ve dînî metinleriyle karşılaştırma yaparak bunlar hakkında yargılarda bulunur. Yani doğru yada yanlış sonuçlarına varır. Hiç olmazsa gözlemlenen olay ve davranışların dînî referans noktalarıyla karşılaştırılmasının gereğine inanır.

D. Araştırmanın Hipotezleri

Günümüzde halkın din anlayışı ve dînî hayatı üzerine yapılan araştırmaların sayısı artsa da çok azdır. Şimdiye kadar din olduğu gibi anlatılmış, fakat onun objesi olan insan tarafından olaya hiç bakılmadığı gibi onun zihnindeki olguları anlamaya yardımcı olacak âletler de ortaya konmamıştır. Bu açıdan konumuzla ilgili hipotezleri geliştirmek oldukça zordur.

Araştırmanın hipotezlerini sıralamadan önce hipotezin ne olduğuna kısaca göz atmakta fayda mülâhaza ediyorum.

Hipotez, araştırmanın amacını, iddiâsını oluşturur. Henüz deney yahut gözlem sonuçlarınca doğrulanmamış olsa bile, doğrulanacağına inanılır. Demek ki hipotez, teste tabi tutulmamış, doğrulaması veya yanlışlanması yapılmamış geçici hükümler; önermelerdir.

Tabii ki her önerme, hipotez değildir. Bir önermenin hipotez olabilmesi için, önermenin doğru olup olmadığının bilinmemesi, önermenin doğrudan test imkanının bulunmaması gerekmektedir.

Bu araştırmada, İstanbul ili Maltepe ilçesinde yaşayan halkın ölüm ve sonrasına âit inançlarını ortaya çıkarmayı hedeflediğimiz için, hipotezlerimizi bu doğrultuda oluşturduk.

1. Türk toplumu ölüm ve ölüm ötesiyle ilgili temel inançları yoğunlukla benimsemiştir.

2. Halkın âhiret hayatına olan inancı yüksek seviyededir.

3. Toplumda icra edilen ve bir çoğunun kaynağı eski kültürel anlayışlar olan ölüm ve sonrasına âit çeşitli dînî merasimler bazı değişikliklerle beraber varlığını günümüzde de devam ettirmektedir.

4. Cinsiyet, yaş, eğitim durumu gibi faktörlerle ölüm anı, ölünün gömülmesi ve akabinde gerçekleştirilen davranışlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

5. Alınan din eğitimi ile halk inançları arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

6. İnsanlar bazı zaman-mekanlarda ölmeyi ve ölüm şeklini ayrıcalıklı olarak algılamaktadır.

7. Halkın ölüm ve sonrasına ait dînî konulardaki bilgisi yeterlidir.

8. Toplumda mezhebi inançlar bakımından farklılıklar vardır.

9. Yatırlara olan ilgi insanlar arasında hâlen devam etmektedir.

10. İnsanlar ölüm ve sonrasıyla ilgili kitap ve sünnetten kaynaklanmayan -halk inancı diye nitelenen- inançlara sahiptirler.

11. Ölümle ilgili çeşitli davranışlar cinsiyetler arasında farklılaşmaya yol açar.

E. Araştırmanın Varsayımları

“Varsayım, bazı mantıki sonuçlara varabilmek veya olayları açıklayabilmek için doğru olduğu farz edilen fikirdir”.⁴

“Faraziye (varsayım); gerçekliği denemeyle kesinleşmemiş, kesinleşeceğine inanılan fikir, hipotez.”⁵, olarak tanımlanan varsayım, hipotezlere kaynak olan araştırmaya ışık tutan genel ilkelere.

Ele almış olduğumuz ölüm ve sonrasıyla ilgili günümüz halk inançlarıyla ilgili alan araştırması çalışmalarının çok az olması nedeniyle bu konuda varsayımlar geliştirmek pek kolay değildir. Nitekim varsayımlar bir yandan gözlemlere, diğer yandan da daha önce yapılmış araştırmaların bulgularına dayanırlar. Bütün bu engellere rağmen araştırmamızın genel varsayımlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Ülkemizde inançların bir takım değişimlere uğramasına rağmen insanların büyük bir kısmı için din hala önemini korumakta ve insanların hareket ve düşüncelerinde belirleyici olmaktadır.

2. Maltepe’de yaşayan halk arasında aile ve geleneklere bağlılık yönünden bir ilişki vardır.

3. Doğduğu an insana hediye olarak verilen ölüm olayı insanı çok meşgul etmiştir.

4. Araştırmanın örneklemini ana kütleyi temsil gücüne sahiptir.

⁴ Mehmet Doğan; *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ülke yayınları, 1994, s. 1112.

⁵ a.e., s. 365.

5. Araştırmanın modeli araştırma yı gerçekleştirmek için uygundur.

6. Araştırmada kullanılan teknikler, araştırmanın metotlarını oluşturacak güçtedir.

F. Araştırmanın Kapsam Ve Sınırları

Bir araştırmanın sağlıklı neticelere ulaşabilmesi için sınırlarının iyi tâyin edilmesi gerekmektedir.

Araştırma ilçe merkezinde yaşayan toplumun ölüm ve sonrasıyla ilgili dînî inanç, ibadet, tutum ve davranışlarının belirlenmesi, dindeki ölüm pratiklerinin nasıl bir farklılaşma gösterdiğinin saptanması ile sınırlıdır.

1. Araştırmaya katılanlar 2004 yılında İstanbul ili Maltepe İlçesi sınırları içinde yerleşik bulunan bir grup denekten oluşmaktadır.

2. Anketin kullanımı 17 yaş üstündeki ergen ve yetişkinlerle sınırlıdır.

3. Araştırmada, ankete katılan deneklerin verdikleri cevapların samimi ve doğru olduğu varsayımıyla sınırlıdır.

4. Sonuçlar ana kitleyi temsilen seçilen 369 denek üzerinden ulaşılan verilerle sınırlıdır.

5. Bu araştırma bir dindarlık ölçeği geliştirmeyi amaçlamadığından, kullanılan ifadelerin geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılmamış, kullanılan ifadelerin ölüm ve sonrası hakkındaki dindarlığı ortaya koyacağı varsayılmıştır.

6. Ölüm ve sonrasını etkileyen faktörler başlıklarda sayılanlarla sınırlıdır.

7. Araştırmamızda kullanılan göstergeler geleneksel, sosyal ve dînî yaşam tarzlarında (ölüm ve sonrasına âit tutum, davranış ve inançlarda) meydana gelen değişimleri yansıtmaktadır.

8. Bu verileri tüm ülkeye genellemek gibi bir amaç güdülmemiştir. Çünkü; zamanla insanların inanç, pratik ve kabullerinde az ya da çok değişme olabileceğinden

araştırma yapıldığı zamanla sınırlıdır.

G. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul ilinin Maltepe ilçesinde ve çevresinde yaşayan insanlar oluşturmaktadır. Maltepe'nin nüfusunun Türkiye' deki birçok il nüfusundan daha fazla olduğu, hemen hemen Türkiye' nin her tarafından göç aldığı dikkate alındığında yerleşim biriminin önemi ortaya çıkar. Yine nüfusunun kalabalıklığı dikkate alınırsa, buradaki insanların hepsinin araştırmaya dahil edilmesinin bizim imkanlarımızın çok üzerinde olduğu ortaya çıkar. Genel olarak şehirlerde ikamet eden insanların oturdukları yerler sosyo-ekonomik durumları hakkında bir ön fikir verebileceğinden örneklem oluştururken bu hususu göz önünde bulundurduk. Buradan hareketle çalışma, üst sosyo ekonomik düzeyi temsilen Merkez, İdealtepe, Çınar ve Bağlarbaşı, alt düzeyi temsilen ise Aydınevler, Başbüyük, Zümrütevler mahallelerinden "tesadüfi örnekleme" tekniği ile seçilen deneklere uygulanmıştır.

I. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

A. ÂHİRETE İMÂN

Arapça'dan Türkçe'ye geçen "âhiret" kelimesi Türkçe sözlüklerde "ölüm veya kıyametten sonraki hayat" olarak karşılanmaktadır⁶. Bu anlamda, dünya hayatından sonraki hayata "âhiret" denir. Terim olarak âhiret, "ölümden sonra insanların tekrar dirilmesiyle başlayan ve ebediyen devam edecek hayat" anlamındadır. Arapça'da "son" ve "sonra gelen" anlama gelen "âhiret" kelimesi, "evvel" kelimesinin zıt anlamlısı olan "âhir" kelimesinin müennes (dişil) kalıbıdır. Kur'an'da yirmi altı yerde müzekker (eril) olarak ve "el-yevm" kelimesinin sıfatı şeklinde "el-yevmü'l-âhir"; dokuz yerde ise "dâr" ile sıfat veya isim tamlaması halinde "son ikamet mahalli" mânasına gelen "ed-dârü'l-âhire"⁷ şeklinde; bir yerde "ikinci yaratılış ve son hilkat" anlamına gelen "enneş'etü'l-âhire" olarak; elli yerde ise "dünya ve âhiret" şeklinde ikisinin bir arada zikredilerek karşılaştırılması şeklinde kullanılır. Yalın olarak kullanıldığı zaman, bunun zimnen "ed-dârü'l-âhire"⁸ tamlaması şeklinde olduğu kabul edilen "el-Âhire" kelimesi, Kur'an'da toplam olarak 110 yerde geçmektedir. Bu kullanılış şekillerinden dünya ve âhiret mefhumları arasında çok sıkı bir münasebetin bulunduğu anlaşılmaktadır. Özetle ifade etmek gerekirse, âhiret; "dünya hayatını takip eden, bu hayata benzeyen, ancak bu yaşamdan farklı olarak ölümsüz ve daha değişik bir hayat yanında bu ebediyet âleminde gerçekleşeceği bildirilen çeşitli merhale ve hallerin tümünü yansıtan" bir terimdir.⁹

Dağların¹⁰ ve taşların kabul etmediği emâneti yüklenen; beden ve ruhtan meydana gelmiş olan insan, gerçek anlamda ruhuyla insandır. İnsan, beden cihetiyle daha çok elle tutulur, duyu organlarıyla algılanabilir nitelikte olan varlıklara; ruh cihetiyle ise madde ötesine ilgi duymuştur. İnsanın esas itibarıyla topraktan meydana gelmiş olan maddî varlığı sonunda yine toprak olmakta, ona insanlığını kazandıran mânevî cephesi (ruh) ise, ebedî olma temâyül ve fitratıyla yaratıldığından insan bu temâyül ve fitratının¹¹ gereği olarak ebedîlik arzusu taşımaktadır. Allah Teâlâ, melekleri

⁶ TDK, *Türkçe Sözlük*; *Meydan Larousse*; Mehmet Doğan, *a.g.e.*

⁷ el-Ankebût 29/64.

⁸ el-Ankebût 29/64; el-Bakara 2/220

⁹ Bekir Topaloğlu, "Âhiret", *DİA*, I, 543

¹⁰ el-Haşr 59/21

¹¹ Fitrat, ilk yaratılış anında varlık türlerinin temel yapısını, karakterlerini ve henüz dış tesirlerden etkilenmemiş olan orijinal durumlarını belirtir. (bk. Metin Yurdağür, *İslâm Düşüncesinde Fetret Kavramı*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1995, s. 34)

insana secde ettirmiş, yerde ve gökteki bütün varlıkları onun emrine vermiş, onu kendisinin yeryüzündeki halifesi olarak ilân etmiştir.¹² Ruhu sebebiyle kazandığı ebedîlik arzu ve isteği, insanı çok meşgul etmekle beraber, insan bu konuda kendisine vahiyle bildirilenler dışında doyurucu bir bilgiye sahip olamamıştır. Bu nedenle doğumla başlayan hayatın, ruhun bedenden ayrılışı olarak ve tabiî bir hadise olan ölümle sona ermesi, hayatın anlamlandırılıp değerlendirilmesi bakımından çok önemli bir olaydır.¹³

Yukarıda da ifade edildiği üzere insan, fitrî bir özellik olarak ebedîlik düşüncesine sahip olması nedeniyle, öncelikle ölümü ve hadisenin sonrasında “yok olmayı” bir türlü kabullenememiş, bu sebeple hem dünyada, hem de âhirette unutulmamayı kendisine önemli bir hedef edinmiştir. Nitekim, Fir’avunlar tarafından yaptırılan ehamlar, insandaki bu fitrî yapının somut bir neticesidir. Ancak öldükten sonra dirilmeye inanmayan bu insanlar, aslâ amaçladıkları gönül huzurunu ve ferahlığını duyamadan ölüp gitmişlerdir.

Hiz. Muhammed’e indirilen Kur’ân-ı Kerîm’in îmân açısından vurguladığı üç temel esas vardır: Bunlar, Allah Teâlâ’nın zâtını ve sıfatlarını “her yönden birleme” anlamına gelen “**Tevhîd**”; bu Yüce Zât’ın emir ve nehiyelerinin insanlığa iletilmesi anlamına gelen “**Nübüvvet**”; ölüm, kabir, kıyâmet, ba’s, haşır, amel defteri, mîzân, sırat, cennet ve cehennem gibi başlıklardan oluşan “**Âhiret**” ilkeleridir. Bunlara, insanlar arasındaki beşerî ve ictimâî münasebetleri belirleyen temel kurallar da eklenince, Kur’ân-ı Kerîm’in insanları dört temel meselede aydınlattığı söylenebilir.

Âhiret âlemi; âhiret günü, kıyâmet günü, fetih günü, kavuşma günü, çıkış günü, toplanma ve aldanma günü, hasret günü, dehşet günü, bağırıp çağırma günü, cezâ günü, son gün, diriliş (ba’s)¹⁴ günü gibi çeşitli adlarla da adlandırılmıştır. Kur’an, bu âlemi ayrıca “din günü”¹⁵ ve “gayb âlemi”¹⁶ olarak da isimlendirir.

Gözden kaybolan şeye “gayb” denildiği gibi, duyularla idrâk edilemeyen,

¹² el-Hicr 15/28-29; el-Bakara 2/30

¹³ Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, Konya, 1997, s. 9

¹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Ba’s”, *DİA*, V, 98.

¹⁵ el-Fâtîha 1/3

¹⁶ el-Bakara 2/3

insanın bilgisinin dışında kalan şeyler de aynı kelimeyle ifade edilir. Bir şeyin gayb olması Allah'a göre değil, insanlara göredir. Zirâ Allah'tan gizlenebilecek, O'na gizli kalan hiçbir şey olamaz. O, gayb ve şehâdet âlemini bilir¹⁷. Kur'an, varlıkları gayb âlemini meydana getiren, görülmeyen ve idrak edilemeyen varlıklar; şehâdet âlemini meydana getiren, görülüp, idrak edilen varlıklar şeklinde iki bölüme ayırmıştır. Gayb âlemine ait varlıklar da iki kısımda incelenebilir:

1- Bir kısım varlıkların müşahhas (somut) bir delili yoktur. Varlığını ancak Allah bilir, bu varlıkları duyularla idrak etmek de mümkün değildir. Nitekim Kur'ân'da "Gaybın anahtarları O'nun (Allah'ın) nezdindedir, onları O'ndan başkası bilemez."¹⁸ buyrulmakta; inananlar da "Onlar gayba inanırlar"¹⁹ şeklinde övülmektedir.

2- Bir kısım varlıklar da duyularla idrak edilemedikleri halde, varlıkları bazı delillerle anlaşılabilir. Allah'ın sıfatları²⁰, âhiret, cennet²¹, cehennem²² ve melekler bu kısma örnek teşkil eder. Bu tür gayb haberleri peygamberlere vahiy yoluyla bildirilir. Onlar da bunları ümmetlerine tebliğ ederler. Müminler, kendilerine vahiy yoluyla bildirilen "gayb" kapsamındaki bu tür haberlere îman etmek mecburiyetindedir. Mümin olmak bunu gerektirir. Bunlara inanmayıp inkâr etmek ise küfürdür. Âhiret ve ahvâli ile ilgili hususlar da gayb kapsamına giren bilgilendirmelerden olup, bunlara inanılması zaruridir.

Dünyada sürekli olarak değişme ve farklılaşmalar görülmektedir. Dünya hayatı içinde her şeyin durmadan değiştiği, eskidiği, canlıların doğup, büyüyüp, gelişip, yaşlanıp öldükleri, duyularla gözlemlenmektedir.

Varlıkların belirli bir süre sonunda yok olmaları doğaldır. Yüce Allah'tan başka bâkî (ölümsüz, kalıcı ve sürekli) olan bir varlık yoktur. O'nun dışındaki her şey, belirli süreler içerisinde varlığını devam ettirmekte ve sonunda da yok (fenâ) olmaktadır. Varlıklar arasında, kendisine bahşedilen akıl, irâde, seçme ve yapma gücü

¹⁷ el-Haşr 59/22; ayrıca bk. İlyas Çelebi, "Gayb", *DİA*, XIII, 404

¹⁸ el-En'âm 6/59

¹⁹ el-Bakara 2/3

²⁰ Bekir Topaloğlu, "Allah", *DİA*, II, 486

²¹ Bekir Topaloğlu, "Cennet", *DİA*, VII, 376.

²² Bekir Topaloğlu, "Cehennem", *DİA*, VII, 227

sayesinde, çok özel bir konuma sahip olan insan da, belirli bir süre yaşadktan sonra ölmektedir. İnsanın canlı kalıp, varlığını sürdürdüğü bu zaman süresine “ömür”, insan ömrünün belli bir sürenin sonunda Allah’ın emriyle son bulmasına da “ecel”²³ denilmektedir. Dünyada her gün, her an ecelini tamamlayan insanların ömürleri tükenmekte; bir taraftan da yeni doğanlarla yeni hayatlar başlamaktadır. Öte yandan dünyanın da bir ömrü, bir sonu (ecel) muhakkak vardır. Dünyanın son bulacağı bu ân “kıyâmetin kopması” olarak nitelenmektedir. Bundan sonra, Yüce Allah, yeni bir âlem yaratacak, bütün ölüleri diriltecek (haşr ve ba’s) ve hepsini “mahşer”²⁴ denilen yerde toplayacaktır. İşte bu yeni âleme ve orada yaşanacak merhalelerin tümüne “Âhiret” denilmektedir.

Ölüm, her canlıya gelmesi kesin olan bir gerçekliktir. Bu olay, âhiret hayatının da başlangıcıdır. Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, sağlam kaleler²⁵ içinde olsalar bile, her canlı istisnâsız ölümü tadacaktır.²⁶ Kim dünya nimetini isterse, ona dünya nimeti, kim de âhiret nimetini isterse ona da âhiret nimeti verilecektir.²⁷

Kur’an-ı Kerîm, insanlara diğer ilâhî kitaplarla mukayese edilmeyecek genişlikte ve çok kapsamlı bir şekilde âhiret inancını telkin etmektedir. Ancak İslâm, aslâ dünyadan el etek çekmeyi tasvip etmemektedir. Dünya başlangıç, âhiret ise sonuç olduğuna göre, ikisi arasında mutlaka bir denge kurmak gereklidir. Kur’ân’a göre insan, âhirete hazırlanırken dünya nimetlerinden yararlanmayı ihmâl etmemelidir.²⁸ Önemli olan dünyanın gösterişine kapılıp, âhireti ihmâl etmemektir. Zirâ dünya hayatı, âhiret yanında geçici bir metâdan ibarettir.²⁹ Asıl huzur ve sükûn âhiret hayatındadır.³⁰

İnsana hayat ve canlılık veren ruh, ölüm hadisesiyle insan bedeninden ayrılır ve ruhlar âlemine (âlem-i ervâh) gider. Allah, bütün varlıklar için geçici bir hayat süresi

²³ Cihat Tunç, “Ecel”, *DİA*, X,380

²⁴ Süleyman Toprak, “Haşır”, *DİA*, XVI, 416

²⁵ en-Nisâ 4//76.

²⁶ Âl-i İmrân 3/185; el-Enbiyâ 21/34

²⁷ Âl-i İmrân 3/145.

²⁸ el-Kasas 28/77.

²⁹ er-Ra’d 13/26.

³⁰ el-Ankebût 29/64; el-Mü’min 40/39.

(ecel) belirlemiştir³¹. Kıyâmetin kopuş zamanı gelince, İsrâfîl adlı melek, Allah'ın emriyle “sûr'a” üfleyecek, bu âlemin mevcut kozmik düzeni bozulacak, Allah'tan başka tüm âlem yok olacak³², dağlar, taşlar, yerler, gökler parçalanacaktır.³³ Bu hâdiselerin meydana geldiği günü Kur'an: “ Kıyamet gününün zelzelesi”³⁴ veya sadece “Kıyâmet günü”³⁵ şeklinde adlandırır. Allah'ın takdir ettiği bir zamanda İsrâfîl'in Sûra ikinci defa üflemesiyle bütün ölümler dirilecek ve yeni bir âlem kurulacaktır. Bundan sonra insanlar yeniden hayat bularak kabirlerinden kaldırılacak ve “Mahşer”³⁶ denilen düz bir alanda, hesabı süratle gören Allah'ın³⁷ huzurunda, dünyada yaptıklarının hesabını³⁸ vermek üzere toplanacaklardır³⁹. Hesapların görülmesinden sonra bir kısım insanlar yaptıkları iyilikler nedeniyle cennete, diğerleri ise yapageldikleri inkâr ve kötülükler yüzünden cehenneme gideceklerdir.

İşte yeniden dirilme ile başlayıp sonsuza kadar sürüp giderek devam edecek olan bu ebedî hayata, “âhiret hayatı”, bu hayatın yaşanacağı âleme de “âhiret âlemi” veya halk dilindeki ifade ile “öteki dünya” denmektedir. Kur'ân'da bu âlem ve aşamaları şöyle anlatılır:

“Sûr'a üflenince, Allah'ın diledikleri dışında göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de bakarsın ki, bütün insanlar kabirlerinden kalkmış etrafa bakınıp duruyorlar!”.⁴⁰

Bu âyete göre “Sûr” iki defa üflenecektir. Bunların birincisine “ölüm üfleyişi” (nefha-i ûlâ), ikincisi de (nefha-i sânîye) “dirilme üfleyişi” (ba's) denir.

Âhiret gününe inanmak, îmân esaslarındandır. Kur'ân-ı Kerîm'de müminlerin özellikleri sayılırken:

³¹ el-A'râf 7/34; el-Yûnus 10/49.

³² er-Rahmân 55/27.

³³ el-Kâria 101/4-5.

³⁴ el-Hacc 22/2.

³⁵ el-Kıyâme 75/-1

³⁶ el-Hicr 15/25

³⁷ Âl-i İmrân 3/19

³⁸ el-Hâkka 69/19, 37

³⁹ el-Câsiye 45/26.

⁴⁰ ez-Zümer 39/68.

“Ey Muhammed! onlar, gerek sana ve gerekse senden önce indirilen kitaplara inanırlar ve âhiretten hiç kuşku duymazlar.”⁴¹ buyrulurken, bir başka âyette: “Ey îman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba îman (da sebât) edînîz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyâmet gününü inkâr ederse bilinizki tam mânasıyla sapıtmıştır.”⁴² buyrulmaktadır.

“Allah'a ve Âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyen kimselerin, Rableri katında büyük ecirleri vardır. Onlar için korku yoktur, onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir.”⁴³, “İnsanlardan bazıları vardır ki, biz Allah'a ve âhiret gününe inandık derler, oysa onlar inanmamışlardır.”⁴⁴ meâlindeki âyetlerinde Allah'a îmândan hemen sonra önemine binâen, âhirete îmân zikredilmiştir.

Çünkü âhirete inanan kimse, O'nun peygamberlerine, dolayısıyla meleklerine ve kitaplarına kolayca ve mutlaka inanır. Allah'ın yüce sıfatlarını öğrenince de, hayrın ve şerrin Allah'tan olduğuna ve her şeyi O'nun takdir edip yarattığına, yani kaza ve kadere⁴⁵ de îman eder. Ancak tecrübe ve müşâhede alanı dışında kalan, sadece nakil yoluyla Allah ve Resûlünün haber vermesiyle (sem') bilinen yepyeni bir âlemin ve hayatın, yani âhiret hayatının var ve hak olduğuna inanmak, daha büyük teslimiyet ister. Bu bakımdan, âhiret hayatına inanmak, îmân esasları arasında çok önemli bir yer tutar.

Âhirete inanan kişi öldükten sonra tekrar dirileceğine, dünyadaki işlerinin karşılığı olarak cennet ve cehenneme gideceğine ve oradaki hayatın sonsuz olduğuna inanır. Böyle bir inanca sahip olan kişi, yaptığı bütün işlerden sorumlu olduğunu, herkese, öte âlemde hakkının verileceğini düşünür ve adâletin tam anlamıyla gerçekleşeceğini kavrar. Âhiret hayatındaki sonsuz mutluluğun, ancak bu dünyada yaptıklarıyla kazanılacağını da bilir.

Bu dünya bir bakıma âhiretin tarlası gibidir. Bu sebeple âlem-i dünyada ne ekilirse, âhirette de onun biçileceğinden şüphe edilmemesi gerekmektedir.

⁴¹ el-Bakara 2/4

⁴² en-Nisâ 4/136

⁴³ el-Bakara 2/62

⁴⁴ el-Bakara 2 / 8

⁴⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *DİA*, XXIV, 58.

Âhiret inancı insanlara çok şeyler kazandırır. Ancak insanların birçoğu hayatı, sadece bu dünyadan ve kendi menfaatlerinden ibâret olduğunu zannederler. Onlar için mal, mülk ve para her şeydir. Bu menfaatleri elde etmek için her türlü haksızlığa razı olur ve bu uğurda haksızlık yapabilirler. Daha çok kazanabilmek için başkalarına karşı acımasız olabilirler. İşte bu tür insanlardan oluşan bir toplumda ferdî ve ictimâî ahlâkı korumak çok güçleşir. Bu tür toplumlarda her çeşit kötülük çoğalır.

İnançlı kimseler ise, bu dünyanın geçici olduğunu, ölümle her şeyin bitmediğini, öldükten sonra dirilmenin gerçek, âhiret âleminin ebedî olduğunu düşünüp ve bildiklerinden, bu dünyada daha bilgili ve ahlâklı olmaya çalışırlar. Kazançlarını doğru yollardan elde etmeye, bunları yalana, hileye, rüşvete başvurmada çalışarak artırmaya gayret ederler. Herkese yardım eder, kimseye kötülük etmezler. Düzenli, mutlu, saygılı ve merhametli olduklarından hiçbir zaman adaletten ayrılmaz, kimseye haksızlık ve eziyet etmezler.

Uhrevî sorumluluk fikri, İslâm dîninin ana ilkelerinden biridir. Fert ve toplum ilişkilerinin düzene konulması da bununla çok yakından ilgilidir. İslâm dîninde önemli bir yere sahip bulunan, âhiret ve sorumluluk fikri ile korku ve ümit dengesi, fertleri Allah'a yaklaştırmakta, insanları da birbirine ve topluma sınıksız bağlamaktadır.

Âhirete îman, dünya hayatından daha yüksek ve çok farklı hususiyetlere sahip bulunan ebedî bir hayata imandır. Bu dünyaya, ilim ve fazilet kazanmak, yaşadığı geçici hayattan daha ulvî ve ebedî bir hayata yükselmek için geldiğine inanan ve âhiret âlemindeki mutluluğun, bu dünyada iken kazanacağı, yüksek ilim ve faziletlerle bağlı olduğuna îman etmiş olan bir insan ve bunlardan oluşan toplum; âhiret inancının gösterdiği doğrultuda hareket ederek aklını ve ahlâkını ilimler aydınlatır. Bilgisizliğin doğuracağı eksikliklerin, bu ulvî gayeye erişmesine engel olacağından korkar. Âhirete îman etmek suretiyle, Yüce Allah tarafından kendisine verilen tüm kabiliyet ve özelliklerini, yaratılış gayesi uğruna harcar. İnsan, bu îman sayesinde bütün işlerinde doğruluktan aslâ ayrılmaz. Para kazanıp zengin olmak isterse, kazancını mutlaka meşrû yollardan kazanır. Hile ve aldatma, vurgunculuk ve rüşvet yollarına aslâ yaklaşmaz. Kendi hakkını bilir, başkalarının haklarını da gözetmeyi kendisi için bir borç sayar. Vazifelerini tam anlamıyla, vaktinde ve en uygun şekilde yapar. Kazancını daima

yerinde ve faydalı işlerde kullanır. Bir mükâfat ve cezâ gününün varlığı ve herkesin bu dünyada yaptığı işlerinden dolayı Allah'ın huzurunda sorguya çekileceği gerçeğine, yani âhirete îman etmiş olan kimselerin kalbine bu hususların tamamı yerleşmiş olur. Milletler ve toplumlar arasındaki bağ ve ilişkilerin barış ve sevgi dolu bir hâle gelmesini kolaylaştıracak olan en önemli unsur, o toplum fertlerine hâkim olan âhirete îmanıdır. Bu îman, toplumu oluşturan fertlerin kalbinde ne kadar kuvvetli olursa, söz konusu toplumlar arasındaki ilişkiler de, o derece düzgün ve olumlu olur. Zirân bu îman, genel ilke olarak her ferdi, kendi sınırında durdurup başkasının sınırına tecâvüz etmeme esasına bağlı kılar.

Âhirete îman, insanların kalbini barış çiçekleriyle donatır. Çünkü barış, adalet ve sevginin meyvesidir. Adalet ve sevgi ise, güzel ahlâk ortamında oluşur. Güzel ahlâk da, âhirete îman esasının bir ürünüdür.

Ölüm, hayatın en mühim hadisesidir. Kulluk ve imtihan için yaratılmış olan insanoğlunun, bu dünyadaki sınav süresinin bitiş noktası, ölümdür. İnsan, dünya hayatında iken yaşadığı ve yaptığı her şeyin karşılığını mutlaka görecek. İşte ölüm, bu gerçekleri görmek üzere, insan için bir uyanıştır.

Ölüm, aslâ tesadüfî bir hâdise ve bir yok oluş değildir. Âyet-i kerîme, ölümün de tıpkı hayat gibi, ilahî irâde ve takdirle vukua gelen bir hâdise olduğunu belirtmektedir.⁴⁶

Âhiret inancı, insana ilerleme ve gelişme yolunda büyük bir güç kazandıran mükemmel bir yöneliştir. Nitekim Allah “Her kim inanarak âhireti ister ve onun için gerektiği şekilde çalışırsa, onun emeği mükâfatla karşılır.”⁴⁷ buyurmaktadır. İnsan hayatı ile dünyanın varlığı, her şeyin sonunda bütün yapılanların sorgulanacağı bir

⁴⁶ el-Mülk 67/2.

*Nihilizm, dînin, ahlâkî değerlerin, hükûmetin, kânunların.... topyekûn reddedilişidir. Bu düşünce sahiplerine **nihilist** denir. Nihilizm, Rusya'da XIX. asırda, ihtilâl partisinin bir felsefesi olarak doğdu. Bu parti mensuplarına göre, o dönemin Rus toplumu öylesine kötü ve berbat bir haldeydi, onu tamamen yıkmaktan başka çare yoktu. Bu terimi, ilk defa XIX. asrın Rus romancılarından İvan Turgenev kullanmıştır. Onun 1862'de yazdığı *Babalar ve Çocuklar* adlı eserinin kahramanlarından Bazarov, kibirli bir nihilisti temsil eder. Nihilizm terimini Avrupa'ya ve dünyaya yayan asıl kişi, Alman filozofu Nietzsche'dir. Bk. M. Rosenthal ve P. Yudin, *Materyalist Felsefe Sözlüğü*, (çev, Enver Aytekin-Aziz Çalışlar), s. 359; S. Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, s. 199-200.

⁴⁷ el-İsrâ 17/19

âhiret hayatının olması ve buna inanılması ile ancak anlam kazanır. Aksi takdirde hayatın ve dünyanın hiçbir anlamı olmadan insanın hayatına tam anlamıyla bir nihilizm* hâkim olacaktır. Bu da insanların büyük bir bunalıma ve ümitsizliğe sürüklenmesine yol açar. Âhirete îmân insana bir yandan sonsuzluğun ufuklarını açarken diğer yandan da ölümü en ince detaylarına kadar açıklamakta ve bu olayın bir son olmadığını ona bildirmektedir. Zirâ, ölüm, “yeni bir hayatın başlangıcı” demektir. Âhiret inancıyla insanın bu dünyadaki hayatına çok zengin bir anlam veriliyor, insanın yaşayışına da çeki düzen verilerek büyük bir disiplin altına alınmış oluyor. Zirâ âhirete îman, insana büyük bir sorumluluk duygusu kazandırmakta, “büyük hesap günü” kavramıyla hayatın ve diğer insanlarla ilişkilerin sağlam zemin ve temele oturtulmasını sağlamaktadır. İnsan, dünya hayatında yaptığı bütün amellerin karşılığını o büyük günde görecektir. “Kim, zerre miktarı iyilik yaparsa mutlaka karşılığını görecektir ve her kim, zerre miktarı kötülük yaparsa onun karşılığını mutlaka görecektir.”⁴⁸ Bu îmân esası, insana büyük bir ümid kaynağı olduğu gibi, kişiyi aynı zamanda adâlet ve sonsuzluğa da inandırır. Böylece âdil, dürüst ve sağlam bir toplumun oluşmasını da sağlar.

Her ne kadar ölüm, zâhiren olumsuz görünen bir gerçek, insana ve yakınlarına bir acı, bir ağlama sebebi olsa da, hayat çarkının dönmesi, bu fânî dünyadan ebedî âleme geçiş için zaruri olan bir devr-i dâim realitesidir. Her insana verilen ömür sermayesi, onun ebedî hayatını kazanması için yeterli bir müddettir. Kazanç hâsıl olduktan, insan imtihanını başarıyla verdikten sonra, bu devr-i dâim çarkı görevini yapıyor.

Hız. Peygamber, ibret alınması ve dünyaya yönelik bir takım boş ve geçici heveslerin kırılması için, ölümün sürekli şekilde tefekkür edilmesini, ve bu kaçınılmaz sonun çok sık olarak hatırlanmasını tavsiye eder.⁴⁹

Başlangıcı itibariyle yoktan var olduğunu kabul ettiğimiz bu âlemin, yok olduktan sonra tekrar yaratılması akla aykırı değildir. Çünkü bu âlemi ibtidâ eden yoktan yaratan Allah, helâk ettikten sonra onu yeniden diriltip yaratmaya elbette

⁴⁸ ez-Zilzâl 99/7-8

⁴⁹ İbrahim Canan, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, XV, 216.

Kâdir'dir.

Kur'an'da bu hususu dile getiren pek çok âyet vardır:

“Mahlûkatı ilkin yoktan yaratıp, ölümlerinden sonra onları diriltecek olan O'dur. Bu (diriltme) O'na ilk yaratıştan daha kolaydır...”⁵⁰. “Ey Resulüm! De ki: Onları ilk defa yaratan diriltir, hem yaratmanın her türlüsünü hakkıyla bilir.”⁵¹

İnsan, hayvan ve diğer canlıların bir süre uyuyup uyanmaları, öldükten sonra diriltilme hadisesi için bir örnektir: “Geceleyin uykuda iken sizi kendînzden geçirip alan, gündüzün de ne işlediğinizi bilen; O'dur. Belirlenmiş sürenizi geçirip tamamanız için sizin gündüzleri uyandırılma sürenizi devam ettirem O'dur. Bunun sonunda dönüşünüz O'na olacak ve O, size bu dünyada yaptıklarınızı bir bir haber verecektir.”⁵². Kur'ân-ı Kerîm, kuraklık ve mevsim nedeniyle âdetâ ölü haline gelen ve hayatıyeti görünüşte tamamen sönen toprağın, yağmurla veya sulanarak eski haline dönüşüp bereketlenmesini de, öldükten sonra dirilmenin bir delili olarak şöyle buyurur: “O'nun kudretinin ve hikmetinin delillerinden biri de şudur: Sen, toprağı, boynu bükük kupkuru görürsün. Fakat onun üzerine suyu indirince, toprak harekete geçip kabarır. İşte ölü zannedilen toprağı kim hayat veriyorsa, elbette ölüleri de o diriltecektir. Çünkü O, her şeye kâdirdir.”⁵³

Kur'ân'da âlemlerin yaratılışına dikkat çekilerek, insanların âhirette yeniden diriltilmeleri konusuna değinilir:

“Gökleri ve yeri yaratmak, insanları yaratmaktan daha büyüktür. Ancak insanların çoğı bilmezler. Ey haşri inkâr edenler! Düşünün, sizi yeniden yaratmak mı zor, yoksa gök âlemini mi?”⁵⁴

İnsanın boşuna yaratılmadığını⁵⁵; başıboş terk edilmediğini, her nefsin ölümü

⁵⁰ er-Rûm 30/27

⁵¹ Yâsin 36/79

⁵² el-En'âm 6/60

⁵³ Fussilet 41/39

⁵⁴ el-Mümin 40/57; en-Naziât 79/27, 33; Yâsin 36/79, 81; el-Hacc 22/5-6.

⁵⁵ el-Müminûn 23/115

tadacağını⁵⁶, inanan ve iyi amellerde bulunan kişilerin mükâfatlandırılması ve kâfirlerin de cezalandırılması için tekrar diriltileceklerini bildiren⁵⁷; ayetler de, âhiret hayatının varlığının birer delilidir.

Mahlûkâtın, ölüp yok olduktan sonra tekrar diriltilmelerindeki hikmet, mükelleflerin bu dünyada kendi iradeleriyle kazandıklarının karşılığını görmeleridir. Çünkü dünya, kazanç ve amel alanıdır. Âhiret ise, bu dünyada yapılanların karşılığının görüleceği yerdir⁵⁸.

İnsanlar, dünya hayatında rızıkları, işleri, ecelleri, mutluluk ve mutsuzlukları bakımından çok farklı statülerdedir. Kimi zâlim, kimi mazlûm, kimi iyi, kimi hasta, bir kısmı zengin, bir kısmı fakir, bir kısmı üstün, bir kısmı zelildir. Kimisi iyilik yapar, kimisi kötülük. Şâyet ölüp de tekrar diriltilmeyecek olsalardı, iyilik yapanlar mükâfat, kötülük yapanlar da cezâ görmemiş olurlardı. Bu ise Allah'ın adâletine aykırı bir durum doğururdu. Bundan dolayı Allah tekrar dirilmeyi ve cezayı yaratmıştır; “Kâfirler, öldükten sonra diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: “Hayır! Rabbim hakkı için mutlaka diriltileceksiniz, sonra da yaptıklarınız size tek tek bildirilecek ve bunların karşılığı verilecektir. Bu, Allah'a göre pek kolaydır.”⁵⁹

Yukarıda çizilen manzara, inanan ve inanmayan kişilerin âhiret hayatını çok veciz bir şekilde ortaya koymaktadır. İnanan için müjde, inanmayan için korku kaynağı olan bu âlem, onu idrak eden her akıl sahibinin kendi dünyasını, fikir ve yaşayış biçimini, Allah'ın arzu ettiği biçimde düzenlemesine en büyük etkindir. Herkesin topladığı ve kazandığı kendisine tastamam verildiği⁶⁰, o gün, hiç kimse başkasının yerine bir şey ödeyemeyeceği⁶¹ ana, baba, evlâd, dost herkesin kendi başlarının derdine düşerek ve hak talep edilmesi endişesiyle birbirinden kaçtığı⁶², dünyada iken inanç ve amelleri nisbetinde bazı yüzlerin ak, bazı yüzlerin de kara olduğu⁶³ o cezâ gününde

⁵⁶ el-Kıyâme 75/36

⁵⁷ Âl-i İmrân, 3/185 ; Yunus 10/4; el-Leyl 92/4, 11

⁵⁸ Âl-i İmrân 3/185

⁵⁹ et-Teğâbûn 64/7; en-Nahl 16/30-40

⁶⁰ Âl-i İmrân 3/25-30; el-Câsiye 45/28; Kâf 50/44; et-Teğâbûn 64/9

⁶¹ el-Bakara 2/48, 123

⁶² Abese 80/34-37

⁶³ Abese 80/38-42; Âl-i İmrân 3/106-107

insanların makam, mevki, zenginlik, tahsil gibi insanlarca meziyet kabul edilen hiçbir özelliklerine aldırış edilmeksizin, kulların yaptıklarına göre hak dosdoğru ve tastamam tecelli eder. “Ey inananlar, Allah'ın azâbına maruz kalmaktan korkun! herkes yarın (âhiret) için ne gönderdiğine dikkat etsin. Allah'ın azâbına düçar olmaktan sakının, çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır”⁶⁴.

Mal ve servetin hem fayda hem de zarar şeklinde iki, zıt unsuru bir arada bulundurması, onun sadece iyi veya sadece kötü olarak vasıflanmasına engeldir. Böyle olunca da yerine göre iyi yerine göre de kötü olacak demektir. Bu da durumun zamana, mekâna ve şahıslara göre değişebileceğini gösterir. Bu açıdan insanın dünyaya ait her arzu, istek ve eğiliminin kötü olmadığı kabul edilmiştir. Gazzâlî, dünya zevklerini üçe ayırarak değerlendirir: 1- İnsana âhirette de arkadaşlık eden ve insanın ölümünden sonra da meyvelerini devşirebileceği şeyler. Bunlar; Allah'ın zât, sıfât ve ef'âli ile meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini, yer ve göklerin melekûtunu bildiren ilim ve yalnız Allah rızası için yapılan ameldir. 2- Dünyada geçici bir zevk veren, âhirette hiçbir faydası olmayan zevkler. Hazları, günah olan yoldan tatmin etmek, her türlü debdebe ve ihtişam. 3- Geçici bir zevkle birlikte âhiret amellerine yardımcı olan zevkler. İlim ve amelde sebât için gerekli vücut ihtiyaçları bu kısma girer. Dolayısıyla Gazali'ye göre bunlar da birinci kısma dahil sayılırlar.⁶⁵ Yalnız Gazzâlî akıllı insanın mübah ve helalden de mümkün mertebe sakınmasını, aşırılığa kaçmamasını tembih eder. Çünkü bunlardan faydalanmada bir günah bulunmasa da, uhrevi kazanç vesilesi olacak şeyler boş yere harcanır, dolayısıyla bu türlü bir kayıp söz konusu olabilir.⁶⁶ Bu sebepten bazı ayetlerde dünya nimetlerinden istifadeye teşvikin arkasından hemen aşırılığa kaçılmamasına dikkat çekilmiştir: “Ey îman edenler, Allah'ın size helal ettiği o temiz ve güzel şeyleri (kendînîze) haram kılmayın ve haddi (sınırı) aşmayın. Çünkü Allah sınırı aşanları sevmez”⁶⁷.

Araştırmamızda, âhirete îmanın gereğini ve âhiret yurdunu kazanmanın yolunu göstermeye gayret sarfettik. Çalışmamızın devamında yukarda zikrettiğimiz âhiretin

⁶⁴ el-Haşr 59/18

⁶⁵ Gazzâlî, *İhyâu' Ulûmi'd-Dîn*, Trc. Ahmet Serdaroğlu, III, 491-2.

⁶⁶ a.g.e., c.3, s. 492

⁶⁷ el-Mâide 5/87.

bölümlerini kafi miktarda açıklamayı hedeflemiştik fakat, hem vaktin yetersizliği ve hemde bu konudaki bilgilerin güncel boyutuyla ele alınmayışı bizi sınırlandırdı. Âhiretin her safhası gerçek mânada bizim istediğimiz ölçülerde araştırıldığı takdirde, her biri bir tez konusu olacak niteliktedir. Buna, bu konuyla ilgili mesnetsiz, zayıf rivayetlerden, yalan yanlış yazılanlarda eklenince, zor olan işimiz bir o kadar daha zorlaşmaktadır.

B. TEMEL KAVRAMLAR

1. Ölüm

Ölüm diye adlandırdığımız akıbet, insanlık tarihi içerisinde, derece derece her toplumun kafa yorduğu, çözümü güç bir mesele olmuştur. Düşünce sistemi kurmuş eski ve büyük medeniyetlerde de iptidâi topluluklarda da insanlar ölüm bilmecesini çözmeye yeltenmiş bu konuda çareler aramışlar, güçleri nispetinde ölümü mânalandırmaya çalışmışlardır. Bu topluluklar ve kavimler birbirlerinden uzak ve habersiz de olsalar, gelenek ve göreneklerinde, ibadet ve âyinlerinde, masal ve efsanelerinde ölüme dâima birer mâna vermişler ve onu inceden inceye değerlendirmişlerdir.

Ölüm üzerine insanın tek bir müşâhedesini olmasaydı, o tek bir ölüm vakiasıyla bile karşılaşmamış olsaydı, bu sonucu yine kendiliğinden bulacaktı. Günden güne güçten kuvvetten kesilen bir bedenden, ağırlaşan dilden, gevşeyen hâfızadan, güçleri silinmeye başlayan zihinden önüne geçilmez bir sona yaklaştığını insanın sezmemesi kâbil midir?

Hayatın son durağı olan ölüm günümüzde, insana acı ve keder veren bir bitiş olmaktan çok insanı korkutan, çaresiz kılan bir olaydır. Ölüm eninde sonunda gelecek, kurbanını alıp götürecektir. Zaman zaman bu korkunun baskısı altında tedirgin olan halk düşüncesi, çoğu kez çevresinde olup biten olayları, eşyanın şu yada bu şekilde duruşunu, düşünde görmüş olduğu bir görüntüyü ölüm için önbelirti saymıştır. Bunun içindir ki, cenazeler konusu diğer konulardan çok farklı bir karakter arzeder. Bu konuda dînî olan ritüellerle gelenekten gelen ritüeller birbiri içine girmiş bulunmaktadır. Bu yüzden ölümler ve defin işlemleri ile ilgili hususları, önce İslâm kaynakları ışığında aktardıktan sonra Maltepe halkının inançlarını ve uygulamalarını tespit ettiğimiz

kadarıyla anlatmaya çalışacağız.

Ruhun bedenden ayrılması olayına ölüm denmekte ve bu olay insan varlığının bir âlemden diğerine intikal etmesini sağlamaktadır. Bu anlamda ölüm yok olmak değildir, kelâm bilginlerinin çoğunluğuna göre ruh, suyun yaş ağaca nüfuz etmesi gibi bedenle iç içe olan latif bir varlıktır. Ehli sünnete göre ruh bâkidir, yok olmaz. İslâm bilginleri; “Allah, Ruhlar öldüklerinde onları vefat ettirir”⁶⁸ âyetini "cesetleri ölünce" şeklinde anlamışlardır.

Her canlı varlık için ölüm kaçınılmaz bir gerçektir. Canlılar doğar, büyür ve ölürler. Kur'an-ı Kerim'de ölümle ilgili pek çok ayet vardır. Bazıları şunlardır: "Her can ölümü tadıcıdır"⁶⁹; "Onlar için bir ecel tâyin ettik ki onda hiç şüphe yoktur."⁷⁰; “Biz senden önce de hiçbir beşere dünyada ebedîlik vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar baki mi kalacaklardır?”⁷¹; "Yer yüzünde bulunan her canlı fânidir"⁷².

“Allah’ın izni olmaksızın hiç bir nefis için ölmek yoktur. O, süresi belirtilmiş bir yazıdır. Kim dünyanın yararını (sevabını) isterse ona ondan veririz, kim âhiret sevabını isterse ona da ondan veririz. Biz şükredenleri pek yakında ödüllendireceğiz.”⁷³

“Allah sizi yarattı, sonra sizi öldürüyor, sizden kimi de, bildikten sonra bir şey bilmesin diye, ömrün en aşağı ucuna (yaşlılığa) geri çevrilir. Şüphesiz, Allah bilendir, her şeye güç yetirendir.”⁷⁴

Allah'ın diriliği ve ölümü yaratmasının sebebi şöyle açıklanır: "O, hanginizin daha güzel amel yapacağını denemek için ölümü de dirimi de takdir edip yaratandır."⁷⁵

"Nerede olursanız olun, tahkîm edilmiş yüksek kalelerde bile bulursanız ölüm

⁶⁸ ez-Zümer 39/42

⁶⁹ Âl-i İmrân 3/185; el-Enbiyâ 21/35

⁷⁰ el-İsrâ 17/99

⁷¹ el-Enbiyâ 21/34

⁷² er-Rahmân 55/26

⁷³ Al-i İmran 3/145

⁷⁴ en-Nahl 16/70

⁷⁵ el-Mülk 67/2

sizi bulur."⁷⁶; "Bir gün bakarsın ki, ölüm baygınlığı gerçek olarak gelmiş "İşte bu, senin kaçıp durduğun şey" denilmiştir" .⁷⁷

Cenab-ı Hak gerçekte insan varlığına sonsuza kadar uzanan bir ömür takdir etmiştir. Ruhları dünya hayatından belirsiz bir süre önce topluca yaratmış ve onlara Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusunu yöneltmiştir. Kur'an'da ruhun başlangıcı ile ilgili olan bu olay şöyle belirlenir:

"Hani Rabbin Âdem oğullarından onların sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp kendilerini nefislerine şahit tutmuş; Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da; Evet, (Rabbimizsin), şahit olduk" demişlerdi. İşte bu şahitlendirme, kıyamet günü; Bizim bundan haberimiz yoktu" dememeniz içindir"⁷⁸. "Peygamber, Rabbinize iman etmeniz için hepinizi davet edip, dururken, size ne oluyor ki, Allah'a iman etmiyorsunuz? Halbuki O, sizden kesin teminat almıştır."⁷⁹ Bu söz alma, "elestü birabbiküm" sorgulaması sırasında veya insanlara akıl vererek delilleri değerlendirme gücü kazandırmak suretiyle olmuştur.⁸⁰

Ruh, dünya hayatına bir imtihan devresi geçirmek üzere doğum yoluyla gelen insan oğluna, anne karnında döllemeden sonra üflenir ve böylece dünya hayatı başlamış olur. Ruhun bedenden ayrılması ile de kabir hayatı başlar. Kıyamet koptuktan sonra da âhiret hayatına yeni bir yaşam için geçecek olan insan oğlu, dünyadaki inanç ve amel durumuna göre Cennet veya Cehennemdeki yerini alacaktır. İnanç sahibi olup da amel eksikliği bulunanlar ise Cenab-ı Hakk'ın bileceği sürelerde cezalarını çektikten sonra Cennet tarafına geçebileceklerdir.

Hayatın bu gerçeği karşısında ölüme hazırlıklı olmak her insanın şîârı olmalıdır. Ölümü anmak ve hazırlıklı bulunmak her mümin için müstehap sayılmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Lezzetleri yok eden ölümü çok anın" Nesâî ile Beyhakî bu hadise şunu ilâve etmişlerdir: "Eğer dünyada ölümü çok anarsanız, onu

⁷⁶ en-Nisâ 4/78

⁷⁷ Kâf 50/19

⁷⁸ el-A'râf 7/172

⁷⁹ el-Hadîd 57/8

⁸⁰ Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul, 1959, III, 1006.

önemsemezsiniz; az anan ise onu çok önemser"⁸¹ Başka bir hadiste, kabir içinde olanların hatırlanması istenir: "Ölümü ve öldükten sonra kemiklerin ve cesedin çürümesini hatırlayın. Ahiret hayatını isteyen dünya hayatının süsünü terk eder."⁸²

İnsan ne zaman ve nerede öleceğini bilmez. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: "Kıyametin kopma zamanına ait bilgi şüphesiz Allah nezdindedir. Yağmuru O indirir, Rahimlerde olanı O bilir, hiç bir kimse yarın ne kazanacağını bilmez hiç bir kimse hangi yerde öleceğini bilmez. Şüphesiz Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır."⁸³

Müminin şîârı, bu dünyadan imanlı olarak ayrılmak olmalıdır. Kur'an'da Yâkub peygamberin oğullarına şu tavsiyesi bildirilir: "Ey oğullarım! Allah sizin için İslâm (dînini) beğenip seçti. O halde siz de ancak müslümanlar olarak can verin"⁸⁴. Başka bir ayette bütün müminlere şöyle buyrulur: "Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak lazımsa öylece korkun. Sakın siz, müslüman olmaktan başka bir sıfatla ölmeyin"⁸⁵.

1.1 Ölüm Öncesi

1.1.1 Hasta Ziyâreti

Hastalık duyulduğu anda, hastanın hısım akrabası, eşi dostu, iş arkadaşları hastayı yattığı yerde, evinde, ya da hastanede ziyaret ederler. Bu ziyarete, genellikle meyve, kolonya ve pasta türü şeylerle gidilir. Ziyaret esnasında hastanın morali yüksek tutulmaya çalışılır, o'nun sağlık durumu kötü de olsa çok iyisin denilir.

Hasta ağır ise, gece yakınlarıyla beraber eşinden, dostundan bazıları da başını beklerler. Yanında Kur'an okunur. Hastanın uzakta olan yakınları ise durumdan haberdar edilerek gelmeleri sağlanır.

Hasta ziyareti sünnettir. Ebû Hureyre (r.a)'den rivayet edilen merfû bir hadiste şöyle buyrulur: "Müslümanın müslümandaki hakkı altıdır. Karşılaştığın zaman selam ver, çağırdığı zaman davetine git, öğüt istediği zaman öğüt ver, aksırdığı zaman

⁸¹ Tirmizî, "Züh'd", 4; Kıyâme: 26; Nesâî, "Cenâiz", 3; İbn Mâce, "Züh'd", 31.

⁸² Tirmizî, "Kıyâme", 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 387.

⁸³ Lokmân 31/34

⁸⁴ el-Bakara 2/132

⁸⁵ Âl-i İmrân 3/102

elhamdülillah" derse "yerhamûkellah (Allah sana merhamet etsin)" de, hasta olunca ziyaret et, ölünce cenazesine git."⁸⁶

Ashab-ı Kiram, ölmek üzere olan bir hastanın yanına vardıklarında onun yanında hep hayatında işlemiş olduğu hayırları konuşurlardı. Böylece o kimsenin Allah'a hüsnî zan ile gitmesine yardımcı olmaya çalışırlardı.

Hastanın yanında okunabilecek bazı dualar hadislerde yer almıştır. Şu duanın yedi kere okunması müstehap sayılmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bir kimse eceli gelmemiş olan bir hastayı ziyaret eder ve onun yanında yedi kere; "Eselüllâhel-azîme, Rabbel-arşil-azîm (en yüce ulu arşın Rabbi olan Yüce Allah'tan sana şifa vermesini dilerim)" diye dua ederse Allah Teâlâ o kişinin hastalığına şifa verir."⁸⁷

Yine hasta ziyaretinde, hastanın yanında Fâtiha, İhlas ve Muavvizeteyn surelerinin okunacağına dair hadisler vardır.

Ölümçül hastaya ecel konusunda hoşuna gidecek, sevindirecek sözler söylemelidir. Çünkü Allah'ın hükmünü hiç bir şey geri çeviremez. Sadece gönlü hoş olmuş olur.⁸⁸ Hasta tevbe etmeye ve vasiyetlerini yapmaya teşvik edilir. Çünkü Allah elçisi; "Vasiyet edeceği bir şey olup da, yanında yazılı vasiyeti bulunmaksızın iki gece geçirmek Müslüman'ın işi değildir"⁸⁹ buyurmuştur. Sıkıntı, bela ve hastalığa maruz kalanın sabretmesi Allah Rasûlü'nün isteği ve Allah'ın yardımı ile olur. Allah Teâlâ sabrı emrederek şöyle buyurur: "Sabret! Çünkü senin sabrın ancak Allah'ın yardımı ile dir"⁹⁰

Bir kadın Allah elçisine gelerek; "Dua et, Allah hastalığıma şifa versin" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Dilersen Allaha dua ederim, sana şifa verir. Dilersen sabret, o zaman senin için sorgu sual yoktur" Kadın; "o zaman

⁸⁶ Buharî, "Libâs", 36, 45; "Cenâiz", 2; "Nikâh", 71; "Eşribe", 28.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 8; Tirmizî, "Tıbb", 32.

⁸⁸ Tirmizî, "Tıbb", 35.

⁸⁹ Buharî, "Vesâyâ", I; Müslim, "Vasiyye", I, IV.

⁹⁰ en-Nahl 16/127; Hûd 11/110; el-Kehf 18/28.

sabredeyim de bana sorgu sual olmasın.” dedi.”⁹¹

1.2 Ölüm Ânı

Ölüm halindeki (intizâr) kişiyi sağ yanına yatırarak kibleye döndürmek daha uygundur.⁹² Çünkü Hz. Peygamber, Beytullah için "Kâbe ölü ve dirilerinizin kiblesidir"⁹³ buyurmuştur.

Kible cihetine çevirmenin sünnet olması; Rasulullah (s.a.v) Medine-i Münevvere'ye teşrif ettikleri zaman Ashab-ı kiramdan Berrâ bin Ma'rur'u (r.a) sordu. Ashab-ı Kiram da; "vefat ettiğini, malının üçte birini Rasulullah (s.a.v) için vasiyyet ettiğini ve ölüme hazırlandığı vakit, kendisinin kible istikametine döndürülmesini istediğini" söyledikleri zaman, Rasulullah (s.a.v) :

"İslâm fitratına uygun isabetli bir vasiyyette bulunmuştur " buyurdu. Ve malının üçte birini Berrâ'nın oğluna iâde etti.⁹⁴

Sağ tarafına yatırmanın sünnet olması ise, Berra bin Âzib (r.a) dan, Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri uyku hadis-i şerifinin bu konuda delil olmasıdır.⁹⁵

Berrâ'nın rivayetinde Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır : "Yatağına vardığında (önce) namaz abdesti gibi bir abdest al. Sonra sağ tarafına uzanıp:

"Allahım! kendimi sana teslim ettim. İşimi sana bıraktım. Arkamı sana dayadım. Çünkü; Ümidim de, korkum da sendedir. Senden sığınacak yer varsa, O da sensin. Senden kurtulacak yer varsa yine sensin. Allahım! İndirdiğin kitabına, gönderdiğin peygamberine iman ettim " de. Şayet o gece ölecek olursan fitrat yani Din-i İslâm üzere ölürsün. Bu sözler, söyleyecek kelimalarının en sonu olsun"⁹⁶ Sonra bu şekilde yatırmak, az sonra varacağı kabirdeki yatışına daha uygundur.

Eğer yer darlığı yüzünden hastayı kibleye çevirmek mümkün olmazsa sırt üstü

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 347.

⁹² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 119.

⁹³ Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 10.

⁹⁴ *Şerhü Fethi'l Kadîr*, I, 446.

⁹⁵ a . e . , I, 446.

⁹⁶ Kâmil Mirâs, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I, 198

yatırılır ve yüzü ile ayakları kibleye doğru çevrilir. Bu da yapılamazsa, olduğu hal üzere bırakılır. Ölüm sırasında kişinin ağzına bir kaşık veya pamukla su verilir. Araştırma yaptığımız alanda, bu suyun daha çok, zenzem olduğu görülmektedir. Hasta ağırlaşınca, herhangi bir şekilde zenzem tedârik edilmektedir.

Hasta can çekişirken ona yardımcı olmak yakınları için bir görev ve sevap bir ameldir. Bu yüzden onun yanında kelime-i şehadet getirmek ve söylemesine yardımcı olmak sünnettir. Çünkü Allah elçisi şöyle buyurmuştur: "Ölülerinize; "Lâ ilahe illallah'ı" telkin edinîz. Çünkü ölüm halinde onu söyleyen bir mü'mini bu kelime Cehennem'den kurtarır". "Son sözü La ilahe illallah olan kimse cennet'e girer"⁹⁷

Hastanın yanında şehadet getirilir ki, o da hatırlayıp şehadet getirsin. Yoksa ısrarla, sen de yap denilmez. Zira o anda zor bir durumdadır. Ona yeni bir zorluk çıkarılmamalıdır. Bir defa da söylese yeterli olur. Bu telkini hastanın sevdiği birisi yapmalıdır. Amaç, hastada isteksizlik uyandırmamaktır.

Ölüm anında kişinin yanında akrabaları bulunur çok çeşitli süreler okunduğu görülmektedir fakat, genellikle Yâsin suresi okunmaktadır.

Vefat eden kimse, vefatından sonra çirkin bir manzara arz etmesin diye, onu güzelleştirmek için gözleri ve ağzı kapatılıp çenesi enli bir bezle sıkıca tepesinden bağlanır. Elleri de yanlarına götürülür. Kollarını göğsü üzerine koymak câiz değildir.⁹⁸

Bu işi yapan kimse : "Allah'ü Teâlâ'nın ismi ve Rasulullah (s.a.v) in milleti üzere ölmüş olsun. Allahım! Bana işini kolay et. Kendisine ilerisini âsan et. Onu cemalinle mes'ud et. Ona yöneldiği âlemi, içerisinden çıktığı âlemden daha hayırlı kıl"⁹⁹ diye duâ eder.

Ebu Dâvûd'un Ümmü Seleme (r.anha) dan rivayet ettiği hadis-i şerifte, Ümmü Seleme şöyle diyor: " Rasulullah (s.a.v) Ebû Seleme'nin cenazesinin yanına girdi. Ebû Seleme (r.a) in gözleri açık kalmıştı. Rasulullah (s.a.v) O'nu (n gözünü) kapadı. Bu

⁹⁷ Müslim, "Cenâiz", 1, 2; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 16.

⁹⁸ Ellerini göğsü üzerine koymak ehl-i kitab'ın işidir. Biz ise onlara muhalefet etmekle emr olunmuşuz. Câiz değildir demek; haramlığı ifade eder. Bk. *Nimetü'l İslâm*; I, 571

⁹⁹ *Hâşiyetü İbni Âbidîn*; II, 193

esnada Ebû Seleme'nin yakınlarından bir takım kimseler yüksek sesle (sayarak) ağlamağa başladılar. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v) :

"-Nefislerinize hayırdan başka bir şeyle duâ etmeyiniz. Zira melekler söylediklerinize âmin derler " buyurduktan sonra:"Allahım! Ebû Seleme'yi mağfiret eyle, derecesini hidayete kavuşanlar arasında yücelt. O'nun arkasında, âilesinin geri kalanları arasında ona halef ol. (O'nun işini üzerine al) Ey Âlemlerin Rabbi! Bizim ve O'nun günahlarını affeyle. Kabrinde O'na genişlik ver. Ve orada onu nurlandır " buyurdular.¹⁰⁰

Ölen kimsenin gözlerinin açık kalması, insanların bazılarının zannettiği gibi herhangi bir hasret vesâire den dolayı değildir. Doğrusu, ruh çıktığı zaman gözlerin onu takip etmesinden ileri gelmektedir. Rasulullah (s.a.v):"Süphesiz ruh kabzolunduğu zaman, göz onu takip eder "¹⁰¹ buyurmuşlardır.

Ölünün gözleri kapatılıp çenesi bağlandıktan sonra üzeri bir bezle örtülür ve karnı üzerine şişmemesi için bir demir parçası, ayna ¹⁰² veya ağır başka bir şey konulur. Zira demir kendisinde bulunan bir özellikten dolayı ölünün şişmesine mani olur.¹⁰³

Ölünün üzerinin örtülmesiyle ilgili, Ümmü Seleme(r.anha) Rasulullah (s.a.v) in zevcesi Hz Âişe (r.anha) bana şöyle haber verdi diyor:" (İrtihal-i Nebvî üzerine) Ebû Bekir (r.a) Sünuh mahallesindeki evinden atına binip mescide girdi. Mescitdeki cemaatin kalabalığına rağmen kimseye bir şey söylemeyip doğru Âişe'nin odasına girdi. Hemen Nebi (s.a.v) e yaklaştı. Hz. Rasul'ün yüzü bir bürde-i Yemanî ile örtülü idi.....¹⁰⁴

Ölü yıkanınca kadar yanında Kur'ân okunamaz, onun yanında hâiz ve cünüp kadınlar bulunamaz şeklindeki halk arasında yaygın olan görüşlerin dayanağını İslâm kaynaklarında bulmak mümkün değildir. Ancak, ankete katılan deneklerin (Tablo-59)

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 169, 170.

¹⁰¹ İbn Mâce, "Cenâiz", 52, 53

¹⁰² *Nîmet-ül İslâm*. I, 571. *Fetevây-i Hindiye*; I, 156; İbrâhim Halebî, *Tam Kayıtlı Halebî-i Sağır ve Tercemesi*, (trc. Hasan Ege), Salâh Bilici Kitabevi, trsz. s.326

¹⁰³ *Haşiyet-ü İbni Âbidin*. II, 193

¹⁰⁴ Kâmil Mîras, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, IV, 299

143'ü “cenaze yıkanmadan Kur'an okunmamalıdır” cevabını vermiştir.

1.2.1 Ölümün Duyurulması

Ölen kişi, köylerde görevlendirilen bir ya da birkaç kişi tarafından, şehirde, câmi, ya da belediye hoparlörü vasıtasıyla hısım akraba ile eşe dosta duyurulur. Ölüm haberini duyanlar doğru cenâze evine giderler. Cenazenin yakınlarına baş sağlığı dileme yanında onlara dînî telkinlerde bulunarak acılarını hafifletmeye çalışırlar.

Ölüm olayı her yerde olduğu gibi tüm Maltepe'de de salâ¹⁰⁵ ile duyurulmaktadır. Çok merkezi camiler haricinde, halk hocadan, ölenin ismini ve memleketini söylemesini istemektedir. Bir evde çok ağır hasta varsa, öleceği de biliniyorsa, herkesin kulağı zaten o evdedir. Ölüm gerçeğiyle karşılaşan ölü yakınları, evden eve bağırıp çağırırlar ve konu komşu duyar. Uzak akrabalarına telefonla haber verilir. Maddi durumu iyi olan ve meşhur insanlar günlük gazetelere ilan verme yolu ile de duyururlar.

Kaza, kalp krizi gibi ânî bir ölümden, ölü yakınlarına, ölüm haberi alıştırma alıştırma söylenir. “Öldü” demek yerine, “hastalandı” demek tercih edilir. Doğrudan söylenirse, karşıdakinin şoka girmesinden, kriz geçirmesinden korkulur.

Eşiyle birlikte Maltepe başbüyük mahallesinde bir türbe de medfûn bulunan, Maltepe Maarif Encümen Reisliği yapan Süreyya Paşa'nın¹⁰⁶ eşi için verilmiş olan vefat ilanı örneğini vererek bu konuyu sonlandıralım.

VEFAT

Merhum Süreyya Paşa'nın eşi, Atıf İlmen, Hayri İlmen, Melâhat Aksel'in anneleri, Fatma İlmen, Vecihe İlmen'in kayınvalideleri, Vedil ve Asiye İlmen, Sinan İlmen, Şehvar ve Kayıhan Çağlayan, Erdem ve Mutlu İlmen, Gönül ve Mehmet Erboy, Gülümser ve Dr. Nevzat Öke, Kemal Aksel, Atıf ve Flora Aksel'in pek sevgili cici anneleri, Samiye Bayata'nın halası

¹⁰⁵ Nuri Özcan- Mustafa Uzun, “Cenâze Selâsı”, *DİA*, IIV, 358.

¹⁰⁶ Süreyya İlmen, *Teşebbüslerim ve Reisliklerim*, İstanbul: Kenan Matbaası, 1949, s. 68

ADALET İLMEN HANIMEFENDİ

Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi 12 Mayıs Perşembe günü Moda'daki evinden kaldırılarak Kızıltoprak Zühtü Paşa Camiinden öğle namazını müteakip Süreyya Paşa Sanatoryomunda çok sevgili zevci Süreyya Paşa'nın yanına defnedilecektir.

Mevlâ rahmet eylesin.

Merhume'nin vasiyeti mucibince çelenk gönderilmemesi rica olunur.¹⁰⁷

Milliyet 6153

Gerçekten de Asr-ı saadette ve İslam'ın hakim olduğu zaman ve yerlerde müslümanlar hiç bir surette çelenk gibi şeylere yer vermemişlerdir. Hristiyan Avrupa onu İslam diyarına sokmuştur. Çelenk için İslam'ın emri ne ise onu yapmamız daha uygundur. Çelenk gibi şeyler ölü ve vatana hizmet etmez, fayda vermezler. Ölünün kabrinin yapılmasına ve çelenge verilen para, fakir ve müstahaklara verilse daha iyidir. Gerçekten ölüyü seven kimse bunu yaparsa daha iyi olur. Kısa bir zaman sonra solup heder olacak çiçeklere para vermek, müslüman olan kimsenin işi olmasa gerektir.

1.2.2 Ölünün Yıkanması (Techiz)

Cenazelerin bekletilmeden, bir an önce yıkanması, kefenlenip hazırlanması ve kabirlerine konulması daha uygun olur.¹⁰⁸ Köylerde önceden teneşir denilen tahtadan bir sedir üzerine, ayakları kıbleye doğru gelecek şekilde arka üzeri yatırılır. Maltepe'de cenazeler belediyelerin idaresi altındaki gasilhaneler'de ve bazı camilerin gasilhaneler'inde yıkanmaktadır. Göbeğinden dizleri altına kadar olan avret yerleri bir örtü ile örtülüp elbiseleri tamamen çıkarılır.

Yıkayıcı eline bir bez sararak örtüyü açmadan taharet yaptırır.¹⁰⁹ Ağzına, burnuna su vermeden abdest aldırır. Cünüp olduğu biliniyorsa ağzına ve burnuna da su

¹⁰⁷ *Milliyet Gazetesi*, 12.05.1966 tarihli sayı.

¹⁰⁸ Mehmet Şener, "Cenaze", *DİA*, VII, 355

¹⁰⁹ Buharî, "Cenaiz", 20, 21, 22; Müslim, "Hacc", 94; Ebu Davud, "Cenaiz", 84; Tirmizî, "Hacc", 105; Nesâî, "Hacc", 98, 99, 100, 101

verilir. Cünüp değilse; dudaklarının içini, dişlerini, burnun deliklerini ve göbeğinin çukurunu meshetmek kâfidir.

Başı ve sakalı sabunlu su ile yıkanır. Fakat saçları taranmaz. Yıkayıcı daha sonra cenâzeyi sol tarafı üzerine yatırıp sağ tarafını, sağ tarafı üzerine yatırıp sol tarafını yıkar. Sonra, belden yukarısını doğrultup, kendisine dayayarak karnını mesheder. Cenâzeden necâset çıkarsa su ile temizler, yeniden abdest vermesi icâbetmez. Temiz bir bezle kurulayıp kefenler.

İslâm inancına göre ölünün yıkanması gerekir. Bunun için ölü, teneşir üzerine veya yüksekçe bir yere sırtüstü yatırılır. Sonra ölüye abdest aldırılır. Abdeste önce yüzden başlanır, ağza ve buruna su verilmez; parmağa sarılı bir bezle dudaklarının içi, dişleri ve burun delikleri ıslatılır. Kolları yıkanır, başı meshedilir, ayakları yıkanır.

Abdest bittikten sonra üzerine ısıtılmış su dökülür, saç ve sakalı baş ve bedeni iyice temizlenir. Sonra sol tarafına çevrilerek sağ tarafı, sağ tarafa çevrilerek sol tarafı yıkanır. Yıkayıcı, ölünün karnına yavaşça dokunarak ölünün vücudundan bir şey çıkarsa onu da yıkar. Ölüyü yıkarken her organı üç defa yıkamak sünnettir. Ölünün tırnakları, sakalı ve saçları kesilmez. Sünnet olmamışsa, sünnet edilmez. Erkek ölüyü erkek, kadın ölüyü kadın yıkar. Kadın, ölen kocasının cesedini yıkayabilir; ancak erkek ölen karısını yıkayamaz.

Cenâze yıkayan erkek veya kadın yıkayıcı, besmele ile başlamalı ve bu iş boyunca "Gufraneke ya Rahman! Ey Rahman olan Rabbim, senin mağfiretini dilerim" demelidir.

Cenâze yıkanırken pamuk kullanılmaz. Yıkandıktan sonra havlu ve benzeri bir şeyle kurulanır. Ondan sonra kefen gömleği giydirilir ve geri kalan kefenleri yayılır.

Ölünün yıkanacağı yer kapalı olup yıkayıcı ve yardımcılardan başkası onu görmemelidir. Bir ölüyü, ona en yakın olan kimse veya takva sahibi güvenilir kimse yıkamalıdır.

Bu yıkayıcılar taharet üzere bulunmalıdırlar. Bunların cünüb, haiz, nifas halinde olmaları ve yıkayıcının gayri müslim olması mekruhtur. Ancak müslüman bir

erkek hakkında gayri müslimden başka bir erkek ve müslüman bir kadın hakkında gayri müslim bir kadından başka kadın bulunmadığı zaman bunlar yıkayabilirler.

Su bulunmadığı zaman yine teyemmüm ile yetinilir. Henüz buluş çağına yaklaşmamış (müştehat olmayan) bir kız çocuğunu erkek yıkayabildiği gibi, henüz mürahik (buluş çağına ermemiş) bulunan bir erkek çocuğunu da kadın yıkayabilir.

Suda boğulmuş olan bir müslüman, yıkamak niyeti ile üç defa suda hareket ettirilerek yıkanır. Yalnız su içinde kalmış olması, hayattaki müslümanları cenazeyi yıkama farzını yerine getirmekten kurtarmaz.

Ölen bir müslümanın, gayri müslimden başka akrabasından bir velisi bulunmasa, cenazesi gayri müslimlere verilmez. Çünkü bunun teşhiz ve tekfini ile ilgili bütün görevler müslümanlar üzerine bir farz-ı kifayedir.

Ölü olarak düşen bir çocuk, bir bez parçasına sarılarak gömülür, yıkanması gerekmez.

Ölmüş olan bir müslümanın başı ile beraber vücudunun çoğu bulunuyorsa yıkanır; kefenlenir ve namazı kılınır. Fakat başsız olarak yalnız vücudun yarısı bulunsa veya gövdesinin çoğu kaybolmuş olsa yıkanmaz, kefenlenmez ve üzerine namaz kılınmaz. Bir beze sarılarak gömülür.

Kefene sarıldıktan sonra ölüden çıkacak bir sıvı veya benzeri şeyler artık yıkanmaz.

Savaş alanında kâfirler tarafından öldürülen şehitler cünüp bile olsalar yıkanmaz, sadece kefen olmayan uygun bir elbiseyle kefenlenir. Elbise eksik gelirse tamamlanır. Sünnet kefeni üzere fazla gelen elbise ise çıkarılır. Kanları ile gömülür. Kanlardan hiç bir şey yıkanmaz. Zira Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Şehitleri yıkamayınız."¹¹⁰ Çünkü her yara ve her kan damlası kıyamet günü etrafa misk kokusu yayar. " Rasûlullah (s.a.s.), Uhud şehitlerini kanlarıyla defnetmeyi emretti. Onları yıkamadılar ve namaz kılmadılar. İmam Şâfiî şöyle demiştir: "Şehitleri yıkamamanın ve namazlarını kılmamanın nedeni, yaraları ile Allah'a kavuşmaları içindir." Kanlarının

¹¹⁰ Nesaî, "Cenâiz", 82; "Cihâd", 37; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 299, V, 431

kokusu, misk kokusu olunca Allah'ın onlara olan bu ikramı, onları bu namazdan müstağni kılmıştır. Bu durum, yaralar içinde savaşıyor ve düşmanın geri dönmesinden korkan, bir an önce ailelerine kavuşmayı, ailelerinin de onlara kavuşmasını arzulayan müslümanlara kolaylık sağlamıştır. Şehitlerin namazlarını kılmamaktaki hikmet şudur: Namaz ölümlere kılınır. Şehitler ise diridir. Veya namaz bir şefaattir. Şehitlerin de buna ihtiyacı yoktur. Kâfirler tarafından öldürülmeyen fakat cihat sırasında vefat edenler hakkında şehit sözü kullanılmıştır. Ancak bunlar yıkanır ve namazları kılınır. Rasûlullah (s.a.v.), hayatta iken, bunlardan ölenleri yıkamış; müslümanlar da daha sonra şehid düşen Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (r. anhum)'yi yıkamışlardır.

Eğer su bulunmazsa ölüye teyemmüm verilir. Allah'û Teâlâ şöyle buyuruyor: " Eğer su bulamazsanız teyemmüm edînîz."¹¹¹ Rasûlullah (s.a.s.) "Yeryüzü bana mescid ve temiz kılındı."¹¹² buyurmuştur. Eğer ölü yıkandığı zaman dağılma tehlikesi varsa yine teyemmüm verilir. Yabancı erkekler arasında ölen kadın ile yabancı kadınlar arasında ölen erkeğe de teyemmüm verilir. Ebû Dâvud ve Beyhâki'nin de Mekhûl'den rivayet ettiği hadise göre; Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Kadın, kendisi ile beraber başka kadın olmadığı halde erkekler arasında ölürse; erkek de kendisi ile beraber başka erkek olmadığı halde, kadınlar arasında ölürse, her ikisine de teyemmüm ettirilir ve gömülürler. Her iki durumda da su bulunmamış sayılır. "

1.2.3 Ölüyü Kefenleme (Tekfin)

Kefen; vefat eden müslümanın, sarılıp kabre konulduğu bezdır.

Cahiliyede ölümler kefenleniyordu. Bu âdet Hz. İbrahim'in dînî haniflikten kalmış olabilir. Ayrıntılarını bilemiyoruz ama şiirde "Onlar ölümlerini kefenliyorlardı"¹¹³ geçmektedir. Hz. Peygamber, amcası Ebu Tâlib Mekke'de öldüğünde, Hz. Ali'ye Onu yıkayıp kefenlemesini ve defnetmesini emretmişti.¹¹⁴

Kefen; erkekler için, Kamis, izar, lifâfe; kadınlar için ise, Kamis, izar lifâfe, baş

¹¹¹ en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6

¹¹² Buhârî, "Teyemmüm", 1, "Salât", 56; Müslim, "Mesâcid", 3; Ebû Dâvûd, "Salât", 24

¹¹³ Muhammed Şükri el-Âlûsî, *Bulûğû'l-ereb fî ma'rifeti Ahvâli'l-Arab*, II, 14

¹¹⁴ İbn İshâk, *Sîretü İbn-i İshâk*, (neşr. Muhammed Hamîdullah), Hayra hizmet Vakfı, Konya 1981. s. 223

örtüsü ve göğüsler üzerine bağlanan bezden ibarettir.

Kâfi miktarda bez bulunamayacak olursa, erkekler için izar ve lifâfe, kadınlar için de izar, lifâfe ve baş örtüsü kafi görülür. Bu kadar da bulanamazsa, cenâze bir beze sarılıp gömülür. Kefenin beyaz ve pamuk kumaştan olması efdaldır.

Kefende, sol taraf sağ taraf üzerine dürülür. Cep ve yaka yapılmaz ve kenarları dikilmez.

Kefen üç çeşittir:

a) Sünnet Kefeni: Erkekler için gömlek, izar ve lifafe olmak üzere üç kattır. Boyun kökünden ayaklara kadar uzanan gömleğin yeni ve yakası yoktur. İzar ve lifafe baştan ayağa kadar uzanır. Lifafe, İzar ve gömleğin üzerine giydirilir. İzardan biraz daha uzun tutulur. Kadın kefeninde ise bunlara ek olarak baş ve göğüs örtüsü kullanılır.

b) Kifayet Kefeni: Ölen kişinin maddi durumunun bozukluğuna paralel olarak kifayet kefeni ile yetinebilir. Bu kefen izar ve lifafeden ibaret olup ölen kadınsa bunlara ek olarak baş örtüsü dahil edilir.

c) Zaruret Kefeni: Zorunluluk halinde ölü, ne bulunursa onunla kefenlenir.

"Kefen hazırlandıktan sonra tütülenir" "Sünnet kefen şöyle yapılır: Önce lifafe yayılır. Onun üzerine izar konulur. Daha sonra ölüye kefen gömleği giydirilip izarın üstüne konur. İzar önce ölünün soluna, sonra sağına sarılır." Lifafe de sağa, sonra sola sarılır. Ayaklarının altından ve başının üstünden bağlanır."

"Kadın cenazenin kefenlenmesinde, kadının saçları ikiye ayrılarak göğsünün üstüne konur. Kadın kefenlendikten sonra başı ve yüzü başörtüsü ile örtülür. İzarın üstünden göğüs örtüsü bağlanır. Göğüs örtüsü, göğüsten göbeğe veya dizkapaklara kadar olan bir örtüdür." Daha sonra ise lifafe sarılır.

1.2.4 Cenâze Namazı

Tahtadan yapılmış bir uzun kutu:

Baş tarafı geniş ayak ucu dar.

Çakanlar bilir ki, bu boş tabutu ,

Yarın kendileri dolduracaklar.

Her yandan küçülen bir oda gibi,

Duvarlar yanaşmış , tavan alçalmış.

Sanki bir taş bebek kutuda gibi,

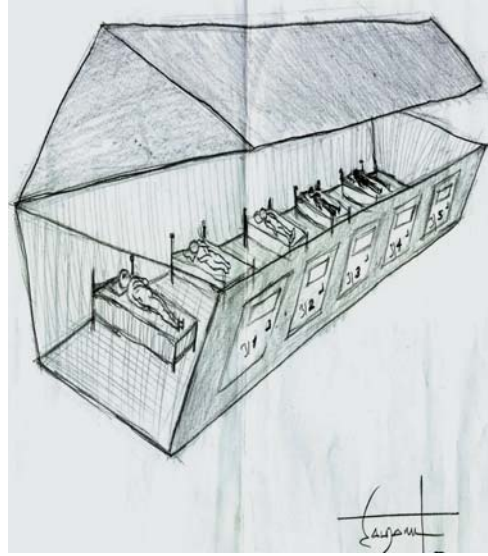
Hayalim içinde uzanmış kalmış.

Cılız vücuduma tam görünse de,

İçim bu dar yere sığmaz diyor.

Geride kalanlar hep dövünse de,

İnsan birer birer yine giriyor.

Ölenler yeniden doğarmış; gerçek!

Tabut değildir bu bir tahta kundak.

Bu ağır hediye kime gidecek.

Çakılır çakılmaz üstüne kapak ? (N. Fazıl)

Cenâze yıkanıp kefenlendikten sonra tabuta konur. Tabut¹¹⁵ mevcut kişiler tarafından alınarak namazın kılınacağı câmiye getirilir. Cenâzeler ya öğlen ya da ikinci namazından sonra kaldırılırlar. Vakit namazından hemen sonra cemaat ayrılmadan

¹¹⁵ İslamiyet'te ilk tabut, Zeyneb validemiz için yapıldı. Hz. Ömer, cenazeye mahremlerinden başkasının gitmesine izin vermemiş, Eshab-ı kiram bundan üzülmüştü. Esmâ binti Ümeys, (Habeş'te tabut gördüm. Cenazeyi örtüyor) dedi. Bunun üzerine anlattığı şekilde tabut yapıp, bütün Eshab ile birlikte gidilerek defnedildi.

cenaze namazı kılınır.

Cenâze namazı, vefat eden kişiler için duâ olmak üzere bir farz-ı kifâyedir.

1.2.4.1 Cenâze namazının kılınması için aranan şartlar

Ölenin müslüman olması. Müslüman olduğu bilinmeyen, bu hususta hâli gizli olan kimsenin cenâze namazı kılınmaz. Ölenin müslüman olduğuna muteber şâhid ve delil lâzımdır .

Ölünün yıkanarak temiz kefene sarılmış olması.

Ölünün, imam ve cemaatin önünde olması.

Ölünün tamamının veya bedeninin çoğunun mevcut olması. Eğer bedeninin çoğu gitmiş veya başsız olarak yarısı varsa namazı kılınmaz, yıkanmaz. Bir beze sarılarak gömülür.

1.2.4.2 Cenâze Namazının Kılınışı

Cenâze namazı dört tekbir ve kıyâmla edâ edilir. Bu namazda secde ve rükû yoktur.

İmam, ölünün göğsü hizasında durur. Cemâat da arkasında saf tutar. Cemâata ölünün erkek veya kadın olduğu duyurulur, ona göre niyet edilir. Yâni "Allâh için namaza, meyyit için duâya, er kişi (veya hâtun kişi) niyetine uydum hâzır olan imâma" diye kalben niyet edip imamın arkasından tekbir alınır. İlk tekbiri alırken eller kulak hizâsına kadar kaldırılıp göbek altında bağlanır, Sübhâneke, "ve celle senâüke" ile okunur.

Bundan sonra eller kaldırılmadan ikinci bir tekbir alınır. Bu tekbirleri imam âşikâr, cemâat ise gizli alır. "Allâhümme salli ve Allâhümme bârik..." okunur. Bundan sonra üçüncü tekbir alınır ve cenâze duâsı okunur.

Cenâze duâsını bilmeyenler burada "Allâhümme innâ nesteynüke..." yi yâni kunut duâsını veya duâ niyeti ile Fâtîha-i şerîfeyi okurlar. Daha sonra dördüncü tekbir

alınır, eller yan tarafa bırakılıp selâm verilir.

Üçüncü tekbirden sonra okunacak cenâze duâsı:

"Allâhümmağfir lihayyinâ ve meyyitinâ ve şâhidinâ ve gâibinâ ve kebîrinâ ve sağîrinâ ve zekerinâ ve ünsânâ. Allâhümme men ahyeytehû minnâ feahyihî alel islâmi ve men teveffeytehû minnâ feteveffehû alel îmânî ve hussa hâzelmeyyite ¹¹⁶ birravhi verrâhati verrahmeti velmağfireti verrıdvân. Allâhümme in kâne muhsinen ¹¹⁷ fezid fî ihsânihî ve in kâne müsîten fetecâvez anhü ve lakkihil' emne velbüşrâ velkerâmete vezzülfâ birahmetike yâ erhamerrâhimîn." ¹¹⁸

Cenâze erkek çocuk ise, yukarıdaki duâ "alel îmânî" den itibaren şöyle okunur: "Allâhümme'alhü lenâ feratan vec'alhü lenâ ecran ve zuhrâ. Allâhüm-mec'alhü lenâ şâfian ve müşeffean."

Cenâze kız çocuk ise, yukarıdaki cenâze duâsı "alel îmânî" den itibâren şöyle okunur: "Allâhümme'alhâ lenâ feratan vec'alhâ lenâ ecran ve zuhrâ. Allâhümme'alhâ lenâ şâfiaten ve müşeffeaten."

Ölen bir kişinin cenâze namazının kılınabilmesi için, her şeyden önce Müslüman olması ve ölünün yıkanmış olması gerekir. Bunun yanında ölünün vücudunun bütünlüğünü korumuş olması, yani başı ile beraber vücudunun yarıdan çoğunun olması şarttır. Cenâze namazını topluluk içinde birkaç kişinin kılması da yeterlidir. Tüm topluluğun kılması şart değildir. Cenâze namazını, usulünü bilen herkes kıldırabilir.

Bir çok kimseler, cenâze namazının dördüncü tekbirinde, ya hiç ellerini bırakmadan selâm vermekte veya sağ tarafa selâm verince sağ elini, sol tarafa selâm

¹¹⁶ Kadın ise "hâzihil meyyite" denir.

¹¹⁷ Kadın ise "in kânet muhsineten fezid fî ihsânihâ ve in kânet müsîeten fetecâvez anhâ ve lakkihel'emne" denir.

¹¹⁸ Mânâsı: Allâh'ım! Bizim dirilerimizi, ölümlerimizi, hâzır ve gâib olanlarımızı, büyüklerimizi ve küçüklerimizi, erkeklerimizi ve kadınlarımızı afv-ü mağfiret buyur. Yâ Rabb! Bizden yaşattıklarını İslâm üzere yaşat. Bizden öldürdüklerini iman üzere öldür. Bilhassa bu ölüyü kolaylığa, rahatlığa, mağfirete, rızâna erdir. Yâ Rabb! Eğer bu ölü, muhsin ise ihsanını artır; ve eğer yaramaz bulunmuş ise affet. Kendisine emniyet, beşâret, kerâmet ve kurbanîyet nasib buyur, rahmetinle, ey erhamerrâhimîn."

verince de sol elini yana bırakmaktadır. Bu hareketlerin her ikisi de yanlıştır. Doğrusu, dördüncü tekbiri aldıktan sonra her iki eli yana bırakıp selâm vermektir. Çünkü kendisinde sünnet olan bir zikrin bulunduğu kıyamlarda eller bağlanır. Sünnet olan bir zikrin kalmadığı kıyamlarda ise, eller bağlanmaz, yana salınır.

Cenâze namazı içinde imam açıktan "Allâhü Ekber" diye tekbir aldıkça bazı kimseler kafalarını kaldırmaktadırlar. Bu da yanlış ve tehlikeli bir harekettir. Doğrusu, ne kafa ile ve ne de başka bir azâ ile namaz müddetince hiçbir harekette bulunmamaktır.

Cenâze namazı kılıncak yer veya ayakkabı temiz değilse, ayakkabıyı çıkarıp üzerine basmalıdır.

1.2.5 Cenazenin Kabre Götürülmesi

Namazı kılınan cenâze, köylerde yaya, şehirlerde cenâze arabasına konarak mezarlığa¹¹⁹ götürülür. Cenâze arabasına, cenâzenin bir, ya da bir kaç yakını ile imam biner. Cenâze namazına katılan cemaatten arabası olanlar arabasıyla arabasız cenâzeye iştirak eden cemaati da kiralanen otobüslerle mezarlığa taşırlar.

Cenazeyi kabre kadar taşımak bir mümine yapılacak en son hizmetlerdendir. Bu taşıma aynı zamanda bir ibadettir. Bilhassa namaz kılınan yerlerde, mezarlıkla namaz kılınan yerin yakınlığı durumlarında cenazeyi vasıta ile taşımak bu ibadeti terk etmek olur.

Sünnet üzere, cenazeyi tabutun dört tarafından dört kişi tutarak taşır. Tabutun dört tarafından onar adım taşımak müstehaptır. Daha çok taşımanın sevabı da çoktur. Önce cenâze sağ ön tarafından, sonra sağ arka tarafından taşınır. Sonra sol tarafına geçilerek sol ön ve sol arka tarafından omuzlanır. Böylece her tarafından onar adım olmak üzere kırk adım taşınmış olur. Cenazeyi mezarına acele olarak götürmek de müstehaptır. Zira o iyi bir kişi ise kabirde karşılaşacağı iyi hâle bir an önce kavuşturulmuş olur. Kötü bir kişi ise bir an önce şerrinden ve yükünden kurtulmuş olunur.

¹¹⁹ Nebi Bozkurt, "Mezarlık", *DİA*, XXIX, 519

Cenazeyi takip edenler, yolda lüzumsuz lâkırdı etmezler. Yüksek sesle konuşmazlar. Hatta yüksek sesle zikretmez ve Kur'an okumazlar. Ölümü ve âhireti düşünürler.

1.2.6 Ölünün Gömülmesi (Defin)

Mezarın en az göğüs hizasına kadar kazılması şarttır. " Cenâze kabre konacağında, kabre inen bir kaç kişi cenazeyi alarak yüzü kıbleye karşı, başı batıya gelmek üzere sağ yanına yatırılır. Bu esnada: "Bismillahi ve ala milleti Rasûlillahi" (Allah'ın adı ile ve Rasûlullah'ın milleti (dîni) üzere) derler. Kefenin bürgüsünün baş ve ayak tarafındaki bağları çözerler. Kadını kabre mahreminin (nikahı düşmeyen yakınının) indirmesi ve mezara koyması evlâdır. Mezarların üzerine yapı yapmak, süslemek uygun görülmemiştir. Ancak taş dikmek, isim yazmak, ağaç dikmek yasak değildir.

Cenazenin arkasına, cesedi toprağın sıkıştırmasından koruyacak taş, tahta gibi şeyler dizilir. Sonra kabir, toprakla doldurulurken, cemaatte bulunan biri, hafız veya imam, devamlı Kur'an okur. Mezarın tamamlanmasından sonra imam tarafından dua edilir. Fâtiha okunur. Cemaat yavaş yavaş mezarlıktan ayrılmaya başlarken, imam mezarın başında durur ve ölüye telkin verir.

Ölünün evinde yemek vermek, ölü sahibine başsağlığı dilemek, kabirleri zaman zaman ziyaret etmek sünnettir.

1.2.7 Telkin

"Ölü mezara konulduktan ve üzeri toprakla örtüldükten sonra topluluk mezarın başına oturarak, imam veya başka birisinin okuduğu Kur'an-ı dinler ve ölünün ruhuna fatiha okur. İslâmiyet'e göre bütün insanlar ister Müslüman olsun, ister olmasın ölüp de mezara konunca Münkir ve Nekir adlı iki melek tarafından sorgulanır. Sorgu dinsel olup ölünün Müslüman olup olmadığını saptamak için yapılır. Cenazenin defin edilmesi sırasında imamın mezar başında verdiği talkin (telkin) sorgu sırasında ölünün korkudan dilinin kekelememesi içindir. Fakat, definden sonra verilen bu telkin ne emir olunur ne

de yasaklanır.¹²⁰

Din görevlisi veya telkin vermesini bilen bir kişi kalkıp ölünün baş tarafında ve yüzü hizasında durup ölünün anasının adı ve ölünün adı ile üç defa "Yâ filân oğlu -kızı- filân" der ve aşağıdaki telkinatı yapar: "Ey filân oğlu -kızı- filân... Dünyada iken Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir, Cennet haktır, Cehennem de haktır, öldükten sonra dirilmek de haktır. Şüphesiz kıyamet günü gelecektir. Allah, kabirde olanları diriltecektir" diye yaptığın şahitliği hatırla. Sen, Rab olarak Allah'a din olarak İslâm'a, Rasûl olarak Muhammed'e önder olarak Kur'an'a, kible olarak Kâbe'ye, kardeşlerin olarak müminlere razı olmuştun. De ki: "Allah'tan başka ilâh yoktur, ona dayandım O, ulu arşın sahibidir." Ey Allah'ın kulu de ki, "Allah'tan başka ilâh yoktur. De ki, Rabbim Allah'tır, dînîm İslâm'dır, Rasûlüm Muhammed (s.a.s.)'dir. Yâ Rabbi onu yalnız bırakma. Sen, mülk verenlerin en hayırlısıdır.

1.2.8 Kabir

Arapça'da "ölünün gömüldüğü yer" anlamında kabir (çoğulu kubûr), "kabirlerin bulunduğu yer" karşılığında makber veya makbere (çoğulu mekâbir) kelimeleri kullanılır. Türkçe'de kabirle eş anlamlı olan mezâr ise kelimenin kök anlamıyla da irtibatlı olarak özellikle ziyaret edilen önemli kişilerin kabirlerini ifade eder.¹²¹

Kabir kelimesi, ölümle mahşerdeki diriliş arasında insanların yaşayacağı berzah hayatını da ifade eder. İslâm inancına göre ölen kişi nerede ve hangi durumda bulunursa bulunsun kabir ve berzah âlemi safhasından geçer.¹²²

Tarih öncesi toplulukların ve günümüzde mevcut bazı iptidai kültürlerin ölü gömme âdetleri aynı değildir. Kimisi hastalıktan korktuğu için, kimisi ruh bedenden çıktığından dolayı pis olduğunu düşündüğü için cesetten kurtulma yolunu aramışlardır.

Kabir en az yarım adam boyu derinlikte ve cenâzenin rahatça girebileceği genişlikte kazılmalıdır. Daha derin kazılması daha iyidir. Kabrin kazılması

¹²⁰ Halebî, a.g.e, s. 325

¹²¹ Kürşat Demirci, "Kabir", *DİA*, XXIV, 33

¹²² Süleyman Toprak, "Kabir", *DİA*, XXIV, 37

tamamlanınca yer sert ise lahit yapılır. Yâni kabrin kible tarafı, cenâzenin sığabileceği kadar oyulur ve cenâze oraya konulur. Cenâze kabre kible tarafından indirilir. Kabre koyan kimse, cenâzeyi, sağ tarafı üzerine koyarak yüzünü kibleye çevirir.

Koyarken de, "Bismillahi ve alâ milleti Resûlillâh" der. Kefenin baş ve ayak tarafındaki bağlar çözülür. Lahdin içindeki cenâzenin üzerine toprak dökülmemesi için kerpiç konulur. Kerpiç kolay temin edilecekse, onun yerine kuru odun parçası veya kiremit gibi şeyler koymak mekruhtur. Kabrin üzeri toprakla örtülür. Aynı yerden çıkan topraktan olması şartı ile, bir karış kadar yükseltilir, deve hörgücü gibi yapılır. Uzunca veya dört köşe yapılmaz.

Kabir sahibinin eseri kaybolmaması için taşlarına yazı yazmakta beis yoktur. Cenâzeyi ev içine gömmek mekruhtur. Ev içine gömülmek peygamberlere mahsustur. Sahibinden zorla alınan yere defnetmek de câiz değildir. Ölüyü bir şehirden diğer bir şehire götürmek faydasız ve mekruhtur.

Ölen kimsenin rûhu için Kelime-i Tevhîd ve Kur'ân-ı Kerîm hatimleri yaptırılıp ruhuna hediye edilmelidir. Bu ve benzeri hatimlerde ölü için çok büyük ecir, sevap ve fâide vardır. Yine ölünün rûhu için sadaka verip hayırlar yapmalı, fakirlere yardım ve ikramda bulunulmalıdır.

1.2.8.1 Kabir Suâli

Kabre konulan insanların sorguya çekileceği hadislerde belirtilir. Allah'ın îmân edenleri hem dünyada hem âhirette sağlam söz ve kararlı davranışa mahzar kılacağını bildiren ayetin¹²³ kabir suali hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir.¹²⁴

İnsan öldükten sonra kabre konulunca ona iki melek gelip; rabbinden, dîninden, peygamberinden, kitabından, suâl sorarlar. İman, itaât ve iyi amel sahiplerine Cenâb-ı Hakk orada meleklerin suâline cevap verecek bir kudret verir. Böylece meleklerin suâllerini cevaplandırmaya muktedir olurlar. Fakat kâfirler ve isyan ehli, Münker ve Nekîr adlı suâl meleklerini görünce, heybetlerinden korkarak tutulup

¹²³ İbrâhîm 14/27

¹²⁴ Buhârî, "Cenâiz", 86; Müslim, "Cennet", 73-74

kalırlar, cevap veremezler.

Bu sorgu dinsel olup ölünün Müslüman olup olmadığını saptamak için yapılır. Halk arasında, cenazenin defin edilmesi sırasında imamın mezar başında verdiği talkının (telkin) sorgu sırasında ölünün korkudan dilinin kekelememesi için verildiğine inanılır.

Melekler, suâllerine cevap verebilen mü'minleri cennetle müjdeler ve o andan itibaren bu mü'mine ilâhi ihsan ve mükâfatlar başlar.

Cevap veremeyen kâfirlere ve günahkârlara ise: "Vah, yazıklar olsun sana" derler. Ve o kimsenin vücûduna cehennemden derhal mânevi bir hat bağlanır. Artık kabrinde sıkıntı içinde azâb çekmeye başlar.

1.2.8.2 Kabir Azâbı

Her insan ister ölerek toprağa gömülsün, ister boğularak denizin dibinde kalsın veya yırtıcı bir hayvan karnında bulunsun veya yanarak külü havaya karışsın, mutlaka kabir hayatı geçirecektir. İnsan öldükten sonra kabre konulunca, Münker ve Nekir adında iki melek, kendisine gelerek; "Rabbin kimdir? Peygamberin kimdir: Dinin nedir?" diye sorarlar. İman ve güzel amel sahipleri bu gibi sorulara doğru cevap verirler. Bu gibi ölümlere cennet kapıları açılır ve Cennet kendilerine gösterilir. Kâfir veya münafık olanlar ise bu sorulara doğru cevap veremezler. Onlara da Cehennem kapıları açılır, oradaki azap kendilerine gösterilir. Müminler nimet içerisinde, sıkıntısız ve huzurlu yaşarken, kâfir ve münâfıklar ise kabirde azap göreceklerdir.¹²⁵

Duyular ve akıl yürütme vasıtasıyla bilinemeyip vahiy yoluyla sabit olan gaybî konulardan biri de kabir azabıdır. Bu hususta bazı âyetlerin işareti ve çeşitli açık beyanıyla mevcuttur. Bir ayet-i kerimede; Firavun ve adamlarının sabah-akşam ateşe arzedildiğini, kıyamet günü de en şiddetli azaba maruz bırakılacaklarını,¹²⁶ Nûh kavminin suda boğulmasının ardından ateşe atıldığını¹²⁷ bildiren âyetler. Buna göre kıyamet kopmadan önce de yani kabirde de azap vardır. Peygamber efendimiz; "Allah,

¹²⁵ Kâmil Mîras, *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, IV, 496

¹²⁶ el-Mümin 40/46

¹²⁷ Nûh 71/25

iman edenlere bu dünya hayatında ve ahirette, o sabit sözlerinde daima sebat ihsan eder"¹²⁸ ayetinin kabir nimeti hakkında indiğini açıklamıştır.¹²⁹

Kabir azabı ile ilgili hadis kitaplarında pek çok hadis-i şerif zikredilmektedir.

Bunlardan bir kaç şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.s) bir mezarlıktan geçerken, iki mezardaki ölünün bazı küçük şeylerden dolayı azap çekmekte olduklarını gördü. Bu iki mezardaki ölülerden biri hayatında koğuculuk yapıyor, diğeri ise idrardan sakınmıyordu. Bunun üzerine Resulullah (s.a.s) yaş bir dal almış, ortadan ikiye bölmüş ve her bir parçayı iki kabre de birer birer dikmiştir. Bunu gören ashap, niye böyle yaptığını sorduklarında: "Bu iki dal kurumadığı sürece, o ikisinin çekmekte olduğu azabın hafifletilmesi umulur"¹³⁰ buyurmuşlardır.

Hz. Peygamber diğ bir hadislerinde şöyle buyururlar: "Kabir ya Cennet bahçelerinden bir bahçedir veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur".¹³¹

Başka bir hadiste de şöyle buyurur: "Ölü mezara konulunca, birine Münker, diğesine Nekir adı verilen siyah mavi iki melek gelir; ölüye derler ki: "Şu Muhammed (s.a.s) denilen zat hakkında ne dersin?" O da şöyle cevap verir. "O, Allah'ın kulu ve Resuludur. Ben şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed de O'nun kulu ve elçisidir. Bunun üzerine melekler; Biz senin böyle diyeceğini zaten bilmekte idik", derler. Sonra onun mezarını yetmiş arşın genişletirler. Daha sonra bu ölünün mezarı ışılandırılır ve aydınlatılır. Daha sonra melekler ölüye: " Yat ve uyu " derler. O da; "Aileme gidin de durumu haber verin" der. Melekler ona; "Zifafa giren ve sadece en çok sevdiği kişi tarafından uyandırılan şahıs gibi mahşer gününe kadar sen uyumana devam et" derler. Eğer ölü münâfık olursa, melekler şöyle der: "Şu Muhammed (s.a.s) denilen zat hakkında ne dersin?" Münâfık da şöyle cevap verir: "Halkın Muhammed hakkında bir şeyler söylediklerini işitmiş, ben de onlar gibi konuşmuştum. Başka bir şey bilmiyorum. Melekler ona; "Böyle diyeceğini zaten biliyorduk" derler. Daha sonra yere "Bu adamı alabildiğine sıkıştır" diye seslenilir. Yer de sıkıştırmaya başlar. Öyle ki o

¹²⁸ İbrâhim 14/17

¹²⁹ Buhârî, "Tefsîr", 14

¹³⁰ Buhârî, "Cenâiz", 82; Müslim, "İmân", 34; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 26

¹³¹ Tirmizî, "Kıyâmet", 26

kimse kemiklerini birbirine geçmiş gibi hisseder. Mahşer gününe kadar bu sıkıntı devam eder".¹³²

Kur'an'da şehitlerin kabir hayatıyla ilgili olarak şöyle buyrulur: "Allah yolunda öldürenleri, sakın ölümler sanmayın. Bilâkis onlar diridirler. Rableri katından rızıklandırılmaktadırlar"¹³³, "Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Bilâkis onlar diridirler. Fakat siz farkında değilsiniz."¹³⁴

Kabir azabının yalnız ruha mı, yoksa bedene mi, yahut da her ikisine mi yapılacağı konusu bilginler arasında tartışmalıdır. Bu azabın hem rûha, hem de bedene yapılacağı görüşü tercihe şayandır. ancak azabın niteliği hakkında fazla bilgi yoktur. Rûhun gerçeği üzerinde de görüş ayrılıkları vardır. Bir görüşe göre ruh lâtif (ince, şeffaf, nüfuz kabiliyeti olan) bir cisimdir. Yaş ağaca suyun nüfûzu gibi bedene nüfûz etmiştir. Allah, rûh cesette kaldığı sürece hayatı devam ettirmeyi âdet kılmıştır. Ruh cesetten çıkınca ölüm hayatı ortadan kaldırır. Başka bir görüşe göre de, ruh ceset için güneşin ışıkları gibidir. Mutasavvıflar bu görüşü benimsemişlerdir. Ehl-i Sünnete mensup bir topluluk, gülsuyunun güle sirâyet ettiği gibi, rûhun da bedene sirâyet eden bir cevher olduğunu söylemişlerdir.¹³⁵ Ayette şöyle buyrulur: "De ki ruh, Rabbimin bildiği bir iştir. Size bu konuda pek az bilgi verilmiştir"¹³⁶.

Ebû Hanife'ye göre, peygamberler, çocuklar ve şehitler kabir sorusu ile karşılaşmazlar. Ancak Ebû Hanîfe kâfirlerin çocuklarına kabirde soru sorulması, Cennete girmeleri ve onlarla ilgili benzeri bazı soruları cevapsız bırakmıştır.¹³⁷

Kabir azabını kabul etmeyen bazı kimseler aşağıdaki ayetleri delil göstererek kabir azâbını kabul etmemektedirler. Yüce Allah (cc) Kur'an'ı Kerim de, suçluların kıyamet gününde sorgulanacaklarını, peygamberlerin ve şahitlerin getirileceğini¹³⁸,

¹³² Tirmizî, "Cenâiz", 70

¹³³ Âl-i İmrân 3/169

¹³⁴ el-Bakara 2/154

¹³⁵ Aliyyü'l-Kârî, *Fıkıh-ı Ekber Şerhi* (trc. Y. Vehbi Yavuz), İstanbul 1979, s. 259

¹³⁶ el-İsrâ 17/85

¹³⁷ Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, s. 252-253

¹³⁸ ez-Zümer 39/69

suçluların ellerinin, ayaklarının¹³⁹, dillerinin¹⁴⁰, kulaklarının, gözlerinin ve derilerinin aleyhlerinde şahitlik yapacaklarını¹⁴¹, suçlulara kitaplarının verileceğini ve kitaplarını okuyacaklarını¹⁴², kitaplarında tüm işledikleri suçlarını göreceklerini¹⁴³ ve kendilerinin kafir olduklarına¹⁴⁴, kendi aleyhlerinde olarak şahit olacaklarını¹⁴⁵ bildirmektedir. Oysa, kabirde herhangi bir sorgulamanın yapılacağı Kur'an'ı Kerim'de bildirilmemektedir.

1.3 Ölüm Sonrası

1.3.1 Tâziye

Musibetle karşılaşan kişiyi teselli etme, sabra teşvik etme. "Azâ" fiilinden "tefîl" babında bir mastar. Türkçe'de; bir yakını vefat eden kimseye baş sağlığı dilemek, geçmiş olsun dileklerini bildirmek anlamında kullanılır.

Bir yakını vefat eden mümine tâziyede bulunmak İslâm ahlâkındandır. Ancak cenâze sahiplerinin acısını yenilememek için üç günden fazla tâziyede bulunmak mekruh sayılmıştır. Diğer yandan cenazenin defninde bulunamayan uzaktaki kimseler üç günden sonra da tâziyede bulunabilirler.

Hiz. Peygamber (s.a.s) üç güne kadar yas tutmaya izin vermiş ve şöyle buyurmuştur: "Allah'a ve Ahiret gününe iman eden kadına ölü için üç günden fazla yas tutmak helâl değildir. Ancak kocası için iddet süresi olan dört ay on gün yas tutması müstesnadır."¹⁴⁶

Definden önce veya sonra ölüye ağlamak ittifakla caizdir. Ancak sesi yükseltmemek, çirkin sözler söylememek ve ağıt yakmamak gerekir. Çünkü oğlu İbrahim ölünce Hiz. Peygamber (s.a.s) de ağlamış, yine kızının oğlu can çekişmekte iken kendisine arzedilince gözlerinden yaşlar boşanmıştır. Sebebi sorulunca da şöyle cevap vermiştir: "Bu, Allah'ın rahmetidir, onu kullarının kalplerine koymuştur. Allah ancak

¹³⁹ Yâsîn 36/65

¹⁴⁰ en-Nur 24/24

¹⁴¹ Fussilet 41/20

¹⁴² el-İsrâ 17/14

¹⁴³ el-Kehf 18/49

¹⁴⁴ el-A'râf 7/37

¹⁴⁵ el-En'âm 6/130

¹⁴⁶ eş-Şevkânî, *Neylül-Evtâr*, VI, 292

merhametli olan kullarına merhamet eder"¹⁴⁷

Sonuç olarak müminin diğer müminlere karşı görevlerinden biri de onu son yolculuğunda uğurlaması ve defin den sonra da onun yakınlarına baş sağlığı dileğinde bulunmasıdır. Bir musibete, felâkete uğrayan kimselere sabır tavsiyesinde bulunmak, meydana gelen musibetle kaderin tecelli ettiğini ve bunu geri çevirmenin artık mümkün olmadığını, bu nedenle kadere teslim olmanın kişiyi ruhî rahatlığa erdireceğini telkin etmek gerekir.

Tâziye üç gündür; ancak uzakta olanlar daha sonra da tâziyeye gelebilirler. Bu süre içinde komşular yemek yaparak ölü evine getirirler. Tâziyeye gidemeyecek olanlar gerekirse telefon ve internetle tâziyeyede bulunmaktadırlar.

1.3.2 Ölü Yemeği ve Ölüyü Anma

Maltepe’de ölünün dinsel törenle ve yemekle anıldığı belli günler vardır. Bunların başında ölünün “yedinci”, “kırkinci”, “elli ikinci”, günleriyle “sene-i devriyesi” gelmektedir. Daha seyrek olmakla beraber, “üçüncü” günlerinde de ölü anılmaktadır. En az onlar kadar yaygın bir uygulama daha vardır ki bu da; ölünün evinde ölümün “birinci” gününden “yedinci” gününe kadar her gün okunmasıdır.

Cenâze evinde cenâze sahipleri hiç bir işe bakmaz. Bir hafta, on günlük sürede bütün işlerini komşular ve diğer yakınları görür. İlk bir hafta akşamla yatsı arası Kur’an’ı okumasını bilen biri veya imam tarafından yasin, tebâreke, amme ve kısa süreler okunur. Duadan sonra oradakilere yemek, pasta, çay veya kola ikramı yapılır. Yedi gün süreyle yapılan bu program çok fazla kalabalık olamaz.

Definin üçüncü günü, ölü için, öğle veya ikindi namazından sonra mevlit okutulur, cenâze sahibinin maddi durumu iyi ise bütün davetlilere yemek verir. Bu program, cami’de yapıldığı gibi, evi ve bahçesi müsait olanların evlerinde de yapılmaktadır. Karadeniz bölgesi insanı bunu ilk cumasında Cuma namazı evveli Kur’an ve mevlit okutarak, namazdan sonra da yemek vererek yerine getirmektedir.

¹⁴⁷ Buharî, “Cenâiz”, 44; “Tevhîd”, 25; Müslim, “Cenâiz”, 12, 106; Ebu Dâvûd, “Cenâiz”, 77

Ölümünden sonraki kırkinci ve elli ikinci günlerde de geniş çaplı programlar tertip edilir.

1.3.3 Ölünün Özel Eşyalarının Dağıtılması

Ölünün eşyaları ailesi tarafından saklanır veya yoksul kimselere dağıtılır. Maltepe’de yas vesilesi olması nedeniyle ölünün eşyaları çoğunlukla dağıtılır. Ölü sahibi bildiği bir fakire verebildiği gibi, bu dağıtımda kenar mahalle imamlarından da yardım almaktadırlar.

Bu konu, geçmişten günümüze pek fazla bir değişikliğe uğramadığı görülmektedir.

50-60 yıl önceleri ölünün ailesinin maddi durumuna göre erkeklere mendil, hocalara havlu ve cenazeyi yıkayanlara kadınsa peştamal, erkekse havlu verilirdi. Maddi durumu iyi olmayanlar ise bir şey dağıtmazlardı. Maltepe’de cenazeyi belediye görevlileri veya mahalle imamları yıkamaktadır. Bunlarla çoğu kez bir miktar para verilirken bazende para verilmez helalli alınır. Bu yurdumuzda çok değişik uygulamalara rastlamaktayız. Örneğin, Merzifon’da cenâze gömüldükten sonra ölü yakınları oradaki fakir ve kimsesiz sokak çocuklarına ve mezarı kazanlara zarf içerisinde para dağıtırlar.

1.3.4 Ruhla İlgili İnançlar

‘Ruh’ sözlükte; can, nefes, öz, ilham, vahy, Cebrail gibi anlamlara gelmektedir.

Rûh, insana hayat veren, onu düşünen, anlayan biri haline getiren mânevi ve ölümsüz özün (cevherin) adıdır. Ruhun ne olduğu konusunda İslâm ve felsefe tarihinde ortaya çok çeşitli fikirler atılmış, bir çok izahlar ileri sürülmüştür. Ancak ruhun ne olduğunu tam anlamıyla bilmek mümkün değildir. Çünkü Kur’an bu konuda şöyle demektedir: “(Ey Muhammed) Sana ruhtan soruyorlar. De ki: ‘Ruh Rabbimin emrindendir (işlerinden biridir veya bir emridir). Size ilimden ancak az bir şey

verilmiştir.”¹⁴⁸

Buradaki ifade ruhun ne olduğunu tam anlamıyla bilmenin mümkün olmadığı şeklindedir. Yoksa ruh konusunda hiç bir şey bilemezsiniz anlamında değildir. Zira Kur'an'ın başka âyetlerinde ruh hakkında çeşitli bilgiler verilmektedir.

İslâm alimleri genel olarak ‘ruh’a üç çeşit açıklama getirmişlerdir: Bazılarına göre ruh, varlıkları harekete geçiren şeydir. Bazılarına göre ruh, hayatın başlangıcıdır. Bu anlamda ‘ruh, canlılarda hayatı meydana getiren bir parçadır’ denmiştir. Kimilerine göre de ruh, lezzet, sevgi, nefret gibi duygu ve duyuma; düşünme, algı, hayal etme gibi zihne; irade gibi üç kuvvete ait merkezdir.

Ruh, çeşitli maddelerden yaratılmış varlıkların oluş sebebi, onlara varlık kazandıran, ama onlarla bağlı olmayan, onlar gibi ölümlü olmayan, hareketin, anlamının, iradenin merkezi; ölümsüz, Yaratıcının doğrudan kendisine bağladığı özür.

Bir takım kelime ve cümlelerden meydana gelmiş bir yazıyı düşünelim: Yazının anlamı ve içeriği onun ruh’udur. Bu ruh açıldığı zaman sesler kelimeleri, kelimeler cümleleri, cümleler paragrafları, paragraflar da yazıyı meydana getirirler. Kâinat ta tıpkı geniş ve canlı bir yazı gibidir. İçerisindeki her bir varlık birer kelimedir. Yazı içindeki her bir kelime asıl anlamıyla vardır. Evrendeki varlıklar da onlara varlık kazandıran ‘ruh’ları ile vardır.

Yazı silinse veya kelime ortadan kalksa bile mana kaybolmaz. Tıpkı bunun gibi, varlıklar ölse bile, Allah'ın onlara kendinden verdiği öz olan ‘ruh’ları ölmez. Gördüğümüz maddelere hayat veren esasen onlara ait ruhtur. Bizim madde olarak gördüğümüz her şey, aslında ruh’un ‘ete kemiğe bürünmüş’ bir şeklidir. Maddenin ‘ten kafesine bağlı olan’ ruh; duyan, yaşayan, anlayan, bilen bir fonksiyonu yerine getirir. İradenin kötü kullanılması sonucunda tıpkı nefis gibi kirlenir. Eğer irade iyi yolda, Allah'ın emri doğrultusunda çalışırsa; ruh, hep temiz ve parlak kalır. Bu bakımdan melekler ve muttakî insanlar için ‘iyi ruhlar’ denmiştir. Kirlenmiş, arzularının peşine takılmış, ölçü tanımayan ruhlar, şehvetin ve hevanın emrine girerler, bütün bunları

¹⁴⁸ el-İsrâ 17/85

insana tavsiye eden şeytanla irtibat kurarlar. Böyle insanlar yeryüzünde şeytanın yardımcıları olurlar. İnsan, hayvan, cin ve melekler gibi canlı varlıkların ruhları vardır. Bitkiler ve hayvanlar için ise, kimilerinin ‘içgüdü’ dedikleri, Allah’ın onlar için tâyin ettiği kanun (fitrat) vardır. Onlar bu fitratlarına uygun olarak yaşarlar, şükrederler ve Allah’ı tesbih ederler.

İnsanın ruh’u bir taraftan bedene ‘can’ katarken, bir taraftan da, iradeyi doğru yolda kullanarak, doğru görüşün, ilmin ve faziletin merkezi olup, Allah’tan bir ruh olarak gelen ‘vahy ve Kur’an’la ilişki kurar.

İslâm inancına göre insanların ruhları bedenle beraber ölmezler. Onlar Kıyamete kadar Allah’ın bildiği bir şekilde bekleyecekler. Kıyametten sonra yeniden diriliş ruhlarla beraber olacaktır. Peygamberimiz (sav) buyuruyor ki: "Mü'minin ruhu çıktığı zaman, onu iki melek karşılar, yukarıya çıkarırlar. Gök ehli; ‘Yer tarafından güzel bir ruh geldi. Allah sana ve yaşattığın cesede salat (dua) etsin derler.’ Peşinden onu Rabbine götürürler. Sonra, ‘bunu sınırın ötesine (sidretü’l munteha’ya) kadar götürün’ diye buyurulur. Kâfirin ruhu çıktığı zaman gök ehli; ‘Yer tarafından pis bir ruh geldi’ derler ve ‘bunu sınırın sonuna (Cehennem’e) kadar götürün’ diye söylenir.”¹⁴⁹

Eski Türklere göre ölüm, ruhun bedeni kesin olarak terk etmesi şeklinde görülmekle birlikte yalnızca ölüm anında değil, fakat aynı zamanda uykuda ve hastalıklar esnasında geçici olarak bedeni terk edebilmektedir.

Esasen eski Türklerde sadece insanları değil, fakat hayvanların ve hattâ bütün varlıkların ruhlarının bulunduğu inancı mevcuttur. Bu anlayışla yola çıkan Altaylılar, ruhla ilgili olarak muhtelif kategoriler ayırt etmiş bulunmaktadır. Buna göre “Tin” bütün canlı varlıklarda bulunan ruhu ifade ederken, “süne” nin yalnızca insanda ve “kut”un her şeyde bulunduğu ve onlara kutsiyet verdiği inanimaktaydı. Ayrıca Altaylılar insanlarda “yıla” denilen bir “eş”in bulunduğu, bu eşin uykuda ve rüyada bedeni terk ettiğini tasavvur etmektedirler.

Ölümle bedeni terk eden ruh, bazen serseri olarak dolaşabilir. Altaylılar buna

¹⁴⁹ Müslim, “Cennet”, 75

“üzüt”, Yakutlar “üöz” , Kazan Türkleri ise “ürek” demektedirler. Nitekim, onlarca ölüm olayı da tabii bir hadise olarak karşılanmak yerine kötü ruhların etkisine bağlanmaktaydı.

Ölüm halinde ruhun bir kuş şeklinde uçarak bedeni terk ettiği tasavvuru Türklerde çok daha eski bir mevcudiyete sahiptir. Esasen Zoomorfizm, geleneksel Türk tarihi oldukça köklü ve kalıcı özelliği olarak kendisini göstermekte; modern etnografik araştırmalar, Türk topluluklarında ruhun, dünyada bir insan bedeni tecessüd etmeden önce, gökte kuş şeklinde ikamat ettiğinin tasavvur ettiğini ortaya koymaktadır. Orhun kitabelerinde Bilge Kağan ve Kültigin için “uçtu” tabiri yer almaktadır. Kağan ve Beylerin ölümleri halinde ruhlarının bir kuş gibi uçarak köğe, Tanrı’nın yanına gittiğine inanılmaktadır.

Türklerde, ruhların iyi ve kötü ruhlar şeklinde ayrımı da daha eskilere uzandığı görülmektedir. Bir kere cehennem yerin altına yerleştirilince, kötü ruhlarında oraya gidecekleri tasavvuru kendini göstermiş ve cehenneme “ tamuğ” denmiştir.¹⁵⁰

Bir kişi gömüldükten sonra ruhu 7 gün evini ziyaret eder.

Cenaze çıkan evde 40 gün ışık yakılır. Ruh geldiğinde odasını aydınlık bulsun diye.

Ruh veya can bir nefes şeklinde tasavvur edilmektedir. (Can dediğin bir nefestir) gibi bir çok tabir kullanılır. Canın bir nefes gibi ağızdan çıkıp bir kuş gibi göğe yükseleceğine inanılır.

Ölüm esnasında veya ölecek şahıs için ailenin evvelden ölenlerinin ruhlarının gelerek ölecek hastanın ruhunun onların götürdüğüne inanılır.

Halk inançlarında, ölünün canı vücuttan ayrıldıktan sonra ilk üçgün ruhunun evinden ayrılmadığı, muayyen zamanlarda evini gelip yokladığı, ev halkını mutlu görünce O'nun da mutlu döndüğü inancı vardır.¹⁵¹

¹⁵⁰ A. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s.176-177

¹⁵¹ Fatma Sandalcı.

1.3.5 Kabir Ziyareti ve Yanlış Uygulamalar

Türkçe’de bir yeri veya bir kişiyi görmeye gitmek¹⁵² anlamında kullanılan ziyaret kelimesi, Arapçadan geçmiştir. Arapça’da aynı kökten zevr kelimesi hem ziyaret etmek, hem de ziyaret eden anlamındadır. Bununla birlikte, Arap dilinde, ziyaret eden anlamında zâir kelimesinin kullanılması daha yaygındır. Ayrıca birinci anlamda (ziyaret etmek) aynı kökten zûvar ve mezar kelimeleri de mevcut olup, mezar kelimesi Türkçemize kabir anlamıyla geçmiş denilebilir. Aslında burada inceleme konusu yapmak istediğimiz ziyaret fenomeni de bir ölçüde mezar ziyareti ile ilgili bulunmaktadır. Ancak burada ele almak istediğimiz ziyaret, İslâmiyetteki olağan kabir ziyaretinden de oldukça farklı bir konuya tahsis edildiğini belirtmekte yarar vardır. Zira araştırmada bahis konusu olan, yatır, türbe, ziyaret, dede veya baba mezarı gibi çeşitli adlarla anılan ve çoğunlukla kendilerine velî, evliya, eren, ermiş, âbit, zâhit, âlim, seyyid, şeyh, gazi, pir, dede, baba, abdal yahut şehit gibi çeşitli isim ve sıfatlar verilerek manevî güç ve meziyetlerine inanılan deneklerin yattıkları kabul edilen yerlere, belli dilek, istek ve muratlarla yapılan ziyaretler ve bu çerçevede oluşmuş bulunan inanç ve uygulamalardır.¹⁵³

Ziyaret, ibadet amacıyla mübarek yerlere gitmek şeklinde tanımlandığı takdirde, İslâmiyette bunun en dikkate değer örneğinin, belli erkan ve menâsike uygun olarak Kâbe’yi ziyaret etmekten ibaret olan hac ibadetinde bulunduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Oysa burada ele almak istediğimiz ziyaretin, münhasıran İslâmî bir ibadet olan Kâbe’ye hac ziyaretinden oldukça farklı bir kategoriye dahil olan fenomenleri konu edindiğini belirtmek gerekir.¹⁵⁴

Bu anlamdaki bir ziyaretin, yine Türkçemizde yaygın bir kullanıma sahip olan adak ile yakın ilgisinin bulunduğunu belirtmek gerekir.¹⁵⁵ Ayrıca adak teriminden daha az kullanıma sahip olan ve esasen daha hususi ve dînî bir yön arzeden nezir kelimesi de vardır. Ancak nezirde kurbanın veya adanan şeylerin sunulması söz konusu olduğu için

¹⁵² TDK, *Türkçe Sözlük*; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*.

¹⁵³ Ünver Günay ve diğerleri, *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri, 1996, s. 10-11.

¹⁵⁴ a. e., s. 10.

¹⁵⁵ Kutlu Özen, *Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri*, Sivas, 1996, s. 20-24

incelememize konu teşkil eden olayları kapsamı açısından ziyaret terimini kullanmanın daha isabetli olacağı kanaatine vardık.

Şunu da belirtmek gerekir ki ziyaret yerleri, her zaman için, kendilerinde belli bir manevî güç, feyz ya da bereket bulunduğuna inanılan bir takım efsaneler, hikayeler, kerâmetler ve mertebeler atfolunan şahısların mezarları, türbeleri yahut onlara ithaf olunan makamlar değildir; Zira kutsal olarak kabul edilen bir takım taş, ağaç, kaynak, göl, kaya ve dağ gibi mekanlar da ziyaret yeri kategorisi içerisine girer.¹⁵⁶

Esasen bu tip inanç ve uygulamalara sadece ülkemizde değil, aynı şekilde diğer Türk devletlerinde de daha İslâm öncesi dönemden itibaren rastlandığı herkesin malumudur. Hatta olay sadece Türk Dünyası ile de sınırlandırılmamalıdır.¹⁵⁷ Zira bazı görüşlere göre İslâm öncesi döneme kadar uzanmak üzere olaya Araplar arasında da rastlanmaktadır. Bu cümleden olarak özellikle Kuzey Afrika’da ve oradan aldığı etkilerle bütün Afrika dünyasında Murabitizm veya Mirobitizm denilen ve çeşitli amaçlarla velîlerin mezarlarının yahut öteki kutsal bilinen mekanların ziyaret edilmesinden ibaret olan olayın yaygın olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Netice itibarıyla olaya böylesine bir perspektiften bakıldığında ziyaret inancı ve olayı dünya çapında yaygınlığa sahip bulunan bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Şunu vurgulamak gerekir ki, bu tip inanç ve uygulamalar toplumlarda, kültürlerle, devirlere ve yerlere göre aralarında dikkate değer farklılıklar gösterebilir.

İslâmiyet'e göre kabir âhiret âleminin başlangıcıdır. Ölümü her canlı tadacaktır. Ölüm, yok olmak değildir. Bir evden bir eve göç etmek gibidir. Ölen her kişi kıyamette, dünyada yaptıklarından hesaba çekilip cennete veya cehenneme gönderilinceye kadar kabirde kalacaktır. Ölü, kabrinde bilinmeyen bir hayatla diridir. Müslümanların kabrini ziyaret etmek, peygamberin de yaptığı, tavsiye ettiği bir davranıştır. Bir hadiste

¹⁵⁶ Ünver Günay ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 10-11.; Ayrıca bkz. Ahmet Gökbel, “Anadolu’da Yaşayan Halk İnanışlarından Çaput Bağlama ve Nazar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:1, Sivas, 1996, s. 173-178.

¹⁵⁷ Ünver Günay ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 11. Ayrıca bk. Hikmet Tanyu, “Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri”, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinin hazırladığı “Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri” adlı çalışma ve Kutlu Özen, “Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri” adlı çalışması bize, adak ve ziyaret yerleri ve buna bağlı inanışların ülkemizde oldukça yaygın olduğunu göstermektedir.

peygamber "Kabirleri ziyaret edînz! Kabir ziyareti, ölümü hatırlatır" ve "Kabir ziyaretini size yasaklamıştım. Şimdiden sonra ziyaret edebilirsiniz. Böylece ibret alır, gafletten uyanırsınız"¹⁵⁸ demiştir.

Kabir azabıyla ilgili olarak İbn Abbas şunu anlatmaktadır. "Resullullah bir mezarlıktan geçerken iki ölünün yattığı bir yerden sesler işitti ve: Her ikisi de azap olunuyor dedi. Sonra bir hurma dalı isteyerek ikiye böldü ve her iki kabrin başına dikti ve: Bu dallar yaş kaldıkça azaplarının hafiflemesi umulur,¹⁵⁹ buyurdu." Peygamberin bu davranışı dinler tarihi boyunca birçok kültürde görülen mezara ağaç dikme, çiçek bırakma, çeşitli kutsal bitkiler bırakma davranışlarından izler taşımaktadır.

Erkek ve kadınlar için kabirleri ziyâret menduptur. Kabir üzerindeki otları yolmak ve ağaçları kesmek mekruhtur. Çünkü ağaç ve otlar yaş olarak devam ettiği müddetçe, altında yatanların günahlarına keffârettir. Kurumuş olan ağaçları kesmek ve otları yolmakta beis yoktur. Evlâ olan, ondan da kaçınmaktır. Bilhassa insan kendi evine götürüp yakmamalı buna çok dikkat etmelidir.

Kabir ziyaretinde, ziyaret eden de, ziyaret edilen de bir takım yararlar elde etmektedirler. Ancak, kabirleri süslemek; kabirlerin bina vs. ile örtülmesi; kabirlerin yanında kurban kesmek yahut hayvan boğazlamak; kabir yanını bayram yeri haline getirmek; kabir yanında sevabını ölüye bağışlamak için namaz kılmak; ziyaret için belli günler tahsis etmek; ziyaret için abdest almak veya teyemmüm yapmak; kabir başında ağlarken açılıp saçılmak; mezar yanında sesli zikir yapmak; kabire dokunup duvarlarını öpmek; kabrin etrafında kâbeyi tavaf eder gibi dönmek; mezar üstünde veya yanında mum yakmak¹⁶⁰; müslüman olmayanların mezarında Kur'an okumak; mezara veya mezarın yanındaki ağaçlara çaput bağlamak; kabirlerin etrafında bulunan ağaç ve taşları kutsal sayarak, bunları kesen, yahut kıranların zarar göreceğine inanmak; velilerin kabirlerinden getirilen toprağı şifa niyetiyle dağıtmak, bazı türbelerin, bazı hastalıklara şifa olduğuna inanmak; şikayet dilekçesini ölüye takdim etmek ve kabirde bulunanın bunu çözeceğine inanmak, onu kabre koymak ve kabirdeki veliyi aracı yaparak dua

¹⁵⁸ Müslim, "Cenâiz", 105, 108, "Edâhi", 37; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 75; Tirmizî, "Cenâiz", 60; Nesâî, "Cenâiz", 100,101.

¹⁵⁹ Buhârî, "Cenâiz", 82; Müslim, "İmân", 34; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 26

¹⁶⁰ Müslim, "Cenâiz", 98; Ebû Dâvud, "Salât", 24; Tirmizî, "Salât", 236

etmek kabir ziyaretlerinde yapılan yanlış hareket ve inanmalardır.

Bu yanlış hareketlerin kaynağı, cahillik, menfaatperestlik ve halk arasında dolaşan ve çoğu asılsız olan hikayelerdir.¹⁶¹

1.3.6 Kabir Namazı

Hadis kitaplarımıza ve Rasûlüllah Efendimiz (sav)'in yaşayış tarzını anlatan kitaplara baktığımızda, yer yer değişik kelimeler içermekle birlikte şöyle bir hadis-i şerifin olduğunu görürüz: "Allah Rasûlü vitirden sonra oturarak iki rekat namaz kılardı" Bazı rivayetler bunu "bağdaş kurarak" diye de verir. Beyhakî de: "Gece de onüç rekât namaz kılardı. Dokuz rekâti ayakta kılar ve onlarda vitir yapardı. İki rekât da oturarak kılar, secde yapmak istediğinde ayağa kalkıp rukû yapar ve secdeye giderdi. Bunu vitirden sonra yapardı". Diğer bir rivayette: "O iki rekâtta oturarak kıraat ederdi", bir diğerinde: "Bu iki rekâtta (kâfirun ve zilzal) sûrelerini okurdu" ilaveleri de vardır. Hatta bazı haberlerde: "Yatağına yatmak istediği zaman oraya emekleyerek gider ve uyumadan önce yatağının üzerinde iki rekât namaz kılardı, bu rekâtlarda (Zilzal ve Tekâsür) sûrelerini okurdu" denir¹⁶². Az farkla bu hadisleri Ahmed bin Hanbel,¹⁶³ Ibn Mâce,¹⁶⁴ Tirmizî,¹⁶⁵ Dârimî¹⁶⁶ ve Dârekutnî¹⁶⁷ de rivayet etmişlerdir.

Sonuç olarak böyle bir namaz kılanlara biz, bid'at işliyorlar diyemeyiz. Olsa olsa, Ahmed b. Hanbel gibi "kılmıyorum ama kılana da bir şey diyemem" deriz. Hatta Rasûlüllah'ın böyle bir namaz kıldığı sahih rivayetlerle sabit olmuş olunca, kılanlar kılmayanlardan daha iyi yapıyorlar da diyebiliriz. Ancak bu namaza "Kabir Namazı" dendiğine dair bir bilgiye, bakabildiğimiz kaynaklarda rastlayamadık.

Bu namaz ilmihallerde, -hatta fıkıh kitaplarında- geçmemektedir. Bunun nedeni, onların bunu bilmediklerinden değil, sadece en önemli olup, Rasûlüllah'ın hemen hemen devamlı kıldığı ve tavsiye ettiği sünnet ve müstehap namazları kitaplarına

¹⁶¹ Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, s.466-482

¹⁶² Gazzâlî, *a.g.e.*, I/196

¹⁶³ *Müsned*, V/260; VI/299

¹⁶⁴ İbn Mâce, "İkâme", 125

¹⁶⁵ Tirmizî, "Vitir", 13

¹⁶⁶ Dârimî, "Salât", 215

¹⁶⁷ Dârekutnî, N/6251

almış olmalarındandır. Yoksa Rasûlullah'ın kıldığı daha başka namazlar da vardır. Durum bu olunca şöyle diyebiliriz: Farz namazlar İslam'ın asgari şartıdır ve kulluğun ilk barajıdır. Farzların sünnetleri (revâtîp sünnetler) farzların koruyucusu ve mükemmelleştiricisidir. Teheccüd, Duhâ (kuşluk), Işrak, Tahiyetül mescid gibi müstehap namazlar Allah'a yaklaştırmada etkili nafîle namazlardır. Sizin sözünü ettiğiniz namaz ve benzerleri de farz, sünnet ve nafîlelere tam alışımlı, ehli takva insanların fırsat bulabilenlerinin yaptıkları amellerin üzerine bir de kaymak sürme kabilinden bir şeydir. Ancak hiç namaz kılmayanlara, ara sıra kılanlara, namaz borcu olanlara böyle namazları tavsiye etme yerine, kulluğun; asgari şartını yerine getirmelerini telkin etme daha isabetli olsa gerektir.

Bu namazı, daha çok dua kitaplarını çok okuyan yaşlı bayanlar tarafından kılındığı görülmektedir. Yaşlı Zahide hanım “Kabir namazını önceden kılardım arkadaşlar tarafından şüpheye düşürülmem nedeniyle şimdi kılmıyorum. Oturarak her gün iki rek’at olarak kılınır. Zam’ı süre olarak ta ayete’l kürsü okunur.”¹⁶⁸ demektedir.

1.3.7 Yas

İslâmiyet'e göre ölünün ardından ağlamak ve yas tutmak doğru değildir; çünkü ardından ağlanan ölü kabirde rahat edemez, kabir azabı görür. Peygamber ölünün ardından yas tutmakla ilgili şu hadisi söylemiştir. "Başına, yüzüne vuran, üstünü başını yırtan, cahiliyetteki gibi ağıtlarla yas tutan, bizden değildir."¹⁶⁹ Ancak kadınların ölen kocalarından sonra yeniden evlenmeleri için geçecek süre anlamında yas kabul edilmektedir. Bununla ilgili peygamber bir hadisinde şöyle demiştir. "Allah'a ve âhirete inanan bir kadına üç günden çok ölü yası tutması (süslenmesi anlamında) helal olmaz, meğer ki ölen kocası ola. Ölen kocasıysa henüz gerdeğe girmemiş de olsa dört ay on gün, hamileyse doğurup loğusalığı geçinceye kadar süslenmez, evlenmez." Yasaklanan yas haykırarak ağlamak, dövünmek, üstünü başını yırtmaktır.

Bu konunun ayrı bir başlık altında tekrar ele alınacağından bu kadar bilgi vermekle yetiniyoruz.

¹⁶⁸ Zahide Günver

¹⁶⁹ Buharî, “Cenâiz”, 36.

2. Hurâfe

Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dîni

Hurâfeler bürümüş ne temiz menâbiini

Kitâbı, sünneti, icmâı kaldırıp attık,

Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.

Sözlükte ‘bunamak’ anlamına gelen hâref kökünden türemiş bir isim olan hurâfe kelimesi “akla ve gerçeğe aykırı düşen aldatıcı söz” demektir. Masal, efsane ve genel olarak gerçek dışı kabul edildiği halde dinlenmesi hoş giden nakil ve rivayetlere de hurâfe denmiştir.¹⁷⁰ Hurafe “mantıkî tabanı olmayan telakki ve uygulamaların din adına ileri sürülüp benimsenen bâtil inanç ve davranışları ifade eden bir terim”¹⁷¹ olarak da tarif edilir.

Hurafe kelimesi Kur’ân’da yer almamakla birlikte onunla anlam yakınlığı bulunan, dokuz ayette uydurulmuş söz anlamına gelen üstûrenin çoğulu esâtîr¹⁷², yalan uydurma anlamında ihtilak¹⁷³, uydurulmuş söz anlamında tekavvül¹⁷⁴, önceki milletlerin geleneği anlamında huluku’l evvelîn terkibleri kullanılmıştır. Dinde olmadığı halde dindenmiş gibi uydurulup anlatılan hikaye ve rivayetlere verilen bu ifadenin aslında aslı astarı olmayan hikayeler anlatan bir şahsın adı olduğu, bu kişinin cinlerle bir müddet kaldığı, cinlerde gördüğü ilginç olayları anlatması neticesinde hurâfe diye darb-ı mesel aldığını rivayet eden kaynaklarda eksiklikler görülmektedir¹⁷⁵. Bu çeşit rivayetler ve hikayeler tümüyle uydurma, hatta bir kısmı saçma sapan olduğu halde, tarih boyunca İslâm’a mal edilmiş ve dinî bir kılıfla sunulmuşlardır.

Hurâfelerin, genellikle dînî metinlerin yok olması, ve geçmiş kavimlere ait bâtil inançların yeni dine taşınması yoluyla oluştuğu kabul edilmiştir. İslâm’ın ana kaynağı olan Kur’ân’ın bizzat Hz peygamber tarafından yazdırılması, ayrıca

¹⁷⁰ İbn Manzur, “hrf”, *Lisânü’l-‘Arab*, Daru Sadır, Beyrut; Ali Murat Yel, “Hurâfe”, *DİA*, XVIII, 381.

¹⁷¹ Yel, a. m., s. 381

¹⁷² el-En’âm 6/25; el-Enfâl 8/31; en-Nahl 16/24; el-Mü’minûn 23/83; el-Furkân 25/5; en-Neml 27/68; el-Ahkâf 46/17; el-Kalem 68/15; el-Mutaffifîn 83/13

¹⁷³ Sâd 38/7.

¹⁷⁴ et-Tûr 52/ 33; el-Hâkka 69/44

¹⁷⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Hurâfe”, *DİA*, XVIII, 382

müslümanlar tarafından ezberlenmesine rağmen yinede bu dine de hurâfelerin sokulduğu görülmektedir.

Dilden dile veya kitaplarla anlatılan hurâfelerin hikaye olarak bilinmesinde bir sakınca görülmemektedir. Ancak dînî bir motifle, dîne mal edilerek anlatılması problemidir. Hikaye her yerde her zaman anlatılabilir, yazılabilir. Ancak bunlara uydurma ve yanlış oldukları halde İslâmî bir kılıf giydirilmesi uygun görünmemektedir. Çünkü bu tür rivâyetler müslümanların saf inancına zarar vermektedir. Müslümanlar arasında dolaşan yanlış unsurların bir kısmı, yahudi ve hıristiyan kaynaklarından aktarılmışlardır. Bunlara ‘isrâiliyyat’¹⁷⁶ denilir. Bir kısmı, dinden olmadığı halde din’e sonradan sokulan bid’atlerdir. Ki bunlar, uydurma oldukları halde, çok önemli dinî ibadetler gibi algılanır ve yapılır. Bir kısmı, halk arasına yerleşmiş bâtil, yani yanlış, İslâm dışı inançlardır. Hurâfeler, İslâm gerçekleriyle bağdaşmayan bâtil inanışlar, uydurma bâtil hikâyeler ve çarpık davranışlardır.

Hurâfeler, bir taraftan müslümanların inançlarına zarar verirken bir taraftan da yeni yetişen nesillerin İslâm hakkında yanlış fikre sahip olmalarına sebep olmaktadır. Hurâfelerle örölmüş bir din, günümüzün gerçeklerinin çoğuyla bağdaşmaz. Halbuki İslâm, kâinattaki kevnî gerçeklerle uyduğu gibi, her çağın ve her ülkenin insanına hitap etmektedir. Günümüzde bir çok felsefî, siyasî ve iktisadî düşünceler, bir çok tavır ve anlayışlar birer bilimsel gerçek, birer değişmez inanç ilkeleri gibi sunulmaktadır. Halbuki bunların çoğu ya kişilerin kendi görüşleri, ya da zamanla modası geçecek şeylerdir. Bunların pek çoğu müslümanların saf inancını bozacak özelliktedir. Bunlara ‘modern hurâfeler’ dememiz mümkündür.

Belli başlı hurâfeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1.Ulûhiyetle ilgili hurâfeler. Allah’ın hulul ederek herhangi bir maddî varlık şekline bürünmesi, yaratıklardan birinin bedenine girmesi (tecessüd), yaratıklarla birleşmesi veya onlara benzetilmesi (teşbih) ulûhiyetle ilgili bâtil inançlardandır. Allah’ın imamlara hulul ettiğini kabul eden şii gruplar ve bazı tasavvuf mensuplarının velî nazarıyla baktıkları şeyhlerine kâinatın yönetiminde söz sahibi olabileceklerini,

¹⁷⁶ Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Ankara: DİBY, s. 6

dilediklerini öldürme veya diriltme gücünü nisbet etmeleri de bu konu içinde mütalaa edilmiştir.¹⁷⁷

2. Gayb Bilgisi. Gayb; duyularla algılanamayan, insanın deney ve gözlemlerine konu olmayan şeylerdir. Bu âleme ait hususların Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği ifade edilmektedir.¹⁷⁸ Bununla birlikte birçok tasavvuf mensubu, seçkin tasavvuf ehlinin kerâmet yoluyla gabya vâkıf olduğuna inanır. Ayrıca bakla açma, yıldızlardan haber çıkarma, suya bakma ve kitap açma gibi yöntemlere başvurularak yapılan falcılık bazı İslâmî zümreler tarafından da benimsenmiştir.¹⁷⁹

3. Uğur veya Uğursuzluk. Bazı hayvanları görmenin veya seslerini duymanın, belirli günlerde veya zamanlarda iş yapmanın, mavi boncuk vb. şeyleri takmanın, bazı rakamların uğurlu veya uğursuz olduğuna inanmak İslâmî temeli bulunmayan inançlardandır. Aynı bâtil inançlar çerçevesinde evden çıkarken kedi ve köpek görmek, baykuş sesini ve köpek ulumasını duymak, elden ele sabun veya makas vermek, salı günü iş yapmak veya yolculuğa çıkmak, Cuma günü çalışmak, iki bayram arasında nikâh kıymak, cumartesi günü yorgan kaplamak, insan üzerinde iken elbisenin söküğünü dikmek uğursuz sayılmış; buna karşılık at nalı, kurt dişi, leylek kemiği, inek veya koç boynuzunu taşımak yahut evin dış kısmına asmak uğurlu kabul edilmiştir.¹⁸⁰

4. Ölülerden Medet Ummak. Yaygın hurâfelerden biri de ölülerin türbelerini ziyaret ederek onlardan yardım beklemektir. Dileklerin gerçekleşmesi için veya hastalıktan kurtulmak amacıyla din âlimlerine ve şeyhlerine âit türbeleri ziyaret edip mum yakmak, bez bağlamak, taş yapıştırma¹⁸¹ ve adak adamak suretiyle ölülerin ruhaniyetinden medet ummak bu konudaki belli başlı hurafeleri teşkil eder. Ağaçlara bez parçası bağlamak da buna benzer inançlardandır.

5. Cinlerle İlgili Hurafeler. Kur'ân'da cinler âleminin varlığından haber verilmekle birlikte onların mahiyeti, faaliyetleri ve insanlarla ilişkileri konusunda

¹⁷⁷ Ahmet Subhi, es-Seyyid el-Bedevî, *Beyne'l-hakîka ve'l-hurâfe*, Kahire 1983, 198-199,234-265.

¹⁷⁸ el-En'âm 6/59, Yunûs 10/20, Hûd 11/132; en-Nahl 16/77; el-Kehf 18/26; en-Neml 27/65; Fâtır 35/38; el-Hucurât 49/18; Buhârî, "İstiskâ", 29; "Tevhîd", 4; Müslim "îmân", 77

¹⁷⁹ M.Reşit Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr*, VI, 150

¹⁸⁰ M. Semsettin, s.296-297; İnan, s. 38

¹⁸¹ İ. Lütü Çakan, *Hurâfeler ve Bâtil İnanışlar*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2003, s.41

ayrıntılı bilgi yer almıştır. Buna rağmen halk arasında cinlerin özellikle kadınları etkilediği, insanları çarptığı ve ruh hastalıklarına sebebiyet verdiği inancı yaygındır. Cinlerin tasallutundan korunmak için cincilere başvurup muska yazdırmanın ve bunu taşımanın gerektiğini kabul etmek de bu inancın bir devamıdır. Bu telakkinin Eski Mısır ve Roma inançlarına dayandığı bilinmektedir. Câhiliye devri Arapları arasında da bu tür inançların görüldüğü ve insanların bedenlerine giren kötü ruhları kovmak için gruplar halinde dans ettikleri rivayet edilir. M.Reşit Rızâ bunun cinlere tapmaktan kalan bir inanç olduğunu belirtir.¹⁸²

Hurâfeler, hangi adla ve hangi kılıfla sunulursa sunulsun, Müslümanlar bunların her türlüsüne karşı dikkat etmek zorundadırlar. Bunların kaynağını ve ortaya çıkış sebeplerini başlıklar altında ortaya koymaya çalışalım.

Önceki dinlere ait kültlerden bazı unsurların İslâm'a taşınması. Câhiliye devri Arapların, eski İran ve Hint dillerine mensup gruplarla Türklerin İslâmiyet'i kabul etmelerinden sonra İslâm dünyasında yeni hurâfeler oluşmaya başlamıştır. Hristiyanlıktan kalan türbeleri kutsallaştırma, Yahudilikten geçen tılsımlar, Şamanizm'den intikal eden su kültü hurâfeleri bu konuda bazı örnekleri teşkil eder.

Cehalet. İslâm'ı ana kaynaklarından öğrenen, insanları aydınlatan âlimlerin az olması veya bulunmayışı. İslâmiyet insanları, düşünmek suretiyle inançlarını temellendirmeye ve akıl yürütme güçlerini kullanmaya davet etmektedir¹⁸³. Kültür seviyeleri ve dînî bilgileri düşük olan halk tabakalarının soyut olan İslâm'ı hakiki mânada anlamaları kolay değildir. Hurâfeleri tespit ederek bertaraf edebilmek için tatmin edici bir din öğretimi ve eğitimine ihtiyaç vardır. Görevi, insanları dînî konularda aydınlatma olan din adamlarının da hurâfelerden, İsrâiliyattan arınmaları gerekmektedir.

Mevzû hadisler. İslâm'ın ikinci kaynağı olan hadislerin Resûl-i Ekrem'in hayatında yazılı metin haline getirilmeyip bu işe hicrî II (VIII) yüzyıldan itibaren başlanması, bir çok konuda hadis uydurulmasına ve pek çok İsrâiliyat'ın İslâmî

¹⁸² Reşit Rıza, *Tefsîrû'l-Menâr*, VIII, 369-371

¹⁸³ Yûsuf 12/ 108

kaynaklara girmesine sebep olmuştur¹⁸⁴.

Din gerçeğine meteryalist bir anlayışla yaklaşan bazı düşünürler dînin bilimsel verilere dayanmadığını, bu nedenle hurafelere kaynak oluşturduğunu ileri sürmektedirler. Ancak ilâhî –tevhîdî- dinlerin yanlış olan hurafeler zemin hazırlamak değil onlarla mücadele etmek için gönderildiği bilinen bir gerçektir. Allah'ın hem zâtı hem de ilim, irâde, kudret gibi sıfatları ve fiilleri bakımından benzersiz olduğu inancını en kesin îman prensibi olarak ortaya koyan İslâmiyet'in şirk sayılması gereken bir tür hurafeciliği onaylaması veya buna zemin hazırlaması mümkün değildir.

Hurafeler sadece dînî meselelerde değildir: din dışı bazı konular, ve hatta bilim adına ileri sürülen kanıtlanmamış teoriler de bu statü içine girdirilebilir. “Modern Hurafe” denilen bu tür hurafelere örnek olarak halen ilim adamları tarafından savunulan evrim teorisi örneklik teşkil etmektedir.

Hurafelerin Ku'ân ve sünnet'e dayalı herhangi bir temelini bulunmadığı bu iki kaynağın her türlü hurafeyi reddettiği İslâmiyet'i bilen herkesin kabul ettiği bir husustur. Çeşitli âyetlerde gaybı yalnız Allah'ın bildiği vurgulanmakta, peygamberlerin sadece Allah'ın bildirmesi halinde gaybdan haber verebilecekleri ifade edilmektedir.¹⁸⁵ Bundan dolayı falcılık yasaklanmıştır.¹⁸⁶ Hadislerde de arrâflık, falcılık ve kâhinlik yapmak, gaybdan haber almak için bunlara başvurmak, Allah'a eş koşup Hz. Muhammed'i (s.a.v.) ve onun getirdiği vahiyleri inkâr etmek anlamına geldiği bildirilmiştir.¹⁸⁷ Ayrıca İslâm'da uğursuzluk telakkisinin bulunmadığı, uğursuzluğa inanmanın kişiyi şirke düşürebileceği haber verilmiş, kuşun ötmesini ve uçuşmasının uğursuzluk sayılamayacağı belirtilerek ilginç görülen nesne ve olayların hayra yorulması tavsiye edilmiştir.¹⁸⁸ Büyü yapmanın, büyüden ve hastalıktan korunmak için muska taşımanın tevhîd inancını zedeleyeceği bildirilmiştir.¹⁸⁹ Kişilerin inançlarını istismar eden kâhin ve falcılarla onların günümüzdeki uzantıları olan medyum ve astrologların sözlerine itibar edilmemesi İslâmî açıdan bir zorunluluktur. Bu tür

¹⁸⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Hurâfe”, *DİA*, XVIII, 382

¹⁸⁵ Al-i İmrân 3/179; el-Cin 72/26-27

¹⁸⁶ el-Mâide 5/90.

¹⁸⁷ *Müsned*, II, 68, 408; Müslim, “Selâm”, 122, 125.

¹⁸⁸ Buhârî, “Tıb”, 19; Müslim, “Selâm”, 102-109, “Mesâcid”, 33

¹⁸⁹ *Müsned*, I, 381; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 17.

hurafeleri İslâm’a mal etmek için Hz. Peygamber’e nisbet edilerek aktarılan rivayetlerin tamamı isrâiliyat’a dayanmaktadır.

Hurâfeler İslâm’ın her alanını çepeçevre sarmıştır. Konumuzu aşmamak için ölüm olayı ile ilgili hurafelerin ne olduğuna kısaca değinmek istiyorum.

İnsan hayatının üç önemli geçidinden biri olan ölüm ve sonrasına ait inanışların Maltepe’deki durmu üzerine yaptığımız anket, röportaj ve sözlü mülakatlar da Türkiye’nin birçok bölgesinde yaygın olan biçiminin genelinin bu yörede uygulandığı tesbit edildi. Bu konudaki çalışmanın neticesinde çok dikkat çekici verilere ulaşılmış ve bu konuya daha fazla mesai harcandığı takdirde daha ilginç şeylerin ortaya çıkacağına, geçmişte üzerinden atlamış olduğumuz birçok yarıkların kapanmasına, batmaya doğru giden âti gemisinin rotasının sıhate dönmesine vesile olacağına dikkat çekmeklmıştır..

Maltepe ve çevresindeki ölüm ve sonrasıyla ilgili inanış ve uygulamaları üç ana bölümde ele aldık. Bunlar, ölüm öncesi, ölüm anı ve ölüm sonrasıyla ilgili inanışlar, uygulamalardır.

2.1 Ölüm Öncesi ile İlgili İnanış Ve Uygulamalar

Ölüm korkusunun insan üzerinde yapmış olduğu psikolojik etki nedeniyle insanlar, bazı halleri ölümün bir ön belirtisi saymışlardır. Bunlardan bazılarını şöylece sıralayabiliriz:

Rüyasında evinin duvarını yıkılmış veya evinin önüne bırakılmış bir kazan görenin yahut da rüyasında deve tarafından kovalanan kimsenin ailesinden birinin öleceğine inanılır.

Tavuğun horoz gibi ötmesi halinde o evden bir ölü çıkacağına inanılır. Önlem için öten tavuk hemen kesilir.¹⁹⁰

Bir çocuk sürekli ağlarsa o evde mutlaka ölüm meydana gelir.

¹⁹⁰ Fatma Asra

Yatarken çorapları baş tarafa koymak iyi değildir, insan çabuk ölür.¹⁹¹

Bir kimsenin bitlenmesi yakın zamanda öleceğine işarettir.¹⁹²

Kulağı öten, bunu birinin öleceğine yorumlar.

Gece sandık açmak, kendi mezarını açmaktır. Yani ölümü çağırmaktır.

Altı ayı ikmal etmeyenin saçı kesilirse ömrü kısa olur.

Fırtına biçiminde esen rüzgârın çok kuvvetli olması halinde yaşlı birinin öleceğine inanılır.

Bir yaşını ikmal etmeyen saçı kesilirse ömrü kısa olur.

Kardeşi olan kişi yırtık tülbent dikemez, aksi takdirde kardeşinin öleceğine inanılır.

İncir ağacından düşen, düşmüş olduğu ağacı kesmelidir. Yoksa ölür.

Çocuğun yaşaması için ona yeni bir süt annesi edînîlir. Bu süt annesi onu, gerçek annesinde para karşılığında belli bir süre için alır.¹⁹³

Aynayı ters çevirmek iyiye yorumlanmaz, çünkü ters çevirmek o evden ölü çıkacağına delalet eder.

Yatak katlanırken baş tarafından katlanmaz, ayak tarafı önce katlanır. Baş tarafından yalnız ölünün yatağı katlandığı için o yatakta yatan kimse ölür.

Gece vakti bir evden başka bir eve kazan, tava ve tencere verilirse ölümü celbeder.

Kurban kesilirken hayvan dilini dışarı çıkarırsa kurban sahibi o yıl içerisinde ölür. At, öküz, inek, dana gibi evcil hayvanlar, eğer gece ahırda huzursuzca bağırıyor,

¹⁹¹ Cemile Tepe

¹⁹² Komisyon, *Rize Kültür Derlemeleri*, Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları:7, s.182, Rize, 1999

¹⁹³ A.e., s.183

kişniyor veya böğürüyorsa, o hâneden biri ölecektir.

Geceleyin herhangi bir evin üzerinde "baykuş"¹⁹⁴ veya kara karga" öterse o evden cenâze çıkar. O eve iyi haber gelmeyeceğine inanılır.¹⁹⁵

Gece herhangi bir evde köpek ulursa ya o hâneden ya da yakınından biri ölür.

Köpek uluması ölüme işarettir.

Tuvalete tükürmek veya sümürmek günahtır. Çünkü şeytan helaya atılan tükürük ve sümürüğü toplayıp kişinin öleceği vakit o kişiye içireceği inancı hakimdir.¹⁹⁶

2.2 Ölüm Anı ile İlgili İnanış ve Uygulamalar

Bir hastanın yanına gelenleri tanımaz hale gelmesi, yüzünün sapsarı olması, soğuk soğuk terlemesi, ayaklarının şişmesi, gözlerinin tavana dikilmesi, çok sayıklaması, ayağının soğuması, dilinin tutulması durumlarında ölüm anının çok yakınlığına ve kısa bir zamanda öleceğine inanılır.

Hastanın ölüm anında can çekişme acısını hafifletmek için ağzına zemzem suyu damlatılır.

Hasta çok can çekişirse çok sevdiği birini beklediğine inanıldığından uzakta bulunan sevdiklerinin resimleri gösterilir.

Canın her tüyün dibinden çıktığına inanılır, bunun içinde can çekişme dediğimiz hastanın ölüm olayının vukuu sırasında çektiği sıkıntı buna bağlanmaktadır.

Hasta öldükten sonra cesaretli birisi ölünün çenesini bağlar, gözlerini sıvazlar va bacaklarını düzeltir.

Ölü gömülene kadar ev süpürülmez, çamaşır yıkanmaz, eve su getirilmez.

¹⁹⁴ Azer Akbıyık-Sabri Kürkçüoğlu, *Folklor (Halkbilim) ve Şanlıurfa*, Şurhoy Yayınları 1, Şanlıurfa, 1990. s.112-4.

¹⁹⁵ Komisyon, *a.g.e.*, s.182-3.

¹⁹⁶ Azer Akbıyık ve Sabri Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.112-4.

Mezarlık genişletilmez, çünkü ölü sayısı artar.

Ölü bulunduğu odadan yıkanmaya götürülürken yatağına bir baş soğan konur.

Ölünün gözleri açık kalmış ise de onun sağlığında bir işinin yarım kaldığını ve dünyaya hasret içinde gittiğine inanılır. (Dünyadan özmencini alamadı denir)

Ruh veya can bir nefes şeklinde tasavvur edilmektedir. (Can dediğin bir nefestir) gibi bir çok tabir kullanılır. Canın bir nefes gibi ağızdan çıkıp bir kuş gibi göğe yükseleceğine inanılır.

Ölüm esnasında veya ölecek şahıs için ailenin evvelden ölenlerinin ruhlarının gelerek ölecek hastanın ruhunun onların götürdüğüne inanılır.

Ölümün başında ağıt şeklinde ağlama yapılırsa da fazla ve sesli ağlama çevrece hoş karşılanmaz. Gençler için yas hoş görülürse de yaşlılar için çağı geldi diye pek fazla yas tutulmaz.

Kefen makasla veya bıçakla kesilmez.

Makas ağzı açık kalırsa kefen biçmeye yarar.

Kefen diken iğne kırılmalıdır. Zira ölümü ve uğursuzluğu celbedermiş

Cenâze üzerinden herhangi bir şey alınıp verilmez. Üzerinden bir şey alınıp verilirse ölünün hortlayıp sık sık evi rahatsız edeceğine inanılır.

Ölünün kefeninin içine çörekotu konulur.

Ölü yıkanırken evdeki ve yakın komşulardaki uyuyanlar uyandırılır.

Gece ölen kişinin üzerine sabaha kadar bıçak konulur.

Ölü olan evin komşuları evlerindeki suları dökerler. Aksi halde birbiri sıra ölümler meydana gelir.

Mezarı eşen ve suyu ısıtan kişilere para verilir. Bazı yörelerde ölümün ikinci

veya üçüncü gününde bu kişilere yemek verilerek helallik dilenir.

Cenâze evden çıkınca arkasından su dökülür.¹⁹⁷

Cenâze kalktığı zaman cenazenin kalktığı yere bir taş konur.

Ölenin yeni ve temiz elbiselerinden biri dünyada gözü kalmasın diye salın üzerine atılır.

Cenâze evden çıkınca duvarlar ıslanır, mümkünse yıkanır.¹⁹⁸

2.3 Ölüm Sonrası ile İlgili İnanış ve Uygulamalar;

Mezarlığı parmağı ile işaret etmek iyi değildir. Parmakları ile işaret eden kişilerin parmakları kurur.

Ölen bir kişinin etleri ölümünden 40-52 gece sonra kemiklerinden ayrılır. Ölünün etleri kemiklerinden kolay ayrılsın diye o gece evinde dua edilir.

Bir kişi gömüldükten sonra ruhu 7 gün evini ziyaret eder.

Rüyada ölü görmek diriye işarettir, misafır gelir.

Eve ölü girmesi iyi değildir, eve dışarıdan ölü getirilirse o evden birbiri ardı sıra üç ölü çıkar.

Ölünün elbiselerini giyenin ömrü uzar.

Ölünün kabri kazılırken kabirde çökme olursa, o kişinin günahının çok olduğuna inanılır.

Ölünün boynu eğri yakınlarından birinin öleceğine işarettir.

Tabut sallanırsa o yerleşim yerinden biri ölür.

¹⁹⁷ Mehmet Yardımcı, “Çukurova’da Ölümle İlgili İnançlar-Uygulamalar ve İskenderun Mezar Taşlarının Dili”, *T.C. Adana Valiliği Çukurova Üniversitesi II. Uluslararası Karacaoğlu-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu (20-24 Kasım 1991)*, Çukurova Üniversitesi Yayınları, 1993. s.547-558.

¹⁹⁸ Ayşe ERDOĞANOĞLU.

Erkek çocukları yaşamayan anneler, 41 nikahlı kadından küçük yamalar toplayarak birleştirir ve bunlarla yapılan giysiyi yeni doğan çocuğa giydirirse çocuğun ölmeyeceğine inanılır.¹⁹⁹

Ölüye talkın verilirken can gelir, kalkmak ister, başını tahtaya çarpar. O zaman ölü "eyvah ben ölmüşüm" der.

Ölünün elbiseleri ölü yıkayıcılarına verilir.

Mezarlıkta yatılmaz.

Mezara toprak atılırken elden ele kürek verilmez.

Yoğurdun güzel olması için mezardan çırpı toplanarak kaynayan sütün altına atılır.

Ölünün yıkandığı evde üç gün ışık yanar.

Ölü yıkandığı yerde üç gün lamba yakmak ölünün kabrinin aydınlanmasına vesiledir.²⁰⁰

Cenâze çıkan evde 40 gün ışık yakılır. Ruh geldiğinde odasını aydınlık bulsun diye.

Türbeden dışarıya bir şey, bir nesne götüren kişiler çarpılır.

Baş sağlığına gelen kişilerin ayakkabıları ters çevrilmez.

Ayakkabı çıkarıldığında ters dönerse, ayakkabı sahibinin tez vakitte öleceği düşünülür.

Ayakkabı çıkarılırken ters çevrilirse o haneden cenâze çıkar.

Mezar kazıcısına para verilmezse ölünün rahatsız olacağına inanılır.

¹⁹⁹ Komisyon, *a. m.*, s.182-3

²⁰⁰ Azer Akbıyık ve Sabri Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.112-4,

Mezarlıktan taş, toprak alınmaz.

Mezarlıkta sigara içilmez.

Cenâze çıkan ev ile çevresindeki evlerin suları dökülmelidir. Çünkü Azrail kılıcını o sulara yıkar. Sular pislendiği için içilmez olur.

Ölü yıkandıktan sonra kazan ters çevrilmezse bir başkası daha ölür.

Bir evden ölü çıkarsa o evdeki su kapları boşaltılır. Eğer boşaltılmazsa Azrail suları ellediği için biri gene ölebilir.

Bir evdeki eşyalardan herhangi biri kendi kendine düşer veya kırılırsa ölüme işarettir.

Ziyaret yerlerindeki ağaçları kesenler çarpılır.

Mezarlıktan ağaç kesilmez. Ağaçta cin olduğuna inanılır.

Saz çalanın babasını mezarlıkta kediler tırmalar.

Ölü evden çıkarılmadan üzerinden kedi atlarsa ölünün hortlayacağına inanılır.

Ölünün tabut veya mezarının üzerinden kedi, tavşan gibi hayvanlar geçerse O ölünün hortlayacağına inanılır.

Cenâze tabutta götürülürken tabutun ayak veya baş kısmı eğik olursa, arkasından birini çağırdığına yakınlarından bir kişinin daha öleceğine inanılır.

Halk inançlarında, ölünün canı vücuttan ayrıldıktan sonra ilk üç gün ruhunun evinden ayrılmadığı, muayyen zamanlarda evini gelip yokladığı, ev halkını mutlu

Ölünün esvap ve özel eşyaları fakirlere dağıtılır.

Hastanın ölümünü müteakip ilk gün (Can helvası) ölü helvası yapılır. Dağıtılır.

Cenâze gömüldükten sonra ölü çıkan eve (komşu ve akrabaları tarafından yemek getirilir. Bu yemek cenazeyi kabre gömüp gelen cemaate yedirilir. Ölümünden

sonra ilk perşembe günü (Ölü perşembesi) yapılır. Hısım akraba ve komşulara yemek verilir. Ölü için Kur'an okunur. Yine ölünün kırkinci günü ve ölümünün yıldönümünde aynı şekilde ölü sahibi tarafından ziyafet(Davet) verilir.Bu yemekler aynen düğün yemekleri gibi yedi veya dokuz çeşit hazırlanır. Yemekten sonra ölünün ruhu için Kur'an ve Mevlit okunur. ölünün günahlarının affı için Allah'a dua edilir.

Ölen şahıs sağlığında hayrata verilmek üzere serveti ile mütenasip bir para, mal eşya, veya tarla, bağ veya bahçe varsa buna ölünün altı üstü denir. bir yerde yatacağı kabrin bedeli sayılır. Altına üstüne konan bedel fakir ve fukaraya dağıtılır. Altı üstü dağıtılmayan ölümlerin evlatlarına sitem edilir. Babalarının daha altını üstünü dağıtmadılar diye toplum tarafından sosyal yaptırım uygulanır.

Devir, devriye sürülmesi, ölünün sağlığında yaptığı günahlar kılamadığı namazlar ve yersiz yaptığı yeminler için devri sürülür. Bir kaç bin lira para bir miktar buğday ile bir mendile sarılarak yapılan dua ve okunan Kur' an dan sonra bir fakir ile ölü sahibi veya vekili arasında (aldım, verdim) belirli sayıyı buluncaya kadar bir birine devredilir. Bununla sağlığında veremediği fitre, Zekat, Namaz borcu, yemin ve diğer kusurlarının karşılığı ödenmiş olur.

Daha bir sürü inanışlar!...

Örneklerini sunduğumuz bu inanışların hiçbirisi İslâm'a uygun değildir. Batıl inanç olarak değerlendirilmektedir. Ecel, insan ömrünün son anı, ölüm vakti anlamına kullanılır. Dini deyim olarak ise; ölüm için takdir ve tâyin olunan vakittir. Bu vakit ne öne alınır ne de geciktirilir. Emr-i İlâhi gelince canlının hayatı son bulur. Kur"ân-ı Kerîm'de bu husus çeşitli ayetlerde hatırlatılarak şöyle buyrulur;

"Her ümmetin (mukadder) bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geriye atabilir ne de bir an ileriye alabilirler"²⁰¹. Bir başka âyette de: "Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir edilen bir müddete kadar erteliyor. Ecelleri geldiği zaman onlar ne bir saat

²⁰¹ el-Arâf 7/34

geri kalabilirler ne de öne geçebilirler"²⁰².

Bilindiği üzere doğumla başlayıp ölüm anına kadar geçen süreye "ömür" denilir. Her canlının ömrü sınırlıdır. Ömrünü tamamlayan ölecektir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu da hatırlatılarak şöyle buyrulur. "Her canlı, ölümü tadacaktır. Bir deneme olarak sizi iyilikle de kötülükle de imtihan ederiz. Ve siz ancak bize döndürüleceksiniz"²⁰³. Ölümden kurtuluş ve kaçış yoktur. Bu konuda hiçbir kimseye müsamaha ve hatır yapılmaz. Çünkü ölüm olayı canlının değişmez kaderidir. Canlı doğar, yaşar ve vakti gelince ölür. "Bir canın eceli gelip çatınca, Allah onu asla geri bırakmaz..."²⁰⁴ denilmekte ve bu kaderden kaçılamayacağı ifade edilmektedir. Hangi mevki ve makamda olursak olalım, mutlaka ölümü tadacağız, bu değişmez bir gerçek. Ancak insan hemen ölecekmiş gibi âhiretini düşünürken, hiç ölmeyecekmiş gibi de dünya yaşayışını sürdürmelidir. Nasıl olsa öleceğim diye "Terk-i dünya" etmek, dünyadan elini eteğini çekmek, İslâm prensiplerine aykırıdır.

İnsan, ömrünün ne kadar süreceğini, nerede, nasıl ve ne şekilde öleceğini bilemez. Eğer insan öleceği saati ve günü bilebilseydi yaşayamazdı. Paniğe kapılır ve insânî niteliklerini kaybederdi. Dünyanın yaşama düzeni bozulurdu. İşte Allah bu durumu ezelde bildiği içindir ki insana bu vakti bildirmemiştir. Bu gizlilik insanı rahatlatmış ve dünya hayatına bağlamıştır. Bununla ilgili olarak Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor:

"Aranızda ölümü (keyfiyetini, zamanını, mekanını ve ecellerin miktarını) biz tâyin ettik"²⁰⁵. Buna göre insan tâyin edilen süre içerisinde yaşayışını sürdürme yetkisine haizdir. Çünkü insanoğlu yaşamayı sever. Erken ölmeyi istemez. Bu konuda evhamlıdır. Nitekim halkımız konuyla ilgili olarak bazı olayları ölüm habercisi olarak kabul etmiş, bir sürü hurafeye kanmıştır.

Kimin ne zaman nerede, nasıl öleceğini yukarıda da belirttiğimiz üzere ancak Allah bilir, Allah'ın bildirmediği bir zamanı, bazı olaylara inanarak, "ölüm vakti" diye

²⁰² en-Nahl 16/61

²⁰³ el-Enbiyâ 21/35

²⁰⁴ el-Münâfikûn 63/11

²⁰⁵ el-Vâkıa 56/60

kabullenmek inanç zaafından ve bilgisizliktendir!..

Müslüman ölmekten değil, imansız gitmekten korkmalıdır

3. Bâtıl İnanç

Bâtıl kelimesi, Arapça Be-Ta-Le fiil kökünden gelmektedir. Sözlükte "boşa gitmek, hükümsüz ve geçersiz olmak, yok olmak" gibi mânâlara gelir.²⁰⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de 28 âyette geçen "bâtıl" kelimesi; "hak ve gerçek olmayan, hükümsüz, gayr-i meşrû ve yok olup giden, boş, temelsiz, yanlış şey" mânâlarında kullanılmıştır.²⁰⁷

‘Bâtıl’ yapılmış olsa da, meydanda bulunsa da hiç bir hükmü ve geçerliliği olmayan şeyler hakkında kullanılır. Meselâ, bir kimse iki kız kardeşe aynı anda evlenmiş olsa, bu evlilik ortada olduğu halde yapılan iş ‘bâtıl’dır, hakk değildir.²⁰⁸

Hakk’ın zıddı²⁰⁹ ve sabit olmayan şey olarak da karşılanmaktadır. “Bunun sebebi şudur, muhakkak ki Allah hakkın kendisidir, bundan başka taptığınız şeyler ise bâtıldır.”²¹⁰ Söylenen söz ve icra edilen iş için de bâtil kelimesi kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: “yapmakta oldukları şeyler de bâtil olmuştur.”²¹¹ “Niçin hakkı bâtil ile karıştırıyor sununuz?”²¹² “Hak geldi bâtil ortadan kalktı, zaten bâtil ortadan kalkmaya mahkumdur.”²¹³ Gerçek olmayan söze de bâtil denir.²¹⁴

İslâm'a göre neyin hak, neyin bâtil; hangi düşünce ve inanışların doğru, hangisinin ise yanlış olduğu gâyet açıktır. İslâm bu konuda insanlığın bütün inanç kurumlarından çok farklı ve ciddî disiplinler getirmiştir. Bunlar özellikle «**küfür**» ve «**şirk**» kavramlarının içerikleri olarak akâid âlimleri tarafından her çağda ele alınmış ve açıklanmıştır. Buna rağmen çoğunun şirke sebep olduğu bâtil inanışların, «**bid'at**» ve

²⁰⁶ Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l Kur'ân*, İst: Kahraman yay., 1986, s. 66; Seyyid Şerif Cürcani, *et-Ta'rifât*, İst. ty, Kaynak Yay., s. 42.

²⁰⁷ Âl-i İmrân 3/71, el-Bakara 2/42, en-Nisa 4/29, Sâd 38/27; Yusuf Kerimoğlu, *Kelimeler ve Kavramlar*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 60.

²⁰⁸ Hüseyin K. Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları: 67.

²⁰⁹ er-Ra'd 13/17, el-İsrâ 17/81, el-Enbiyâ 21/18.

²¹⁰ Lokman 31/30.

²¹¹ el-A'raf 7/139.

²¹² Âl-i İmrân 3/71

²¹³ el-İsrâ 17/81.

²¹⁴ Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, Mısır, 1970, s. 66.

hurâfelerin Müslümanlar arasında yer yer yayılması bir türlü önlenememiştir. Dolayısıyla bu inanışların, esasen nerelerden, hangi kaynaklardan geldiği ve hangi yollarla halk arasına yayıldığı önemli bir konudur.

İslâm Dini ilâhi nuruyla dünyayı aydınlatınca her türlü bâtil inançları, cahiliyye âdet, gelenek-göreneklerini ve çarpık olan fikirleri reddetmiştir.

İslâm güneşinin doğuşundan önce, insanlar küfrün vermiş olduğu bir sancı içinde kıvranıyordu. Bâtil inanış ve hurâfelerin kazandırmış olduğu bir sarhoşlukla nasıl hareket ettiklerini bilemez duruma gelmişlerdi.

Onları bu perişanlıktan ve huzursuzluktan kurtaracak olan İslâm'dan başka bir din olmayacaktır. Ve nitekim insanlar, ancak İslâm sayesinde cahiliyye âdet, gelenek ve inançlarından kurtulabilmiş ve insanca yaşamının yollarını elde etmişlerdir.

Ancak insanlar da zamanla imânda za'fiyet, amelde ihmallik ve ahlakta bir sukût baş göstermiştir. Bugün ise bütün bunların acı neticeleriyle karşı karşıya gelmiş bulunmaktayız.

Bu işlerin başladığı o dönemde bir takım âdet ve geleneklere itibar edilmiş, bâtil ve hurâfelere meyledilmiştir.

Bazı cahiliyye adet ve gelenekleri İslâm toplumunda yayılmaya başlamış, İslâm'ın kesin olarak haram kılmış olduğu bazı işler İslâm'a maledilmiştir.

Bu tür fitnelere engel olunmadığı için de mânevi yapılarda büyük tahribata neden olmuştur.

Bu gün her fırsatta Müslüman olduklarını ifade eden birçok ailelerin bilerek veya bilmeyerek bu tür cahiliyye adet ve geleneklerini yaşamaları, bâtil ve hurâfelere inanmaları, türbelerin yanında bulunan ağaçlara ip ve bez bağlamaları, büyük zatların kabirleri başında mumlar yakmaları, kurban adamaları, dilek ve istekte bulunmaları müessel bir durumdur.

Kuşların sağa veya sola doğru uçuşlarından hayır veya şer şeklinde yorumlanıp

ona göre hareket etme prensibi; cuma günleri ve geceleri ev süpürmenin, temizlik yapmanın, çamaşır yıkamanın günah olduğu; türbelerde mum yakma, kabir taşlarına veya yakınında bulunan ağaçların dallarına ip ve bez bağlayıp dilekte bulunma inançlarının temelini bulmak ve izah etmek mümkün görünmemektedir.

Şurası unutulmamalıdır ki; doğrudan doğruya (yalın olarak) bâtilı savunmak mümkün değildir. Ancak hak ile bâtilı birbirine karıştırıp, hakkı gizlemek, şüphe ve inkârı artırmak sözkonusu olabilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de kitap ehline hitaben: "Kendiniz bilip dururken (bile bile) hakkı bâtila karıştırıp, hakikati gizlemeyin."²¹⁵ buyurulmuştur. Hak ile batılı birbirine karıştırmak ve hakkı gizlemek, kâfirlerin değişmez bir taktiğidir. Hatta tuzak kurmak niyetiyle (tıpkı "Mescid-i Dırar" hadisesinde olduğu gibi) ve gayet gizli olarak, mü'minlerin hoşuna gidecek amellerde bile bulunabilirler. Nitekim Resûl-i Ekrem (sav)'in tebliğ başladığı dönemde, Yahudiler gizli bir toplantı yaparak, şu kararı almışlardır: "Sabahleyin iman edelim. Hatta gidip müslümanlarla birlikte sabah namazını kılalım. Akşam olunca yine kendi dinimize (yahudiliğe) dönelim. Böylece bazı bilgisiz kimselerin kalbine şüphe tohumlarını ekmiş oluruz."²¹⁶

Dikkat edilirse tuzağı kuranlar gayet kurnazdırlar. Bu ve benzeri tuzaklar üzerine Allahû Teâla (cc); "Ey kitap ehli!... Siz bilip dururken niçin hakkı bâtil ile karıştırıyor (sentez yapıyor) ve hakkı gizliyorsunuz? Kitap ehlinde bir zümre dedi ki: 'İman edenlere indirilene (Kur'ân-ı Kerîm'e) gündüzün evvelinde iman edin, günün sonunda (akşam vakti) inkar edin. Olur ki (müslümanlar da şüpheye düşerek dinlerinden) dönerler."²¹⁷ hükmünü indirmiş ve kurulan tuzağı bildirmiştir.

İdeolojiler, hakikati bulmanın değil, ancak birbirlerinin yanlışlarını tespit etmenin ve hakikatten mahrum kalmanın vasıtalarıdır. Hakikate tâlip olan her insan, mutlaka ve mutlaka vahye sarılmalıdır. Unutulmamalıdır ki; hak birdir, bâtil ise sayısızdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: "Allah iman edenlerin velisidir. Onları karanlıklardan (zulûmattan) nura çıkarır. Küfredenlerin velisi ise tâğûttur. O da

²¹⁵ el-Bakara 2/42

²¹⁶ İbn-i Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, Beyrut 1969. I, 373.

²¹⁷ Âl-i İmran 3/71-72

kendilerini nurdan (ayırıp) karanlıklara çıkarır. Onlar, cehennemın arkadaşlarıdır. Onlar orada, bir daha çıkmamak üzere ebedî kalıcıdırılar.²¹⁸" hükmü beyan buyurulmuştur. Fahrüddin-i Razi; bütün müfessirlerin "Nûr ile zulûmat kelimelerinden kasdın, iman ve küfür olduğunda ittifak ettikleri" üzerinde durmuştur.²¹⁹ İbn-i Kesir, önemli bir inceliğe işaret ederek, şöyle demektedir: "Allahû Teâla (cc) bu âyette nuru tekil, zûlumatı ise çoğul olarak zikretmiştir. Şüphesiz ki hak (nur) tektir. Küfrün çeşitleri ise, çoktur. Hepsi de bâtıldır."²²⁰

Bâtıl inançları yaymak isteyenler İslâm'a (Hakk'a) karşı mücadele vermektedirler. İslâm topraklarında, zihinleri bâtil tarafından kuşatılmış ve "çağdaş uygarlık" sloganıyla zehirlenmiş binlerce insan vardır. İdeolojiler bâtilin birer hücreleri gibi çalışmakta ve faaliyetlerini "İslâmı tahrip etme" hedefine göre ayarlamaktadırlar. Günümüzdeki manzara budur ve batılın iktidarı söz konusudur. Bütün mesele müslümanların; Allahû Teâla (cc)'nın râzı olacağı amelleri ihlasla edâ etmeleri ve bu hususta sabırlı olmalarıdır. Hz. Ömer diyor ki: "Muhakkak ki İslâm İslâm olamaz, cemaat olmadıkça!.. Ve cemaat cemaat olamaz, emîri olmadıkça!.. Ve emir de, emir olamaz, ona itaat olmadıkça!.." Takva ve iyilik hususunda birbirleriyle yarışmayı arzu eden mü'minlerin, şikâyet ve sızlanma ile vakit geçirmeleri düşünülemez. Unutmayalım ki, şeytanın askerleri gece gündüz gayret içindedirler. Hesap gününü düşünenler sadece ve sadece Allahû Teâla (cc)'nın rızası için, bâtila karşı cihad etmeyi ihmal etmemelidirler.²²¹

Aslında, bâtila kesin olarak inanan bir kimseye rastlamak hemen hemen mümkün değil, denebilir. Örneğin (Haşa !) «Allah, filan güçlerle - ya da- şu kadar sayıdaki kimselerle birlikte âlemleri yönetiyor» diyen ve böyle inanan hiç kimseye rastladınız mı ? Buna rağmen Kur'ân-ı Kerîm, şirk üzerinde çok durmuş, ve Allah Teâlâ, şirk koşan kimseyi asla afetmeyeceğini kesin şekilde açıklamıştır.²²²

Bütün tılsımlar; tütsüler; kurşun dökmek ve ipliklere üfleyip düğümlemek gibi

²¹⁸ el-Bakara 2/257

²¹⁹ Fahrüddin-i Râzi, *Mefatihü'l-Gayb*, İst. 1308, II, 231.

²²⁰ İbn-i Kesir, *a.g.e.*, I, 312.

²²¹ Yusuf Kerimoğlu, *a.g.e.*, 59-62.

²²² en-Nisâ 4/48

şarlatanlıklar; (çeşitli baharat, mum, kıl, kemik, tırnak ve dışkı gibi) atık ve necis maddelerle yapılan maksatlı ve gizli işler; Havâs denilen okuma, şekil, şema bu bölüme girerler. Bu uğraşlar, sayılamayacak kadar çeşitlidir. Kenzu'l-Havas (Gizli İlimler Hazinesi), Şemsu'l-Maarif ve El-Lu'lu' ve'l-Mercan gibi büyü kitaplarında bunların uygulama şekilleri ve sözde sırları (!) anlatılmaktadır. Cahil insanların sırtından kolayca geçinmek için cinci üfürükçü birtakım açıkgozler tarafından yapılan bu büyülerin, geçici bir psikolojik yönlendirmeden başka gerçek anlamda hiçbir etkileri yoktur.

Gerek günümüzde sosyete falı olarak bilinen tarot ve eskiden müneccimlik denilen astroloji (burçlar ya da yıldız falı), burçlara bakarak insanın geleceği hakkında bir takım sözler söylemek, yıldızlardan hükümler çıkarmak, yıdızname kitaplarını açtırıp sorunlarını halletmeye çalışmak gibi İslâm Dini ile yakından ve uzaktan hiçbir ilgisi olmayan aksine Yüce dinimizin haram kıldığı işlerdir. Daha çok çingeneler tarafından yarı dilencilik amaçlarıyla bakılan eldeki çizgilerden istikbale ait bir takım hükümler çıkarmaya yarayan suya bakıp mukadderatla ilgili bilgiler vermek, **el ve ayna falı**, yüzük falı ve ayaklardaki çizgilere bazı anlamlar verilerek ulu orta konuşmalar, kehânette bulunma itikatları, gerekse şehir halkı arasında yaygın olan **kahve falı** bu kısma girmektedir.

Evlenecek gençlerin evlenmeden birbirlerinin burçlarını sormaları, aynı burçtan oldukları takdirde evlenmeleri, aksi halde vazgeçmeleri, arkadaşlıkların ve dostlukların devamında bile burçların sorulması ve ona göre hareket edilmesi fikri halk arasında son yıllarda çok yaygındır.

Bazı kimselerin “Fala inanma, falsız da kalma” sözü açık bir çelişkidir. Şirk riskini ortadan kaldırmaz. İmânî açıdan son derece tehlikeli olan tüm eylem, söz ve tavırlar mizah konusu yapılamazlar.

Bâtıl inançlar bazı yönleri ile ermişlik mitolojisiyle ilintilidir. Geniş cahil topluluklar tarafından gavslar, kutuplar, abdallar, erenler , şeyhler, azizler, rûhânîler gibi çeşitli adlar altında tanrılaştırılan fâniler vardır. Bunların ölüleri de dirileri gibi kutsal karşılanır. Sağken müritleri, hayranları ve aveneleri tarafından veli ve ermiş olarak kabul edilen ve birçoğunun adlarının sonuna «Hazretleri» unvanı konarak yüceltilen bu

kimselerin, Allah katında da yine veli ve hazret olduklarına inanılır. Dolayısıyla ölüm onlar için farklı bir anlam taşır. Hayattayken kınındaki kılıç gibi durduklarına inanılan bu adamları, öldükten sonra artık kınlarından çekilmiş kabul ederler. Yani daha etkin ve keskin olurlar (!) Nitekim bu adamların hayattayken sahip oldukları şöhret, öldükten sonra da bazen asırlar boyu devam eder ve türbeleri sürekli işleyen birer ziyaretgâh olur. Konya'daki Celaledin-i Rûmî Müzesi bunun en çarpıcı birer örneğidir.

Bu türbe ve mezarlıklarda, ziyaret sırasında yakılan mumlar, yapıştırılan niyet taşları, bağlanan bezler, atılan paralar, adanan adaklar, kesilen kurbanlar, verilen yemekler, düzenlenen mevlit şöenleri²²³ yapılan dua ve yakarışlar «Rûhânîyetten istimdat»'çı kültün temel özelliklerini açık şekilde sergilemektedir.

Bu münasebetle ve özellikle kaydetmek gerekir ki Türkiye'de cahil kalabalıkların din anlayışı budur.

Manevi koruyucu olduğuna inanılarak çocukların üzerine, araçlara, evlere ve cihazlara asılan nazar boncukları, iğde çekirdeği, rûhânîlere ait tesbih, cübbe ve sikke gibi giyim ve kuşam eşyası, kutsal sayılan niyet ve murad ağaçları, keza hastalık giderici olarak inanılan mekânlar, kayalar ve kutsal (!) pınarlar²²⁴ bu kısma giren şirk sembolleridir.

İnsanların çoğu bâtil inançlı olarak kabul edilebilirler, bu kişiler bazı eşyaların, günlerin, sayıların, hayvanların uğurlu olduğuna ve bunların kendilerini kem gözlerden koruyacağına inanıyorlar. Bunun tam tersi bir de uğursuz olarak kabul edilenler var ki bunlar da ayrı bir vahim konu. Zavallı bir kara kedi önünden geçtiğinde bütün gün yasa

²²³. Türkiye'de yalnız Türkler tarafından ölmüşlerin ruhuna okutulan Mevlid adı altındaki manzum risale, Bursa'lı Süleyman Çelebi (Ö. 1422) tarafından kaleme alınmıştır. Bu eserin asıl adı Vesile'tün-Necât'dır. Bu zat, Yıldırım Sultan Bayezit zamanında yaşamıştır. Buna göre İstanbul'un fethinden çok önceleri yazılmış olan mevlit, yaklaşık 150 yıl sonra Üçüncü Sultan Murad (1546-1595) zamanında ilk defa Hz. Peygamber (sav)'in, yalnızca doğum yıldönümü münasebetiyle okutulmaya başlanmıştır. Süleyman Çelebi Merhum'un, Hz. Peygamber (sav)'in sırf derin sevgisiyle bu eserini yazmıştır. Mevlit, edebi değeri olan çok güzel bir eserdir. Onu elbetteki evlerde ve daha başka uygun yerlerde ibadet amacı güdülmeden okumakta ve terennüm etmekte hiçbir sakınca yoktur.

Bu türlü âyinlerin camilere kadar taşınmış olmasında şiîlerin etkisi bulunabilir. Çünkü İran halkıyla komşu olan kürtlerde ve «Güneydoğu»'daki Arap asıllı azınlık arasında da camilerde mevlit okutma geleneği vardır.

²²⁴. Bazı hastalıkların doğal yollarla şifaya kavuşturulması için ziyaret edilen kaplıca ve benzeri su kaynaklarını, şarlatanlıklara konu edilmiş şeylerle karıştırmamak gerekir.

boğulanlar mı istersiniz, yoksa ayna kırıldığında bunalıma girenler mi istersiniz, her türlü insan var işte hayatımızda.

Ağaçların sihirli tozlarına inanış Antik Mısır'da ortaya çıktı. Ahşaptan nazarlıkları boyunlarına ilk takanlar antik Mısırlılar oldu, farklı türdeki ağaçların farklı özel enerjileri vardı. İnsanoğlu ağaçları işlemeye başladıklarında, ağaçların tanrının evi olduğuna inanıyorlardı. Ağaca dokunuş kutsal bir varlığa dokunuş gibiydi. Batı buna inanmaktan 2005 yıl önce vazgeçti. Bunun sebebi İsa'nın ahşap bir çarmıha gerilmesi idi. Ancak halen doğuda olsun batıda olsun insanlar başlarına kötü bir şey gelmesini önlemek için tahtaya vurmaya ihmal etmiyorlar.

Aynanın kırılmasıysa pek çok kişi için büyük bir sorun. Bu inanışın başlangıcı ise 15. yüzyıla dayanıyor. Bu yüzyılda ilk olarak Venedik'te yapılan aynalar çok pahalıydı. Efendiler de uşakları aynalarını dikkatli tutsunlar diye böyle bir inancı ortaya çıkarmışlardı.

13 rakamı da tüm dünyada uğursuz kabul ediliyor. Hele ayın on üçü bir de cuma gününe denk gelirse pek çok insan karalar bağlıyor. Bu günün uğursuzluğundan değil ama insanların hep kötü şeylere kafa yormalarından olsa gerek, bu tarihlerde yaralanmaların hemen bütün dünyada arttığı tespit edilmiş. Bu uğursuzluğun Hristiyanlık öncesi İskandinav versiyonuna göre, on iki tanrı mutlu bir şekilde sofrada oturmuş yemek yerlerken on üçüncü tanrı geliyor ve de kavga çıkıyordu. Bu kavga sonucunda da tanrılardan biri hayatını kaybediyordu. Hristiyanlık versiyonuna göreyse İsa, son akşam yemeğini 12 havarisiyle birlikte yiyordu. On üç kişilik grupta içlerinden bir kişinin kaderinde ölmek vardı.

Tuz dökmenin uğursuzluğuysa çok daha basit bir nedene dayanıyordu. Buzdolabı icat edilmeden önce yiyecekler tuzlanarak saklanıyordu. Tuz döküldüğünde gıdalar saklanamıyor bu nedenle de bozuluyordu. Tuzun dökülmesinin uğursuzluğunun kökeni tamamıyla buna dayanıyordu.

Psikanalistler insanoğlunun bu tür inançlara olan eğilimini “insanın bir şeylere inanma ihtiyacından” kaynaklandığını söylüyorlar. Bazı uzmanlar bâtıl inançlarda pozitif noktalar bulunduğunu düşünüyor. İnsanlar kendilerine göre önlemler alarak

kötülüklerden korunduklarını düşünüyorlar ve rahatlıyorlar. Tüm bunlar bir çeşit yatıştırıcı olarak da görülüyorlar.

Sonuç olarak özetle diyebiliriz ki kalabalıkların belki de İslâm'dan bir parça gibi gördüğü, (şirke neden olabilecek) o kadar sakat inanışlar vardır ki bunların bir bölümü vaktiyle bâtil dinlerden birinin mensubu iken İslâm'a girenler tarafından eski alışkanlıkla sürdürülen bir önceki dinin gelenekleridir; Bir diğer bölümü ise bazı cahil Müslümanların, haşır neşir oldukları Yahudi ve Hıristiyan arkadaş muhitlerinde görüp özentiyile taklit ettikleri şeylerdir.²²⁵

İlmin olduğu yerde cehaletin, adaletin bulunduğu yerde zulmün tutunamadığı gibi, hakkın olduğu yerde de bâtil tutunamaz.

4. Bid'at

Bid'at sözcüğü, halk inançlarıyla anlamdaş olarak kullanılan kelimelerden biridir.²²⁶ Halk İnançlarının bir çoğunu kapsamasına rağmen, tam olarak halk inançlarına karşılık geldiği düşünülmemektedir.²²⁷ Daha önce bid'atın tanımını verip üzerindeki tartışmalara değineceğiz.

'Bid'at' sözlükte; önceden yapılmış bir şeyi örnek almaksızın sonradan (muhtes) yapma ve icat etme anlamına gelen 'bd'â' kökünden türemiştir.²²⁸ 'Bd'a' kökünün bu manası Kur'ân-ı Kerîm'de de yer almıştır.²²⁹ Bid'at çıkarmaya ibtidâ', çıkaran veya işleyen kimseye de mübtedi' denir.²³⁰

Allah (cc) kendisine 'Bedi'u's semavati vel' ard', yani gökleri ve yeri örneksiz olarak ilk icat eden, yaratan demektedir. 'el-Bedî' Allah'ın güzel isimlerinden

²²⁵ *İslâmî Bilgiler Ansiklopedisi*, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1993, I, 85.

²²⁶ Ahmet Sönmez, *Merzifon Yöresinde Yaygın Halk İnançları ve Dini İnançların Fert Üzerindeki Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: MÜSBE, 1997, s. 34.

²²⁷ Ethem Karaçoban, *Gebze ve Çevresinde Yaygın İnanışlar ve Kelâm Açısından Kaynakları*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: MÜSBE, 2004, s. 184.

²²⁸ İbn Manzur, *a.g.e.* "bda".

²²⁹ el-Ahkâf 46/9, el-Hadîd 57/27.

²³⁰ Rahmi Yaran, "Bid'at", *DİA*, VI, 129.

birisidir.²³¹

Bid'at, Müslüman âlimler arasında çok erken dönemlerden zamanımıza kadar üzerinde tartışılan bir kavramdır. Istılâhi anlamda bi'dat, zamana ve ilim adamlarının anlayışlarına göre değişerek çeşitli anlamlar kazanmıştır. Cahiliye devrinde Arap dilinin kendi özelliği içinde, anlaşılabilir, örf ve âdete uymayan yeni bir şey icad etmek anlamında kullanılmıştır.²³² Dini literatürde ise genel olarak bid'at, din tamamlandıktan sonra icad olunan şey,²³³ dine müteallık olup, saâdet zamanından sonra hadis olan şey, sahabe ve tâbiûnda bulunmayan, şer'i bir delile dayanmayan şey olarak tanımlanmıştır. Katip Çelebi ise bid'atı din ve dünya işlerine şamil kılarak onun anlamını oldukça geniş bir şekilde ele almıştır. O'na göre bid'at, din ve dünya işlerinde Hz Peygamber ve dört halife zamanından sonra meydana çıkmış olan hususlardır.²³⁴ Genellikle Müslümanlıktan çıktıkları düşünülen gruplar için, din ile ilgili olarak yeni görüş ve davranışlar benimseyenler anlamında "ehl-i bid'a" deyimini kullanılmıştır.²³⁵

Sözlük manası; ister âdetlerden, ister inanç ve ibadetlerden olsun, mutlak surette sonradan ortaya çıkan her şeyi içine alır. Dindeki özel manası ise, dinde meydana getirilen eksiltme veya ilavelerle alakalı olup, bazılarına göre Hz. Peygamber'den, bazılarına göre ashaptan, ve nihayet bazılarına göre de tâbiûndan sonra hiçbir söz emir veya harekete isnad etmeden dinde birtakım ilave ve değişiklik yapmak gibi tasarruflarda bulunmayı ifade eder.

Sıralanan tanımlara dikkat edilecek olursa bid'atın Peygamber'den sonra ortaya çıktığında fikir birliği olmasına rağmen onun çerçevesini çizmede farklılıkların olduğu görülmektedir. Yani bid'atın M.632'den sonra zuhur ettiği rahatlıkla söylenebilir. Katip Çelebi bid'atı dört halife döneminden sonra başlatırken, Elmu'cemu'l- Kebir'de verilen tanımda tâbiûn döneminden sonrasına işaret edilmiştir. Şemsîyî'nin Sami de bid'atı yine Hz. Peygamber'in vefatından başlamakla birlikte "dine müteallık" beyanıyla ileride değinileceği gibi bid'atı dînî alanlara mahsus

²³¹ el-Bakara 2/117, el-En'âm 6/101.

²³² Mehmet Şimşek, "Bid'at ve Bid'at Ehli", *Ehli Sünnet Tetkikleri, (Aylık Dergi Özel Sayı)*, 2. Baskı, İstanbul: Eksen Yayıncılık, 1989, s.118.

²³³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, "bda".

²³⁴ Katip Çelebi, *Mizanü'l-Hak*, s.65.

²³⁵ Yavuz, "Ehl-i bid'at", *DİA*, X, 501.

kılmıştır. Diyanet İslâm Ansiklopedisinde ise, bid’at, asrı saâdetten sonra ortaya çıkan, şer’î bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir ve davranışlar hakkında kullanılan bir terim²³⁶ olarak tanımlanmıştır.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere bid’at biri geniş, diğeri dar kapsamlı olmak üzere iki şekilde tarif edilmiştir. Geniş kapsamlı tarife göre bid’at sözlük anlamından hareketle, Hz. Peygamber’den sonra ortaya çıkan her şeye ‘bid’at’²³⁷ denmiştir. Daha önce mevcut olmayan, sonradan ortaya çıkan amel ve inançların hepsi bu tarifin içine girdirilmektedir.

Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

“(Dinde) Sonradan ortaya çıkan her şey bid’at’tır; her bid’at dalâlettir/ sapıklıktır ve sapıklık insanı ateşe sürükler.”²³⁸

“Allah (c.c.) bid’at sahibinin, orucunu, namazını, sadakasını, haccını, umresini, cihadını, (hayır yoluna) harcamasını, şâhidliğini kabul etmez. O, kılın yağdan çıktığı gibi dinden çıkar.”²³⁹

Ortak olan görüş şudur ki Allah (c.c.) kendi dînî olan İslâm’ı peygamberinin tebliği ile insanlara ulaştırmış ve onu tamamlamıştır.²⁴⁰ Hz. Muhammed (s.a.s.) yaşayarak ve uygulayarak İslâm’ın ne olduğunu ortaya koymuştur. Hiç bir insanın bu dine müdâhale hakkı yoktur; kimse ne dinden eksiltme yapabilir ne de ona bir şey ilâve edebilir. Sonradan ortaya çıkan ve yetkili ilim adamları tarafından yapılan ictihâd (fetvâ verme) ise, dine ilâve değil; dînî hükümleri sistemleştirme ya da yeni sorunlara Kur’an ve hadislerle cevap bulabilme gayretidir.

Bid’at, söz konusu edildiği ilim dalına ve ortama göre farklı şekillerde tanımlanabilmiştir. İnanca ilişkin konulardaki bid’at, Kur’an ve Sünnet’in anlattığı inanç esaslarının dışına çıkan kimselerin inançlarıdır. Fıkıhtaki bid’at, Sünnet’e ve

²³⁶ Rahmi Yaran, *a.g.m.*, 129.

²³⁷ Hüseyin K. Ece, *İslam’ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları: 87-88.

²³⁸ Müslim, “Cum’a”, 43; Ebû Dâvûd, “Sünne”, 3; İbn Mâce, “Mukaddime”, 7; Nesâî, “İydeyn”, 22.

²³⁹ İbn Mâce, “Mukaddime”, 7.

²⁴⁰ el-Mâide 5/3.

sahabe görüşlerine aykırı, ancak inatla değil de bir yorum farkı yüzünden değişik düşünceye sahip olmaktır.

Bid'at'ın kapsamı konusunda farklı bakış açılarının olmasından dolayı İslâm bilginleri tarafından farklı tarifler yapılmıştır. Kimi âlimlere göre bid'at, Hz. Peygamber (s.a.s.)'den sonra meydana gelen her şeydir. Bu tarifi yapan âlimler bid'ate sözlük anlamından daha geniş bir anlam yüklemişlerdir. Bu sebeple de sonradan çıkan amel ve inançları iyi ve kötü olmak üzere ayırmak mecburiyetinde kalmışlardır. Sonradan ortaya çıkıp Kur'ân ve Sünnet'e muhâlif olmayan ya da emirlerinin bir gereği olan şeylere bid'at-i hasene (güzel bid'at); muhâlif olanlara ise, bid'at-i seyyie (kötü bid'at) ismini vermişlerdir. Ayrıca bid'at-i haseneyi kendi arasında, bid'at-i seyyieyi de kendi arasında ayrı kısımlara tabi tutmuşlardır. Böylece bid'at, vacib, mendub, mübah, mekruh ve haram olmak üzere beş kısma ayrılmaktadır. Meselâ Kur'ân ve Sünnet'in anlaşılması için zorunlu olan Arap gramerini bilmek, fıkıh, fıkıh usûlü gibi ilimlerle uğraşmak vâcib; Ehl-i Sünnet itikadına muhalif sapık fırkaların ileri sürdükleri görüşler ise, bu âlimlere göre, haram bid'at kapsamında mütalaa edilmektedir.²⁴¹

Bid'ati bu şekilde tarif edip taksimata tabi tutanlar, Kur'an ve Sünnete muhalif olmayan ya da emirlerinin bir gereği olan şeylere bid'at isminin verilmesine dayanak olarak, Hz. Ömer'in şu sözünü ileri sürerler:

Hz. Ömer, Übey b. Ka'b'in, (r.a.) sekiz rekât olan terâvih namazını yirmi rekât olarak kıldığını ve Rasûlullah (s.a.s.) döneminde münferiden kılınan bu namazın cemaat halinde kıldığını gördüğünde: "Bu ne güzel bid'ât" demiştir.²⁴²

Diğer âlimlerin bid'at tarifleri ise şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.s.)'den sonra ortaya çıkan, din ile alâkalı ilâve veya eksiltme mahiyetinde olan her şeydir.²⁴³ Bu görüşü benimseyenler arasında, Mâlikiler'den başta İmam Mâlik olmak üzere Turtûşî, Şatıbî; Hanefiler'den Bedrettin el-Aynî, Birgivî; Şafiiler'den Beyhâki, İbn Hacer el-Askalânî, İbn Hacer el-Haytemî; Hambelîler'den Takıyyüddin İbn Teymiyye ve İbn Recep sayılabilir. Bunlara göre dinle ilgisi ve dînî mahiyeti bulunmayan şeyler bid'at

²⁴¹ Tahânevî, *Keşşâfu İstilahâtı'l-Funûn*, İstanbul, 1984, I, 133.

²⁴² Muhammed Revvâs Kal'acî, *Mevsüatu Fıkıhu Umar b. el-Hattâb*, Kuveyt, 1984, s. 125

²⁴³ Hayreddin Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul, 1982, II, 248

sayılmaz; bu bakımdan örf ve âdet türünden olan davranışlar bid'at kavramının dışında kalır.²⁴⁴

Bu âlimlere göre önceki gruptakilerin "bid'at-i hasene" kapsamına soktukları şeyler haddi zatında bid'at değildir. Onlara bid'at ismini vermek yanlıştır. Çünkü bu gibi şeylerin Kur'ân ve Sünnet'te dayanakları vardır. Bunlara sonradan çıkmış şeyler nazariyle bakılamaz. Rasûlullah (s.a.v.), şu hadislerinde bid'atin tarifini yapmışlardır:

"Sonradan ortaya çıkan herşey bid'attır; her bid'at sapıklıktır ve her sapıklık insanı ateşe sürükler."²⁴⁵

Huzeyfe b. el-Yamân'ın rivâyet ettiği bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur:

"Allah bid'at sahibinin orucunu, namazını, sadakasını, haccını, umresini, cihadını, sarfını (maddi yardımını), şehadetini kabul etmez. O, kılın yağdan çıktığı gibi İslâm'dan çıkar."²⁴⁶

Bu ikaz karşısında müslümanların dikkatli davranacakları ve bid'atin ne olduğunu araştıracakları muhakkaktır. Abdullah b. Abbâs (r.a.)'dan rivâyet edilen bir hadiste şöyle buyrulur:

"Allah, bid'at sahibinin amelini, bid'atından vazgeçinceye kadar kabul etmez."²⁴⁷

Aslında her iki gruba göre de dinin aslına olan ilâve ya da aslından yapılan eksiltmeler yasaklanmış, kötü bir bid'at olarak nitelendirilmiştir. Ancak ikinci grup âlimlerin bid'atin tarifi konusunda daha tutarlı oldukları görülmektedir. Çünkü ilk grubun bid'at-i hasene kapsamına soktukları şeyler, aslında sonradan çıkmış şeyler değildir; onların Kur'an ve Sünnet'te dayanakları vardır.

Şu da bir vaki'dir ki, birinci gruba tâbi olan fakat bu âlimlerin ne demek istediklerini hakkıyla anlamayan mukallidleri, dinde eksiltme ya da fazlalık durumunda

²⁴⁴ Rahmi Yaran, *a.g.m.*, 130.

²⁴⁵ Müslim, "Cumua", 43; Ebû Davud, "Sünnet", 5; Nesâî, "İydeyn", 22; İbn Mâce, "Mukaddime", 7.

²⁴⁶ İbn Mace, "Mukaddime", 7/49

²⁴⁷ a.e., 7/50

olan şeyleri de bazen bid'at-i hasene kapsamına sokmuşlar; ikinci gruptakilerin mukallidleri ise, bid'at sayılmaması gereken bazı hususları bid'at kapsamına sokarak onlara karşı çıkmış ve hemen hemen her ictihada bid'at demeye başlamışlardır.

Kur'ân-ı Kerîm'i bir mushaf içerisinde toplamak, hadisleri derleyip toplayarak kitap haline getirmek, camilerin yanında minare yapmak, her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.s.)'den sonra olmuş birer bid'at iseler de, bunlar bid'at kapsamına girmeyen İslâm'a aykırı olmayan güzel şeylerdir.

Bid'atlar alanları itibariyle de kısımlara ayrılmaktadır. İtikadî konularla ilgili olanlara "itikadî bid'atlar", iş ve hareketle ilgili olanlara da "amelî bid'atlar" denir. Ayrıca mahiyetleri itibariyle küfrü gerektiren ve gerektirmeyen bid'atlar vardır.

Günümüzde pek çok bid'at, müslümanların hayatına girmiştir. Bu sebeple dininin emirlerini yerine getirmek isteyen her kişi, bu hususa dikkat etmeli; dinde eksiltme ya da ilâve mahiyetinde olan söz, tavır ve davranışların yasaklanmış şeyler olduğunu bilerek bunları hayatından ayıklayıp atmalıdır. Burada müracaat edilecek yegane kaynak ise, Kur'ân ve Sünnet'tir.

Ancak, değişen zamana göre, gelişen ilimler doğrultusunda yeni yeni şeyler icat edilir, yeni buluşlar ve teknikler, hatta yeni görüşler ortaya çıkabilir. Bid'at'ın sözlük anlamına takılarak, yeni ortaya çıkan her şeye bid'at demek mümkün değildir. Bu hem din'i anlamamak, hem de dinin mubah (helâl) alanını haksız olarak daraltmak, dinin uygulanmasını zorlaştırmaktır.

Bid'at'ı bu şekilde anlayanlar günlük hayata biraz da zorunlu olarak giren yenilikleri bid'at kelimesiyle bağdaştırmanın yoluna gittiler ve bid'at'ı, 'hasene-güzel' ve 'seyyie-kötü' diye ikiye ayırdılar.

Hatta İzzettin b. Adüsselâm'ın başını çektiği bazı bilginler daha da detaya inerek bid'atları; vâcip, haram, mendup, mekruh ve mübah olmak üzere beş kısma ayırmışlardır.

Bid'at'ı dar kapsamlı olarak, yani kavram anlamıyla alanlar, onu inanç ve amellerde dine yapılan ekleme ve eksiltme olarak tanımlamışlardır. Böyle düşünenlere

göre, dînî bir özelliği olmayan, insanların dünyalık işleriyle ilgili, İslâm'ın mubah dediği alana giren şeyler bid'at kapsamında değildir. İnsanların örf olarak yaşattıkları Din'e aykırı olmayan âdetler, sonradan gerek bir ihtiyacı karşılamak, gerekse ilmî araştırmalar sonucunda geliştirilen icatlar, üretimler, bazı kurumlar, ya da fikirler bid'at alanının dışındadır.

Kimileri, hasene (güzel) dedikleri bid'at'ı, dine bir ekleme olarak ele almazlar. Bunu Peygamberimizin haber verdiği 'güzel bir çığır açma' hadisine dayandırırılar.

“Kim benden sonra terkedilmiş bir sünnetimi diriltirse, onunla amel eden herkesin ecri kadar o kimseye sevap verilir, hem de onların sevabından hiç bir şey eksiltmeden. Kim de Allah ve Rasûlü'nün rızasına uygun düşmeyen bir sapıklık bid'at'ı icat ederse, onunla amel edenlerin günahları kadar o kişiye günah yüklenir, hem de onların günahlarından hiç bir şey eksilmeden.”²⁴⁸

Onlar, teravih namazını cemaatle ve yirmi rek'at kılınmasına bid'at diyenlere Hz. Ömer (r.a.)'in "ne güzel bir bid'at" demesini delil olarak alırlar. Halbuki Hz. Ömer (r.a.) bid'ate güzel demedi, tam tersine; "teravihin bu şekilde kılınması bid'at değildir. Eğer siz kendi fikrinize göre ona bid'at diyorsanız, o zaman bu ne güzel bid'at'tır" demek istemişti.

Onlara göre “Her yeni uydurma bid'at'tır” hadisinden, Dinin esaslarına, Hz. Peygamber'in ve O'nun ilk dört halifesinin yollarına uymayan şeyler anlaşılmalıdır. Bu bid'atler, Hz. Peygamber'in Sünnetinin ortaya koyduğu ilkelerle uyuşmaz, onlara aykırıdır. Hatta bu bid'atler, bir şer'î (dînî) hükmü kaldırırılar, yerine kendileri yerleşirler.

Bid'atı, iyi ve kötü diye ikiye ayırmayan, onu dar kapsamlı yani kavram anlamıyla alanlar bu yorumlara katılmayarak derler ki; Yukarıda geçen ‘Sünnetin diriltilmesi (ihyâ edilmesi)’ yeni bir şey icat etmek değildir. Unutulmuş bir sünneti yeniden hayata kazandırmaktır. Hz. Ömer (r.a.)'in terâvih namazıyla ilgili uygulaması da yeni bir ibâdet çeşidi veya sonradan ortaya çıkmış bir uydurma değil; örneği

²⁴⁸ İbn Mâce, “Mukaddime”, 15; Müslim, “İlim”, 16; Tirmizî, “İlim”, 16.

Peygamber'in hayatında görülen ve O'nun tavsiye ettiği bir ibâdetin sürekliliğini sağlama düşüncesidir. Hz. Ömer (r.a.)'in terâvih namazıyla ilgili "ne güzel bir bid'at" sözündeki "bid'at" da terim anlamında değil sözlük anlamında kullanılmıştır.

Bid'at dinde temeli olmayan inançları ve ibâdet şekillerini İslâmî bir kılıfla İslâm'a yamamaktır. İslâm dışı görüş, inanış ve tapınmaları İslâm'a mal etmektir. Bunları yapanlar yaptıkları işin dine aykırı olduğunu bile kabul etmezler.

Bu bid'atlerden kurtulma ancak kişinin bildiği Hakk'a uyması ile gerçekleşebilir.

Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

"Doğru yolu bulanların Allah hidâyetlerini artırmış ve onlara takvâlarını (Allah'tan korkup sakınmalarını) vermiştir." ²⁴⁹

Halkı müslüman ülkelerin uğradığı felâketlerin temelinde bid'atler yatmaktadır. Çünkü, bid'at, sünnetin zıddıdır.²⁵⁰ Her bid'atın; mutlaka bir sünneti ortadan kaldırdığı dikkate alınırsa, işin vehameti daha kolay kavranır. Zira bid'at çıkarma arzusu; tam ve kâmil olan İslâm nizamında noksanlık veya fazlalık varmış vehmine dayanır. Bu vehim ise, "Bugün dininizi kemâle erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak müslümanlığı (verip ondan) hoşnut oldum"²⁵¹ âyet-i kerimesinden şüpheyi beraberinde getirir. Bunun itikâdi yönden insanı hangi noktaya getireceği basiret sahiplerince malûmdur. Kaldı ki, İslâm'da olmayan herhangi birşeyi, İslâm'a sokmaya çalışmak veya hükümlerin bir kısmının çıkarılmasını arzu etmek, küfrü beraberinde getirir. Ehl-i Sünnet'in bütün müctehid imamı: "Kur'ân-ı Kerim'den olduğu sabit olan herhangi bir harfî, bir kelimeyi veya bir âyeti inkâr eden kimsenin küfrü üzerinde" ittifak etmişlerdir.²⁵² Ayrıca, "delâlet-i ve subûti kat'i olan mütevatır bir sünneti inkâr etmek de" insanı küfre sürükler.²⁵³ İmam-ı A'zam Ebû Hanife (rha)'nin "Bid'atçının

²⁴⁹ Muhammed 47/17. en-Nisâ 4/66-68; el-Hadîd 57/28; el-Mâide 5/16.

²⁵⁰ İbn-i Manzur, *a.g.e.*, VIII, 6 ; *İslam Ansiklopedisi*, İst. 1979 (5. bas.) , II, 599.

²⁵¹ el-Maide: 5/3

²⁵² Şeyh Nizamüddin ve bir heyet, *el-Fetevâ-ı Hindiyîye*, Beyrut:1400, II, 266.

²⁵³ Molla Husrev, *Serhi Mirkat el-Vüsul*, İstanbul, 1979, s. 24.

arkasında namaz kılmayın"²⁵⁴ buyurduğu dikkate alınır, mesele kolayca kavranır.

Bu girişten sonra; İslâm ülemasının mezhepleri niçin ehl-i sünnet ve ehl-i bid'at diye taksim ettiğini kavramamak mümkün müdür?²⁵⁵ Halk arasında "Dört Hak Mezhep" kavramı; ehl-i bid'atla mücadele veren İslâm ülemasının gayretiyle yerleşmiştir. Ancak "ehl-i kible'nin tekfir edilemeyeceği"²⁵⁶ yolundeki külli kaide ve ehl-i kible ıstılâhı unutulunca; her önüne geleni tekfir eden, hâricî mantığı yeniden gündeme girmiştir.

Bu arada sünnet ile bid'at arasında "uzlaşma" ortamı meydana getirmeye gayret eden bazı tipler: "Başta uçak ve otobüs olmak üzere, bir çok nakil vasıtaları Resûl-i Ekrem (sav) zamanında yoktu. Bunlar da bid'attır, bunlar da mı reddedilecek?" gibi demagojilerle saf zihinleri bozmuşlardır. Bu mantığın ne kadar sefil olduğu şuradan bellidir ki; ilim ve teknik, Kur ân, sünnet ve icma ile övülmüş iki alandır. Mü'minlerin yerde ve gökte rızık aramaları, Allah (cc)'ın dinine düşman olan kâfirlere karşı hafif ve ağır bütün silâhları hazırlamaları farz-ı kifâye olan bir ibadettir. Eğer İslâm toprakları işgal edilirse, cihad farz-ı ayn hâle geleceği için, cihad vasıtalarının da imâli farz olur. Kaldı ki, uçak ve otobüs, dine sokulmuş vasıtalar değil ki, bid'at kavramı içine girsin!...

Bid'at-ı hasene kavramını Hz. Ömer (ra)' in teravih namazı ile ilgili uygulamasına dayandıran ve bizzat onun dilinden "İşte en güzel bid'at" cümlesi ile tanımlayanlar, yanılmaktadırlar. İmam-ı Ebû Yusuf (rha) İmam-ı A'zam (rha)'a: "Teravih namazı için, Hz. Ömer (ra)'ın yaptığı ictihadın hükmü nedir?" diye sorduğunda İmam-ı Â'zam (rha) "Teravih namazı sünnet-i müekkededir. Bu sebeple kimse bid'attır diyemez. Resûl-i Ekrem (sav) zamanında olan ve onun bizzat yaptığı işi, düzenli ve devamlı hâle getirmiştir" cevabını verir. Gerçekten Resûl-i Ekrem (sav)'in sahabe-i kirama imamlık yaparak teravih kıldırıldığı sabittir. Kaldı ki; sahabe-i kiramın icmasını bid'at-ı hasene diye nitelendirmek, selim akıl sahiplerinin yapabileceği bir cinayet değildir.

Gazzalî: "Bid'atı red ve ondan el çekmek, beğenilmiş sünnettir. Her bid'at mezmum (zem edilmiş) ve delâlettir" buyurmaktadır. Ayrıca el-Mustasfa isimli usûl

²⁵⁴ İmam-ı Â'zam, *Fıkh-ı Ekber* (Aliyyü'l Kari Şerhi) İstanbul, 1979, s. 424.

²⁵⁵ Taftazani, *Şerhü'l Akaid*, İst.1980, s. 95.

²⁵⁶ İmam-ı A'zam, *a.g.e.* s.424

kitabında, din emniyetinin sağlanabilmesi için, bid'at ehlinin cezalandırılmasını şart koşmaktadır. İmam-ı Rabbani de Mektubat isimli ünlü eserinde "bid'atın hasenesi olmaz, hepsi mezmumdur" buyuruyor. Bütün bu izahlardan sonra şunu söylemek mümkündür: Modernistlerin büyük bir çoğunluğu, hevâ ve heveslerine uyarak bid'at-ı hasene kavramını kullanmakta, ehl-i sünnet mü'minleri, müstevlîlerin esiri haline getirmektedirler. Bu tuzağa, feraset sahibi mü'minler düşmemelidirler.²⁵⁷

Peygamberimiz'in deyişiyle bütün bid'atler merduttur (reddedilmiştir). Hiç birinin İslâm'a göre bir değeri ve hükmü yoktur. Çünkü böyle bir şey, İslâm'da eksiklik veya fazlalık olduğu düşüncesine dayanır. Halbuki Din Allah (c.c.) tarafından insanlar için beğenilip gönderilmiş ve tamamlanmıştır. Onda eksik veya fazla bir şey yoktur. Bid'atçıların bir kısmı Kur'an'a ve Sünnet'e aykırı inanç ve amelleri uydurup İslâm'a sokarlar, onları Din'denmiş gibi sunarlar. Bazıları da İslâm'ı daha iyi yaşamak, daha dindar bir müslüman olmak amacıyla yeni ibâdet ve inanış türleri uydururlar. Her iki tutum da yanlıştır. İnsanlara düşen görev, İslâm'ın, olmayan eksikliklerini bulup kendi akıllarınca o eksiklikleri gidermek değil; İslâm'a hakkıyla teslim olarak ellerinden geldiği kadar onu yaşamaktır. Unutmamak gerekir ki hiç kimse İslâm'ı Hz. Muhammed (s.a.s)'den daha güzel yaşayamaz, O'ndan fazla dindar olamaz.

'Güzel ve kötü bid'at' tanımları net değildir. Hangi inanış, hangi amel ve âdet bid'attır, hangisi güzeldir, hangisi kötüdür? Bu gibi değerlendirmeler kişilere ve kültürlere göre değişebilir. Bid'atın sınırlarını kim ve nasıl çizecek? Tarihte ve günümüzde hemen hemen her grup (hizip) kendi düşündüğünün ve yaptığığın doğru, diğerlerinin yaptıklarını yanlış görmektedir. Herkes görüşlerini ve eylemlerini Kur'an ve Sünnete dayandırma iddiasındadır. Hiç kimse de yaptığığın bid'at olduğunu kolay kolay kabul etmez.

Onun için bu konuda da dikkatli olmak ve her şeye bilmeden 'bid'at' demek, ya da o şey gerçekte bid'at ise onu da İslâm'dan sayma yanlışlığına düşmemek gerekir. Kur'an'ı ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'in yaşayıp tebliğ ettiği Din'i iyi bilirse; bid'atleri daha iyi tanıyabiliriz. Peygamberimiz'den sonra ortaya çıkan bütün fikirlere, icatlara,

²⁵⁷ Yusuf Kerimoğlu, *a.g.e.*, s. 71-74.

kurumlara, yani her şeye -kavram anlamında- bid'at demek yanlış olduğu gibi, din kılıfı geçirilmiş sonradan ihdas edilmiş şeyleri de kabul etmek mümkün değildir.

Meselâ, mezar ziyareti ibret verici ve sevaptır; ama, türbeye veya mezarın yanındaki bir şeye çaput bağlamayı, mezardaki ölüden bir şey dilemeyi nereye koyacağız? Zikir yapmak, Allah'ı her an ve bütün ibâdetlerle anmak, hatırlamak Kur'an'ın emridir; ama, kolkola girerek, yatarak-kalkarak, ayılıp-bayılarak, kendinden geçerek, feryat ederek zikretme davranışlarının delilini nerede bulacağız? Ölünün arkasından duâ etmek, onu hayırla anmak güzeldir. Ama onun arkasından yapılan kırkıncı, elli ikinci gece ve mevlid merasimlerini hangi âyete ve hadise dayandıracağız? İslâm'da biat (seçim), şûrâ, din hürriyeti, hoşgörü ilkelerinden hareketle; şirk ve zulüm düzenlerini, İslâm'a aykırı yapılanmaları İslâmî sayabilir miyiz? Hoşgörünün sınırları; sapıklıkları, isyanları, Din'e hakarate varan tavırları kabullenmek midir?

İslâmî olmadığı halde İslâm kılıfıyla sunulan bütün inanç, amel, tavır ve anlayışlara karşı duyarlı olmak zorundayız. Bunlar Din'den olmadığı halde ona sokulan bid'at ve hurafelerdir. Her bir bid'at, müslümanın hayatından bir sünneti alıp götürür. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Sünnetini iyi tanıyanlar ve onu bir hayat olarak yaşayanlar bid'atlerin tuzağına düşmezler.²⁵⁸

Bid'at, bir nesneyi yeniden peydahlamak mânâsına gelir. Örneği ve benzeri olmayan bir şeyi ortaya çıkarmak, üretmek demektir. Yeniden vücuda getirmenin olumsuz yönlerini ifade için bid'at sözcüğü kullanılmaktadır. Türkçedeki "türedi" kelimesi, bunun tam karşılığıdır. Kur'an'da bid'at kelimesinin kavramsal ve kurumsal mâhiyette ele alındığı âyete bakarsak, konu daha iyi anlaşılacaktır:

"Sonra bunların izinden ardarda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik, ona İncil'i verdik; ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları (ibtedeû, bid'at icat ettikleri) ruhbanlığa gelince, onu Biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızâsını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden

²⁵⁸ Hüseyin K. Ece, *a.g.e.*, 90-91.

çoğu da fâsıktır/yoldan çıkmışlardır."²⁵⁹

Böylece, dikkatler şu iki noktaya çekilmektedir: Bu dinin Peygamber(ler)i de²⁶⁰, kavramları ve kurumları da bid'at/türedi değildir. Bu bir dindir ki, Yaratıcı onu ilk insanla başlatmış ve asırlar boyunca insanı onun değişmez, zaman üstü ilkeleriyle eğitmiştir. Bu ilkeler tüm peygamberlerin mesajlarında aynıdır. Kur'an bu mesajları toplayan kitaptır. Kur'an'ın din dediğine, Peygamber'in din dediğine eklemeler yapan, bid'atçılık/türedilik yapar ve uydurma bir din icat eder. Tamamlanan, kemâle eren ve adına İslâm denilen bir dinin²⁶¹ bid'at/uydurma/türedi kişi, kurum ve kavramlara ihtiyacı yoktur. O yüzden bid'atı bazı âlimler şöyle tanımlar: "Kemâle erdirildikten sonra dine ortaya çıkan nesneye denen bid'at, dine Peygamber'den sonra ortaya çıkan tutku ve davranışlardır. Dinde ortaya çıkan eksiltme veya artırmalar için kullanılır."

Bid'at, dinin vahye dayanan tespitlerine, buyruklarına, kabullerine yapılan ekleme veya bunlarda vücuda getirilen eksiltmedir. Buna göre bid'at, din bünyesinde sözkonusu olur. Hayatın diğer alanlarındaki yeniliklerin bid'at kavramıyla irtibatlandırılması tam bir saptırmadır. Hatta, diyânet denen ve dine getirilen beşerî yorumları içeren alandaki yenilikler de bid'at kavramı içine girmez. Bid'atın sözkonusu edilebilmesi için "din" bünyesinde yeni icatların olması gerekir. Bid'at, dine olmayan şeyi dine sokmaktır. Bid'at, Allah'ın din olarak gönderdiğinde olmayan şeyi var göstermektir. Bid'at, vahyin oluşturduğu tevhid anlayışına aykırı kabuller icat etmektir.

Yine, bid'atın hasenesi/güzeli olduğunu ifade etmek, temelden yanlıştır. Güzel bid'at tâbiri, birçok olumsuzluğun gözden kaçmasına yol açan bir maske tâbirdir. Ortaya getirilen bir yenilik, dine olmayan bir şeyi icat etmektedir; bunun güzeli olmaz. Dine ekleme yapmanın güzeli olacağını söylemenin kendisi bid'attır. Bir bid'atı ölçüt yaparak başka bir bid'atı tanımlayamayız. Ortaya getirilen yenilik, dinle ilgili değil de hayatın başka alanlarıyla ilgili ise onun bid'at kavramıyla hiçbir ilgisi yoktur. Bid'at, eski örf ve âdetlerin yerine yeni örfler koymanın adı değildir; dinin tesbitlerinin yerine eski veya yeni herhangi bir âdeti koymanın adıdır. Bazıları ne hikmetse, eski âdetlere bağlılığı

²⁵⁹ el-Hadîd 57/27

²⁶⁰ el-Ahkaf 46/9.

²⁶¹ el-Mâide 5/3.

bid'at saymazken yeni âdetlere en küçük bir itibarı hemen bid'at ilan eder. Oysa ki âdetin dinleştirilmesi, her hal ve şartta bid'attır. Âdetler dinleştikçe din de âdetleşir. Bunun sonu, dinin tahribi ve saygınlığının yok olmasıdır.

Yaşadığımız toplumda bid'atlara karşı çıkmak adına ortaya çıkıp en yıkıcı bid'atları üreten kişi ve zümreler hayli çoktur. Bunlara göre bid'at, öncelikle eski kabullere aykırılıktır. Daha net bir çerçeveden bakılınca bid'at, bu insanların mensup oldukları fırkanın kabullerine ters her şeydir. Bunlar için olay "biz ve ötekiler" olayıdır. Din, bunun sadece dokunulmazlığını sağlayan bir araçtır. Bid'at suçlamalarında bulunanların çoğu, vahyin verilerini değil; kendi mezhep, tarikat, cemaat, ırk veya bölgelerinin âdetlerini esas alarak başkalarını bid'atla itham ettiler. Bid'atı Kur'an ve sahih sünnete aykırılık olarak asla tanıtmadılar. Yani bid'atla mücadele adı altında bir tür yozlaştırma yaptılar.

Allah'ın dininde eksiltme veya artırma yoluyla değiştirme olarak ortaya çıkan bid'atın en kötü yanı, genellikle iyi niyetle sergilenmesidir. Bu iyi niyet zemini, bid'atın toplumda revaç bulmasına sebep olmakta, bunun sonucunda da sapma sessizce yerleşmekte ve dine eklenen âdet ve alışkanlıklar dinleşmektedir. İman Süyûti bu konuda şunları söyler: "Bid'atların bir kısmını, halkın ibâdet ve Allah'a yaklaşma zannıyla yaptıkları oluşturmaktadır. Oysa ki esâsında bunların terk edilmesi ibâdettir. Câhiller bunların görüntüsünün ibâdeti andırmasına aldanarak esâsında yasak olan fiilleri ibâdet yerine koymaktadır. Burada aldatıcı olan, 'daha çok ibâdet etme' hırsıdır. İşte bu hırs, insanları, ibâdet görüntüsü veren bu yasakları icrâyâ itmektedir. Bu tür ibâdetlerin haram olanı vardır, mekruh olanı vardır. Hz. Ömer, Cuma namazının ardından iki rekât ilâve namaz kılan bir adamı engelleyip mescidden uzaklaştırmıştır..."²⁶²

Bid'at yüzünden saparak beşerî âdetleri din gibi yaşamaya kalkışanların vücut verdikleri günah yükü, bid'atı icat edenlerin boynuna binecektir. Çünkü Kur'an, ilimsizlik yüzünden insanların sapmasına sebep olanların, saptırdıkları insanların günahlarına ortak olacaklarını çok açık bir biçimde bildirmiştir:

²⁶² Celâleddin Süyûtî, *el-Emru bi'l-İttibâ ve'n-Nehyu ani'l-İbtidâ (Bid'atlar)*, Beyrut, 1998, s. 55-57.

"Onlar, kıyâmet günü, kendi günahlarını tamamen yüklendikten başka, ilimsizlik yüzünden saptırdıkları kişilerin günahlarının bir kısmını da yükleneceklerdir. Bakın, ne kötü şey yükleniyorlar."²⁶³

Bid'atla mücadele konusunda İslâm âlimlerinin bir kısmı fitneye sebep olabileceği endişesiyle müsamahalı davranmayı uygun bulurken ilk selef âlimleri, Hambelî gruplar ve İbn Teymiyye bid'atlara karşı sert bir tutum sergilemişlerdir. Vehhâbîlik hareketinin bid'atlarla mücadele konusunda İbn Teymiyye'nin katılığını söylemek mümkündür. Ancak bu katı tutum bid'atle mücadelede başka bir aşırılığı gündeme getirmiştir. İslâm kültürüne düşmanca bir tavır takınılmıştır. Katip Çelebi halk arasına yerleşen bid'atları ortadan kaldırmanın çok zor olduğunu, bu konuda din ve devlet adamları gösterilen gayretlerin boşa gittiğini, bu sebeple bid'atlara ve bid'at ehline karşı yürütülecek mücadelenin müsamahalı olmasının gerektiğini belirtmektedir.²⁶⁴

Bid'atların Ortaya Çıkış Sebepleri

1- İslâmiyet kısa sürede sosyal ve kültürel yapıları farklı olan milletler arasında yayılması.

2-Bazı hurâfe ve önceki dinlerin kalıntılarının, İslâm dininin safiyetini bozmak amacıyla kasden İslâm'a sokulması

3-Diğer milletler ve kültürlerle olan sürekli temasların sonunda bazı yabancı inanış ve davranışların İslâm toplumuna girmesi.

4-İslâmî esaslardan bazılarının yeni Müslüman olanlar tarafından eski kültür mirasının etkisiyle yanlış yorumlanması.

Bid'at'ın tarifine baktığımız zaman dinde olmadığı halde sonradan ortaya çıkıp, dinin özünde eksiltme veya artırma sağlayan inanç ve uygulamaların reddedilmesinin gerektiğini söyleyebiliriz. Hurâfe'nin tarifine baktığımız zaman da aynı şeyi ifade ettiğini söylememiz mümkündür. Ancak inançları da denilen hurâfelerin,

²⁶³ en-Nahl 16/25.

²⁶⁴ Katip Çelebi, *Mizanü'l-Hak*, s.72-73.

düğünlerden ticarî davranışlara, güzel sanatlardan edebiyata geniş bir sahada etkili olduğunu söyleyebiliriz

C. DİĞER KAVRAMLAR

1. Mevlid

Mevlid, sözlüklerde “doğum, doğum zamanı, doğum yeri”²⁶⁵ olarak karşılanmaktadır. Arapça’da "ve-le-de" kökünden türetilmiş olup Rasulullah (s.a.s)'in doğumuna, bununla ilgili yapılan merasimlere, yazılan eserlere ve Rasulullah (s.a.s)'in doğduğu eve de "mevlid" denilmektedir. Halk arasında yanlış olarak "mevlud" ve "mevlüt" şeklinde de kullanılmaktadır.

Rasulullah (s.a.v.), Fil yılında, Rebi'ülevvel ayının on ikinci pazartesi gecesi dünyaya gelmiştir²⁶⁶. Bu, miladî takvime göre, 571 yılının Nisan ayının yirmisi olarak hesaplanmıştır. Onun doğduğu ev, Beytullah'ın doğusundaki Safa tepesinin yanında, Mevlid sokağı diye adlandırılan yerdedir.

Rasulullah (s.a.s.), doğduğu gece, bir takım mucizevî olaylar zuhur etmiş; Kisranın sarayındaki burçlar çatlamış, bin yıldan beri yanmakta olan Mecûsîler'in ateşgedelerindeki ateş, sönmüştü. Ayrıca, doğumu anında orada bulunan kadınlar da bir takım harikulâdeliklere şahid olmuşlardı.

Abdulmuttalip, doğumdan yedi gün sonra Mekke'de büyük bir ziyâfet tertiplemiş ve çocuğa, Arapların o güne kadar kullanmadıkları bir isim olan Muhammed adını verdiğini ilân etmişti.

1.1 Mevlid Törenlerinin Tarihçesi

Hız. Peygamberi övmek, onun vasıflarını ortaya çıkarmak için yazılan şiirlere Peygamberin sağlığında da rastlanılmaktadır.²⁶⁷

²⁶⁵ Necla Pekollıca, *İ.A.*, Milli Eğitim Bakanlığı, c. 8, İstanbul, 1979

²⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakatul-Kübrâ*, Beyrut, t.y. I, 100-101

²⁶⁷ Kamil Toygar, “Türkiye’de Mevlid Çevresinde Meydana Gelen Folklorik Unsurlar”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV, 518

O'na beslenen sevgi, Peygamberin doğduğu evin erken tarihlerde genel bir ziyaretgâh haline gelmesi, doduğu, yaşadığı, savaştığı ve vefat ettiği yerlerin mü'minlerce mukaddes topraklar olarak kabul edilmesi, ona karşı bazı merasimlerin yapılmasını gerekli kılmıştır.²⁶⁸ Hz. Muhammed'in doğum günü esas alınarak yaklaşık bin yıldır kutlanmaktadır. Asırlar içerisinde Müslümanların doğum, sünnet, evlilik, ölüm veya herhangi bir vesile ile sevinçli veya hüznü anlarında tekrarlanan yaygın bir geleneğe dönüşmüş ve özellikle bazı toplumlarda bayram kelimesinin müteradiflerinden birisi haline gelmiştir.²⁶⁹

İsâm tarihinde Hz. Peygamber'in doğum günü dolayısıyla törenler yapılmasını ilk defa, Ifrikiyye diye bilinen ve bugünkü Tunus topraklarında ortaya çıkıp daha sonra doğuya doğru ilerleyerek Mısır'a gelip yerleşen Fatımîler (909-1171) de rastlamaktayız.²⁷⁰ Kısa zamanda mevlidin sınırları genişletilerek Hz. Muhammed'in doğum günü olmak üzere Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile o tarihteki Fatımi halifesi de dahil olmak üzere toplam altı şahsiyetin farklı zamanlardaki doğum günlerini yad etmek için devlet erkenının iştirakiyle törenler düzenlenir hale gelmiştir. Bu merasimlerin ilkinin kutlandığı Kahire halen bu özelliğini en iyi bir şekilde devam ettirmektedir.²⁷¹

Bu merâsim gündüz icra edilmekte ve buna ancak şehrin dînî ve mülkî me'mur çevreleri katılmaktadır. Asıl merâsimden önce yapılan tebrikler henüz mevcut değildi; fakat ileri gelenlerin hepsi halîfenin sarayına, merasim ile gitmekte ve sarayın tül ile örtülü balkonlarından birinde bir kürsüde oturan halîfenin huzurunda, Kâhirenin üç hatibi sırasıyla vaaz etmekte idi. Vaazların muhtevası bayramlarda yapılanlarla aynıdır. Bu günlerde yemek ve tatlılar ikram olunur herkes birbirine hediyeler verirdi.²⁷²

Afrika'dan başlayan bu gelenek zamanla İslâm dünyasının en uzak noktalarına

²⁶⁸ Kamil Toygar, *a.g.e.*, 518

²⁶⁹ Ahmet Kavas, "Afrika'da Mevlid Uygulamaları", *Diyanet İlmî Dergi- Peygamberimiz Hz. Muhammed (Özel Sayı)*, s. 559.

²⁷⁰ Eymen Fuâd Seyyid, "Fatımîler", *DİA*, XII, 228-237

²⁷¹ Abdulmü'min Sultan, *el-Müctemâü'l-Asrî fi'l-Fâtûmî*, 1985, 132; J. W. Mc.Person, *The Moulids of Egypt*, Kahire 1941. (Geniş bilgi için bk. Ahmet Kavas, "Afrika'da Mevlid Uygulamaları", *Diyanet İlmî Dergi Peygamberimiz Hz. Muhammed (Özel Sayı)*, s.559.

²⁷² H. Fuch (Necla Pekolcay tarafından genişletilmiş), "Mevlid", *İA*, VIII, 171-176.

kadar yayıldı. Bir ülkeden diğerine geçerken, hatta aynı ülkeler arasındaki bölgelerde dahi değişikliklere uğramaktaydı.

Mevlidi devlet erkanının kendi arasındaki tören olmaktan çıkarıp herkesin iştirakiyle kutlanan ve bir bayram havasına dönüştüren Selçuklular'ın Erbil şehri atabegi ve Selahattin Eyyubi'nin kayınpederi Muzafferuddin Gökbörü'dür. Endülüslü alim İbn Dıhye el-Kelbî (ö.633/1235) hac ziyareti esnasında Erbilde'ki bu mersimlerden birine katılmış, halkın coşkusundan etkilenmiş Atabeg Gökbörü için et-Tenvir fi Mevlidi's-Sirâci'l-Münîr isimli kitabını yazmıştır.²⁷³

Daha sonra, değişikliğe uğrayarak, Mekke'de de mevlid merasimleri tertiplenmeye başlanmıştır.²⁷⁴ Mekke ve Medine'den sonra mevlid merasimleri, İslâm coğrafyasının her tarafında birbirinden farklı şekillerde tertiplenmeye başlanmış ve bu, bugüne kadar sürekliliğini korumuştur.

Büyük bir öneme haiz mevlid, birkaç asır içerisinde vazgeçilmez bir hale gelmişti.XVI. asrın başında Mısır'dan başlamak üzere Atlas Okyanusu sahilindeki Fas Sultanlığına kadar bütün Güney Akdeniz sahillerinde hakimiyetini kuran Osmanlı Devleti'nin bu gelenekten uzak olması söz konusu olamazdı. Bu merasimi 1588'de III Murat devlet tarafından kutlanır hale getirmiş ve halk arasında gittikçe yayılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde bir mevlid merâsimi Es'ad Efendi tarafından tafsîlatlı bir şekilde şöylece anlatılmıştır: Rebiül-evvel ayının on ikinci günü Sultan Ahmet Câmiiinde okunacak mevlidin vezirlere gönderilerek dâvet tezkirelerini, kethüdâ bey, mevlidin okunacağı saati tasrih ederek, yazardı.Kazaskerler, ulemâ ve meşâyihin derecelerine göre, yazılan tezkireleri mevlid gününün arifesinde çavuş-başı ağaya teslim edilirdi; muhtelif ağalara yazılan tezkireler de divan çavuşları ile gönderilir, müderrislerin tezkireleri İstanbul kadısı tarafından yollanırdı. Reîsülküttâp da, şeyhulislama mevlid saatini bildiren bir pusula yazıp, mevlid gününden birkaç gün önce bildirirdi. Mevlid gününde resmi kıyafetlerle gelen devlet erkânı câmide toplanır ve kendilerine tahsis olunan yerleri işgâl ederdi. Erkân atlarla giderek, pâdişahı bâ-ı hümayûndan câmiye getirirlerdi.

²⁷³ Mehmet Özdemir, "İbn Dıhye el-Kelbî", *DİA*, XIX, 413-414.

²⁷⁴ Asım Köksal, *İslâm Tarihi (Mekke Devri)*, İstanbul 1981, 50

Şeyhulislâmdan sonra sadrâzam, reîsülküttap, çavuş-başı ağa, tezkiresi ve mektubi efendiler câmie gelirler ve seccadelerine oturlardı. Sonra teşrifâtı, halife ve kesedar getirdikleri buhurdanlardan birini şeyhulislâmın, diğerini de vezirlerin önüne koyar, pâdişah geleceği zaman buhurdanları götürürdü. Bu esna da müezzinler mahfilinde Kur’ân okunurdu; bundan sonra hûnkar mahfilinin kafesli penceresi, padişah gelince, bu gelişi haber vermek üzere, açılır ve herkes ayağa kalkar hürmetle eğilirdi. Sonra müezzinler mahfilinde “tarîf” okunur, bunu müteakip ayasofya, Sultan Ahmed şeyhleri ve nöbetli olan şeyh efendi, sıra ile vaaz verirlerdi; şeyhler kürsüye çıktıkça, hazır bulunanlara şerbet ve buhur dağıtılırdı. Vaaz bitince bu şeyhlere dârüssaâde ağası tarafından ferâce ve samur kürkleri ihsân olunurdu. Bundan sonra ilk mevlidhan kürsüye çıkıp bir kısım okur ve kürsüden inince, dârüssaâde ağası ona bir hil’at giydirdi. İkinci mevlidhan da biraz okuduktan sonra, şerifin mektubunu getirmiş olan müşdeci-başı bunu sadrâzama teslim eder ve o da mektubu reisülkütaba verirdi. Mektup pâdişahın huzurunda okunduktan sonra, dârüssaâde ağasına samur kürk, reisülküttap ile müjdeci-başılara hil’at ihsan olunurdu. Padişah peşkir ağası vasıtası ile sadrazama Medine’den gelen hurmedan hediye ederdi. Sadrazam bunları tevdi ettirirdi. Hurma getiren peşkir ağasına para ihsanında bulunurdu. Üçüncü mevlidhan kürsüye çıkınca, Sulta Ahmet mütevellisi sadrâzamin, Ayasofya mütevellisi şeyhulislâmın, diğer evkâf mütevellileri de orada bulunan vezir, ulemâ ve hâcegânın önüne şeker tablaları koyarlar, ve sonra kaldırılırdı. Mevlidhan kürsüden indikten sonra, pâdişah saraya döner ve bunu müteakip de halk dağılırdı.²⁷⁵

Daha sonra bu programa Osmanlı Padişahı II Mahmut döneminde bazı eklemeler yapılmıştır. 1910 tarihinden itibaren Osmanlı Devleti tarafından bu gün resmi tatil yapılarak bayram ilân edilmiştir.²⁷⁶ Cumhuriyetin ilânından sonra bu bayram kaldırılmıştır.

Mısır’ın Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra mevlid merasimleri başka amaçlarlada tertip edilmeye başlanmıştır. 1798’deki Fransız işgaline kadar geleneksel

²⁷⁵ Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadîme)*, (Açıklamalarla sadeleştiren Yavuz Ercan), s. 21-27.

²⁷⁶ Kamil Toygar, “Türkiye’de Mevlid Çevresinde Meydana Gelen Folklorik Unsurlar”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV, 520.

yapısını devam ettirem mevlid tönlerini bundan sonra kadınların da erkeklerle birlikte katıldığı mevlid törenleri izlemektedir.

Bu resmi kutlamalar daha sonraları laiklik ilkesine rağmen Diyanet aracılığı ile Radyo ve TV'lerde aynen sürdürülmüştür.

Rasulullah (s.a.s.)'ın doğumunu ve hayatını medh ve senâ eden, "Mevlid" adını taşıyan çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserler daha sonra, mevlid merasimlerinde, mevlidhanlar tarafından teğannî ile okunmaya başlanmıştır. Bunların Türkçede en meşhur olanı Süleyman Çelebi'nin Vesiletun-Necât adındaki mevlididir. Ancak, Süleyman Çelebi hakkında kaynaklarda pek fazla bir bilgi yoktur. Onun, Yıldırım Beyazıt zamanında Divan-ı Hümayûn Hocası olduğu, sonra da Bursa Ulu Camii'ne imam tâyin edildiği bilinmektedir.

İstanbul kütüphanelerinde bulunan Mevlid nüshaları arasındaki farklardan, Süleyman Çelebi'nin kaleme almış olduğu Mevlid'in bir hayli değiştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Arap ve Türk edebiyatında mevlid türü eserler iyice yer etmiş olmasına rağmen, İran edebiyatında bu tür bir eser kaleme alınmamıştır. İran'da daha çok kerbela ile ilgili kasideler yaygınlık kazanmıştır.

Milli günler o devletin sınırları içinde kalırken dînî günler dünyaca kutlanmaktadır. Dünyada en yaygın kutlanan gün mevlit olup ülkeden ülkeye farklılıklar arzemektedir. Arap ülkelerinin bir çoğunda bu gün veya birkaç gün tatil yapılarak bayram gibi kutlamalar yapılmaktadır.²⁷⁷ Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Vakfı Tarafından Hz. Muhammed'in doğum günü olan miladi 20 Nisan 571 tarihi esas alınarak her yıl bu ayın son haftası "Kutlu Doğum" adı altında bir çok etkinliklerle kutlanmaktadır. Bu kutlamalara diğer vakıf ve derneklerde destek vermeleri, her konuda uzmanların konferansa konuşmacı olarak davet edilmesi bu bayramın içeriğini ortaya koymaya yeterlidir kanaatindeyiz.

²⁷⁷ Ahmet Kavas, *a.g.m.*, s.559

1.2 Maltepe’de Yapılan Mevlid Törenleri

Peygamberimizin doğum yıldönümünü kutlamak için yazılan vesilet-ün Necât, aradan yaklaşık 600 yıl geçmesine ramen çeşitli vesilelerle dinamik bir şekilde yaşanmaktadır. Sadece Peygamberimizin doğumunu vesile ederek yazılan ve her yıl Rebi’ülevvel ayının on ikinci günü bayram yapılarak kutlanılan mevlüt programları zamanla hayatın her safhasında okunmaya başlanmıştır. Toplum mevlit törenlerini bir kurtarıcı, âdeti bir ibadet olarak kabul etmektedir.

Maltepe’de tesbit edebildiğimiz kadarıyla Süleyman Çelebi’nin Mevlidînin okunuşu vesilelerini şöylece tasnif edebiliriz:

a- Doğum: Doğum günü veya yıldönümleri, doğumun yedinci ve kırkinci günü, Çocuğa ad verme günü.

b- Ölüm: Ölümün yedinci, kırkinci gününde, elli ikinci gecesinde, ölümün sene-i devriyesinde.

c- Sünnet: Sünnet töreninin yapıldığı gün. Genellikle okulların tatil olduğu günlerde icra edilmektedir.

d- Asker uğurlanırken ve askerden dönünce

e- Evlenme: Söz kesimi, Nişan, Düğün törenlerinde

f- Kandil ve bayramlarında: Başta Hz. Peygamber’in doğum yıldönümü olmak üzere, Kadir, Mi’râc, Regâib ve Berât gecelerinde; Ramazan ayı içerisinde ve Kurban bayramı gecelerinde.

g- Adak olarak: Erkek ve kız çocuk isteğinde, imtihan kazanmada, bir işe veya memuriyete tâyin ve terfide, ev sahibi olunduğunda, bir felaketten kurtuluşa.

h- Bunların dışında: Temel atma törenlerinde, ticari ortaklıkların kuruluşunda, bir müesseseyi kuranların ve bağıшта bulunanların ruhlarına, sevinçli olayların kutlanmasında, Şehitlerin ve din büyüklerinin ruhlarını taziz için, hac farızasını edâ etmek münasebetiyle, bazı müesseselerin kuruluş veya açılışları dolayısıyla.

Mevlid törenleri genellikle hafta tatili olan Pazar günü öğle ve ikindi namazları öncesi veya sonrasında çoğunlukla kadınlar ve erkekler ayrı mekanlarda oldukları halde erkek mevlithanlar tarafından icra edilir. Çok nadir olmakla birlikte kadın erkek aynı mekanda bulunurlar. Ancak, sadece kadınlar için okutulan mevlitler hafta içinde de bazen bayan bazen de erkek mevlithanlar tarafından icra olunur.

1.3 Maltepe’de Mevlid Törenlerinin Yapıldığı Mahaller

Mevlid törenleri cemaatle yapıldığı için çok sayıda insan alan mahallerde icra edilmektedir. Bu mahalleri şöyle sıralayabiliriz:

- a-Camilerde,
- b-Camilerin salonlarında,
- c-Müstakil ev ve apartman dairelerinde,
- d-Kırda, açık havalarda,
- e-Dernek ve vakıf lokallerinde,
- f-Mevlid icrasına uygun diğer mahallerde.

Mevlit törenleri kandil günlerinde radyo ve TV. Vasıtasıyla bütün yurda yayınlanmakta, cidilerle çoğaltılıp satılmaktadır.

Mevlid eğer camide okutuluyorsa erkek ve kadın cemaat için ayrılmış yerler aynen kullanılmaktadır. Mevlithan umumiyetle rahle önünde oturarak mevlidi icra etmektedir.

Evlerde ve apartman dairelerinde icra merasimlerde cemaat kadın ve erkeklerden müteşekkilse ayrı ayrı odalarda veya bölgelerde yer almakta ve hürmetkar bir şekilde oturmaktadır. Günümüzde Apartman dairelerinde kadın erkek karışık olarak icra edilmektedir.

Kırda açık havada yapılan mevlit törenleri türbe yanında olduğu gibi her hangi bir dernek toplantısı vesilesiyle yapılabilmektedir.

1.4 Mevlidin Okunuşuyla İlgili Âdetler

Mevlid bazı adetlere uyularak ve belli bir sıra takip edilerek okunur. Mevlide başlamadan önce Kur'ân-ı Kerîm okunur. Mevlidin bölümleri sıra ile belli makamlarda okunur. Önce saba makamında bir ilâhî solo veya koro olarak söylendikten sonra Allah adın bahri yine aynı makamda okunur. Veladet bahri, öncesi rast makamında bir ilâhî okunduktan sonra okunur. Bu bölümde Peygamber efendimizin doğumunu bildiren beyit geldiği zaman okuyan ve dinleyenlerin ayağa kalkmaları, ara duası yapmaları adettir. Ancak Maltepe'de bazı mevlitlerde kalkılmadığı ve bunun yaygınlaştığı görülmektedir. Daha çok bayan dinleyiciler arasında «merhaba» bölümü okunurken tokalaşp selavat-ı şerife getirmeleri de yaygın bir uygulama olarak görülmekte iken erkek dinleyen ve okuyanlar arasında böyle bir uygulama görülmemektedir.

Mevlid de yer alan vefat bahrinin okunup okunmayacağı ile ilgi bir takım görüşler mevcuttur. Okunmamasını ileri sürenler, bu bölümün Süleyman Çelebi'nin mevlidinde olmaması ve mevlid doğum, evlenme, sünnet gibi hayırlı ve sevindirici bir iş için okunuyorsa vefat bahrinin okunmamasının daha uygundur demektedirler.²⁷⁸

Mevlid törenlerine katılan kişiler ister camii, isterse diğer mekanlarda olsun temizlik, giyim- kuşamına dikkat etmektedirler. Maltepe'de açık bayanların mevlit okunurken namaz bezi ile başlarını örttükleri görülür.

1.5 Mevlid Yemeği ve İkramları

Mevlid törenleri dolayısıyla Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, bilhassa köy ve kasabalarında cemaata yemek ikramı yapılmaktadır (Amasya, Ankara Van). Maltepe'de büyük programlar hafta sonları yerine getirilmekte,dir. Yemeklerde çorba, türlü, pilav, hoşaf veya tatlı baş yemek olarak görülürken. Yaygın olarak uygulanan pilav üstü döner, pilav üstü et, pilav üstü tavuk, bunun yanında tatlı ve ayran sunulmaktadır. Hazır tabak, kaşık, bardak ve çatalarla verilmerte olan bu yemeklerin sonunda temizlik oldukça kolay görülmektedir.

Mevlidlerde yemek dışında başka ikramlarda yapılmaktadır. Bunlar şerbet,

²⁷⁸ Kamil Toygar, *a.g.m.*, IV, 520.

şeker, lokum'dur.

Kasaba ve şehirlerde özel külâhlar içerisinde Mevlid şekerleri yapmakta, külâhlarda umumiyetle lokum ve akide şekerleri bulunmaktadır.

2. Iskat-Devir

Iskat; düşürme, silme, hükümsüz bırakma anlamlarına gelir. İslâm hukukunda ise bir hak veya mükellefiyeti düşürmeyi ifade eder. Literatürde iskat, "ıskât-ı cenîn"ın kısaltılmış şekli olarak "anne karnındaki ceninin düşürülmesi"²⁷⁹ veya "ıskat-ı salât" ve "ıskat-ı savm"ın kısaltılmışı olarak "bir kimsenin sağlığında ifa edemediği bazı ibadetlerle ilgili sorumluluğunun vefatından sonra fidye ödenerek düşürülmesi" olarak kullanılır.²⁸⁰ "Kazaya kalmış namaz ve oruçları fidye vermek suretiyle ölenin zimmetinden düşürme temennisinde bulunmak." şeklinde anlamak uygun olmaktadır.

İnsanın üzerinde iki türlü hak bulunur: Allah hakkı, kul hakkı. Namaz, oruç, hacc, zekat, adak ve keffâretler Allah hakkıdır. Kul hakkı ise; insanlara olan mâlî borçlar, çalınan, gasbedilen mallardır. Üzerinde Allah ve kul hakkı bulunan kimseye, bunların ödenmesini vasiyet etmek vaciptir. Vasiyeti terk ederse günahkâr olur ve azaba müstehak olur.

Iskat tabiri daha çok "ıskat-ı salat" terkinin kısaltılmışı olarak namaz için kullanılır. Orucun ıskatı onun keffâretidir. Namazın keffâretinin varlığı ve yokluğu tartışılmıştır. Namaz, mükellef olan her müslümanın ölümüne kadar eda etmekle yükümlü olduğu farz bir ibâdetdir. Herkes bu farzı gücüne göre (ayakta, oturarak, ima ile) bizzat eda etmek mecburiyetindedir. Kendi yerine başkasına namaz kıldırmak (bedel) geçerli olmadığı gibi, kılamadığı namazlar için keffâret ödemesi de geçerli değildir.

Oruç tutamayacak kadar yaşlı ve hasta olan kimsenin her oruç için bir fidye vermesi gerektiği âyetle sabittir: "Sayılı günler olarak sizden kim hasta veya seferde olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde (tutar). (İhtiyarlıktan ya da şifa ümidi

²⁷⁹ Ömer Faruk Harman, "Çocuk Düşürme", *DİA*, VIII, 363.

²⁸⁰ Ali Bardakoğlu, "Iskat", *DİA*, XIX, 137

kalmamış hastalıktan ötürü) oruca zor dayananların her gün için fidye vermesi, bir yoksulu doyurması lâzımdır. Bununla beraber gönül isteğiyle kim fazladan bir hayır yaparsa bu kendisi için daha hayırlıdır. Bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır".²⁸¹

Oruç için fidye vermek Kur'an'da sabit olduğu halde, namaz için fidye vermek hiçbir şer'î delille sabit değildir. Fakihler namazın oruca kıyas edildiğini söylemişlerse de bu kıyas sahih değildir. Ancak ihtiyat olarak oruçtan daha mühim olan namaz için fidye için fidye verilmesi uygun görülmüştür. Mehmed Zihni Efendi (ö.1332/1914): "Namaz için fidye vermek Kur'an ve Sünnet hükmü ile değil, Nassla sabit olan oruç fidyesine onu kıyas ederek cevaz verilmiştir. Ancak kıyaslanan hüküm makul olmadığı için sahih değildir. Fakat ibâdet konusunda bu bir ihtiyattır. Namazın fidyesi -Allah katında- namaza kâfi ise ne âlâ, yoksa ölü için sadaka sevabı hasıl olur" görüşünü benimsemektedir.²⁸²

Bir kimsenin, kendisine farz olduğu halde, sağlığında edâ edemediği oruç ve hac vazifelerini, öldükten sonra varisleri yerine getirebilir. Bu hususta sahih hadisler vardır. Fakat namaz borcunun düşürülmesi (ıskatı) hakkında sahih bir hadis yoktur. Iskat-ı salat konusunda kaydedilen en eski ifâde İmam Muhammed eş-Şeybânî (ö.189/804)'nin *ez-Ziyâdât* adlı eserindeki namazların fidyesi verilirse inşaallah kâfi gelir".²⁸³

Keffaret, oruç tutmamak, namaz kılmamak ve yalan yere yemin etmek gibi kusur ve cinayetlerin sorumluluğundan kurtulmak için muhtaç kimselere verilmesi gereken maddi cezadır. Yemin ile oruç'un keffareti Kur'an-ı Kerîm ve ehadis-i Nebeviyye ile sabit olmuştur. Bir kimse kaç defa yalan yere yemin etmiş ise kendisi bizzat fidyelerini vermeğe mecburdur.

İmkan bulamaz veya kusur işleyerek vermezse, malından verilmesi için vasiyet etmesi gerekir. Yaşlılık veya müzmin hastalıktan dolayı oruç tutmayan kimse yine hayatta iken keffaretini (fidyesini) vermeğe mecburdur. Hayz ve nifas gibi bir ma'zeret

²⁸¹ el-Bakara 2/184.

²⁸² M.Zihni, *Nimet-i İslâm*, İstanbul, 1326 s. 450.

²⁸³ Mehmed Zihni, *a.g.e*, s. 450.

veya kusurdan dolayı oruç tutmayan kadın da orucunu kaza etmekle mükelleftir. Tutamayacak bir hale gelinceye kadar tutmamış ise yine keffaretini bizzat verecektir. Aksi takdirde malından verilmesi için vasiyet edecektir.

Namaz meselesine gelince:

Namazın edası farz olduğu gibi, kazası da farzdır. Yani bir kimse vaktinde kılamadığı farz namazları sağlığında kaza etmek zorundadır. Kaza etmezse günahkâr olur, üzerinde namaz borcu kalır.

Şafii mezhebinde Cumhur-u ulemaya göre, namaz için keffaret yoktur.

Hanefi mezhebine göre ise, ölen kimse kılmadığı namazların keffaretinin verilmesini vasiyet etmiş ise her bir namaz için üç avuç buğday veya kıymeti verilecektir. Yoksa, varisleri ölenin malından vermeye mecbur değildir. Keffaretten maksat, cezâ vermek olduğu gibi, muhtaçlara da yardım sağlamaktır. Fakat maalesef son zamanlarda muhtaç kimselerin hakkının kayb olmasına vesile olacak bir hile buldular. Cüz'i bir menfaat için Allah'ın emri olan keffareti maksadından uzaklaştırdılar. Şöyle ki: Ölünün zimmetinde mesela beşbin fidye varsa, yüz fidye gibi az bir şey ortaya getirilir. Ve İslâm dîninin hiç bir surette kabul etmediği bir merasim yapılır. Ölünün velisi veya vekili o yüz fidyeyi muhtaç birkaç kişiye verir, onlar da kabul ettikten sonra velisi veya vekiline devrederler. Bu iş vacib olan fidye mikdarına ulaşıncaya kadar tekrar edilir. Ve nihayet beş bin fidyenin işi yüz fidye ile hall edilmiş olur. Halk arasında buna devir denir. Böyle usul câiz olsa idi zekat ve fitre gibi bütün malı ibadetlerde aynı muameleye tabi tutulabilirdi, üç milyon, dört milyon zekatı bulunan bir zengin, on bin liralık gibi cüz'i bir para ile yakasını kurtarabilirdi. O zaman keffaret, zekat ve fitre gibi müesseseler, maksadından uzaklaşır ve yardımlaşma mefhumu da ortadan kalkmış olurdu.

Yalnız bazı alimler: Ölünün mirası olmazsa, keffaretini eda etmek için varisi bir miktar ödünç alır ve bugün yapılan merasim yapılırsa faydası olabilir demişler. Bunu istismar edip fakir ve zengine şamil kılmak doğru değildir.

Ölünün ıskât için vasiyet ettiği mal, veya geride bıraktığı malın üçte biri;

üzerinde olan namaz veya oruç borçlarını ödemeye kâfi gelmiyorsa bu takdirde devir usûlüne başvurulur.

Devrin yapılışı şöyledir:

Önce, ıskat için ayrılan paranın ölünün ne miktar borçlarına kâfi geldiği tesbit edilir. Ölünün bütün borçlarının ıskâtı için daha kaç tane o miktarda para fidye olarak verilmesi gerektiği hesaplanır. Bundan sonra, ıskât için ayrılan para bir fakire tasadduk edilir. Parayı alan fakir de gönül rızasıyla, ıskatı yapan şahsa hibe ederek geri verir. Hibe yoluyla alınan para, tekrar o şahsa veya bir başka şahsa tasadduk edilir. Parayı alan şahıs, yine parayı hibe yoluyla geri verir. Bu işlem, tasadduk adedi ölünün borçlarının tamamını ıskât edecek miktara ulaşınca kadar devam eder. İşte bu tasadduk ve hibe işleminden her birine, bir devir tabir edilir. Devir sayısı, ıskât için tahsis edilen paranın miktarına göre değişir. Devrin nasıl yapıldığını çok basit bir misalle açıklayalım:

Bir şahıs, üzerinde 3 aylık, yani, 90 günlük namaz borcu olduğu halde vefat ettiğini kabûl edelim.

Bu şahıs için verilmesi gereken fidye miktarı, bir gün vitirle beraber 6 vakit üzerinden hesap edildiği için $90 \times 6 = 540$ fidyedir. Bir fidyenin ise, faraza 100 liradan verildiğini kabûl etsek, bu durumda vefat eden şahsın borçlarının ıskâtı için $540 \times 100 = 54.000$ liranın tasadduk edilmesi gerekmektedir.

Kabûl edelim ki ölünün ıskâtı için geride bıraktığı parası 6 bin lira olsun. Görüldüğü gibi, ıskât için ayrılan para bütün borçları karşılamaya yetmemektedir. Bu durumda devire başvurulur. 6 bin liranın 54 bin lirayı karşılar duruma gelmesi için ise, $54.000 : 6.000 = 9$ devire ihtiyaç vardır.

Fidyelerin devri hususunda acele edilmemeli, bu işlemin şer'î usûlüne uygun olarak yapılmasına çalışılmalıdır.

Yani, fidye fakire: "Filân oğlu filânın namaz keffareti olmak üzere bu parayı al" denilerek gerçekten eline teslim edilmelidir. Parayı alan fakir de "Bunu kabûl ettim" diyerek aldıktan sonra, aynı parayı gönül rızasıyla "Ben bu parayı sana hibe ettim"

diyerek geri vermelidir. Fidyeyi veren şahıs, bu hibeyi kabûl ettiğini belirterek almalıdır. Devir ve teslim işlemi, bu şekilde ölünün borçları bitinceye kadar devam etmelidir.

Devir, tek fakirle yapılabileceği gibi, birden fazla fakirle de yapılabilir. Böyle bir paranın fakire bağışlanması, fakirin de âlicenaplık göstererek bunu bağışlayana hibe etmesi; artık borçlarını kazâya imkânı kalmamış bir Müslümanın uhrevî mes'uliyetini azaltmak gibi pek hayırlı bir maksada müteveccih olduğu açıktır. Bu sebeble bu işlem, gerçekten gönülden koparak yapılırsa, büyük bir şefkat alâmeti ve din kardeşliği duygusunun parlak bir nişânıdır.

Iskat konusunda şu hususların bilinmesi gereklidir:

1. Iskat, ölenin vasiyeti yoksa, farz, vacip ve sünnet olan bir muamele değildir
2. Üzerinde kazaya kalan oruç ve namazları için fide verilmesini vasiyet eden kimsenin malının üçte birinden bu vasiyeti yerine getirilir.
3. Ölenin vasiyeti yoksa ve geride mirasçıları varsa, kul borçları ödendikten sonra malın tamamı varislerindir. Varisleri iskat yapmağa zorlamak ve teşvik etmek doğru değildir. Çünkü din, varisleri böyle bir şeyle yükümlü tutmamıştır. Varisler kendi istekleriyle yaparlarsa ölen için bir sadaka olur.

Devir muamelesinin ilk tatbikatının nasıl olduğunu, paranın nasıl dağıtıldığını ve kimlere verildiğini açık olarak bilmiyoruz. Fakat bugün tatbik edildiği şekliyle devir, İslâmın ruhuna uygun bir muamele değildir. Eğer namaz borcu olduğu halde ölen kimseye hayır yapılmak isteniyorsa, varisleri onun namına fakirlere sadaka vermelidir. İslâmın ruhuna uygun olan budur. Ölenin bu konuda vasiyeti varsa o da "fakirlere sadaka vermek" şeklinde yerine getirilmelidir.

"Devir" hakkında peygamberimiz (s.a.s.) ve sahâbeden nakledilen hiçbir bilgi ve delil yoktur. Müçtehid imamlar zamanında da bu işleme rastlanmamaktadır. Devir şeklinin hicrî beşinci asırdan sonra ortaya çıktığı ve iskat muamelesini kolaylaştırmak için şer'î bir çare olarak düşünüldüğü tahmin ediliyor. Ayrıca medrese talebesine yardım ve onları korumak gibi bir gaye de güdülmüş olabilir.

İskat ve devir yanlış tatbik edilerek istismar edilen konulardandır. Dinin aslında olmayan, fakat geçmişte âlimlerin fayda (maslahat) görerek tatbikine müsaade ettiği bir konu istismara, yanlış yorumlara ve suistimâle yol açmışsa, yine âlimler tarafından düzeltilmeli ve doğru tatbik edilmesi sağlanmalıdır.

3. Yas Tutma (Mâtem) ve Süresi

Ölenin arkasından yakınlarının duyduğu üzüntüyü dile getirmelerine yas denilmektedir. Bir yakınının ölmesiyle duygulanmak, gözü dünyayı görmez olmak ve çoğu insanlar için ağlamak, fitri olan, yani yaratılıştan gelen ve insanın ilk hamurunda bulunan tabii bir olaydır. Tabii bir din olan ve tabiiliğini korumak için gelen İslâm'ın bunu yasaklaması düşünülemez: zaten mümkün de olmaz. Ancak bunu doğal sınırları içerisinde bırakmak, insanlık onurunu kırıcı ve onu bayağılaştırıcı taşkınlık ve dövünmelere vardırmamak da tabiidir.

İslâm öncesi Cahiliye Araplarında yas tutma aşırı bir haldeydi. Ölenin yakınları, avazları çıktığı kadar bağıarak ağlar, üstlerini başlarını yırtarlar, para ile profesyonel ağlayıcılar tutarlar, ölenin karısı bir yıl süreyle evden dışarı çıkmaz, koku sürünmez, yıkanmaz, bir yıl sonra üzerine hayvan pislikleri atılarak bu durumdan kurtulurdu. Yakınlarının ölüye karşı olan saygıları, gösterdikleri bu yasin şiddetiyle ölçülürdü. Pek çok muharref din ve milletlerde aşırılığa kaçan yas tutma adeti İslâm'da makul bir hale getirilmiş, aşırılıklar yasaklanmıştır. Hz. Peygamber; "Yüzüne vurarak, üstünü başını yolarak ağlayan ve cahiliye adetini sürdüren bizden değildir"²⁸⁴ buyurmuş, oğlu İbrahim ve torunu öldüğünde ağlayıp gözünden yaşlar akınca, bu durumu soran sahabîlere; "Bu, Allah'ın kullarının kalbine yerleştirdiği bir acıma duygusudur. Allah, kulları arasında müşfik olanlara merhamet eder"²⁸⁵; "Göz yaşarır, kalb üzülür, fakat biz Rabbimizin razı olamayacağı birşey söylemeyiz"²⁸⁶ demek suretiyle bu hüznün makul bir şekilde dışa vurulmasının câiz olduğunu belirtmiştir.

Çünkü ölmek, yok olmak demek değil, asıl yurduna geçmek, ya da imtihan kâğıdını masaya teslim edip, imtihan salonundan çıkmak demektir. Kalanlar ondan

²⁸⁴ Buhârî; Cenâiz, 36

²⁸⁵ Buhârî; Cenâiz, 33

²⁸⁶ Buhârî; Cenâiz, 44; Buhârî, "Cenâ'iz", 23, 33; Müslim, "Cenâ'iz", 11, 16-28.

ebediyyen aynlmis değillerdir. Kısa bir süre sonra, onlar da aynı yolu izleyecekler ve imtihan sonuçlarının ilân edileceği meydanda bulusacaklardır. Arkada kalanları asıl düşündürmesi gereken şeyler, bu tür çetin geçitler olmalı ve; "Allah'tan geldik, yine ona döneceğiz" diyerek düşünmeleridir. Yoksa: "gitti bütün varlığım Battım! Bittim! Ah benim kaderim! Vah olmaz olaydı!..." gibi cahilce ve Allah'ın takdirine isyan anlamı taşıyan taşkınlıklar, cahiliyyet dönemi davranışlarıdır ve yasaktır.

Dinden haberi olmayıp sırf aklını kullananlar bile bunların hiçbir yarar sağlayamayacağını, öleni diriltmeyeceğini; aksine insanı basitleştirip onurunu kıracağını, bedenlen de güçsüz ve rahatsız yapacağını, işini aksatıp zarara sokacağını pekâlâ anlayabilir.

Bu işi özellikle kadınlar yaptığı için, Peygamberimiz müslüman olan kadınlardan, ölünün arkasından çığlık atmamak (nevh) üzere "biat" (bağlılık ve itaat andlaşması) aldığı olurdu.²⁸⁷

Diğer yönden peygamberimiz: "Allah'a ve Âhiret Günü'ne inanan bir kadının, bir ölünün arkasından üç günden fazla-süslenmeyi terketme anlamında-matem tutması (hidâd) helâl değildir. Ancak kocası müstesna, onun ölümü için dört ay on gün "hidâd" yapması gerekir" buyurur.²⁸⁸ Buradaki yaş tutma, bağırp çağırma değil, yeniler giyip, süslenmeyi terketme anlamındadır. Bu hadisten, kadınların sair zamanlarda süslenebilecekleri, kocasının ölümü üzerine bunu dört ay on gün terketmesinin gerekli olduğu anlaşılır.

Ölünün yakınlarını ta'ziye etme süresinin de üç gün olması, bundan olsa gerektir. Çünkü ta'ziyet, sabır tavsiye etme demektir. Üç günde matem sona erdiğine göre, ta'ziyenin anlamı kalmamıştır. Diğer yönden kadının üç gün süslenme yasağı da, ta'ziyeye gelenlerin, süsünü görmemeleri için olsa gerektir.

Yurdumuzda ölenin ardından "yas tutma"nın süresi kesin bir zaman parçasıyla sınırlandırılmamaktadır. Yas süresiyle ilgili gerek ilkel, gerek geleneksel, gerekse uygar toplumlarda da kesin bir sınır çizilmemiştir. Toplumlarda altı ay veya bir yıla kadar

²⁸⁷ Buhârî, "Cenâiz", 46; Müslim, "Cenâiz", 31, 32; Nesâî, "Cenâiz", 15, "Bey'a", 18.

²⁸⁸ Buhârî, "Cenâiz", 31.

uzayan bu yas süresinin Maltepe’de en çok kır gün olduğu saptanmıştır. Ölümün ilk günlerinde çok müteessir olan yakınlar zaman geçtikçe ölünün yokluğuna alışmakta, göz görmeyince gönül katlanır hesabı yavaş yavaş unutmakta ve kendi hayatlarına girmektedirler.

Bu yas süresi ölenin, yakınlığına-uzaklığına, genç ve yaşlı oluşuna, erkek ve kadın oluşuna, kişiliğine, toplumsal yerine, çevresine, sayılıp sevilmesine, ölüm biçimine, başsağlığına gelenlerin azlığına-çokluğuna göre değişmektedir.

Yas süresinde ölünün yakınları bir takım şeyleri yapmaktan kaçınırlar. Genellikle süslü şeyler giyinilmez, süslenilmez, eğlenceye gidilmez, radyo ve televizyon açılmaz, bir süre dışarıya çıkılmaz, traş olunmaz.

Bu arada nişan, düğün ve sünnet vb. gibi törenler ya ileri bir tarihe ertelenir, ya da sessiz sedasız yapılır.

Erkeğin yaşlı olduğunu belirten belli bir giyimi yoktur. Ancak belli bir süre gösterişli giymekten kaçınır. Kadınlar ise başlarına sargı sarar, saçlarının örgülerini açarlar, bazende saçlarını keserler.

Anadolu’da yas kaldırma, yas alma (yaslı aileye şeker, çay, sabun v.b. götürülür) ve yoklama gibi adetlerin olduğu görülmektedir.²⁸⁹

4. Türbe

Genellikle devlet önde gelenleri ve ünlü kişiler için inşa edilen, İslâm mimarlığına özgü mezar yapıları.²⁹⁰ Ziyaret olunan mezar, müslümanlardan, büyük âlim, velî, hükümdar, hükümdar zevcesi ve çocukları, emir, vezir ve komutanların kabirleri üzerine inşa edilmiş, üzerleri özellikle kubbelerle örtülü yapı. Eskiden devrin ileri gelenleri, ölmeden önce kendileri veya âile fertleri için türbe yaptırırlardı. Öldükten

²⁸⁹ Sedat Veyis Örne, *Anadolu Folkloründe Ölüm*(2. Baskı), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1979. s. 86.

²⁹⁰ *Meydan Larousse*, “Türbe”, md.

sonra da, bu türbelere gömülürlerdi.²⁹¹

İslâm âleminde Abbasîler devrinden itibaren, hükümdarlar, halifeler, hükümdar eşleri ve çocukları, emirler, vezirler, âlimler, veliler, sanatkârlar ve komutanların mezarları üzerine türbeler (kubbe ve künbedler) yapılmıştır. Yapılan türbelerin sanat tarihi ve mimari açıdan değerli olanları pek çoktur. Zamanımızda bu sanat eserleri ve tarih hazinelerinin korunmasına dikkat etmek lazımdır. Türbelerin çatıları birer kubbe ile kaplanmış olduğundan bunlara "kubbe" de denilmiş, Türklerde ve İran'da bunlara kûmbed veya kûmbed denilmiştir. Mağrib'de türbelere "marabût" denilir. Şehidlerin gömülü olduğu ve üzerinde onların hatırasına yapılmış olan büyük yapılara "Meşhed" (Şehidlik) adı verilmiştir.

İslâm dünyasında türbe mimârisi, Türklerle gelişme göstermiştir. Orta Asya ve İran'da Türkler, kare planlı ve kulâhlı olarak iki türbe örneği geliştirmişlerdir:

1- Üstü örtülü ve kenarları kapalı türbeler. Bunlar murabba (kare), müseddes (altıgen) ve daha çok kenarlı veya daire şeklinde bir plan üzerine inşa olunur ve duvarlar üzerine bir kubbe bina edilmek suretiyle yapılırlar. Zamanın mimarî unsurları, tezyinatı ve üslubu dikkate alınarak yapıldıklarından dolayı kültürü yansıtmak noktasından bunların önemi çok büyüktür. İslâm âleminde minareli ve kubbeleri çok yüksek olan muhteşem türbelere de rastlanır. Umumiyetle taştan yapılmış türbelerin duvarları, kenarları ve kapı ağızları taşların oyulmasıyla husûle getirilmiş çeşitli tezyinat ve arabesklerle ve mukarnaslarla süslenmiştir. Pekçok türbenin kapıları üzerinde içlerinde medfun olanın kim olduğunu bildiren kitabeler bulunur, bazen de bu kitabeler kuşak halinde türbe dış duvarlarının üst kısımlarına konulduğu görülür. Çoğu defa türbe duvarlarının iç ve dış yüzeylerinde ve türbe duvarlarının en çok görünen kısmına ve pencereler üstünde ölümü hatırlatan ayet ve hadisler taş veya mermerler içine oyulmuş kufi veya nesih yazılarla yazılmıştır. Çini kitabetlerle türbe duvarlarının süslendiği de olmuştur.

Türbelerin içinde mezarın üzerine kıymetli ve dayanıklı ağaçtan tabut şeklinde bir sanduka yerleştirildiği, bu sandukaların üstüne yeşil renkli ve üzeri sırma ile ayet ve

²⁹¹ *Yeni Türk Ansiklopedisi*, "Türbe". Ötüken Yayınları

hadisler işlenmiş örtüler serilmekle birlikte, çok defa mevtanın yattığı yerin üzerine muhtelif taşlardan kesilmiş lahid şeklinde taşlar konduğu da görülür. Lahid taşları süslemeli ve yazılı veya süslemesiz ve yazısız olur. Bazı türbelerde yazılı ve tezyinatlı çinilerle kaplanmış lahidler de mevcuttur.

Dıştan görünüş itibariyle Selçuklu türbeleri künbed veya künbed-eyvan bileşimi şeklindedir. Künbed biçiminde olanlar Döner Künbed gibi ya müstakil olur, ya da bir caminin veyahutda bir medresinin bünyesine bitişik olur. Konyadaki Mevlana Celâleddin Rumi (ö.1273m) türbesi birçok tamir ve tevsi'ler geçirmiş olmakla beraber eski duvar ve ayaklarını özellikle külahını muhafaza etmiştir. Gövde ve külah baştanbaşa firuze çini ile kaplı olup Âyete'l-kürsî yazılı bir kuşak, gövde kornişini dolaşır. Selçuklularda eyvan tipli türbelere de rastlanır. Bunlar penceresiz uzunlamasına yapılardır.

2- Türbelerin bir kısmının yanları açıktır. Kubbe, taş veya mermer sütunlar üzerine oturtulmuştur. Beylikler devrinde Van'da yapılmış etrafı açık, üstü konik çadır şeklinde bir kubbe ile örtülü türbeler ve Ahlat'taki Bayındır Türbesi gibi. Akşehir'deki Nasreddin Hoca türbesinin de kubbesi bu şekilde yapılmıştır. Bunun dış kısmı Osmanlılar zamanında yapılmıştır.

Osmanlılar zamanında bazı türbeler de içlerinde yatan mevtaların Allah'ın rahmetinden nasibini alması için üstü açık yapılmıştır. Bunlar dört, altı veya sekiz mermer sütun üzerine demir çubuklardan yapılmış bir kafes kubbe ile mücehhezdir. Bu üstü veya yanları açık türbelerin sütunları arasındaki duvarlarda kitabeler ve tezyinat hakkedilmiş olanları olduğu gibi olmayanları da vardır. Bunlardan bazılarının kapısı üzerinde kitabe de bulunur.

Türbeler, Osmanlı imparatorluğu devrine kadar ancak hükümdarlara haneden ailelerinden mühim zatlara, büyük şeyhlere, emir ve vezir gibi büyük devlet ricaline mahsustu. Bunlardan başkaları için türbe yaptırmak yasaklanmıştı. Bu yasaklık Osmanlı Devleti zamanında kaldırıldığı görülür. Osmanlılar'da umumiyetle salâtin camileri gibi büyük camileri yaptıranların türbeleri bu camilerin avlusunda yaptırılmıştır. İstanbul'da cami yaptırmayan bir kısım Osmanlı padişahlarının türbeleri Ayasofya'nın avlusunda

yapılmıştır.

Bursa'da yapılan en önemli türbeler Osman, Orhan türbesiyle Murad Hüdavendiğar, Yıldırım, Muradiye ve Cem Sultan türbeleridir. 4 ve daha çok kenarlı Muradiye türbelerinin sayısı onbir tane kadardır. Yeşil Cami'nin yanında yapılmış olan Çelebi Sultan Mehmed'in (ö. 823/142) türbesi 8 köşeli olup, üzerine sivriye yakın bir kubbe oturtulmuştur. İç duvarlarının 3 m. yüksekliğe kadar olan kısmı yeşil renkli çinilerle kaplıdır.

Osmanlı İmparatorluğunun yükselme devrinde inşa edilen türbelerin en önemlisi Süleymaniye Camii'nin dış avlusunda Mimar Sinan tarafından yapılan Kanuni Sultan Süleyman Türbesidir. Sekizgen bir planda olan bu türbenin dış tarafında 29 sütunlu bir revak binayı kuşatır, mukarnaslıdır. Türbe kapısının sağ ve solundaki duvarlar fevkalade güzel nakışlı çinilerle kaplıdır. Diğer duvarları da çinilerle kaplıdır. Türbenin içinde 8 sütun üstündeki 8 sivri kemer üzerine bir Kubbe oturtulmuştur. Bu türbenin yanında Hürrem Sultan'ın türbesi vardır.

İstanbul'da Divan yolu üzerinde Sultan Mahmud Türbesi ve bunun yanında ufak birkaç türbe daha vardır. Bu semt bu türbelerden dolayı Türbe olarak da isimlendirilmiştir.

Arap Baba türbesi, Selçuklu hükümdarlarından IV. Kılıçarslan'ın oğlu, III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında H. 678 yılında inşa edilmiştir. Türbenin alt kısmında ise Mumyalı bir ceset mevcuttur. Halk arasında Arap Baba diye anılır. Arap Baba ile ilgili çeşitli rivayetler anlatılmaktadır.

Yukarda da izah edildiği gibi devlet erkanı yanında tarikat şeyhleri ve maddi durumu iyi olan insanların da türbeleri yapılmaya başlanmıştır. Anadolu'da birkaç evliya türbesi hariç diğerlerinin ne zaman yaşadığı, nasıl bir hayat sürdüğü bilinmemektedir. Her türbe çeşitli dertlere deva olmaktadır. Derdi olan kişi, hastalığıyla ilgili türbeye giderek ondan şifâ istediğinde iyi olacağına inanır. Türbelerin manevi yapılarına bakıldığında, bir biriyle ilgisi olmayan çok farklı inanç ve pratiklerle karşılaşılır.

İnsanlar istek ve ihtiraslarını gerçekleştirmede karşılaştıkları zorluk ve

imkansızlıklar karşısında ya büyüleyici ya da kutsal bildikleri varlıklara yaklaşarak, ihtiyaçlarını gidermeye çalışırlar. İşte insanların kendilerine yardım ve faydası dokunacağına inandıkları varlıklardan biri de “türbeler”dir. Bunlar, sağlıklarında zühd, takva, ibadet ve muhabbetle yaşayan, vatani, milleti uğrunda şehadet mertebesine ulaşan, Tanrı’nın sevgili kulları arasında kabul edilen kimseler olduğu gibi, Tanrı katında hatırlarının kırılmayacağı inancı ile ilk dilek kapısı olarak değerlendirilen, kült haline gelmiş veliler olarak kabul edilebilirler.

Fakat, Hücre-i Saadete (Hz. Peygamberin Kabr-i şerifine) hürmeten ve tebçilen türbe denilmeyip "Ravza-i Mutahhare, Kubbetü'l-Hadrâ" isimleri verilir.

Veli kelimesi, tasavvuf ıstılahında, Kur’an-ı Kerim’de bu kelimenin dost anlamında geçtiği ayetlere²⁹² dayandırılarak, “Allah’ı seven, dost edinen ve O’nun tarafından dost edinilen” manasında alınıp kullanmıştır.²⁹³ Bu kavram daha sonra genişlemiş, Allah katında benliğini yok edip bir takım hârikulâdelikler, kerâmetler gösterebilen, büyük insan manasını almıştır.

İslâm mutasavvıflarına göre, kerâmetin gücü, bir insanın evliya olup olamamasına bağlı değildir. Aksine evliyâ kerâmetini gizlemekle yükümlüdür. Evliyâ kerâmetlerini anlatan “Menâkibnâme” ve “Tezkiretü’l-Evliyalar” gibi yarı dînî kitaplar bunları halka yaymaktadırlar. İşte bunun sonucu evliyalar, erenler bir efsane havasına bürünmüş oldukları halde kendilerine büyük bir inançla bağlanılan insanlar olarak kabul edilmektedir.

Bu insanların mezar ve türbeleri, halk tarafından ziyaret edilmekte ve çeşitli adaklar adanmaktadır. Bu Veli zatların, türbelerine hain plan besleyenleri çarptıklarına ve bulunmuş oldukları beldeleri koruduklarına inanılmaktadır.

Çocuğu olmayan kadınlar çocuklarının olması için bazı türbelere giderler. Adakta bulunulur, "benim çocuğum olur ise şunu yapacağım" derler. "Ziyaret yerlerine" ve "murat yerlerine" gidilir. Meselâ "bana evlat ver, evladım olur ise Kurban keseceğim" denir.

²⁹² el-En’âm 6/127; Yusuf 12/101.

²⁹³ A.Yaşar Ocak, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, Ankara, 1984, s.1-19.

Caferî inançlı Türklerde de 12 imamın beherine bir veya bir kaç şifa ve keramet hikmeti yüklenilmiştir. Bu tespit halk inançlarındaki sürekliliği göstermesi itibarıyla önemlidir. Anadolu'daki "Beşkardeşler" şeklinde geçen yatırların Azerbaycan'da Beşparmak şeklinde geçmesi Caferî dînî folkloru ile ilgili olabilir. Caferî Türklerde beşparmak Aba-i Ali'yi simgelemektedir. Ulu sayılan mezarlardaki beş parmağı açık el, Hz. Hamza'nın kolunu simgelemektedir. Bu amblemin bulunduğu mezarlar imamzade veya seyit kabirleri olarak bilinir.

Çocuk sünnet edileceği zaman sünnet elbiseleri giydirilip meşhur olmuş türbelere gidilerek dua edilir.

Türbelerin baş ucunda bulunan taş dilek taşı denilmektedir. Dilekte bulunmak isteyen kişi büyük taşın yanındaki mumlanmış olan küçük taşlardan alarak büyük taş uzunca sürter ve elini çeker, eğer taş büyük taş yapışır da düşmezse dileğin kabul olunacağına inanılır.²⁹⁴

Afyonkarahisar'da dilek ve adak yerlerine (türbe, cami, yatır, v.s.) yapılan ziyaretlerde, her türlü dilek için gelen ziyaretçiler mezar taşının, sandukanın etrafında dönmektedir. Kalenin kuzeyindeki Yarenler Mahallesi'nde bulunan Yarenler Sultan'ı daha çok yaşlılar ziyaret etmektedir. Ziyaretçiler burada bulunan iki sanduka etrafında yedi defa dönmektedir.²⁹⁵

Amasya'da bulunan bir çok türbenin etrafında yedi kez dönülmektedir. Bu dönüş anında üç ihlas, felak, nas, fatiha süreleri okunmaktadır.²⁹⁶

Merzifon'un Karşı yaka köyünde Bakır baş dede ismiyle anılan türbenin baş ağrılarına şifâ olduğuna inanılmaktadır. Türbe de bulunan çalındığı takdirde evliyanın gece gelip geri aldığına inanılan tac'ı başa takılıp etrafında yedi defa okunarak dönülür. Türbeden ayrılırken de dilek taşı ile dilek tutulur.²⁹⁷

Türbe oda anlamına gelmektedir. Eshab-ı kiram, Resulullah efendimizi ve Hz.

²⁹⁴ Mustafa Aydoğan

²⁹⁵ Safinaz Avcı

²⁹⁶ Nejdettirpan

²⁹⁷ Seyit Demirci

Ebu Bekir’i ve Hz. Ömer’i oda içine defnetmişlerdir. Türbe, ölüye tapınmak için yapılmamış bilakis ona sevgi ve saygı göstermek ve okumaya, dua etmeye gelenleri yağmurdan, güneşten korumak için yapılmıştır.

Hücre-i saadetten sonra ilk yapılan türbeler, Baki kabristanında, Resulullahın mübarek zevcelerinin kabirleri üzerine yapılmış olan kubbedir. Zeyneb binti Cahş “radıyallahü anha” validemiz pek sıcak günde vefat etmişti. Hz. Ömer, kabir kazılırken, cemaati güneşten korumak için, kabir üzerinde çadır kurdurdu. Çadır, uzun zaman kabir üzerinde kaldı. Bundan sonra, kabirler üzerine çadır, çardak, zamanla, türbeler yapıldı. İslamiyet’te ilk tabut da, yine Zeyneb validemiz için yapıldı. Hz. Ömer, cenazeye mahremlerinden başkasının gitmesine izin vermemiş, Eshab-ı kiram bundan üzülmüştü. Esmâ binti Ümeys, (Habeş’te tabut gördüm. Cenazeyi örtüyor) dedi. Bunun anlattığı şekilde tabut yapılıp, bütün Eshab ile birlikte gidilerek defnedildi.

Medine’nin bir tanecik (Baki) kabristanına ilk olarak Osman bin Ma’zun defnedildi. Resulullah bu süt kardeşinin kabrine mübarek eli ile büyük bir taş dikti. Kabir taşı dikmek sünnet olduğu bundan anlaşılmaktadır.

Evliyanın kabirlerine giderek, Allahü teâlâdan bir dilekte bulunurken, onları vesile etmek, vesile olmaları için onlara yalvarmak câiz olduğu, çeşitli yollardan ispat edilmektedir. Âyet-i kerimede mealen, “Ey müminler! Allahü teâlâdan korkun ve Ona yaklaşmak için vesileler arayın!”²⁹⁸ buyuruldu. Bütün tefsirler, vesilenin Allahü teâlânın sevdiği, beğendiği şeylerden herbiri olduğunu bildirmektedir. Âyette mealen, “Resule itaat eden, Allah’a itaat etmiş olur”²⁹⁹ buyuruldu. Bunun içindir ki, İslam âlimlerinin çoğuna göre, birinci âyet-i kerimede ki vesile, Resulullah demektir. Böyle olunca, Peygamberleri ve onların vârisleri olan Velileri, salih müslümanları vesile etmek, onların yardımları ile Allahü teâlâyâ yaklaşmak câiz olmaktadır.

Kabir konusu eskiden beri, insanların sapmalarına ve tevhit inancına şirk karıştırmalarına sebep olan konulardandır. Bu yüzden Peygamberimiz (s.a.s.), İslam’ın ilk devirlerinde kabir ziyaretirii bütünüyle yasaklamıştı. Sonra müslümanların tevhidi ve

²⁹⁸ el-Mâide 5/35.

²⁹⁹ en-Nisâ 4/80.

şirki iyi öğrenmeleriyle; "Size kabır ziyaretini yasaklamıştım, artık kabırleri ziyaret edin; çünkü onlar size âhireti hatırlatır"³⁰⁰ buyurdu. Böylece hem kabır ziyareti serbest edildi, hem de ziyaret sebebi açıklanmış oldu: Kabırde yatan zatın da birgün diri olduğunu, ölümün, onu sevdiklerinden ayırdığını, kendisinin de nihayet öleceğini, öbür âlemde hesabın, kitabın bulunacağını... düşünmek, böylece kalbinin yumuşaması ve isyanların tâata dönüşmesi.

Yukarıda anlamını verdiğimiz hadîs. kadın erkek ayırmadığı için, bir kısım fıkıhçılar, kadınların da kabırleri, şartlarına uyarak ziyaret etmelerinden sakınca olmadığını söylemişlerdir.

Özellikle Hanefî âlimler, kabır ziyaretine izin veren hadisin daha sonra varid olduğunu, kadını da erkeğide içine aldığını, buna göre kabır ziyaretinin kadın için de câiz bulunduğunu söylerler. Bu gün de kadınların kabır ziyaretine engel olacak bir durum görülmemektedir.

Elmalılı merhum; Allah Rasûlü'nün kabır ziyareti öğretisinde ve fıkıh kitaplarının bu konudaki açıklamalarında "ölülerden birşey istemek, yetiş ya fülân, gibi imdat dilemek yoktur, sadece selâm vardır... Allah için halka yardım etmek güzel, övgüye değer ve istenen bir iş olmakla beraber, halktan istemek, yerilen. nahoş bir davranıştır. Dirilerden istenmesi câiz olmayan şeyleri ölülerden istemenin hiç yakışmayacağı da son derece açıktır"³⁰¹ der. Birçok İslâm âlimi, ölülerden birşey istemenin küfür ve şirk olduğunu söyler. Çünkü Allah bize "Fâtiha Sûresi" nde, günde en az onyedide defa; "ancak senden yardım isteriz" dedirtir ve bu antlaşmayı sürekli yeniletir. Artık insanın O'ndan başkasından birşey istemesi, günde onyedide, ya da kırk kez verdiği sözde durmaması anlamına gelir. Başkasından yardım isteme meselesi bu kadar önemli olduğu için, Allah onu bu derece çok tekrar ettirmektedir.

Artık, evlenemediği, çocuğu olmadığı, ya da yaşamadığı, kocasıyla geçinemediği vs. şeyler için, orada buradaki türbelere giden, hristiyan âdetlerine uyarak, mum yakan, purçuk bağlayan, şeker dagıtan, mürüvvet arayan insanların

³⁰⁰ Müslim, "Cenâiz", 105,108; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 75; Tirmizî, "Cenâiz", 60; Nesâî, "Cenâiz", 100,101.

³⁰¹ Elmalılı IX/ 6051-52.

davranışının uygun olmadığı, insanların bu yolda paralarını yitirdikleri ve dertlerine dert kattıkları görülmektedir. Hacıbayram, Eyüp Sultan, Sehzadebaşı, tellibaba, babalar ve falanca dede türbelerine gidenler ancak buralara bir insan çerçevesi içerisinde olan sevgi ve saygısından ötürü, onları ziyaret edip bir fatiha ile de olsa bir hediye göndereme, ölümü yaşar gibi hissetmeleri dışında gitmemeleri gerekir. Ölümü düşündüren yerlere gitmek bazen dünyaya olan aşırı bağlılığı soğutmaktadır. Peygamberimiz, "Lezzetleri parça parça eden ölümü çok anın!" buyurur.³⁰²

Peygamberimiz (s.a) bazı hadislerinde kabirler üzerine bina ve mescidler yapılmasını yasaklamıştır.³⁰³ İslam alimlerinin çoğunluğu şöyle demişlerdir: Kabir üzerine, ev, türbe, kümbet, medrese veya mescid ya da duvarlı oturma bahçesi yaptırmak, eğer bunlarla ziynet ve övünmek kastedilmiyorsa mekruh olur; eğer, övünme ve ziynet kastedilirse haram olur. Umuma ait olan mezarlıkta türbe yaptırmak meşru değildir. Eğer, mezar müteveffanın mülküne dahil ise, onun üzerine türbe yaptırmak mekruh olur.³⁰⁴ Ancak bir kısım İslâm âlimleri meşayih, ulema, hükümdar ve hükümdar eşleri ve çocuklarının üzerine türbe yapılmasını câiz görmüşlerdir. Türbelerin yapıldığı yerde, bunun gibi bina ve kubbe çok olup bunlar ölenlerin isimlerinin bilinmesi ve tanınmalarından başka, onlara prestij ve buna benzer bir hürmet ve saygıya sebep olmayacaksa, böyle zamanlarda türbe ve kubbe inşasının câiz olduğuna fetva veren alimler bulunmuştur.³⁰⁵

Müteveffanın ismi ve yattığı yer bilinsin diye taş gibi bir alamet dikilmesinin gerekli olduğunda Vahhabiler hariç, ittifak edilmiştir.

Eski bir Türk toplumu olan Hunlar'da yılda en az bir kere olmak üzere merâsimler düzenlenir ve Ataların ruhlarına ithafen kurban kesilirdi. İslâmiyetin kabulü ve tasavvuf akımının yaygınlaşmasından sonra bu tasavvufun veli telakkisine bağlı olarak, velî (ermiş, dede, yatır v.b.) kültü haline dönmüştür. Böylece velî, sıradan bir insan olmayıp, halkın inandığı değerler bütünü bizzat kendisidir.³⁰⁶ İslâm

³⁰² Tirmizî, "Kiyâme", 26, "Zühd", 4; Nesâî, "Cenâiz", 3; Ibn Mâce, "Zühd", 31.

³⁰³ Buhârî, "Cenaiz", 69; Müslim, "Cenâiz", 31-32, "Mesâcid", 63; Nesaî, "Cenaiz", 295, 339, 299.

³⁰⁴ Abdurrahman el-Cezerî, *el-Fıkh Ale'l-Mezahibi'l-Erbea*, Kahire (t.y) I, 536.

³⁰⁵ Hasen el-Idvî, *Meşâriku'l-Envâr*, Mısır, 1316/26

³⁰⁶ A.Yaşar Ocak, *a.g.e.*, s. 23.

toplumunda da kurban inancı çok yaygındır anca Türkler'inkine çok yakın benzerlikler olsa da aynı düşünülemez. Kurban Allah'a yaklaşmak için kesilir.³⁰⁷

Geçmişte atalar kültü, tabiat kültleri, Gök Tanrı, Şamanizm gibi inançları ve Budizm, Maniheizm ve Hristiyanlık gibi dinleri benimseyen Türkler; müslüman olduktan sonra da bunları tamamen terketmemiş, İslâmî menşe ve İslâmî unsurlarla kaynaştırarak yaşatmaya devam etmişlerdir. Türbelerle ilgili bu inançlar, eski Türk inançlarının kalıntılarıdır ve bugün de islâmî bir renkle az da olsa sürdürülmektedir.

Yaptığımız araştırma ve incelemelerde türbelerle ilgili inançların kadınlar arasında yaygın olduğunu gördük. Taşlarla ilgili inançlar ve buna bağlı pratiklerin büyük bir kısmı, İslâm tarafından yasaklanmış ve İslâm'a ters düşmüş olmasına rağmen, günümüze kadar devam ettirilmiştir. Halka inandığı şeyi terkettirmek oldukça zordur ve bu inançların hurafe olanlarını İslâmî olanlardan ayırmak ilâhiyatçıların ve din adamlarının görevidir. Bu inançları kelâm bilimi açısından tesbit ve tahlil etmeye çalıştık.

Maltepe'de diğer halk inançları gibi, türbelerle ilgili inançlar ve pratikler de bugün toplumdaki sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değişmeye paralel olarak yavaş yavaş azalmaktadır. Bu azalmada ulaşım ve haberleşme imkânlarının ve sağlık kurumlarının yaygınlaşmasının da etkisi vardır.

Hatunlar, Sultanlar, Hanımlar, Anadolu Türk türbe kültüründe yer almış ulu kadın kişilerdir. Amasya'da *Selamet Hatun Türbesi*, *Eslem Hatun Türbesi*, *Kümbet Hatun Türbesi*, *Sucu Hatun Türbesi*, *Rumi Hatun Türbesi* gibi onlarca hatunla tanımlanan kutsal mekân etrafında çeşitli halk inançları gelişmiştir. Keza Bursa'da; *Devlet Hatun Türbesi*, *Ebe Hatun Türbesi*, *Gül Çiçek Hatun Türbesi*, *Gülruh Hatun Türbesi*, *Nilüfer Hatun Türbesi*, *Şirin Hatun Türbesi*, Kayseri'de *Hüenal Hatun Türbesi*, Konya'da *Gömeç Hatun Türbesi* Erzurum'da *Ana Hatun Türbesi*, *Rabia Hatun Türbesi*, Erzurum-Pasinlerde *Ferruh Hatun*, Eskişehir'de *Valide Sultan Türbesi* bunlara örnektir.

³⁰⁷ es-Sâffât 37/102

Anadolu’da eski Türk inançlarının izlerini taşıyan çok yatır vardır. **Ömer Halan Türbesi** bunlardan birisidir. Ömer Halan atı ile gömülü ulu bir kabir olup Van ili Başkale ilçesindedir. Atı ve silahı ile gömülmek eski bir Türk inancıdır. Keza Elma veya **Alma Baba** Türbesi’nin birisi Sivas’ın Zara ilçesinde diğeri de keza Sivas’ın İmranlı ilçesi Akören köyündedir. Buradaki Elma Baba, Küpeli Baba ve Kızıl Baba’nın kardeşidirler. Elma Türk halk inançlarında dölün, zürriyetin, bereketin, doğurganlığın simgesidir.

At, Türk halk inançlarında; *at nalı*, *at kılı*, *at üzengisi*, *at gemi* vb. şekilleriyle geniş yer alır. Çocuklukta sopa atla tanışılır, nazar ve bereketle ilgili inançlarla devam eder. El sanatları ve mezar taşlarında yoğun olarak görülür.

Halk hikâyelerinde Rum Abdalları’nın çocuğu olmayan kadınlara elma vererek çocuk sahibi olmalarına vesile oldukları anlatılır. Rum Abdalları yani Abdalan-ı Rum, Gaziyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum yapılanmasının bir parçasıdır.

İstanbul–Beyoğlu Şişhane’de Loğusa Hatun yatmaktadır. Lohusalara yol gösteren bir pir-i fâni olarak bilinmektedir. Burayı ziyaret edenler mum yakar, niyet taşı yapıştırırlar. Rivayet edildiğine göre, Asker olan bir kişi, hamile hanımını bir kulübeye bırakır. Allah’a emanet eder ve Allah rızası için savaşa gider. Döndüğünde eşini bıraktığı yerde bulamaz. Bir pir-i fâni zata sorar, o da bugünkü türbenin bulunduğu yeri gösterir. Asker baba buraya geldiğinde annenin öldüğünü yavrusunun ise hâlâ annesinin memesinden süt emdiğini görür.

Eski Türk halk inanç sisteminde *Umay Ana* kültü, yavrular ve hamile annelere yardım eden bir dişi ruh olarak bilinir. Bir kısım araştırmacılar *Fatma Ana* kültü ile *Umay Ana* kültünü birbiriyle ilişkilendirirken; diğeri bir kısım halk bilimcilere göre *Fatma Ana* kültü, Kibela’nın devamıdır.

Türbeler de uygun olmayan davranışları ana başlıklar halinde şu şekilde sıralarız;

1. Çocuğu olmayan kadınların doğacak olan çocuklarını türbe ve yatırlara satması. (Satı Taşı)

2. Türbe, önündeki büyük taşın çevrilmeye çalışılması, taş dönerse tutulan dileğin olacağına inanılması.

3. Türbe, cami duvarına yapıştırılan taşlar düşmeden durursa, muradın gerçekleşeceğine inanılması.

4. Yaramaz çocukların belli bir taş (yatır) üzerine yatırılarak uslanacaklarına inanılması.

5. Türbeden veya kutsal sayılan bir yerden alınan taşların saklanması, dilek gerçekleşince taşların iade edilmesi.

6. Taşın, yatırın çevresinde dualar okuyup üfleyerek dönülmesi.

7. Türbe eşiği öpmek, örtüsüne dokunmak, o eşyadan medet ummak, içinde yatan zatı tanrılaştırmak.

II. BÖLÜM
BULGULAR ve YORUMLARI

Araştırmaya katılan deneklerin demografik özellikleri daha önce verilmediğinden bu bölümde önce demografik özelliklerle ilgili bulgular rapor edilecektir. Daha sonra araştırmanın konusuna ve amacına uygun olarak değişkenler arası ilişkileri yansıtan bulgular verilecektir.

A. Örneklem Grubunun Demografik Yapısıyla İlgili Genel Bilgiler

Bu başlık altında deneklerin cinsiyetleri, yaş durumları, eğitim durumları, doğum yerleri, medenî durumları, ekonomik durumları, maltepe'deki ikamet süreleri, meslekî durumları ile ilgili bulgular verilmeye çalışılacaktır.

1-Cinsiyet

Tablo 1: Deneklerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyetiniz	Sayı	% Yüzde
Erkek	212	57,5
Bayan	157	42,5
Toplam	369	100,0

Katılımcıların dağılımı cinsiyet açısından eşit tutulmaya çalışılmışsa da, bu hedefimiz tam olarak gerçekleştirilememiştir. Anketi cevaplamayı (Tablo-1) kabul edenlerden 212'si erkek, 157'si bayandır. Bunların oran olarak dağılımı ise %57,5 erkek, %42,5 kadın şeklindedir. Halk inançlarını benimseme ve uygulama noktasında cinsiyet faktörü büyük önem arz etmektedir.

2.Yaş

Tablo 2: Deneklerin Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaşınız	Sayı	% Yüzde
17-20	49	13,3
21-40	194	52,6
41-60	91	24,7
61 ve yukarısı	34	9,2
Cevapsız	1	,3
Toplam	369	100,0

Yaş grupları, 17-20 yaşları üniversite ve ilk gençlik çağı, 21-40 yaşları ileri gençlik çağı, 41-60 yaşları orta yaşlar, 61 ve yukarısı ihtiyarlık çağı olarak belirlenmiştir.

Yaş açısından katılımcıların durumuna bakıldığında (Tablo-2) katılma oranının en fazla %52,6 ile 21-40 yaş grubunda gerçekleştiğini görüyoruz. Bunu %24,7 ile 41-60, %13,3 ile de 17-20 yaş grupları takip etmektedir. Katılma oranı 61 ve yukarı yaş grubunda ise %9,2 olarak gerçekleşmiştir.

3-Eğitim Durumu

Tablo 3: Deneklerin Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Durumunuz	Sayı	% Yüzde
Okur-ilkokul	110	29,8
Orta-Lise	190	51,5
Üniversite ve Üstü	69	18,7
Toplam	369	100,0

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliği kamil bir şekilde eğitilebilmesidir. Eğitilen insanların hayata, topluma, çevresine ve en önemlisi kendisini yaratan yaratıcıya bakış açısı değişmektedir. Taklitten tahkike ulaşmak, ancak ve ancak eğitim-uygulama sayesinde gerçekleşecektir.

Eğitim açısından ilk sırayı (Tablo-3) orta-lise mezunları alır ki bunların sayıları 190 (%51,5)'dir. Bunları 110 (%29,8) katılımcı ile okur yazar-ilkokul mezunları izlemektedir. Üniversite ve üstü mezunlarının sayısı 69 (%18,7)'dir.

4-Doğum Yeri

Tablo 4: Deneklerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

Doğum yeriniz?	Sayı	% Yüzde
Köy	154	41,7
Kasaba	31	8,4
Şehir	96	26,0
Büyük şehir	83	22,5
Yurt dışı	4	1,1
Cevapsız	1	,3
Toplam	369	100,0

İnsan etkileyen ve etkilenen bir özelliğe sahiptir. Doğduğu zaman insan tertemiz bir sahifeye benzer, sonra ona annesi, babası ve çevresi bilgileri işler. Çevresel özellikler zihin yapısını etkilemekte, düşünce darağacını bazen daraltmakta bazen de genişletmektedir. tabloya bakıldığında (Tablo-4) deneklerin 154'ü köyde, 83'ü büyük şehirde, 96'sı şehirde, 31'i kasabada, 4'ünün de yurt dışında doğduğu görülmektedir. Görüldüğü üzere en çok katılım 154 denekle köyde doğanlardan oluşmaktadır.

5-Medeni Durum

Tablo 5: Deneklerin Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni durumunuz?	Sayı	% Yüzde
Evli	248	67,2
Bekar	109	29,5
Dul	8	2,2
Boşanmış	4	1,1
Toplam	369	100,0

Şüphesiz fertlerin medenî durumlarının değişmesi onlar için hayatlarındaki en önemli olaylardan biridir. İnsanlar bu evlilik olayından olumlu yada olumsuz etkilenirler. Mutlu veya mutsuz olmaları onların hayata bakış açılarını ve tutumlarını değiştirecektir. Tabloya bakıldığında (Tablo-5) örneklemin %67,2' sinin evli, %29,5' inin bekâr, %2,2'sinin dul ve %1,1'inin de boşanmış olduğu görülmektedir.

6-Ekonomik Durum

Tablo 6: Deneklerin Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı

Aylık geliriniz?	Sayı	% Yüzde
Yüksek	108	29,3
Orta	165	44,7
Düşük	91	24,7
Cevapsız	5	1,4
Toplam	369	100,0

Deneklerin ekonomik durumları çok önemlidir. İyi bir yaşayış, düşünme, eğitim alma hepsi ekonomiyle alakalı şeylerdir. Diğer taraftan İslâm dininde bazı ibadetlerin kişinin ekonomik durumuyla alakalı olduğu unutulmamalıdır.

Ankette yer alan ve deneklerin aylık gelirlerini gösteren rakamlar, anketin yapıldığı 2004 yılı ilk altı ayı ekonomik şartları esas alınarak oluşturulmuştur. Bu soruyu oluştururken kişinin kendisini nasıl gördüğünü öğrenmek için, rakam verme yerine şıkları; çok iyi, iyi, orta, düşük, hiç gelirim yok olarak belirledik.

Gelir kategorileri arasında ilk sırayı (Tablo-6) 165 (%44,7) sayı ile orta gelir grubu alırken bunları 108 (%27,6) ile iyi ve 91 (%13,3) ile hiç geliri olmayanların dahil oldukları gruplar izlemektedir.

7-Deneklerin Maltepe'deki İkamet Süreleri

Tablo 7: Deneklerin Maltepede İkametlerine Göre Dağılımı

Maltepe'de İkamet	Sayı	% Yüzde
1-5	87	23,6
6-10	57	15,4
11-15	63	17,1
16-20	64	17,3
25 ve yukarı	86	23,3
Hatırlamıyorum	8	2,2
Cevapsız	4	1,1
Toplam	369	100,0

Ankete katılanların (Tablo-7) Maltepe'de ikametlerine bakıldığında 1-5 yıl kalanların sayısının 87 (% 23,6), 25 yıl ve yukarı kalanların sayısının 86 (%23,3), 16-20 yıl kalanların sayısının 64 (% 17,3), 11-15 yıl kalanların sayısının 63 (% 17,1), 6-

10 yıl kalanların sayısının 57 (% 15,4), hatırlamıyorum diyenlerin sayısının 8 (% 2,2) olduğu görülmektedir. Cevap vermeyenlerin sayısı ise 4 (1,1)'dür.

8-Meslekî Durum

Tablo 8: Deneklerin Meslekî Durumlarına Göre Dağılımı

Mesleğiniz?	Sayı	% Yüzde
Eğitim öğretim	24	6,5
Subay polis	2	,5
Hukuk	1	,3
İşçi-hizmetli	35	9,5
Serbest	56	15,2
Ev hanımı	72	19,5
Belirtmeyen	13	3,5
Emekli	39	10,6
Memur	31	8,4
Sağlık	14	3,8
Teknik	32	8,7
Tarım	4	1,1
Öğrenci	40	10,8
İşsiz	5	1,4
Cevapsız	1	,3
Toplam	369	100,0

Genel olarak meslek gruplarının (Tablo-8) tasnifi; tarım, hizmet, sanayi sektörleri olarak üç grupta incelenmektedir. Ülkelerin şartlarına göre bu tasnif değişmektedir. Devletle halk arasındaki munasebeti dikkate alarak meslek gruplarını 13 gruba ayırdık ve mesleğini belirtmeyenleri de 14. gruba dahil ettik. Yaptığımız tasnifte meslek grupları şöyle ifade edilir:

1.Grup: Eğitim-Öğretim işleri ve çeşitli bilim sanat ve dalları.

2.Grup: Emekli (memur, polis, işçi, subay, astsubay ve öğretmen emeklileri).

3.Grup: Subay, polis, astsubay.

4.Grup: Memur (resmi ve özel her çeşit büro ve sekreterlik işleri ve yöneticiler).

5.Grup: Hukuk İşleri (avukat, hukuk müşavirleri...).

6.Grup: Sağlık İşleri (tıp doktoru, diş doktoru...).

7.Grup: İşçi-Hizmetli

8.Grup: Teknik Elemanlar (mühendis, mimar ve diplomalı bütün teknisyenler).

9.Grup: Serbest meslek (kendi hesabına çalışan esnaf, tüccar ve çeşitli işler).

10.Grup: Tarım işi (çifçi, bahçıvan v.b.)

11.Grup: Ev Kadını.

12.Grup: Öğrenci.

13.Grup: İşsiz.

14.Grup: Mesleğini belirtmeyenler.

Meslek gruplarının sayısına bakıldığında ev hanımı sayısı 72 (%19,5), serbest meslek 56 (%15,2), öğrenci 40 (%10,8), emekli 39 (%10,6), işçi-hizmetli 35 (%9,5), teknik 32 (%8,7), memur 31 (%8,4), eğitim öğretim 24 (%6,5), sağlık 14 (%3,8), belirtmeyen 13 (%3,5), işsiz 5 (%1,4), tarım 4 (%1,1), subay polis 2 (%0,5), hukuk 1 (%0,3), Cevapsız 1 (%0,3) olduğu görülmektedir.

B. Âhiret ve Âhiret Hayatına İlişkin İnanç ve Kanaatler

Bu bölümde deneklerin âhirete inanmalarına, kabir azabına, ölümün son olup olamadığına, bazı seçkin insanların şefaet edip edemeyeceği gibi konulara bakılacaktır. Bazı soruların sadece frekans dağılımı verilirken değişkenlerimizle ilişkili olan anlamlı tablolar mümkün olduğunca değerlendirilmeye alınacaktır.

Tablo 9: Deneklerin Âhirete İnançlarına Göre Dağılımı

Âhiret Gününe İnanıyormusunuz?	Sayı	Yüzde %
Evet	362	98,1
Kararsızım	3	,8
Hayır	1	,3
Cevapsız	3	,8
Toplam	369	100,0

Frekans dağılımına baktığımızda (Tablo-9) ankete katılanların (98,1) 362’si “evet” derken, (0,8) 3’ü “cevapsız” bırakmıştır. (0,8) 3’ü “kararsızım” derken (0,3) 1’i “hayır” cevabını vermiştir. Bu verilerden hareketle deneklerde, âhiret inancı oldukça yüksek seviyededir.

Âhirete inananmaya yaş, cinsiyet ve eğitim açısından bakıldığında, anlamlı bir ilişkinin varlığı söylenemez. Bundan dolayı eğitim, cinsiyet ve yaş tablolarını vermeyerek frekans tablolarıyla yetiniyoruz.

Tablo 10: Deneklerin Kabir Azabına Verdikleri Cevapları ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Kabirde insanların sorgulandığına ve orada azap veya mükafat gördüğüne inanıyor musunuz?	Evet	Sayı	107	180	64	351
		Sıra %	30,5%	51,3%	18,2%	100,0%
		Sütun %	29,0%	48,8%	17,3%	95,1%
	Hayır	Sayı	1	3	4	8
		Sıra %	12,5%	37,5%	50,0%	100,0%
		Sütun %	,3%	,8%	1,1%	2,2%
	Fikrim yok	Sayı	2	6	1	9
		Sıra %	22,2%	66,7%	11,1%	100,0%
		Sütun %	,5%	1,6%	,3%	2,4%
	Başka	Sayı		1		1
		Sıra %		100,0%		100,0%
		Sütun %		,3%		,3%
	Toplam	Sayı	110	190	69	369
		Sıra %	29,8%	51,5%	18,7%	100,0%
		Toplam	29,8%	51,5%	18,7%	100,0%

$X^2=7,193$

S.d=6 P>0, 303

Kabir azabına (Tablo-10) eğitim açısından bakıldığında kabir azabına inananlar arasında ilk sırayı orta-lise mezunları alırken bunu %30,5 ile okur yazar-ilkokul mezunları takip etmektedir. Kabir azabına inanmayan, “fikrim yok” ve “başka”

diyenlerin sayısı toplam 18 denekle sınırlıdır. Tabloya baktığımızda, kabir sorgusu, mükafat veya azap görmeye ilişkin inanç ile tahsil farklılığı arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Kanaatimizce bunun sebebi bu inançların eğitim yerlerinde dile getirilip, konuşulup tartışılmaması olarak söylenebilir.

Tablonun frekans dağılımına bakıldığında deneklerin %95,1'i "evet", %2,2'si "hayır", %2,4'ü "fikrim yok" derken %,3'ü "başka" cevabını vermiştir. Ancak Yüce Allah(cc) Kur'an'ı Kerim de, suçluların kıyamet gününde sorgulanacaklarını, peygamberlerin ve şahitlerin getirileceğini³⁰⁸, suçluların ellerinin, ayaklarının³⁰⁹, dillerinin³¹⁰, kulaklarının, gözlerinin ve derilerinin aleyhlerinde şahitlik yapacaklarını³¹¹, suçlulara kitaplarının verileceğini ve kitaplarını okuyacaklarını³¹², kitaplarında tüm işledikleri suçlarını görececeklerini³¹³ ve kendilerinin kafir olduklarına³¹⁴, kendi aleyhlerinde olarak şahit olacaklarını³¹⁵ bildirmektedir. Oysa, kabirde herhangi bir sorgulamanın yapılacağı Kur'an'ı Kerim'de bildirilmemektedir.

Yargılama ve sorgulama yapılmadan, insanlara, işledikleri suçları bildirilmeden herhangi bir cezanın verilmesi, ilahi adalet ilkesiyle çelişir. Halbuki yüce Allah(cc), âdildir ve kullarından da âdil olmalarını, adaleti ayakta tutmalarını istemektedir.

Sonuç olarak, kabir azabının varlığını iddia etmek, yüce Allah'a adaletsizlik vasfetmek ve yüce Allah'ı yargısız infaz yapmakla suçlamaktır ki, bu iddia sahiplerine çok büyük bir sorumluluk getirecektir.

³⁰⁸ ez-Zümer 39/69.

³⁰⁹ Yâsin 36/65.

³¹⁰ en-Nûr 24/24.

³¹¹ Fussilet 41/20.

³¹² el-İsrâ 17/14.

³¹³ el-Kehf 18/49.

³¹⁴ el-Ârâf 7/37.

³¹⁵ el-En'âm6/130.

Tablo 11: Deneklerin Ölümün Son Olup Olmadığı İfadesine Katılma Durumları ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		“Ölüm, inanan kimse için bir son değildir.” ifadesine katılıyor musunuz?				
		Katılıyorum	Katılmıyorum	Fikrim Yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	193	15	3	1	212
	Sıra %	91,0 %	7,1%	1,4 %	,5 %	100,0%
	Sütun %	52,6%	4,1%	,8%	,3%	57,8%
Bayan	Sayı	134	6	13	2	155
	Sıra %	86,5 %	3,9 %	8,4 %	1,3 %	100,0 %
	Sütun %	36,5%	1,6%	3,5%	,5%	42,2%
Toplam	Sayı	327	21	16	3	367
	Toplam %	89,1%	5,7%	4,4%	,8%	100,0%

$X^2=12,535$ S.d= 3 $P<0,006$

“Ölüm, inanan kimse için bir son değildir.” ifadesi ile cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-11) erkeklerin (% 91,0) 193’ü “katılıyorum”, (%7,1) 15’i “katılmıyorum”, (%1,4) 3’ü “fikrim yok” derken kadınların (%86,5) 134’ü “katılıyorum”, (%3,9) 6’sı “katılmıyorum”, (%8,4) 13’ü “fikrim yok” yanıtını vermiştir. Frekans dağılımına bakıldığında, deneklerin 327’si “katılıyorum”, 21’i “katılmıyorum”, 16’sı “fikrim yok”, 3’ü “başka” derken 2’si “cevapsız” bırakmıştır. $P<0,006$ değerinden “Ölüm, inanan kimse için bir son değildir.” ifadesi ile cinsiyet arasında olumlu bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Bu konuda kadın veya erkek olma etkili bir etkidir diyebiliriz. Denekler İslâm dîninin inanç esaslarına uygun cevap vermişlerdir. Ancak âhirete inanma arısı ilişkiye bakılırsa bu soruda oran düşmektedir.

Tablo 12: Deneklerin Yaşları ve Şefaate İnançla İlgili Cevaplarına Göre Dağılımı

Yaş		Bazı seçkin insanların ölülere ve öldükten sonra size şefaate edeceğine inanıyor musunuz?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
17-20	Sayı	25	8	15	1	49
	Sıra %	51,0%	16,3%	30,6%	2,0%	100,0%
	Sütun %	6,8%	2,2%	4,1%	,3%	13,4%
21-40	Sayı	112	36	36	9	193
	Sıra %	58,0%	18,7%	18,7%	4,7%	100,0%
	Sütun %	30,6%	9,8%	9,8%	2,5%	52,7%
41-60	Sayı	61	17	8	4	90
	Sıra %	67,8%	18,9%	8,9%	4,4%	100,0%
	Sütun %	16,7%	4,6%	2,2%	1,1%	24,6%
61 ve yukarı	Sayı	22	8	1	3	34
	Sıra %	64,7%	23,5%	2,9%	8,8%	100,0%
	Sütun %	6,0%	2,2%	,3%	,8%	9,3%
Toplam	Sayı	220	69	60	17	366
	Toplam	60,1%	18,9%	16,4%	4,6%	100,0%

$X^2=17,867$

S.d=9 P<0,037

Şefaate îmân ile yaş arasındaki ilişkiye bakıldında (Tablo-12) şefaate inananlar arasında ilk sırayı %30,6 ile 21-40 yaş grubu alırken bunları %16,7 ile 41-60 yaş grubu takip etmektedir. Şefaate inanmayanların arasında ilk sırayı %9,8 ile 21-40 yaş grubu alırken genel katılımın %52,7 ile en fazla bu grupta olduğu görülmektedir. En az katılımın %9,3 ile 61 ve yukarı yaş grubunda olduğu görülmektedir. Ankete katılan deneklerin frekans dağılımına baktığımızda, %59,9'u şefaate inanırken, %18,7'si inanmamaktadır. %16,3'ü fikrim yok, %4,6'sı başka şıklarını işaretlerken %0,5'i cevapsız bırakmıştır. Bu veriler, deneklerimizin yaygın olarak ehl-i sünnetin görüşünü kabul etmiş olduklarını ortaya koymaktadır.³¹⁶

Çok tartışılan bu konu neticesinde insan yapması gereken farz-ı ayn ibadet ve taatları yapmaz olacaktır. “Bana şefaate edilecek, öyleyse dünyanın haramlarını işleyeyim” mantığından uzak olunması gerekmektedir. Ku'an'da şöyle buyrulur:

“Öyle bir günden sakının ki o gün hiç kimse başkasının yerine birşey ödeyemez, kimseden şefaate kabul edilmez, hiç kimseden fidye alınmaz, hem onlara

³¹⁶ Bekir Yiğit, *İslam Mezheplerinde Şefaate*, İstanbul, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, İstanbul, 1986, s. 6

yardım da edilmez.”³¹⁷

Orada putlarıyla çekişirken şöyle derler “Vallahi de, tallahi de biz besbelli bir sapıklık içinde imişiz!”

“Çünkü biz sizi Rabbülâlemin ile bir tutuyorduk. Ama bizi saptıranlar da, o mücrimler oldu.

“Şimdi artık ne şefaathimiz var bizim, ne candan bir dostumuz!”

“Ah! Ne olurdu, imkân olsa da dünyaya bir dönsek ve müminlerden olsaydık!”³¹⁸

Tablo 13: Deneklerin Şefaate İlgili Soruya Verdikleri Cevapları ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Bazı seçkin insanların ölümlere ve öldükten sonra size şefaate edeceğine inanıyor musunuz?	Evet	Sayı	79	108	34	221
		Sıra %	35,7%	48,9%	15,4%	100,0%
		Sütun %	1,5%	29,4%	9,3%	60,2%
	Hayır	Sayı	15	36	18	69
		Sıra %	21,7%	52,2%	26,1%	100,0%
		Sütun %	4,1%	9,8%	4,9%	18,8%
	Fikrim yok	Sayı	13	37	10	60
		Sıra %	21,7%	61,7%	16,7%	100,0%
		Sütun %	3,5%	10,1%	2,7%	16,3%
	Başka	Sayı	2	8	7	17
		Sıra %	11,8%	47,1%	41,2%	100,0%
		Sütun %	,5%	2,2%	1,9%	4,6%
Toplam		Sayı	109	189	69	367
		Sıra %	29,7%	51,5%	18,8%	100,0%
		Sütun %	29,7%	51,5%	18,8%	100,0%

$X^2=16,903$

S.d=6 P<0,010

Şefaate îmân ile eğitim arasındaki dağılıma (Tablo-13) bakıldığında, inananlar arasında ilk sırayı %29,4 ile orta-lise mezunları alırken bunları %21,5 ile okur yazar-ilkokul mezunları takip etmektedir. %4,8 oranıyla inanmayanlar arasında ilk sırayı yine orta-lise okul mezunları almaktadır. P<0,010 değerine baktığımızda şefaate inanç ile eğitim arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu görürüz. Deneklerin eğitimi arttıkça

³¹⁷ el-Bakara 2/ 48

³¹⁸ eş-Şurâ 26/96-102

şefaatt olan inançlarının yavaş yavaş zayıfladığı görülmektedir.

C. Ecel, Ru'yet ve Cenazeye Yapılan İşlemler Hakkında İnanç ve Kanaatler

Bu başlık altında deneklerin ömür (ecel), Allah'ın görülmesi (Ru'yet), ölen bir müslümana yapılacak görevler, cenazeyi mezarlığa götürürken yapılması gerekenler, ölüm meleği ve Kur'anı orijinal harfleriyle bilme; ölünün vasiyetinin yerine getirilip getirilmemesi, kıyametin kopacağı zamanın önceden bilip bilinemeyeceği, son nefeste yapılan tevbenin makbüllüğü hakkındaki görüş ve kanaatlerle ilgili bulgulara değinilecektir.

Tablo 14: Deneklerin Ömür (Ecel) Konusundaki Görüşleri ve Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı

			Aylık geliriniz?			
			Yüksek	Orta	Düşük	Toplam
Ömür (ecel) kısalmı ya da uzadı mı?	Evet	Sayı	13	32	31	76
		Sıra %	17,1%	42,1%	40,8%	100,0%
		Sütun %	3,6%	8,8%	8,6%	21,0%
	Hayır	Sayı	76	107	47	230
		Sıra %	33,0%	46,5%	20,4%	100,0%
		Sütun %	21,0%	29,6%	13,0%	63,5%
	Fikrim yok	Sayı	13	20	13	46
		Sıra %	28,3%	43,5%	28,3%	100,0%
		Sütun %	3,6%	5,5%	3,6%	12,7%
	Başka	Sayı	5	5		10
		Sıra %	50,0%	50,0%		100,0%
		Sütun %	1,4%	1,4%		2,8%
	Toplam	Sayı	107	164	91	362
		Sıra %	29,6%	45,3%	25,1%	100,0%
		Sütun %	29,6%	45,3%	25,1%	100,0%

$X^2=18,824$

S.d=6

$P<0,004$

“Ömür (ecel), kısalmı ya da uzadı mı?” sorusuna, aylık gelirleri dikkate alınarak bakıldığında (Tablo-14) maddî durumları orta olanların (%46,5) 107’si “hayır” cevabını vermişlerdir. Maddî durumları orta olanlar teslimiyeti seçmiş ömür ve ecelin kısılması ve uzamasına karşı çıkmayanlar arasında ilk sırayı almışlardır. Onları 107 denekle maddî durumu yüksek olanlar takip etmektedir. Değerin $P<0,004$ olması nedeniyle, ekonomik durum ecel konusunda etkili olmaktadır diyebiliriz. Frekans dağılımına baktığımızda deneklerin (%62,9) 232’si “hayır”, (%21,1) 78’si “evet”,

(%12,7) 47'si “fikrim yok”, (%2,7) 10'u “başka” cevabını verirken (%0,5) 2'si “cevapsız” bırakmıştır. Tabloda görüldüğü üzere ecelin uzayıp kısılacağına inananların oranı (%21,0) dikkat çekicidir. Genellikle toplumda bu inançta olanlar tarihselci yaklaşım olarak nitelenmektedir. Nitekim İlhami Güler *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu* adlı eserinde bu görüşte olduğunu, Afrika'daki insanların ömrüyle Batı insanının ömürlerini kıyas ederek ortaya koymaktadır.³¹⁹

Ecel, Arap dilinde belirlenmiş sürenin bitimi demektir. Başlıca iki ayrı anlamı vardır. Bunlardan biri, Türkçedeki “vade” nin karşılığı olmak üzere genelde senet ve borç mevzuatında kullanıldığı anlamdır; ³²⁰ diğeri ise ölüm anı demektir. Yani insanın hayatının sona erdiği saniyeler anlamına gelir.

Allah Teâlâ her canlının, ne kadar yaşayacağını, nerede ve nasıl öleceğini kesinlikle ve ezeli ilmiyle bilir. Dolayısıyla canlının öleceği saatlerde onun hayatının sona ermesi için gerekli olan bütün nedenler bir araya gelir. Öyle ki bu nedenler onun yaşamını durdurmak için âdetâ birbirlerini tamamlarlar. Çok yaşlanmış bazı insanların, hiçbir hastalık belirtisi göstermeden bir mumun yavaş yavaş sönmeye geçmesi gibi öldükleri bir gerçektir. Bu demektir ki, vücutta bulunan sistemler çok eskimiş ve yıpranmış olmaktan dolayı artık normal görevlerini yapamazlar. Bu sistemlerden bazıları bir süre daha çalışabilecek durumda olsa bile, diğerleri fonksiyonlarını yerine getiremediklerinden, kısa bir süre için bir tür direnç faaliyetine devam eden sistem de bu genel duraklamadan olumsuz yönde etkilenerek o da durur. Böylece ezelden beri Allah'ın bilgisi içinde olan yaşama süresi bitmiş olur ki işte ecel, pek olağan görmediğimiz ancak bu son derece doğal nedenlere bağlı olarak zamanında gerçekleşir.

Ölümle ecel, birçok kimseler tarafından özdeşleştirilmiştir. Ancak ikisi birbirinden farklı olaylardır. Ecel, canlıdaki hayatın sona ereceği saniyelerin gelip çatması, Ölüm ise canlıdaki dünyevi hayatın sona ermesi ya da ruhun bedenden ayrılması demektir.

Örneğin toprağa atılan bir tohumun, ekildiği andan itibaren yeşerip bir zaman

³¹⁹ İlhami Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, Ankara: Ankara Okulu, 2002.

³²⁰ el-Bakara 2/282

sonra kurumasıyla ya da kesilip biçilmesiyle sona eren süre o bitkinin ömrüdür. Keza bir sanatkar tarafından yapılan herhangi bir eserin gerçekleştirildiği andan itibaren kullanımdan kaldırıldığı saate kadar geçen süre yine o eserin ömrüdür. Ancak ömür ve ecel kavramları bu basit ve soyut açıklamayı aşarak insan idrakinin ulaşamayacağı ilâhî irâdeye bağlı özel bir anlam taşırlar. Bu da demektir ki ecel ve ömür, birbirlerinden pek soyutlanamayan bilakis Allah'ın izni ve ezelf iradesiyle birbirini doğuran, birbirini tamamlayan devirdaim içindeki hayat ve kâinât olaylarının birer parçasıdır.

“Allah dilediğini siler, dilediğini de (olduğu gibi) bırakır.”³²¹ mealindeki âyet-i kerimeye dayanarak ömrün artıp eksilebileceğine, ya da başka bir ifade ile ecelin değişebileceğine inanmak da bir yanılgıdır. Gerçekte Allah'ın, dilediğini silmesi: O'nun başlangıcı ve sınırı olmayan bilgisiyle, *-yok olmasını belirlediği şeyi - zamanı geldiğinde ortadan kaldırması ve devam edecek olan şeyi de vadesine kadar bekletmesi* demektir.

Burada şöyle bir soru ile karşılaşmak mümkündür:

"Mademki her şey önceden kesin olarak belirlenmiştir ve her şey zamanı gelince olup bitmektedir, öyle ise kulun dua etmesi, örneğin, şer ve belaların def olması, barışın, huzur ve mutluluğun gelmesi için dilekte bulunması bir anlam taşımamaktadır. Halbuki Allah Teâlâ: “benden dilekte bulunun, sizin için kabul edeyim.”³²² buyurmaktadır.

Önce şu gerçeği anlamaya çalışmak gerekir ki Allah'ın kesin yasaları arasındaki ilişkilerde insanın ruhsal ve psikolojik yönlenmesini sağlayan etkiler vardır. Şer, kötülük, sıkıntı ve huzursuzluk, ya da hayır, huzur, sevinç ve bereket göreceli kavramlardır. Bunlar herkese göre değişir. Nitekim aynı olayın, birini sevindirirken, bir diğerini acılara boğduğu bilinen bir gerçektir. Örneğin Allah Teâlâ, kullarından birinin duasını kabul ederek amacını gerçekleştirmekle onu sevindirmeyi, buna karşın o kimseden nefret eden bir diğerini de dolayısıyla aynı anda üzmeyi ezelf ilminde takdir etmiş olabilir.

³²¹ er-Ra'd 13/39

³²² el-Mu'min 40/60

Bu inanma ve ifadelerin aksine ecelin uzayıp kısalacağını ifade eden görüşlere de rastlamak mümkündür. Bu görüşü savunanlar; aynı şiddette bir deprem olayının Japonya’da sebep olduğu kötülük ile Muş’un Varto ilçesinde sebebiyet verdiği ‘kötülük’ eşit olmamaktadır. Yine veba mikrobunun ortaçağda sebebiyet verdiği ‘kötülük’ ile 20. yüzyılda verebileceği ‘kötülük’ eşit olmayacaktır. İnsan, iradesini kullanarak bu zararlardan korunup onların etkisini azaltabilir. Deprem tabiatın kendisini dengelemesinden kaynaklanır. İnsanlar deprem fayı üzerine bina yapmak iradi olarak yaparlar.³²³

Unicefin 1991’de yayınladığı raporlara göre, beslenme ve sağlık nedeni ile 5 yaşın altındaki çocuk ölüm oranlarının en fazla olduğu 5 ve en az olduğu ülke şunlardır:

En fazla ölüm olan 5 ülke; Mozambik (binde) 297, Afganistan (binde) 296, Angola (binde) 292, Mali (binde) 287, Sierre Leone (binde) 261’dir.

En az ölüm olan 5 ülke; İsveç (binde) 7, Fıllandiya (binde) 7, Hollanda (binde) 8, Honkong (binde) 8, İsviçre (binde) 9’dur.³²⁴

Bu sonuçları ‘ecel’ ile Allah’a izafe edenlere ancak “Bu taksimi kurt yapmaz, kuzulara şah olsa” denebilir.

Maltepe’de yapmış olduğumuz araştırmada, deneklerin çoğunluğu ecelin değişmeyeceği yönünde cevap vermiştir. Aynı zamanda yapmış olduğumuz sözlü mülakat ve röportajlarda da denekler bu konuda tavizsiz olduklarını ortaya koymuşlardır.

³²³ İlhami Güler, *Allah’ın Ahlâkîliği Sorunu*, Ankara Okulu, Ankara, 2002, s.62-3.

³²⁴ *Dünya Çocuklarının Durumu (Unicef)*, 1991, s. 104-5

Tablo 15: Allah'ın Görülmesiyle İlgili Görüşlerin Dağılımı

"Allah'ın görülmesi" ile ilgili olarak aşağıdaki maddelerden size en uygun geleni işaretleyiniz.	Sayı	% Yüzde
Allah'ı hem dünya hem de âhirette görmek mümkündür	35	9,5
Allah'ı dünyada da âhirette de görmek mümkün değildir	31	8,4
Allah'ı dünyada görmek mümkün d, ahirette mü'minler görecektir	233	63,1
Fikrim yok	66	17,9
Cevapsız	4	1,1
Toplam	369	100,0

"Allah'ın görülmesi" ile ilgili olarak katılımcıların (Tablo-15) (% 9,5) 35'i "Allah'ı hem dünya hem de âhirette görmek mümkündür", (% 8,4) 31'i "Allah'ı dünyada da âhirette de görmek mümkün değildir", (% 63,1) 233'ü "Allah'ı dünyada görmek mümkün değil, ahirette mü'minler görecektir" derlerken; (% 17,9) 66'sı "fikrim yok" yanıtını vermiştir. Bu durum ehli sünnet inancının toplumda yaygın olarak kabul gördüğünün bir göstergesidir.

İnsan her zaman gizemli olan şeyleri araştırma ihtiyacı hissetmiş, bu duygusunu gerçekleştirmek için gereken çabasını ve gayretini son demine dek kullanmıştır. Allah'ın görülmesi konusu bunlardandır.

Ru'yetullah³²⁵ (Allah'ın Görülmesi) konusunu dünyada, âhirette ve rüyada olmak üzere üç boyutta değerlendirmek gerekir.

Allah Teala'nın beyanı şöyledir "Gözler O'nu göremez, fakat O, gözleri görür."³²⁶

"Mûsâ tâyin ettiğimiz vakitte (Tur'a) gelipte rabbi onunla konuşunca, 'Rabbim! Bana kendini göster de seni göreyim!' dedi. O da: 'Sen beni göremezsin; fakat şu dağa bak, eğer yerinde durabilirse sen de beni görürsün' buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca da şöyle dedi: 'Seni

³²⁵ Ali b. Ömer Dârekutnî, *Ru'yetullah*, Kahire, ts.

³²⁶ el-En'âm 6/103

yüceliklerle nitelerim, tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim.”³²⁷

Rü’yetullah terimiyle ifade edilen “Allah’ın âhirette görülebilmesi” konusu Mu’tezile ile Sünni âlimler arasındaki tartışma noktalarından birini oluşturmuştur. Sünni alimler, bir şeyin görülebilir olmasını onun var oluş özelliğine bağladığı ve Allah’ın varlığından da şüphe edilmediği için, değişik kanunlara bağlı bulunan âhiret hayatında O’nun görülmesinin aklen mümkün olduğunu, nasların ise bunu açıkça ifade ettiğini kabul etmişlerdir. Mu’tezile kalamcıları ve onların etkisiyle Harici-İbazi âlimler ise âhiret aleminde dünya kanunlarına bağlı olacağını ileri sürerek Allah’ın görülemeyeceğini savunmuşlar ve ilgili nasları kendi anlayışları doğrultusunda yorumlamaya çalışmışlardır. Mu’tezile akılcılığının ve dönemlerine ait kültürün, gerçekten bambaşka bir âlem olan âhiret hayatı içinde geçerli kabul edilmesi metot bakımından isabetli günmemektedir. Ayrıca onların bu metot uğruna –diğer tartışmalı konularda göz önünde bulundurulduğu takdirde- birçok nassı uzak yorumlara tâbi tutmalarının tasvip edilmesi de kolay değildir. İbn Rüşd, Mu’tezile’nin rü’yetullahı inkâr etmelerini şiddetle reddettikten sonra kalamcılar tarafından kullanılan ispat delillerini de zayıf bulduğunu ifade etmiş ve rü’yetin nur ismine bağlı olarak yapılacak izahlarla ispat edilmesinin daha isabetli olacağını ileri sürmüştür³²⁸.

İslam âlimleri cennette Allah’ın görülüp görülemeyeceği (rü’yetullah) konusunu başta gelen dînî ve fikrî meselelerden biri olarak incelemiş ve tartışmışlardır. Rü’yetullah konusuna duyulan bu çok canlı ilgi ve merak, müslümanların, insanın en yüce gerçeği görerek tanıma şeref ve mutluluğuna layık seçkin bir varlık olduğu yolundaki temel değerlendirmelerini göstermesi bakımından da ayrıca önem taşır. Kur’an-ı Kerim’de ölümün gayb perdelerini kaldıran vesilelerden biri olduğu ifade edilir.³²⁹ Müminler ölüm sonrasındaki hayatta Allah’a yaklaştırılmış kullar olduklarına göre ulühiyet âleminin bazı sırlarına vâkıf olmalı, o muazzam gerçeklerin perdeleri onlar için aralanmalıdır. Bu sebeble sayıları pek az olan bazı Mu’tezili bilginler dışında bütün İslam âlimleri cennet ehlinin Allah’ı göreceğini kabul etmiş ve bunu insanoğlunun erişebileceği en büyük mutluluk olarak görmüşlerdir. Seçkin

³²⁷ A’raf 7/143

³²⁸ el-Keşf, s. 102-108. Geniş bilgi için bk. Bekir Topaloğlu, “Allah”, *DİA*, II, 471.

³²⁹ Kâf 50/22

peygamberlerin bile dünya hayatında Allah'ı görememesi, bazı Batılı yazarların zannettiği gibi ebedi hayatta da göremeyeceğinin bir delili sayılmamalıdır. Çünkü mahiyetleri itibariyle bu iki âlem tamamen birbirinden farklıdır. Allah'ın görülmesi meselesini, bu konuya dair yedi âyeti, yirmi altı sahâbinin naklettiği hadisleri, ayrıca birçok sahâbi, tâbiin ve mezhep imamının görüşlerini de dikkate alarak inceleyen İbn Kayyim eserinde Allah'ın cennet ehli ile konuşmasına da yer vermiştir. Mü'minlerin Allah'ı nasıl göreceği hususu da tatışılan önemli konulardan biri olmuştur. Allah maddenin taşıdığı bütün nitelik ve özelliklerden münezzehtir. Halbuki insan kendisine nisbetle belli bir açık içinde, belli bir mesafede bulunan ve görülme engeli bulunmayan cisimleri görebilir. Kelâm âlimleri, görme ve görülme şartlarının belli tabii kanunlara bağlı olduğunu, ancak ebediyyet âleminde görme olayının vukuu için bunların mevcudiyetinin gerekmediğini kabul etmişlerdir. Müminlerin Allah'ı görmesi, O nun zâtının şu anda bilinmeyen şartlar çerçevesinde kendilerine tecelli etmesi şeklinde olacaktır. İbnü'l-Arabi, hiçbir beşer idrakinin cennetteki fevkalâdelikleri kavramayacağı prensibinden hareketle, söz konusu tecellinin nasıl gerçekleşeceği hususuna ilgi çekici bir yaklaşım denemesi yapmıştır.³³⁰

Yüce Allah'ın âhirette görüleceğini kabul eden alimler, onun, (dünya hayatında) rüyada görülüp görülemeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. İçlerinden bir grup bunun muhal olduğunu, uykuda görülenin bir hayal veya misalden ibarettir, bu ikisi de muhaldir. Bazı âlimler de keyfiyet, yön, karşı karşıya geliş, hayal ve misal olmaksızın bunun mümkün olduğunu söylediler. Nitekim geçmiş bir çok zevat bAllah'ı gördüğünü söylemiştir.

Bu hâdisenin mümkün kabul edilmesinin izahı şudur ki görülmesi mümkün olan varlığın uykuda veya uyanıkken görmesi arasında bir fark bulunmaz. İsbatına gelince, hakikat şu ki uykuda iken görme fi'ilini işleyen insanın ruhu ve kalbidir. Buna göre rüya kul için hâsıl olan bir nevi' müşahededir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) eKalbim Rabbimi gördü" buyurmuştur.³³¹

³³⁰ Tapaloğlu, Bekir, "Cennet", *DİA*, VII, 383.

³³¹ es-Sâbûnî, Nûreddin, *el-Bidaye fî Usuliddin*, (trc. Topaloğlu, Bekir, Mâtürîdiyye Akaidi), T.D.İ.B.Yay, Ankara 2000.

Rü'yet, bir şeyin göz ile görülmesi, yani O'nun, beş duyu organından biri olan “göz” ile müşahade edilmesi, o şeyin somut varlığının tam ve mükemmel bir inkişafa idrak olunması demektir. Nazari ilimde de “bir inkişaf” olur ise de, göz ile de elde edilen inkişaf ve elde edilen bilgi, daha mükemmel ve tamdır. Açık misali şudur: Önce aya çıplak gözle baksak ve onu net olarak görsek, sonra gözümüzü kapayıp onu zihnen düşünelim, iki durumda da ay bizim için inkişaf halindedir. Ama gözle bakınca hasıl olan inkişaf,(bilgi ve idrak) daha mükemmel ve tamdır. İşte buna “rü'yet” yani görmek adı verilmektedir.

Mi'rac gecesi Rasûlü Ekrem Efendimiz'in, “Zatullah”ı değil, “Nurullah”ı gördüğü şeklide rivayetler mevcuttur.³³² Âlimlerin kayıtlarında, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Mi'rac'ta Allah (c.c.)'ı görmediği, Çoğunluğun da ise, keyfiyetsiz olarak gördüğü kanaati hâkimdir. Gerçekte insan aklı, yüce Allah'ın Zât ve Sıfatlarının Hakikatini idrakten acizdir. Çünkü insanın gözüne bu dünyada sınırlı bir görme gücü verilmiş, görme fiilinin vukuu için bilinen bazı şartlar konmuştur. Fakat bu dünyada verilmeyen bu gücün âhirette mü'min kullara Allah'ın izni ve iradesiyle verileceğinde ittifak vardır. Allah Teâla'nın cemalini görmek, mü'minler lutfedilen en büyük nimet sayılır. Cenab-ı Hakk ahirette Mü'minlerin gözüne bu kuvveti verecek ise de, bu rü'yet (İbsar)in keyfiyetsiz olarak vaki olacağında ittifak vardır.³³³

Tablo 16: Deneklerin “Aşağıdakilerden Hangisi Ölen Bir Müslümana Karşı Yapılacak Olan Görevlerdendir?” Sorusuna Verdikleri Cevaplarının Dağılımı

Aşağıdakilerden hangisi, ölen bir müslümana son anda yapılacak olan görevlerdendir?	Sayı	% Yüzde
Kefenlemek, cenaze namazı kılmak defnetmek	362	98,1
Kefenlemek, kıymetli eşyalarını koymak dua etmek	2	,5
Cenazeyi yıkamak kefenlemek yırtıcı kuşların yemesi için terketmek	4	1,1
Cevapsız	1	,3
Toplam	369	100,0

Frekans dağılımına baktığımızda (Tablo-16) ankete katılanların (%98,1) 362'si kefenlemek, cenaze namazı kılmak, defnetmek; (%0,5) 2'si “kefenlemek, kıymetli eşyalarını koymak, dua etmek”; (%1,1) 4'ü “cenazeyi yıkamak, kefenlemek, yırtıcı

³³² Müslim, “İmân”, 78-79. Geniş bilgi için bak; Ali Arslan Aydın, *İslam'da İmân ve Esasları*, İstanbul, Seha y., 1995

³³³ Maturidi, *et-Tevhid*, s.77-85; Geniş bilgi için bak; Ali Arslan Aydın, *a.g.e.* 34

kuşların yemesi için terk etmek” yanıtını vermiştir. (%0,3) 1 denekte cevapsız bırakır. Ankete katılan deneklerin çoğunluğu yapılması gereken işlemi bilmektedir.

Tablo 17: Deneklerin “Ölüm meleği aşağıdakilerden hangisidir?” Sorusuna Verdikleri Cevaplarının Dağılımı

Ölüm meleği aşağıdakilerden hangisidir?	Sayı	% Yüzde
Cebrail	7	1,9
Mikail	1	,3
İsrâfil	2	,5
Azrail	359	97,3
Toplam	369	100,0

Şair gelmesi muhtemel olan meleğin gelmesini ne güzel ifade etmiştir.

Bu dünya bir kuyu , havasız çömlek;

Daralıyorum !

Kelime manayı boğan bir gömlek !

Paralıyorum !

Allah ismi varken lûgat ne demek !

Karalıyorum !

Kapımı , buyursun diye o Malek;

Aralıyorum !

“Ölüm meleği aşağıdakilerden hangisidir?” sorusuna (Tablo-17) deneklerin 369’u “Azrail” cevabını verirken 7’si “Cebrail”, 1’i “Mikail”, 2’si “İsrâfil” cevabını vermişlerdir. Görüldüğü üzere deneklerin neredeyse hepsi (%97,3) ölüm meleğinin Azrail olduğunu bilmektedir. Ancak bu melek görülmediği için merak konusu olmuştur. İnsanlar onu çeşitli şekillerde tasavvur etmişlerdir.

Allah’ın kendisine verdiği emirle canlıların ruhlarını almakla görevli ölüm meleği olan Azrâil, Kur'an-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde³³⁴ bu şekliyle değil, doğrudan anlamı olan Melekül'l-Mevt (ölüm meleği) terimi ile kullanılmaktadır.³³⁵ “De ki: Size vekil kılınan (bu konuda görevlendirilen) ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize

³³⁴ İbn Mâce, “Cihad”, 10; Tirmizî, “Tefsir”, 7.

³³⁵ Ahmet Saim Kılavuz, “Azrâil”, *DİA*, IV, 351.

döndürüleceksiniz.”³³⁶

Eski Türklerde ölüm meleği inancına doğru bir gelişmenin görülmesi kayda değerdir. Mesela Erlik IX. Yüzyılın ortalarından itibaren ölümlere ve cehennem tanrısına dönüşmüştür. Böylece Altay Türkleri Erlik’in, yeryüzüne gönderdiği “aldaçı” lar vasıtasıyla insanların ruhlarını yakalayarak hayatlarına son verdiğine inanmaya başladılar. Radloff, Kırgızların ölüm meleğinin altı yüzünün bulunduğunu ve onun soğuk yüzünden çekindiklerini bildirmektedir. Tatarlar onunkılıcından söz etmektedirler. Can çekiştiren hastanın ölüm meleğini farkettiğinde ağzının açık kaldığı tasavvur edilmektedir.³³⁷

Azrâil (a.s.), dört büyük melekten birisidir. O eceli tamam olmuş kulların ruhlarını alıp bu ruhu isteyene götürmekle yalnızca kendisine verilen emri yerine getirmiş olur. Naziât sûresinde geçen “Söküp çıkaranlara, yavaşça çekenlere, yüzdükçe yüzenlere, yarışıkça yarışanlara, işi düzenleyenlere andolsun.”³³⁸ âyetlerden anlaşıldığına göre emrinde de bazı melekler vardır. Bu melekler de kendilerine Allah’u Teâlâ tarafından ulaştırılan emirleri yerine getirirler.

Yahudi yapıtlarında yetmiş bin ayağı, dört bin kanadı bulunduğu ve dünyayı kaplayacak büyüklükte, dördüncü ya yedinci gökte ışıktan (nurdan) bir yeri olan Âzrâil’in, sadece Peygamberlerin canlarını aldığı ve öteki insanlar için yardımcılarının bulunduğu rivâyet edilir. Tanrı insanı yaratmak isteyince toprağın öğelerinden bir avuç almalarını meleklerine buyurmuş. Ama Şeytan (İblîs) toprağı karıştırdığından hiçbir melek bunu yapamamış, sâdece Azrâil topraktan bir avuç alabilmiş. Tanrı da onu yüreğinin sertliğinden ötürü ölüm meleği yapmış.³³⁹

Meleğin ölüm için geldiği ânda insan da ölüm sarhoşluğu (sekr) meydana gelir. Bununla ölüm ânındaki ızdırap ve baygınlık kastedilir. Kur’ânî bir terim olan “sekerâtü’l-Mevt” insanın ölümüne delâlet eden ölüm baygınlığı manasına gelir³⁴⁰ ki Rasûlullahın(sav) “Muhakkak ölümün sekerât-ı vardır” buyurması ve elini suya sokup

³³⁶ es-Secde 32/ 11.

³³⁷ Ünver Günay ve Harun Güngör, *Başlangıcından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, 105

³³⁸ en-Nâziât 79/1-5.

³³⁹ Kılavuz, a. g. e., 350.

³⁴⁰ Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, .95.

yüzünü ıslattıktan sonra “Alahım, sekerât-ı mevtte (ölüm zahmeti ve baygınlığında) bana yardım et” diye duâ ediyordu.³⁴¹ “Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de: İşte (ey insan) bu, senin öteden beri kaçtığın şeydir” denir.³⁴²

“...Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (görevli melekler) onun canını alırlar. Onlar vazifede kusur etmezler.”³⁴³

“Artık gözünüzü açın! Ne zaman ki can köprücük kemiğine dayanır, "Tedavi edebilecek kimdir?" denir. (Can çekişen) bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlar. Ve bacak bacağa dolaşır.”³⁴⁴

Kur'an-ı Kerîm'de, meleklerin mümin olan bir kul ile kâfir olan bir kulun canlarını alışları tasvir edilmektedir.

Nâşitât meleklerinin müminlerin canlarını tatlılıkla alışları şöyle ifade edilmektedir:

“(Onlar,) meleklerin, "Size selâm olsun. Yapmış olduğunuz (iyi) işlere karşılık cennete girin" diyerek tertemiz olarak canlarını aldıkları kimselerdir.”³⁴⁵

Kâfirlerin can verişleri de şöyle tarif edilmektedir:

“Melekler yüzlerine ve arkalarına vurarak ve "Tadın yakıcı cehennem azabını" (diyerek) o kâfirlerin canlarını alırken onları bir görseydin!. İşte bu, ellerinizle yaptığınız yüzündendir, yoksa Allah kullara zulmedici değildir.”³⁴⁶

Burada, ölüm meleği bir şahıs olduğu halde, aynı anda dünyanın çeşitli yerlerinde ölen insanların canlarını nasıl alıyor? sorusunu akla getiriyor. Bu sual bizim meleği melek olarak değil kendi varlığımız gibi düşünmekten kaynaklanmaktadır. Güneş bir tane olduğu halde bir anda birden çok yerde insanlar onu algılamaktalar. Yine aciz insan eliyle üretilen bin dâirelik bir siteyi düşünelim, ana trafıy kapattığınızda

³⁴¹ İbn Mâce, Sünen, “Cenâiz”, 64, c. 1, s. 518; Tirmizî, Sünen, “Cenâiz”, 8, c. 11, s. 226.

³⁴² el-Kaf 50/19

³⁴³ el-En'âm 6/61

³⁴⁴ el-Kıyâme 75/ 26-29

³⁴⁵ el-Nahl 16/32

³⁴⁶ el-Enfâl 8/50, 51.

topluca elektriğin söndüğünü görürüz. Allah'ın emrini yerine getiren ve bizim gibi olmayan bir meleğin bu görevi yapması zor olmasa gerektir. Allah'ın sonsuz kudreti karşısında bu gibi şeyler çok basit kalmaktadır.

Yukarda zikrettiğimiz âyet ve en'âm sûresindeki “Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (görevli melekler) onun canını alırlar.”³⁴⁷ Âyetleri ölüm meleğinin yardımcıları olduğuna dalâlet etmektedir.

Bu sual bizden öncekilerinde aklına gelmiş, Celâleddin es-Suyuti, arapca olan “Şerhu's-Sudûr bi şerhi Hâil mevtâ ve'l-gubûr” eserinde bu konuyu etraflıca anlatmıştır.

Günümüzde Televizyon ve Tiyatrolarda genellikle Azrâil, boyu ve burnu uzun, tırpan elinde, başı örtülü, beyaz elbise giymiş bir halde insanla pazarlık yapan bir varlık olarak resmedilir.

O demde ki , perdeler kalkar, perdeler iner,

Azrail'e "hoş geldin !" diyebilmekte hüner...

Tablo 18: Ölünün Vasiyetinin Yerine Getirilip Getirilmemesiyle İlgili Görüşlerin Dağılımı

Ölünün vasiyeti mutlaka yerine getirilmeli midir	Sayı	% Yüzde
Evet	252	68,3
Hayır	41	11,1
Fikrim yok	35	9,5
Başka	40	10,8
Toplam	369	100,0

“Ölünün vasiyeti mutlaka yerine getirilmeli midir?” sorusuna (Tablo-18) deneklerin verdiği cevap şöyledir; (68,3) 252’si “evet”, (11,1) 41’i “hayır”, (9,5) 35’i “fikrim yok”, (10,8) 40’ı “başka” derken (3) 1 denek de “cevapsız” bırakmıştır. Deneklerin çoğunluğu vasiyetin yerine getirilmesinin gerekliliği yönünde cevap vermektedir. Günümüzde daha çok ölünün gömüleceği yer vasiyet edilmektedir. Hasta öleceğini anladığı zaman şehir dışına (memleketine) gömülmek istediğini vasiyet eder

³⁴⁷ el-En'âm 6/ 61.

bu da büyük maddiyat gerekmektedir. Bu parayı karşılayıp cenazeyi memleketine götürenlerde rahatlatma görülmekte, ancak maddî imkansızlık sebebiyle cenazeyi memlekete götüremeyenler hayatları boyunca kendilerini huzursuz hissetmektedirler.

Vecip, müstehap, mübah, mekruh olmak üzere dört çeşit vasiyet vardır. Emanetleri yerine vermeyi vasiyet vacip, borçsuz insanların malının bir bölümünü hayır olarak dağıtması müstehap, zengin olanlara yapılan vasiyet mübah, açıktan günah işleyenlere yapılan vasiyet ve fakirlerin yaptığı vasiyet mekruh olarak görülmüştür.³⁴⁸

Tablo 19: Cenazeyi Mezarlığa Götürürken Yapılması Gerekenler Hakkındaki Görüşlerinin Dağılımı

Cenazeyi mezarlığa götürürken aşağıdakilerden hangisini yaparsınız?	Sayı	% Yüzde
Alkışlarım	3	,8
Tekbir getiririm	83	22,5
İçimden dua okurum	235	63,7
Sessizce yürürüm	32	8,7
Başka	15	4,1
Cevapsız	1	,3
Toplam	369	100,0

Frekans dağılımına baktığımızda (Tablo-19) deneklerden (%0,8) 3'ü “alkışlarım”, (%22,5) 83'ü “tekbir getiririm”, (%63,7) 235'i “içimden dua okurum”, (%8,7) 32'si “sessizce yürürüm” yanıtını vermişlerdir. (%4,1) 15 denekte “başka” şikkını işaretlemiştir. Deneklerin büyük çoğunluğu içten dua okumanın gereğini ortaya koymuşlardır. Uygun olan da budur.

Tablo 20: Kıyametin Kopacağı Zamanı Önceden Bilmenin Mümkünlüğü Hakkındaki Görüşlerinin Dağılımı

Kıyametin kopacağı zamanı önceden bilmek mümkün müdür?	Sayı	% Yüzde
Evet	11	3,0
Hayır	328	88,9
Fikrim yok	20	5,4
Başka	8	2,2
Cevapsız	2	,5
Toplam	369	100,0

Frekans dağılımına baktığımızda (Tablo-20) ankete katılanların (%3,0) 11'i

³⁴⁸ Lütfü Şentürk ve Seyfettin Yazıcı, İslâm İlmihali, Ankara: TDİBY, 2003, s. 392

“evet” derken (%88,9) 328’i “hayır” cevabını vermiştir. (%5,4) 20’si “fikrim yok” derken (%0,5) 2’si “cevapsız” bırakmıştır. (%2,2) 8 denekte “başka” şıkkını işaretlemiştir. Deneklerin kıyamatin kopacağı zamanı önceden bilmenin imkansızlığını anladıkları görülmüştür.

Tablo 21: Deneklerin Son Nefeste Tevbenin Kabulü Sorusuna Vedikleri Cevapları ve Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş		Sizce son nefeste yapılan tevbe makbul müdür?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
17-20	Sayı	16	16	16	1	49
	Sıra %	32,7%	32,7%	32,7%	2,0%	100,0%
	Sütun %	4,4%	4,4%	4,4%	,3%	13,4%
21-40	Sayı	71	69	37	17	194
	Sıra %	36,6%	35,6%	19,1%	8,8%	100,0%
	Sütun %	19,4%	18,9%	10,1%	4,6%	53,0%
41-60	Sayı	40	31	16	2	89
	Sıra %	44,9%	34,8%	18,0%	2,2%	100,0%
	Sütun %	10,9%	8,5%	4,4%	,5%	24,3%
61 ve yukarısı	Sayı	20	10	3	1	34
	Sıra %	58,8%	29,4%	8,8%	2,9%	100,0%
	Sütun %	5,5%	2,7%	,8%	,3%	9,3%
Toplam	Sıra %	147	126	72	21	366
	Toplam	40,2%	34,4%	19,7%	5,7%	100,0%

$X^2=18,138$

S.d=9 P<0,034

Son nefeste yapılan tövbe ile yaş arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-21) “evet” diyenler arasında ilk sırayı %19,4 ile 21-40 yaş grubu alırken bunları %10,9 ile 41-60 yaş grubu takip etmektedir. “Hayır” şıkkında ilk sırayı ise %18,9 ile yine 21-40 yaş grubu almaktadır. 21-40 yaş grubu % 53,0, 41-60 yaş grubu %24,3, 17-20 yaş grubu %13,4 iken son sırayı %9,3 ile 61 ve yukarı yaş grubu almaktadır. Denekler genel olarak %40,1 oranında “evet,” %34,1 oranında “hayır”, %19,5 oranında “fikrim yok” cevabını vermişlerdir. Deneklerin %5,7’i “başka” şıklarını işaretlerken %5’i “cevapsız” bırakmışlardır. İslâm kaynaklarında son an ye’s kelimesiyle ifade edilmektedir. Fırsat elde iken iyi ve güzel ameller işlemek gerekmektedir. Beşrî vasıfla hata yapılması muhtemeldir. Böyle hata ve kusurlar neticesi tevbe etmek gerekmektedir. Parasını çaldıran bir insanın “çalınan parayı sadaka veriyorum” demesi ne kadar anlamlı ise son anda tevbe dilemesi de o kadar anlamlı görülmektedir.

**Tablo 22: Deneklerin Son Nefeste Tevbenin Kabülü Sorusuna
Vedikleri Cevapları ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı**

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Sizce son nefeste yapılan tevbe makbul müdür?	Evet	Sayı	61	68	19	148
		Sıra %	41,2%	45,9%	12,8%	100,0%
		Sütun %	16,6%	18,5%	5,2%	40,3%
	Hayır	Sayı	29	69	28	126
		Sıra %	23,0%	54,8%	22,2%	100,0%
		Sütun %	7,9%	18,8%	7,6%	34,3%
	Fikrim yok	Sayı	17	41	14	72
		Sıra %	23,6%	56,9%	19,4%	100,0%
		Sütun %	4,6%	11,2%	3,8%	19,6%
	Başka	Sayı	3	11	7	21
		Sıra %	14,3%	52,4%	33,3%	100,0%
		Sütun %	,8%	3,0%	1,9%	5,7%
	Toplam	Sayı	110	189	68	367
		Sıra %	30,0%	51,5%	18,5%	100,0%
		Sütun %	30,0%	51,5%	18,5%	100,0%

$X^2=18,569$ S.d=6 P<0,005

Tablodaki dağılıma baktığımızda (Tablo-22) “evet” diyenler arasında ilk sırayı %45,9 ile Orta-Lise mezunları alırken bunları %41,2 ile Okur-İlkokul mezunları takip etmektedir. “Evet” diyenlerin sayısı 148 iken hayır diyenlerin sayısının 126 olduğu görülmektedir. İlkokul mezunları %41,2 oranında iken orta ve lise mezunlarında bu soruya “evet” yanıtını verenler daha fazladır. Üniversite mezunlarında bu oran düşmektedir.

**Tablo 23: Ansızın Ölmenin Mü'min İçin Ayrıcalık Olup-Olmadığı İle İlgili
Görüşlerin Dağılımı**

Sizce ansızın ölmenin mü'min için bir ayrıcalık olduğu görüşüne katılıyor musunuz?	Sayı	% Yüzde
Katılıyorum	82	22,2
Katılmıyorum	196	53,1
Fikrim yok	85	23,0
Başka	5	1,4
Cevapsız	1	,3
Toplam	369	100,0

Deneklerin, “Sizce ansızın ölmenin mü'min için bir ayrıcalık olduğu görüşüne katılıyor musunuz?” (Tablo-23) sorusuna vermiş oldukları cevaplarda ilk sırayı 196 denek ile “katılmıyorum”, ikinci sırayı 85 denek ile “fikrim yok”, üçüncü sırayı 82

denek ile “katılıyorum”, dördüncü sırayı 5 denek ile “başka”, beşinci sırayı 1 denek ile “cevapsız” maddesini işaretleyenler almaktadır. Bu olay psikolojik olmaktan öteye geçmemektedir. Ansızın ölmek mü’min için bir ayrıcalık olarak algılanmaktadır. Diğer taraftan senelerce hastalık çektikten sonra ölene de “günahsız gitti” denilmektedir.

Tablo 24: Kur'ân-ı Orijinal Harfleriyle Bilme ile Eğitim Arasındaki ilişki

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Kur'ân-ı Kerim'i orijinal harfleriyle biliyor musunuz?	Evet	Sayı	66	116	50	232
		Sıra %	28,4%	50,0%	21,6%	100,0%
		Sütun %	17,9%	31,4%	13,6%	62,9%
	Hayır	Sayı	44	74	19	137
		Sıra %	32,1%	54,0%	13,9%	100,0%
		Sütun %	11,9%	20,1%	5,1%	37,1%
	Toplam	Sayı	110	190	69	369
		Sıra %	29,8%	51,5%	18,7%	100,0%
		Sütun %	29,8%	51,5%	18,7%	100,0%

$X^2=3,378$ S.d=2 P>0,185

Kur'ân-ı orijinal harfleriyle bilme ile eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-24) evet cevabını verenler arasında ilk sırayı 116 denek ile orta-lise okul mezunları alırken, ikinci sırayı 66 denek ile Okur-İlkokul mezunları almaktadır. Okur-İlkokul mezunu ve orta-lise dengi okul mezunlarında katılımın fazla olmasına dikkat edersek, tablo anlamlı bulunmaz. Bilenlerle bilmeyenler arasında ilişkiye bakıldığında, nerde ise yarıya yakını Kur'ân-ı orijinal harfleriyle bilmemektedir. Metnini okumak ibadet olarak kabul edilmektedir.

Tablo 25: Kur'ân-ı Orijinal Harfleriyle Bilme Derecesi ile Eğitim Arasındaki ilişki

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Biliyorsanız bilme derecenizi işaretleyiniz?	Çok iyi	Sayı	3	17	16	36
		Sıra %	8,3%	47,2%	44,4%	100,0%
		Sütun %	1,3%	7,3%	6,9%	15,5%
	İyi	Sayı	26	46	17	89
		Sıra %	29,2%	51,7%	19,1%	100,0%
		Sütun %	11,2%	19,7%	7,3%	38,2%
	Orta	Sayı	30	43	13	86
		Sıra %	34,9%	50,0%	15,1%	100,0%
		Sütun %	12,9%	18,5%	5,6%	36,9%
	Zayıf	Sayı	8	10	4	22
		Sıra %	36,4%	45,5%	18,2%	100,0%
		Sütun %	3,4%	4,3%	1,7%	9,4%
	Toplam	Sayı	67	116	50	233
		Sıra %	28,8%	49,8%	21,5%	100,0%
		Sütun %	28,8%	49,8%	21,5%	100,0%

$X^2=17,806$ S.d=6 $P<0,007$

Kur'ân-ı orijinal harfleriyle bilme derecesi ile eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-25) “çok iyi” diyenler arasında ilk sırayı orta-lise okul mezunları alırken, üniversite ve üstü mezunları bunları takip etmiştir. Okul derecesi arttıkça Kur'ân-ı orijinal harfleriyle çok iyi bilme derecesi de artmaktadır. Kur'ân-ı orijinal harfleriyle bilmenin iyi, orta ve zayıf derecede olduğunu söyleyenler arasında ilk sırayı orta-lise okul mezunları alır. Tabloya genel olarak bakıldığında iyi ve orta derecede bilenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

D. Ölüm Öncesi ve Sonrasıyla İlgili Halk İnançları

Bu bölüm öncelikle ölüm öncesi ve ölüm sonrası olmak üzere iki ana başlıkta oluşacaktır. Ölüm öncesi başlığında, kutsal topraklarda ölmenin ayrıcalığı, bazı hayvanların ötmesi ve hareketlerinden bir kişinin öleceği anlamının çıkarılıp çıkarılamayacağı gibi bulgulara değinilecektir. Ölüm sonrası başlığında ise, ölünün şişmemesi için karnı üzerine demir parçası koyma; cenaze gömüldükten sonra verilen telkinin onun tarafından duyulduğuna inanma; ölen birinin ibadet borçlarını yakınlarının yerine getirip getiremeyeceği; cenazenin yanına herhangi bir şey koyma; ölü arkasından kurban kesme; cenaze için mevlit okutma zamanı; cenazenin ilk günü, üçüncü günü,

cuması, kırkı, sene-i devriyesinde yapılanlar; arkasından ağlanan ölünün kabirde rahatsız olacağı; eşyaları muhtaçlara dağıtılmadığı takdirde ölünün rahatsız olacağı; öldükten sonra ruhun geri gelip evinde ve yaşadığı çevrede olup bitenleri gözetlediğine inanma; yatırlarda kurban kesme, mum yakma, çaput bağlama, dilek taşı ile dilek tutma; defin işleminden sonra mezarın üzerine su dökme; ölünün vefatının elli ikinci gecesinde gerçekleşen bir takım olaylara inanma; mezarlar üzerinde yürümek, oturmak, vb hareketlerle; taziye de bulunmak için belirli günlerin varlığı; ölü yıkanmadan önce Kur'an okunup okunmayacağı ile ilgili bulgulara bakılacaktır.

1. Ölüm Öncesi

Tablo 26: Kutsal Topraklarda Ölmenin Ayrıcalığı ve Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet		Kutsal topraklarda ölmek bir ayrıcalık mıdır?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	97	79	30	6	212
	Sıra %	45,8%	37,3%	14,2%	2,8%	100,0%
	Sütun %	26,3%	21,4%	8,1%	1,6%	57,5%
Bayan	Sayı	104	33	16	4	157
	Sıra %	66,2%	21,0%	10,2%	2,5%	100,0%
	Sütun %	28,2%	8,9%	4,3%	1,1%	42,5%
Toplam	Sayı	201	112	46	10	369
	Toplam	54,5%	30,4%	12,5%	2,7%	100,0%

$X^2=15,954$ S.d=3 P<0,001

Cinsiyet açısından tabloya bakıldığında (Tablo-26) erkeklerin (%45,8) 97'si “evet”, (%37,3) 79'u “hayır”, (%14,2) 30'u “fikrim yok” derken kadınların (%66,2) 104'ü “evet”, (%21,0) 33'ü “hayır”, (%10,2) 16'sı “fikrim yok” yanıtını vermiştir. %2,7'lik bir oran “başka” şıklarını işaretlemiştir. Frekans dağılımına bakıldığında deneklerin (%54,5) 201'i “evet”, (%30,4) 112'si “hayır”, (%12,5) 46'sı “fikrim yok” derken (%2,7) 10'nu “başka” şikkını işaretlemiştir.

Kutsal topraklarda ölüme inanç kadınlarda daha fazla etkilidir. P<0,001 değeri de cinsiyet faktörünün belli mekan ve zamanlarda ölmenin ayrıcalığına etki ettiğini göstermektedir. Ancak âhirette insanın ameline göre muamele yapılacağından kutsal bir belde de ölmesi onu ayrıcalıklı kılmayacağını umuyoruz. Kaynaklarda bu ayrıcalığı çağrıştıracak hiçbir bilgiyle karşılaşmak mümkün görünmemektedir.

Tablo 27: Kutsal Topraklarda Ölmenin Ayrıcalığı ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Kutsal topraklarda ölmek bir ayrıcalık mıdır?	Evet	Sayı	69	108	24	201
		Sıra %	34,3%	53,7%	11,9%	100,0%
		Sütun %	18,7%	29,3%	6,5%	54,5%
	Hayır	Sayı	22	57	33	112
		Sıra %	19,6%	50,9%	29,5%	100,0%
		Sütun %	6,0%	15,4%	8,9%	30,4%
	Fikrim yok	Sayı	18	20	8	46
		Sıra %	39,1%	43,5%	17,4%	100,0%
		Sütun %	4,9%	5,4%	2,2%	12,5%
	Başka	Sayı	1	5	4	10
		Sıra %	10,0%	50,0%	40,0%	100,0%
		Sütun %	,3%	1,4%	1,1%	2,7%
	Toplam	Sayı	110	190	69	369
		Sıra %	29,8%	51,5%	18,7%	100,0%
		Sütun %	29,8%	51,5%	18,7%	100,0%

$X^2=23,019$ S.d=6 $P<0,001$

Kutsal topraklarda ölmenin ayrıcalığı ile eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-27) “evet” diyenler arasında ilk sırayı %53,7 ile orta-lise okul mezunları alırken bunları %34,3 ile okur yazar-ilkokul mezunları takip etmektedir. Eğitim yükseldikçe bu tür bilgiler zayıflamaktadır diyebiliriz. $P<0,001$ değeri olumlu ilişkinin varlığını ispatlamaktadır.

Tablo 28: Bazı Kuşların Ötmesinden veya Bir Kısım Hayvanların Hareketlerinden Bir Kişinin Öleceği Anlamını Çıkarma ve Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet		Bazı kuşların ötmesinden veya bir kısım hayvanların hareketlerinden bir kişinin öleceği anlamı çıkarılabilir mi?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	38	140	31		209
	Sıra %	18,2%	67,0%	14,8%		100,0%
	Sütun %	10,4%	38,3%	8,5%		57,1%
Bayan	Sayı	37	79	39	2	157
	Sıra %	23,6%	50,3%	24,8%	1,3%	100,0%
	Sütun %	10,1%	21,6%	10,4%	,5%	42,9%
Toplam	Sayı	75	219	70	2	366
	Toplam	20,5%	59,8%	19,1%	,5%	100,0%

$X^2=12,789$ S.d=3 $P<0,005$

Bazı kuşların ötmesinden veya bir kısım hayvanların hareketlerinden bir

kişinin öleceği anlamını çıkarma ile cinsiyet (Tablo-28) arasındaki ilişkiye bakıldığında “evet” diyen erkeklerin oranı %18,2 iken bu oran bayanlarda %23,6’dır. Erkeklerin %67,0’ı bayanların da %50,3’ü “hayır” demektedirler. Genel olarak bakıldığında ankete katılan erkeklerin oranının %57,1, bayanların oranının %42, 9 olduğu görülmektedir. Deneklerin %20,5’i “evet”, %59,8’i “hayır” cevabını vermişlerdir. Toblo da olumlu ilişki ($P<0,005$) vardır. Bu da kadınların erkeklere oranla bu gibi inançlara daha fazla ilgi gösterdiklerini ortaya koyar.

Halkımız arasında bazı kuşların ötmesi, bazı hayvanların uluması çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır.³⁴⁹ Tabloda görüldüğü gibi %20,3 oranında deneğimiz anketin evet şıkkını işaretlemiştir. Bunlardan kimisi uğur, kimisi uğursuzluk, kimisi de ölüm işareti olarak değerlendirilmektedir. Oysa İslâm esaslarına göre bu tür inançların tümü batıldır. Hurafe inancıdır. Nitekim konuya ilişkin olarak bir araştırmacı şunları yazıyor.

"Halk inanmalarında ölümü önceden haber verdiği sanılan belirtiler arasında hayvanlarla ilgili olanlar büyük bir yer tutar. Hayvanların insanlarda bulunmayan kimi yetenekleri, sezîşleri, biçimsel özellikleri, uğurlu ya da uğursuz sayılmaları bu türden inanmaların oluşmasında ve evrensel bir çizgiye erişmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Evcil ve yabani hayvanların ötüşleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri, uçuş yönleri, alışılmışın dışındaki davranışları, yaklaşan bir ölünün ön belirtileri ve işareti olarak yorumlanmaktadır.³⁵⁰

Bu tür hayvanlar içerisindeki köpek, kedi, at, koyun, keçi, inek ve öküz gibi evcil olanları; tilki, kurt, çakal, yarası, yılan gibi yabani olanları; horoz, tavuk kaz gibi kümes hayvanları; baykuş, karga ve leylek gibi yabani kuşları sayabiliriz. Bunların içerisinde özellikle **Köpek** ve **Baykuş**³⁵¹’la ilgili inanmalar çok yaygındır. Evcil sadık

³⁴⁹ Ethem Karaçoban, *a.g.e.*, 43

³⁵⁰ *Türk Halk Bilimi*, s. 209.

³⁵¹ Başında kedi kulağı gibi iki sorgucu bulunan ve geceleri öten yırtıcı bir kuş.

Cahiliyye döneminde sabahleyin evinden çıkıp işine giden insanın önünden bir kuş kalkarsa veya davar cinsinden bir hayvan geçerse bu uğursuzluk sayılırdı. Adam evine döner işine gitmekten vazgeçerdi.

Baykuş uğursuz sayılan kuşlar arasında yer alırdı. Cahiliyye Arapları’nın inancına göre, maktûlün katili bulunduğu halde ceza tatbik edilmezse, maktûlün ruhu baykuşa intikal eder; baykuş da

ve sezi yeteneği çok gelişmiş olan köpeğin sadece uluması ile değil uluma biçimi, uluma zamanı ve uluduğu yere de yaklaşan bir ölümü haber verdiğine inanılmaktadır. Köpeğin bu türden ulumasını önlemek için de köpek kovalanır, taşlanır, önüne ekmek doğranır, "başını ye" denir. Baykuşun sesinin de sesinin ve yüzünün sevimsizliği, yıkıntılarda ve terkedilmiş yerlerde yuva yapması bir ölüm kuşu olarak bilinmesinin temelinde yatan nedenlerdendir. Baykuşun da tıpkı köpek gibi salt ötmesi ile değil, aynı zamanda ötüş biçimi, ötme zamanı, konduğu ve öttüğü yerle de ölüm habercisi olduğu görülmektedir³⁵².

Kuş ve hayvanlarla ilgili olarak söylenenlerden tesbit ettiklerimizden bazıları şunlardır:

Akşam ve yatsı ezanları okunurken köpek ulursa o civarda biri ölür. Ala karga kimin evinde öterse o eve müjde gelir. Bir yere giderken yılan görülürse, uğura işarettir. Baykuş ve karga kimin evinde öterse o evden cenaze çıkar. Baykuş kimin evinde öterse o haneye ya belâ gelir, ya da ölüm. Ezan okunurken köpek ulursa o civarda birisi ölür. Gece vakitsiz horoz öterse savaş çıkar. Kara kedi yolu keserse uğursuzluk getirir. Tavşan, tilki ve kara kedi yolu keserse, uğursuzluk gelir. Kurbağalar sesini yükseltirse yağmur yağar.

sürekli olarak beni sulayınız diye ötermiş. Katile ceza tatbik edilince baykuş kaybolurmuş.

Bu düşünce ve inancın gerçek bir değeri yoktur. Peygamberimiz (s.a.s.), baykuşun ötmesinin uğursuzlukla ve İslâm inancıyla ilgisi olmadığını, böyle bir düşüncenin cahiliyye adeti ve inancı olduğunu belirtmiştir. (Buhârî, "Kitabul' l-Merda ve't-Tıp", 19; Müslim, "Selam", 101,103; Ebû Davûd, "Tıp", 24.)

Bu düşünce sadece Araplar arasında kalmadı. Diğer ülkelerde de baykuşun ötmesi uğursuzluk kabul edildi. İran Edebiyatı'nın büyük şairi Şirazlı Sa'dî 'Gülistan' adlı eserinde halkının bu konudaki düşüncesini "cihanda devlet kuşu yok olsa bile hiç kimse baykuşun gölgesine sığınmaz" biçiminde belirtiyor.

Ülkemiz halkı arasında da baykuş, uğursuz ve sevimsiz bir kuş olarak tanınır. Türk Edebiyatı'nda da bu yönüyle işlenir. Halit Fahri Ozansoy'un Baykuş adlı manzum oyunundaki yaşlı köylü, oğlunun birinin kurtlar tarafından parçalanmasını, diğerinin veremden ölmesini baykuşun ötüşüne bağlar ve onu uğursuz bir kuş olarak nitelendirir.

Türk Şiiri'nde de baykuş sevimli bir kuş olarak kabul edilmez. Bu düşünceye göre baykuş viranelerde ve ören yerlerinde yaşar. İnsanın gönül bahçesinde baykuşun ötmesi onu viraneye döndürmesi için yeterli bir sebeptir.

Nazar boncuğunu, baykuş ötmesini, köpek ulumasını, ağaç ve kabirlere çaput bağlamayı, mum yakma ve kabirler çevresinde horoz kurban etmeyi, mezar yaptırma, mevlit okutmayı İslâm'dan sanan kimseler aldanmakta, bâtil ve hurafelerle oyalanmaktadırlar. Kesinlikle bu inançların İslâm ile ilgisi yoktur. (Cemil Çiftçi, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, I, 211.)

³⁵² *Türk Halk Bilimi*, s. 209.

İslâm inancında herhangi bir nesnede veya canlıda uğur ve uğursuzluk kabul etmek doğru değildir. Nitekim Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste Peygamberimiz (S.A.S.) şöyle buyurmuştur.

"Baykuş ötmesinde şer (kötülük) yoktur. Herhangi bir şeyde uğursuzluk da yoktur"³⁵³

İnsanın ölmesi hayvanın ulumasına değil, Allah'ın takdirine bağlıdır. Biz, her canlının vâdesi gelince öleceğine inanınız. Ama insan nerede, nasıl, kaç yaşında ve hangi şekilde ölecek onu bilemeyiz. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Aranızda ölümü takdir eden (keyfiyetini, zamanını, mekanını ve ömrün müddetini tâyin eden) biziz. Ve biz önüne geçilebileceklerden değiliz".³⁵⁴

Hiçbir şey doğuştan uğurlu veya uğursuz değildir. Bilimsel düşünceye göre, her hangi bir nesnede veya canlıda uğur veya uğursuzluk aramak doğru değildir. İslam inancına göre bunların hepsi mantık dışı ve hurafedir.

Tablo 29: Bazı Kuşların Ötmesinden veya Bir Kısım Hayvanların Hareketlerinden Bir Kişinin Öleceği Anlamını Çıkarma ve Yaşa Göre Dağılım

Yaş		Bazı kuşların ötmesinden veya bir kısım hayvanların hareketlerinden bir kişinin öleceği anlamı çıkar mı?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
17-20	Sayı	15	19	13	1	48
	Sıra %	31,3%	39,6%	27,1%	2,1%	100,0%
	Sütun %	4,1%	5,2%	3,6%	,3%	13,2%
21-40	Sayı	30	124	38	1	193
	Sıra %	15,5%	64,2%	19,7%	,5%	100,0%
	Sütun %	8,2%	34,0%	10,4%	,3%	52,9%
41-60	Sayı	20	58	12		90
	Sıra %	22,2%	64,4%	13,3%		100,0%
	Sütun %	5,5%	15,9%	3,3%		24,7%
61+	Sayı	10	18	6		34
	Sıra %	29,4%	52,9%	17,6%		100,0%
	Sütun %	2,7%	4,9%	1,6%		9,3%
Toplam	Sayı	75	219	69	2	365
	Toplam	20,5%	60,0%	18,9%	,5%	100,0%

X²=16,959 S.d=9 P<0,049

³⁵³ Sahih-i Müslim ve Tercemesi, c. 7, s. 87.

³⁵⁴ el-Vâkıa 56/60.

Yaş açısından tabloya (Tablo-29) bakıldığında “evet” diyenler arasında %8,2 ile 21-40 yaş grubu birinci sırayı alırken, yine bu grup %34,0 ile ve ezici bir çoğunlukla “hayır” cevabını vermektedir. Tablodan ($P<0,049$) hareketle bazı kuşların ötmesinden veya bir kısım hayvanların hareketlerinden bir kişinin öleceği anlamının çıkarılamayacağını söyleyebiliriz.

Tablo 30: Bazı Kuşların Ötmesinden veya Bir Kısım Hayvanların Hareketlerinden Bir Kişinin Öleceği Anlamını Çıkarma ve Gelir Durumuna Göre Dağılım

			Aylık geliriniz?			
			Yüksek	Orta	Düşük	Toplam
Bazı kuşların ötmesinden veya bir kısım hayvanların hareketlerinden bir kişinin öleceği anlamı çıkar mı?	Evet	Sayı	29	21	23	73
		Sıra %	39,7%	28,8%	31,5%	100,0%
		Sütun %	8,0%	5,8%	6,4%	20,2%
	Hayır	Sayı	69	108	40	217
		Sıra %	31,8%	49,8%	18,4%	100,0%
		Sütun %	19,1%	29,8%	11,0%	59,9%
	Fikrim yok	Sayı	8	35	27	70
		Sıra %	11,4%	50,0%	38,6%	100,0%
		Sütun %	2,2%	9,7%	7,5%	19,3%
	Başka	Sayı	1		1	2
		Sıra %	50,0%		50,0%	100,0%
		Sütun %	,3%		,3%	,6%
	Toplam	Sayı	107	164	91	362
		Sıra %	29,6%	45,3%	25,1%	100,0%
		Sütun %	29,6%	45,3%	25,1%	100,0%

$X^2 = 28,172$ S.d=6 $P<0,000$

Bazı kuşların ötmesinden veya bir kısım hayvanların hareketlerinden bir kişinin öleceği anlamı ile gelir durumu arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-30) “evet” diyenler arasında ilk sırayı %39,7 durumu yüksek olanlar alırken bunları, %28,8 ile maddî durumu orta seviyede olanlar takip etmektedir. “Hayır” diyenler arasında %49,8 ile ilk sırayı maddî durumu orta olanlar alırken bunları, %30,4 ile maddî durumu yüksek olanlar takip etmektedir. Madi durum arttıkça bu gibi inançlara inanma azalmaktadır.

2. Ölüm Sonrası

**Tablo 31: Ölünün Şişmemesi İçin Karnı Üzerine Cisimler
Koyma ve Cinsiyete Göre Dağılım**

Cinsiyet		Ölünün şişmemesi için karnı üzerine demir parçası veya başka cisimler konur mu?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	108	45	53	6	212
	Sıra %	50,9%	21,2%	25,0%	2,8%	100,0%
	Sütun %	29,3%	12,2%	14,4%	1,6%	57,5%
Bayan	Sayı	111	15	27	4	157
	Sıra %	70,7%	9,6%	17,2%	2,5%	100,0%
	Sütun %	30,1%	4,1%	7,3%	1,1%	42,5%
Toplam	Sayı	219	60	80	10	369
	Toplam	59,3%	16,3%	21,7%	2,7%	100,0%

$$X^2=16,050 \quad S.d=3 \quad P<0,001$$

Ölünün şişmemesi için karnı üzerine demir parçası veya başka cisimler koyma ile cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-31) erkeklerin (% 50,9) 108'i “evet”, (%21,2) 45'i “hayır”, (%14,4) 53'ü “fikrim yok” derken kadınların (%70,7) 111'i “evet”, (%9,6) 15'i “hayır”, (%7,3) 27'si “fikrim yok” yanıtını vermiştir. %2,7'lik bir oran “başka” şıklarını işaretlemiştir.

Yapılan araştırmada, araştırmaya katılanların %57,5'i erkek, %42,5'i bayandır. Deneklerin, toplam % 59,3'ü “Evet” yanıtını verirken, %16,3'ü “Hayır”, %21,7'si “Fikrim Yok” demiştir. Netice olarak araştırmaya katılanların yaklaşık %60'ının ölünün şişmemesi için karnı üzerine demir parçası veya başka cisimler koyduğu, ölünün üzerine konan bu demirin daha çok büyük bir bıçak olduğu görülmektedir. Bazı yörelerin insanları bu bıçağın yanı sıra cenazenin üzerine kemer atmaktadırlar.

Tablo 32: Deneklerin Cenazeye Verilen Telkinin Duyulup Duyulmadığına İnanmaları ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Cenaze gömüldükten sonra verilen telkini duyduğuna inanıyor musunuz?	Evet	Sayı	84	137	42	263
		Sıra %	31,9%	52,1%	16,0%	100,0%
		Sütun %	22,9%	37,3%	11,4%	71,7%
	Hayır	Sayı	6	15	12	33
		Sıra %	18,2%	45,5%	36,4%	100,0%
		Sütun %	1,6%	4,1%	3,3%	9,0%
	Fikrim yok	Sayı	19	35	12	66
		Sıra %	28,8%	53,0%	18,2%	100,0%
		Sütun %	5,2%	9,5%	3,3%	18,0%
	Başka	Sayı		2	3	5
		Sıra %		40,0%	60,0%	100,0%
		Sütun %		,5%	,8%	1,4%
	Toplam	Sayı	109	189	69	367
		Sıra %	29,7%	51,5%	18,8%	100,0%
		Sütun %	29,7%	51,5%	18,8%	100,0%

$X^2 = 14,895$ S.d= 6 $P < 0,021$

Cenaze gömüldükten sonra verilen telkinin ölü tarafından duyulduğuna inanma ile eğitim arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-32) “evet” diyenler arasında ilk sırayı %52,1 ile orta-lise mezunları alırken, bunları %31,9 ile okur yazar-ilkokul mezunları takip etmektedir. “Hayır” diyenler arasında %36,4 oranı ile üniversite ve üstü mezunları dikkat çekmektedirler. Tabloya genel olarak baktığımızda ankete katılanların (%71,3) 263’ü “evet” derken, (%0,5) 2’si “cevapsız” bırakmıştır. (%17,9) 66’sı “fikrim yok” derken (%8,9) 33’ü “hayır” cevabını vermiştir. Bu verilerden hareketle deneklerde, gömüldükten sonra cenazeye verilen telkini duyduğuna inanmanın oldukça yüksek seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Bu telkine, emredilmemiş olmakla birlikte kesin emirlerden daha sağlam bir şekilde inanılmaktadır. “Ölü bu telkini duyar ve ondan faydalanır” diye düşünülmektedir.

Tablo 33: Deneklerin “Ölen Birinin İbadet Borçlarını Yakınları Yerine Getirebilir Mi?” Sorusuna Verdikleri Cevapların Dağılımı

Ölen birinin ibadet borçlarını hayatta kalan yakınları yerine getirebilir mi?	Sayı	% Yüzde
Evet	48	13,0
Hayır	270	73,2
Fikrim yok	33	8,9
Başka	14	3,8
Cevapsız	4	1,1
Toplam	369	100,0

Frekans dağılımına baktığımızda (Tablo-33) ankete katılanların (%13,0) 48’i evet, (%73,2) 270’i “hayır”, (%8,9) 33’ü “fikrim yok” yanıtını vermiştir. (%1,1) 4’ü “cevapsız” bırakırken (%3,8) 14 denekte “başka” şıkkını işaretlemiştir. İbadeti, kişinin bilakis kendisinin yapması ve yerine getirmesi gerekmektedir. Kulluğun ve imtihanın gereği de budur kanaatindeyiz.

Tablo 34: Deneklerin Cenazenin Yanına (Mezarına) Herhangi Bir Şey Koyup Koymadıkları ve Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş		Cenazenin yanına herhangi bir şey koyar mısınız?				
		Kıymetli eşyalarını koyarım	Ayet ya da dua yazılı eşya	Hiç bir şey koymam	Başka	Toplam
17-20	Sayı		9	36	4	49
	Sıra %		18,4%	73,5%	8,2%	100,0%
	Sütun %		2,5%	9,8%	1,1%	13,4%
21-40	Sayı	1	10	178	5	194
	Sıra %	,5%	5,2%	91,8%	2,6%	100,0%
	Sütun %	,3%	2,7%	48,2%	1,4%	52,9%
41-60	Sayı	2	6	82		90
	Sıra %	2,2%	6,7%	91,1%		100,0%
	Sıra %	,5%	1,6%	22,3%		24,5%
61 ve yukarısı	Sütun %		2	32		34
	Sayı		5,9%	94,1%		100,0%
	Sıra %		,5%	8,7%		9,3%
Toplam	Sütun %	3	27	328	9	367
	Toplam	,8%	7,4%	89,1%	2,5%	100,0%

$X^2 = 23,775$ S.d=9 $P < 0,005$

Cenazenin yanına (mezarına) herhangi bir şey koyma ile yaş arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-34) cenâzenin yanına (mezarına) herhangi bir şey konulmayacağı konusunda %48,2 ile 21-40 yaş grubu birinci sırayı alırken bunları

%22,3 ile 41-60 yaş grubu takip etmektedir. Bu soruda en çok katılımın %52,2 ile 21-40 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Genel olarak tabloya baktığımızda (%89,2) 329 denek “cenazenin yanına hiçbir şey koymam”, (%7,3) 27 denek “ayet ya da dua yazılı eşya koyarım”, (%0,8) 3 denek “kıymetli eşyalarımı koyarım”, (%2,4) 9 denek “başka” cevabını verirken (%0,3) 1 denekte cevapsız bırakmıştır. Âhirette amellere göre muamele edileceğini bir çok âyet ile ifade ettik. Kur’an yazılı bir kağıdı cesedin yanına koymak sakıncalı görülmektedir. Çünkü, o ceset çürüyecek âyetlerde onun içine karışacak hoş olmayan durumlar zuhur edecektir. Araştırmamızı muhafazakar bir çevrede yaptığımızdan deneklerin çok azı (%7,3) ölünün yanına “ayet ya da dua yazılı eşya koyarım” demektedir.

Tablo 35: Deneklerin “Ölü Arkasından Kurban Kesmenin Gereğine İnanıyor Musunuz? Bu Amaçla Hiç Kurban Kestiniz Mi?” Sorusu ve Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş		Ölü arkasından kurban kesmenin gereğine inanıyor musunuz? bu amaçla hiç kurban kestiniz mi?					
		İnanıyorum kestim	İnanmıyorum	İnanıyorum fakat kesmedim	Fikrim yok	Başka	Toplam
17-20	Sayı	1	32	3	13		49
	Sıra %	2,0%	65,3%	6,1%	26,5%		100,0%
	Sütun %	,3%	8,7%	,8%	3,5%		13,4%
21-40	Sayı	6	111	30	42	4	193
	Sıra %	3,1%	57,5%	15,5%	21,8%	2,1%	100,0%
	Sütun %	1,6%	30,2%	8,2%	11,4%	1,1%	52,6%
41-60	Sayı	6	53	20	11	1	91
	Sıra %	6,6%	58,2%	22,0%	12,1%	1,1%	100,0%
	Sütun %	1,6%	14,4%	5,4%	3,0%	,3%	24,8%
61 ve yukarı	Sayı	10	12	8	3	1	34
	Sıra %	29,4%	35,3%	23,5%	8,8%	2,9%	100,0%
	Sütun %	2,7%	3,3%	2,2%	,8%	,3%	9,3%
Toplam	Sayı	23	208	61	69	6	367
	Toplam	6,3%	56,7%	16,6%	18,8%	1,6%	100,0%

$X^2 = 50,907$ S.d= 12 $P < 0,000$

Yaş açısından tabloya bakıldığında (Tablo-35) 17-20 yaş grubunun 32'si “inanmıyorum”, 13'ü “fikrim yok”, 1'i “inanıyorum kestim”, 3'ü “inanıyorum fakat kesmedim”; 21-40 yaş grubunun 111'i “inanmıyorum”, 42'si “fikrim yok”, 6'sı “inanıyorum kestim”, 30'u “inanıyorum fakat kesmedim”; 41-60 yaş grubunun 53'ü “inanmıyorum”, 11'i “fikrim yok”, 6'sı “inanıyorum kestim”, 20'si “inanıyorum fakat kesmedim”; 61 ve yukarı yaş grubunun 12'si “inanmıyorum”, 3'ü “fikrim yok”, 10'u

“inanıyorum kestim”, 8’i “inanıyorum fakat kesmedim” demektedir. Genel olarak 21-40 yaş grubu % 52,6, 41-60 yaş grubu %24,8, 17-20 yaş grubu %13,4 iken son sırayı %9,3 ile 61 ve yukarı yaş grubu almaktadır. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%56,6) 209’u “inanmıyorum”, (%6,2) 23’ü “inanıyorum kestim”, (%16,5) 61’i “inanıyorum fakat kesmedim”, (%18,7) 69’u “fikrim yok”, (%1,6) 6’sı “başka” cevabını verirken (%0,3) 1 denekte cevapsız bırakmıştır.

Deneklerin, ilk gençlik ve ihtiyarlık çağı bu konuya çok fazla önem vermezken ileri gençlik ve orta yaşlardaki insanlar yoğunlukla kurban kesmeyi önemsemişlerdir.

Tablo 36: Deneklerin “Ölü Arkasından Kurban Kesmenin Gereğine İnanıyor Musunuz? Bu Amaçla Hiç Kurban Kestiniz Mi?” Sorusu ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Ölü arkasından kurban kesmenin gereğine inanıyor musunuz? bu amaçla hiç kurban kestiniz mi?	İnanıyorum kestim	Sayı	11	8	4	23
		Sıra %	47,8%	34,8%	17,4%	100,0%
		Sütun %	3,0%	2,2%	1,1%	6,3%
	İnanmıyorum	Sayı	55	111	43	209
		Sıra %	26,3%	53,1%	20,6%	100,0%
		Sütun %	14,9%	30,2%	11,7%	56,8%
	İnanıyorum fakat kesmedim	Sayı	28	20	13	61
		Sıra %	45,9%	32,8%	21,3%	100,0%
		Sütun %	7,6%	5,4%	3,5%	16,6%
	Fikrim yok	Sayı	16	47	6	69
		Sıra %	23,2%	68,1%	8,7%	100,0%
		Sütun %	4,3%	12,8%	1,6%	18,8%
	Başka	Sayı		3	3	6
		Sıra %		50,0%	50,0%	100,0%
		Sütun %		,8%	,8%	1,6%
	Toplam	Sayı	110	189	69	368
		Sıra %	29,9%	51,4%	18,8%	100,0%
		Sütun %	29,9%	51,4%	18,8%	100,0%

$X^2=28,109$

S.d= 8 P<0,000

Ölü arkasından kurban kesmenin gereğine inanma ile eğitim arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-36) “inanmıyorum” diyenler arasında ilk sırayı %53,1 ile orta-lise okul mezunları alırken bunları %26,3 ile okur yazar ilkokul mezunları takip etmektedir. Tabloya ($P<0,000$) baktığımızda anlamlı bir ilişkinin varlığını söyleyebiliriz. Genellikle arife günü yani dîni bayramlardan bir gün önce ölü yakınları tarafından kesilip fakir-fukaraya dağıtılır. 84 denek ölü için kurban kesilebileceğini

söylerken 209 denek bu işleme inanmadığını ifade etmektedir.

Tablo 37: Cenaze İçin Mevlit Okutma Zamanı ve Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet		Cenazeniz için mevlit okutur musunuz? Ne zaman?						Toplam
		Evet yedisinde	Evet kırkında	Evet elli ikisinde	Evet hepsinde	Hayır	Başka	
Erkek	Sayı	19	32	10	82	38	27	208
	Sıra %	9,1%	15,4%	4,8%	39,4%	18,3%	13,0%	100,0%
	Sütun %	5,2%	8,8%	2,7%	22,5%	10,4%	7,4%	57,1%
Bayan	Sayı	18	11	3	97	15	12	156
	Sıra %	11,5%	7,1%	1,9%	62,2%	9,6%	7,7%	100,0%
	Sütun %	4,9%	3,0%	,8%	26,6%	4,1%	3,3%	42,9%
Toplam	Sayı	37	43	13	179	53	39	364
	Toplam	10,2%	11,8%	3,6%	49,2%	14,6%	10,7%	100,0%

$X^2=24,123$ S.d=5 P<0,000

Cinsiyet açısından tabloya bakıldığında (Tablo-37) erkeklerin (%39,4) 82' si “evet hepsinde”, (%9,1) 19' u “evet yedisinde”, (%15,4) 32' si “evet kırkında”, (%4,8) 10' u “evet elli ikisinde”, (%18,3) 27'si “hayır”, (%13,0) 27' si “fikrim yok” derken, kadınların (%62,2) 97' si “evet hepsinde”, (%11,5) 18' i “evet yedisinde”, (%7,1) 11' i “evet kırkında”, (%1,9) 3' ü “evet elli ikisinde”, (%9,6) 15' i “hayır”, (%7,7) 12' si “fikrim yok” yanıtını vermiştir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%10,6) 37'si “evet yedisinde”, (%11,7) 43'ü “evet kırkında”, (%3,5) 13'ü “evet elli ikisinde”, (%48,5) 179'u “evet hepsinde”, (%14,4) 53'ü “hayır” yanıtını vermiştir. (%1,4) 5'i “cevapsız” bırakırken (%10,6) 39 denekte “başka” şıkkını işaretlemiştir. Mevlit okutma konusuna kadınların erkeklerden daha fazla önem verdiği görülmektedir. Bundan sonra mevlit konusu ve eğitim arasındaki ilişkiye bakalım.

Tablo 38: Cenaze İçin Mevlit Okutma Zamanı ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite veÜstü	Toplam
Cenazeniz için mevlit okutur musunuz? Ne zaman?	Evet yedisinde	Sayı	13	18	6	37
		Sıra %	35,1%	48,6%	16,2%	100,0%
		Sütun %	3,6%	4,9%	1,6%	10,2%
	Evet kırkında	Sayı	12	24	7	43
		Sıra %	27,9%	55,8%	16,3%	100,0%
		Sütun %	3,3%	6,6%	1,9%	11,8%
	Evet elli ikisinde	Sayı	3	9	1	13
		Sıra %	23,1%	69,2%	7,7%	100,0%
		Sütun %	,8%	2,5%	,3%	3,6%
	Evet hepsinde	Sayı	67	91	21	179
		Sıra %	37,4%	50,8%	11,7%	100,0%
		Sütun %	18,4%	25,0%	5,8%	49,2%
	Hayır	Sayı	6	29	18	53
		Sıra %	11,3%	54,7%	34,0%	100,0%
		Sütun %	1,6%	8,0%	4,9%	14,6%
	Başka	Sayı	8	16	15	39
		Sıra %	20,5%	41,0%	38,5%	100,0%
		Sütun %	2,2%	4,4%	4,1%	10,7%
	Toplam	Sayı	109	187	68	364
		Sıra %	29,9%	51,4%	18,7%	100,0%
		Sütun %	29,9%	51,4%	18,7%	100,0%

$X^2 = 33,722$ S.d=10 $P < 0,000$

Eğitim açısından tabloya baktığımızda (Tablo-38) “evet hepsinde” diyenler arasında (%50,8) 91 denkle ilk sırayı orta-lise okul mezunları alırken bunları (%37,4) 67 denekle okur yazar-ilkokul mezunları takip etmektedir. Deneklerin eğitim durumları arttıkça örfî kabul ettiğimiz mevlidi okutma azalmaktadır. Son birkaç yıl içinde mevlit için yapılan olumsuz ve yanlış propağandalar neticesinde denekler ne yapmaktadırlar sorduk. Yaş ve eğitim açısından bakalım.

Tablo 39: Deneklerin “Cenaze Kaldırıldıktan Sonra Vefatının İlk Gününde, Üçüncü Gününde, İlk Cumasında, Yedisinde, Kırkında, Elli İkisinde ve Sene-i Devriyesinde Ne Yaparsınız?” Sorusuna Verdikleri Cevapları ve Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş		Cenaze kaldırıldıktan sonra vefatının ilk gününde, üçüncü gününde ilk cumasında, yedisinde, kırkında, elli ikisinde ve sene-i devriyesinde ne yaparsınız?				
		Mevlit okuturum	Kuran okuturum	Her ikisini okuturum	Başka	Toplam
17-20	Sayı	6	18	20	4	48
	Sıra %	12,5%	37,5%	41,7%	8,3%	100,0%
	Sütun %	1,6%	4,9%	5,5%	1,1%	13,2%
21-40	Sayı	9	80	73	29	191
	Sıra %	4,7%	41,9%	38,2%	15,2%	100,0%
	Sütun %	2,5%	22,0%	20,1%	8,0%	52,5%
41-60	Sayı	9	49	27	6	91
	Sıra %	9,9%	53,8%	29,7%	6,6%	100,0%
	Sütun %	2,5%	13,5%	7,4%	1,6%	25,0%
61 ve yukarı	Sayı	4	13	16	1	34
	Sıra %	11,8%	38,2%	47,1%	2,9%	100,0%
	Sütun %	1,1%	3,6%	4,4%	,3%	9,3%
Toplam	Sayı	28	160	136	40	364
	Toplam	7,7%	44,0%	37,4%	11,0%	100,0%

$X^2 = 17,414$ S.d=9 $P < 0,043$

Tabloya bakıldığında (Tablo-39) 17-20 yaş grubunun (%12,5) 6' sı “Kur’ân okuturum”, (%37,5) 18'i “mevlit okuturum”, (%41,7) 20' si “her ikisini okuturum”, (%8,3) 4'ü “başka”; 21-40 yaş grubunun (%4,7) 9'u “Kur’ân okuturum”, (%41,9) 80'i “mevlit okuturum”, (%38,2) 73ü “her ikisini okuturum”, (%15,2) 29'u başka; 41-60 yaş grubunun (%9,9) 9'u “Kur’ân okuturum”, (%53,8) 49'u “mevlit okuturum”, (%29,7) 27' si “her ikisini okuturum”, (%6,6) 6'sı “başka”; 61 ve yukarı yaş grubunun (%11,8) 4'ü “Kur’ân okuturum”, (%38,2) 13'ü “mevlit okuturum”, (%47,1) 16' sı “her ikisini okuturum”, (%2,9) 1'i “başka” yanıtını vermiştir.

Tablo 40: Deneklerin “Cenaze Kaldırıldıktan Sonra Vefatının İlk Gününde, Üçüncü Gününde, İlk Cumasında, Yedisinde, Kırkında, Elli İkisinde ve Sene-i Devriyesinde Ne Yaparsınız?” Sorusuna Verdikleri Cevapları ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Cenaze kaldırıldıktan sonra vefatının ilk gününde, üçüncü gününde ilk cumasında, yedisinde, kırkında, elli ikisinde ve sene-i devriyesinde ne yaparsınız?	Mevlit okuturum	Sayı	13	12	3	28
		Sıra %	46,4%	42,9%	10,7%	100,0%
		Sütun %	3,6%	3,3%	,8%	7,7%
	Kuran okuturum	Sayı	44	80	36	160
		Sıra %	27,5%	50,0%	22,5%	100,0%
		Sütun %	12,1%	21,9%	9,9%	43,8%
	Her ikisini okuturum	Sayı	49	78	10	137
		Sıra %	35,8%	56,9%	7,3%	100,0%
		Sütun %	13,4%	21,4%	2,7%	37,5%
	Başka	Sayı	4	17	19	40
		Sıra %	10,0%	42,5%	47,5%	100,0%
		Sütun %	1,1%	4,7%	5,2%	11,0%
	Toplam	Sayı	110	187	68	365
		Sıra %	30,1%	51,2%	18,6%	100,0%
		Sütun %	30,1%	51,2%	18,6%	100,0%

$X^2=41,118$ S.d=6 $P<0,000$

Cenaze kaldırıldıktan sonra vefatının ilk gününde, üçüncü gününde ilk cumasında, yedisinde, kırkında, elli ikisinde ve sene-i devriyesinde yapılanlar ile eğitim durumu arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-40) mevlit ve Kur’ân okuturuma eğitim artıka azalmaktadır. Üniversite ve üstü mezunlarının sayısına oranla sade Ku’ân okumada yoğunlaşmaları dikkat çekicidir.

Tablo 41: Deneklerin Arkasından Ağlanan Ölünün Kabirde Rahatsız Olup Olmayacağına İnanma ve Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş		Arkasından ağlanan ölünün kabirde rahatsız olacağına inanıyor musunuz?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
17-20	Sayı	27	4	16	2	49
	Sıra %	55,1%	8,2%	32,7%	4,1%	100,0%
	Sütun %	7,4%	1,1%	4,4%	,5%	13,4%
21-40	Sayı	123	34	33	4	194
	Sıra %	63,4%	17,5%	17,0%	2,1%	100,0%
	Sütun %	33,5%	9,3%	9,0%	1,1%	52,9%
41-60	Sayı	66	13	9	2	90
	Sıra %	73,3%	14,4%	10,0%	2,2%	100,0%
	Sütun %	18,0%	3,5%	2,5%	,5%	24,5%
61 ve yukarı	Sayı	26	3	5		34
	Sıra %	76,5%	8,8%	14,7%		100,0%
	Sütun %	7,1%	,8%	1,4%		9,3%
Toplam	Sayı	242	54	63	8	367
	Toplam	65,9%	14,7%	17,2%	2,2%	100,0%

$X^2=16,886$

S.d=9

$P>0,051$

Arkasından ağlanan ölünün kabirde rahatsız olacağına inanma ile yaş arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-41) 17-20 yaş grubunun %55,1'i "evet", %8,2'si "hayır", %32,7'si "fikrim yok"; 21-40 yaş grubunun %63,4'ü "evet", %17,5'i "hayır", %17,0'ı "fikrim yok"; 41-60 yaş grubunun %73,3'ü "evet", %14,4'ü "hayır", %10,0'ı "fikrim yok"; 61 ve yukarı yaş grubunun %76,5'i "evet", %8,8'i "hayır", %14,7'si "fikrim yok" demektir. 21-40 yaş grubu % 52,9, 41-60 yaş grubu %24,5, 17-20 yaş grubu %13,4 iken son sırayı %9,3 ile 61 ve yukarı yaş grubu almaktadır. Deneklerin frekans dağılımına baktığımızda (%14,6) 54 denek "hayır", (%65,9) 243 denek "evet", (%17,1) 63 denek "fikrim yok", (%2,2) 8 denek "başka" cevabını verirken (%0,3) 1 deneğin "cevapsız" bırakmış olduğu görülür. Böyle bir inancın dayanağını bulmak mümkün görünmemektedir.

Tablo 42: Deneklerin Arkasından Ağlanan Ölünün Kabirde Rahatsız Olup Olmayacağına İnanma ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Arkasından ağlanan ölünün kabirde rahatsız olacağına inanıyor musunuz?	Evet	Sayı	84	121	38	243
		Sıra %	34,6%	49,8%	15,6%	100,0%
		Sütun %	22,8%	32,9%	10,3%	66,0%
	Hayır	Sayı	8	25	21	54
		Sıra %	14,8%	46,3%	38,9%	100,0%
		Sütun %	2,2%	6,8%	5,7%	14,7%
	Fikrim yok	Sayı	16	40	7	63
		Sıra %	25,4%	63,5%	11,1%	100,0%
		Sütun %	4,3%	10,9%	1,9%	17,1%
	Başka	Sayı	2	3	3	8
		Sıra %	25,0%	37,5%	37,5%	100,0%
		Sütun %	,5%	,8%	,8%	2,2%
	Toplam	Sayı	110	189	69	368
		Sıra %	29,9%	51,4%	18,8%	100,0%
		Sütun %	29,9%	51,4%	18,8%	100,0%

$X^2=25,261$ S.d=6 P<0,000

Arkasından ağlanan ölünün kabirde rahatsız olacağına inanma ile eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-42) “evet” diyenler arasında ilk sırayı %49,8 ile orta-lise okul mezunları alırken bunları %34,6 ile okur yazar-ilkokul mezunları takip etmektedir. Eğitim arttıkça bilinçlenmenin fazlalştığı görülmektedir.

Tablo 43: Eşyaları Muhtaçlara Dağıtılmadığı Takdirde Ölünün Bundan Olumsuz Etkileneceğine İnanma ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		Eşyaları muhtaçlara dağıtılmadığı takdirde ölünün bundan olumsuz etkileneceğine inanıyor musunuz?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	47	122	37	5	211
	Sıra %	22,3%	57,8%	17,5%	2,4%	100,0%
	Sütun %	12,8%	33,3%	10,1%	1,4%	57,7%
Bayan	Sayı	58	58	37	2	155
	Sıra %	37,4%	37,4%	23,9%	1,3%	100,0%
	Sütun %	15,8%	15,8%	10,1%	,5%	42,3%
Toplam	Sayı	105	180	74	7	366
	Sıra %	28,7%	49,2%	20,2%	1,9%	100,0%
	Sütun %	28,7%	49,2%	20,2%	1,9%	100,0%

$X^2=17,024$ S.d=3 P<0,001

Cinsiyet açısından tabloya bakıldığında (Tablo-43) erkeklerin (%57,8) 122'si “inanmıyorum”, (%17,5) 37'si “fikrim yok”, (%22,3) 47'si “inanıyorum derken”

bayanların (%37,4) 58'i "inanmıyorum", (%23,9) 37'si "fikrim yok", (%37,4) 58'i "inanıyorum" cevabını vermişlerdir. Tablomuzda ($P<0,001$) olumlu bir ilişki görülmektedir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%28,5) 105' i "evet" derken (%48,8) 180'ni "hayır" cevabını vermiştir. (%20,1) 74' ü "fikrim yok" derken (%0,3) 3'ü "cevapsız" bırakmıştır. (%1,9) 7 denekte "başka" şıkkını işaretlemiştir.

Tablo 44: Eşyaları Muhtaçlara Dağıtılmadığı Takdirde Ölünün Bundan Olumsuz Etkileneceğine İnanma ve Yaşa Göre Dağılım

Yaş		Eşyaları muhtaçlara dağıtılmadığı takdirde ölünün bundan olumsuz etkileneceğine inanıyor musunuz?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
17-20	Sayı	6	21	21		48
	Sıra %	12,5%	43,8%	43,8%		100,0%
	Sütun %	1,6%	5,8%	5,8%		13,2%
21-40	Sayı	52	101	36	4	193
	Sıra %	26,9%	52,3%	18,7%	2,1%	100,0%
	Sütun %	14,2%	27,7%	9,9%	1,1%	52,9%
41-60	Sayı	32	42	15	1	90
	Sıra %	35,6%	46,7%	16,7%	1,1%	100,0%
	Sütun %	8,8%	11,5%	4,1%	,3%	24,7%
61+	Sayı	14	16	2	2	34
	Sıra %	41,2%	47,1%	5,9%	5,9%	100,0%
	Sütun %	3,8%	4,4%	,5%	,5%	9,3%
Toplam	Sayı	104	180	74	7	365
	Toplam	28,5%	49,3%	20,3%	1,9%	100,0%

$X^2=30,173$

S.d=9

$P<0,000$

Eşyaları muhtaçlara dağıtılmadığı takdirde ölünün bundan olumsuz etkileneceğine inanma ile yaş ilişkisine bakıldığında (Tablo-44) %41,2 ile 61 ve yukarı yaş grubu ölünün etkileneceğine inanma konusunda birinci sırayı alırken bunları %35,6 ile takip etmektedir. 21-40 yaş grubu %52,3 ile hayır cevabını verenler arasında ilk sırayı alırken bunları %46,7 ile 41-60 yaş grubu, %43,8 ile 17-20 yaş grubu takip etmektedir. %43,8 ile 17-20 yaş grubu, %18,7 ile 21-40 yaş grubu, %16,7 ile 41-60 yaş grubu, %5,9 ile 61 ve yukarı yaş grubu "fikrim yok" diyerek bu konuda sessiz olmayı tercih etmişlerdir.

Tablo 45: Eşyaları Muhtaçlara Dağıtılmadığı Takdirde Ölünün Bundan Olumsuz Etkileneceğine İnanma ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Eşyaları muhtaçlara dağıtılmadığı takdirde ölünün bundan olumsuz etkileneceğine inanıyor musunuz?	Evet	Sayı	50	45	10	105
		Sıra %	47,6%	42,9%	9,5%	100,0%
		Sütun %	13,7%	12,3%	2,7%	28,7%
	Hayır	Sayı	36	94	50	180
		Sıra %	20,0%	52,2%	27,8%	100,0%
		Sütun %	9,8%	25,7%	13,7%	49,2%
	Fikrim yok	Sayı	24	43	7	74
		Sıra %	32,4%	58,1%	9,5%	100,0%
		Sütun %	6,6%	11,7%	1,9%	20,2%
	Başka	Sayı		5	2	7
		Sıra %		71,4%	28,6%	100,0%
		Sütun %		1,4%	,5%	1,9%
	Toplam	Sayı	110	187	69	366
		Sıra %	30,1%	51,1%	18,9%	100,0%
		Sütun %	30,1%	51,1%	18,9%	100,0%

$X^2=38,061$

S.d=6 P<0,000

Eşyaları muhtaçlara dağıtılmadığı takdirde ölünün bundan olumsuz etkileneceğine inanma ile eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-45) “evet” diyenler arasında ilk sırayı %47,6 ile okur yazar-ilkokul mezunları alırken bunları %42,9 ile orta-lise ve dengi okul mezunları takip etmektedir. “Hayır” diyenler arasında ilk sırayı %52,2 ile orta-lise mezunları almaktadır.

Tablo 46: Eşyaları Muhtaçlara Dağıtılmadığı Takdirde Ölünün Bundan Olumsuz Etkileneceğine İnanma ve Aylık Gelire Göre Dağılım

			Aylık geliriniz?			
			Yüksek	Orta	Düşük	Toplam
Eşyaları muhtaçlara dağıtılmadığı takdirde ölünün bundan olumsuz etkileneceğine inanıyor musunuz?	Evet	Sayı	30	36	39	105
		Sıra %	28,6%	34,3%	37,1%	100,0%
		Sütun %	8,3%	10,0%	10,8%	29,1%
	Hayır	Sayı	60	89	28	177
		Sıra %	33,9%	50,3%	15,8%	100,0%
		Sütun %	16,6%	24,7%	7,8%	49,0%
	Fikrim yok	Sayı	15	34	23	72
		Sıra %	20,8%	47,2%	31,9%	100,0%
		Sütun %	4,2%	9,4%	6,4%	19,9%
	Başka	Sayı	2	5		7
		Sıra %	28,6%	71,4%		100,0%
		Sütun %	,6%	1,4%		1,9%
	Toplam	Sayı	107	164	90	361
		Sıra %	29,6%	45,4%	24,9%	100,0%
		Sütun %	29,6%	45,4%	24,9%	100,0%

$X^2=23,231$ S.d=6 P<0,001

Eşyaları muhtaçlara dağıtılmadığı takdirde ölünün bundan olumsuz etkileneceğine inanma ile gelir durumu arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-46) “evet” diyenler arasında ilk sırayı %34,3 ile maddi durumu orta olanlar alırken bunları %37,1 ile maddi durumu düşük olanlar takip etmektedir. Durumu çok iyi olanlar ile hiç geliri olmayanlar bu konuya tarafsız kalmayı tercih etmişlerdir. Bu inancın temelini bulmak mümkün görülmemektedir. Rasyonel düşünüldüğünde eşyaları artık onun için hiçbir şey ifade etmemektedir.

Tablo 47: Deneklerin Öldükten Sonra Ruhun Geri Gelip Evinde ve Yaşadığı Çevrede Olup Bitenleri Gözettiğine İnanıp İnanmamaları ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet		Öldükten sonra ruhun geri gelip evinde ve yaşadığı çevrede olup bitenleri gözettiğine inanıyor musunuz?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	67	94	46	5	212
	Sıra %	31,6%	44,3%	21,7%	2,4%	100,0%
	Sütun %	18,3%	25,6%	12,5%	1,4%	57,8%
Bayan	Sayı	61	45	44	5	155
	Sıra %	39,4%	29,0%	28,4%	3,2%	100,0%
	Sütun %	16,6%	12,3%	12,0%	1,4%	42,2%
Toplam	Sayı	128	139	90	10	367
	Toplam	34,9%	37,9%	24,5%	2,7%	100,0%

$X^2 = 8,962$ S.d=3

$P < 0,030$

Öldükten sonra ruhun geri gelip evinde ve yaşadığı çevrede olup bitenleri gözettiğine inanmaya cinsiyet açısından bakıldığında (Tablo-47) erkeklerin (%31,6) 67'si “inanıyorum”, (%44,3) 94'ü “inanmıyorum”, (%21,7) 46'sı “fikrim yok” derken bayanların (%29,0) 45'i “inanmıyorum”, (%28,4) 44'ü “fikrim yok”, (%39,4) 61'i “inanıyorum” cevabını vermişlerdir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%34,7) 128' i “evet” derken (%37,7) 139'u “hayır” cevabını vermiştir. (%24,4) 90' nı “fikrim yok” derken (%0,5) 2'si “cevapsız” bırakmıştır. (%2,7) 10 denekte “başka” şıkkını işaretlemiştir.

Tablo 48: Deneklerin Öldükten Sonra Ruhun Geri Gelip Evinde ve Yaşadığı Çevrede Olup Bitenleri Gözettiğine İnanıp İnanmamaları ve Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş		Öldükten sonra ruhun geri gelip evinde ve yaşadığı çevrede olup bitenleri gözettiğine inanıyor musunuz?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
17-20	Sayı	17	12	17	2	48
	Sıra %	35,4%	25,0%	35,4%	4,2%	100,0%
	Sütun %	4,6%	3,3%	4,6%	,5%	13,1%
21-40	Sayı	60	88	43	3	194
	Sıra %	30,9%	45,4%	22,2%	1,5%	100,0%
	Sütun %	16,4%	24,0%	11,7%	,8%	53,0%
41-60	Sayı	34	31	23	3	91
	Sıra %	37,4%	34,1%	25,3%	3,3%	100,0%
	Sütun %	9,3%	8,5%	6,3%	,8%	24,9%
61 ve yukarısı	Sayı	16	8	7	2	33
	Sıra %	48,5%	24,2%	21,2%	6,1%	100,0%
	Sütun %	4,4%	2,2%	1,9%	,5%	9,0%
Toplam	Sayı	127	139	90	10	366
	Toplam	34,7%	38,0%	24,6%	2,7%	100,0%

$X^2=15,441$ S.d= 9 $P>0,080$

Öldükten sonra ruhun geri gelip evinde ve yaşadığı çevrede olup bitenleri gözettiğine inanma ile yaş arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-48) %35,4 ile 17-20 yaş grubu, %30,9 ile 21-40 yaş grubu, %37,4 ile 41-60 yaş grubu, %48,5 ile 61 ve yukarı yaş grubu “evet”; %25,0 ile 17-20 yaş grubu, %45,4 ile 21-40 yaş grubu, %34,1 ile 41-60 yaş grubu, %24,2 ile 61 ve yukarı yaş grubu “hayır”; %35,4 ile 17-20 yaş grubu, %22,2 ile 21-40 yaş grubu, %25,3 ile 41-60 yaş grubu, %21,2 ile 61 ve yukarı yaş grubu “fikrim yok”; %4,2 ile 17-20 yaş grubu, %1,5 ile 21-40 yaş grubu, %3,3 ile 41-60 yaş grubu, %6,1 ile 61 ve yukarı yaş grubu “başka” cevabını vermişlerdir. Ruhun geri gelip insanlara olumlu veya olumsuz bir etkilerinin olduğuna delil bulunmazken bu tecrübeyi yaşayan insanda görülmemektedir.

Tablo 49: Günümüzde Bilinen Uygulamalarıyla Yatırlarda Kurban Kesme Mum Yakma Çaput Bağlama Dilek Taşı ile Dilek Tutma Gibi Davranışlar Hakkındaki Görüşlerin Dağılımı

Günümüzde bilinen uygulamalarıyla yatırlarda kurban kesme, mum yakma, çaput bağlama, dilek taşı ile dilek tutma gibi davranışları nasıl buluyorsunuz?	Sayı	% Yüzde
İyidir	5	1,4
İyi değildir	306	82,9
Fikrim yok	41	11,1
Başka	17	4,6
Toplam	369	100,0

Frekans dağılımına bakıldığında (Tablo-49) ankete katılanların (%1,4) 5' i “evet iyidir” derken (%82,9) 306'sı “iyi değildir” cevabını vermiştir. (%11,1) 41' i “fikrim yok” derken (%4,6) 17 denekte “başka” şikkını işaretlemiştir.

Adak, ibadet anlamı taşıdığından ve ibadetlerin de, sadece Allâh için yapılması gerektiğinden; Allâh rızası dışında başka amaçlarla veya türbe ve ölümler için adakta bulunmak câiz değildir. Aynı şekilde türbelere mum yakmak, horoz kesmek, bez bağlamak, şeker ve helva dağıtmak gibi halk arasında görülen adak adetlerinin dînî bir dayanağı yoktur. Bu itibarla ölümlere veya türbelere adakta bulunulması câiz görülmemiştir. Zira ölümler hiçbir şeye mâlik olmadıkları gibi, tasarruf yetkisinden de mahrumdurlar. Ankete katılan deneklerinde bu gibi davranışları uygun bulmadığı görülmektedir.

Tablo 50: Deneklerin Yatırlarda Yapılan Çeşitli Davranışlara Katılıp Katılmamaları ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet		Günümüzde bilinen uygulamalarıyla yatırlarda kurban kesme mum yakma çaput bağlama dilek taşı ile dilek tutma gibi davranışları nasıl buluyorsunuz?				
		İyidir	İyi değildir	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı		181	20	11	212
	Sıra %		85,4%	9,4%	5,2%	100,0%
	Sütun %		49,1%	5,4%	3,0%	57,5%
Bayan	Sayı	5	125	21	6	157
	Sıra %	3,2%	79,6%	13,4%	3,8%	100,0%
	Sütun %	1,4%	33,9%	5,7%	1,6%	42,5%
Toplam	Sayı	5	306	41	17	369
	Toplam	1,4%	82,9%	11,1%	4,6%	100,0%

$X^2=8,740$ S.d=3 P<0,033

Günümüzde bilinen uygulamalarıyla yatırlarda kurban kesme mum yakma

çaput bağlama dilek taşı ile dilek tutma gibi davranışlar hakkındaki görüşlere cinsiyet açısından bakıldığında (Tablo-50) erkeklerin (%85,4) 181'i “iyi değildir”, (%9,4) 20'si “fikrim yok” derken bayanların (%79,6) 125'i “iyi değildir”, (%13,4) 21'i “fikrim yok” cevabını verdikleri görülür. Kadınların (%3,2) 5'i “iyidir” derken erkeklerden bu konuda cevap alamıyoruz.

Tablo 51: Deneklerin Yatırlarda Yapılan Çeşitli Davranışlara Katılıp Katılmamaları ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Günümüzde bilinen uygulamalarıyla yatırlarda kurban kesme mum yakma çaput bağlama dilek taşı ile dilek tutma gibi davranışları nasıl buluyorsunuz?	İyidir	Sayı	4	1		5
		Sıra %	80,0%	20,0%		100,0%
		Sütun %	1,1%	,3%		1,4%
	İyi değildir	Sayı	89	161	56	306
		Sıra %	29,1%	52,6%	18,3%	100,0%
		Sütun %	24,1%	43,6%	15,2%	82,9%
	Fikrim yok	Sayı	14	21	6	41
		Sıra %	34,1%	51,2%	14,6%	100,0%
		Sütun %	3,8%	5,7%	1,6%	11,1%
	Başka	Sayı	3	7	7	17
		Sıra %	17,6%	41,2%	41,2%	100,0%
		Sütun %	,8%	1,9%	1,9%	4,6%
	Toplam	Sayı	110	190	69	369
		Sıra %	29,8%	51,5%	18,7%	100,0%
		Sütun %	29,8%	51,5%	18,7%	100,0%

$X^2=12,688$

S.d=6 P<0,048

Günümüzde bilinen uygulamalarıyla yatırlarda kurban kesme, mum yakma, çaput bağlama, dilek taşı ile dilek tutma gibi davranışlar ile eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-51) “iyi değildir” diyenler arasında %52,6 ile ilk sırayı orta-lise mezunları almaktadır. Genel olarak bakıldığında bu gibi davranışları 306 denek uygun bulmamaktadır

Tablo 52: Defin İşleminde Sonra Mezarın Üzerine Su Dökme ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Defin işleminden sonra mezarın üzerine su döker misiniz?	Evet	Sayı	83	116	41	240
		Sıra %	34,6%	48,3%	17,1%	100,0%
		Sütun %	22,7%	31,8%	11,2%	65,8%
	Hayır	Sayı	7	30	17	54
		Sıra %	13,0%	55,6%	31,5%	100,0%
		Sütun %	1,9%	8,2%	4,7%	14,8%
	Fikrim yok	Sayı	16	42	8	66
		Sıra %	24,2%	63,6%	12,1%	100,0%
		Sütun %	4,4%	11,5%	2,2%	18,1%
	Başka	Sayı	2		3	5
		Sıra %	40,0%		60,0%	100,0%
		Sütun %	,5%		,8%	1,4%
	Toplam	Sayı	108	188	69	365
		Sıra %	29,6%	51,5%	18,9%	100,0%
		Sütun %	29,6%	51,5%	18,9%	100,0%

$X^2=24,003$ S.d=6 $P<0,001$

Eğitim açısından tabloya baktığımızda (Tablo-52) “evet” diyenler arasında ilk sırayı %48,3 ile orta-lise mezunları alırken bunları %34,6 ile okur yazar-ilkokul mezunları takip etmektedir. Eğitim arttıkça “hayır” diyenlerin sayısı artmaktadır. $P<0,001$ değeri de tablomuzdaki olumlu ilişkiyi ortaya koymaktadır. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların 240’ ı “evet” derken 54’ü “hayır” cevabını vermiştir. 66’ sı “fikrim yok” derken 4’ü “cevapsız” bırakmıştır. 5 denekte “başka” şıkkını işaretlemiştir. Geleneksel olan bu davranışı %65,8 oranında deneğin yaptığı görülmektedir. Dînî olmaktan çok fiziksel bir eylem olarak algılanmalıdır. Çünkü, bu işlemle gevşemiş olan toprağın sıkışması sağlanır.

Tablo 53: Ölünün Vefatının Elli İkinci Gecesi Gerçekleşen Bir Takım Olaylara İnanma ve Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet		Ölünün vefatının elli ikinci gecesinde etlerin kemiklerinden ayrıldığına ve onun bu esnada azap çektiğine, azabını hafifletmek üzere bazı özel dualar okumak gerektiğine inanıyor musunuz?				
		İnanıyorum	İnanmıyorum	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	91	58	59	3	211
	Sıra %	43,1%	27,5%	28,0%	1,4%	100,0%
	Sütun %	24,7%	15,8%	16,0%	,8%	57,3%
Bayan	Sayı	92	26	37	2	157
	Sıra %	58,6%	16,6%	23,6%	1,3%	100,0%
	Sütun %	25,0%	7,1%	10,1%	,5%	42,7%
Toplam	Sayı	183	84	96	5	368
	Toplam	49,7%	22,8%	26,1%	1,4%	100,0%

$\chi^2=9,723$ S.d=3 $P<0,021$

Ölünün vefatının elli ikinci gecesinde etlerin kemikleinden ayrıldığına ve onun bu esnada azap çektiğine, azabını hafifletmek üzere bazı özel dualar okumak gerektiğine inanmaya cinsiyet açısından bakıldığında (Tablo-53) erkeklerin (%43,1) 91'i “inanıyorum”, (%27,5) 58'i “inanmıyorum”, (%28,0) 59'u “fikrim yok” derken bayanların (%16,6) 26'sı “inanmıyorum”, (%23,6) 37'si “fikrim yok”, (%58,6) 92'si “inanıyorum” cevabını vermişlerdir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%49,3) 183' ü “inanıyorum” derken (%22,8) 84'ü “inanmıyorum” cevabını vermiştir. (%26,0) 96'sı “fikrim yok” derken (%0,3) 1'i “cevapsız” bırakmıştır. (%1,4) 5 denekte “başka” şıkkını işaretlemiştir.

Tablo 54: Ölünün Vefatının Elli İkinci Gecesi Gerçekleşen Bir Takım Olaylara İnanma ve Yaşa Göre Dağılım

Yaş		Ölünün vefatının elli ikinci gecesinde etlerin kemikleinden ayrıldığına ve onun bu esnada azap çektiğine, azabını hafifletmek üzere bazı özel dualar okumak gerektiğine inanıyor musunuz?				
		İnanıyorum	İnanmıyorum	Fikrim yok	Başka	Toplam
17-20	Sayı	19	5	24		48
	Sıra %	39,6%	10,4%	50,0%		100,0%
	Sütun %	5,2%	1,4%	6,5%		13,1%
21-40	Sayı	90	53	47	4	194
	Sıra %	46,4%	27,3%	24,2%	2,1%	100,0%
	Sütun %	24,5%	14,4%	12,8%	1,1%	52,9%
41-60	Sayı	52	23	15	1	91
	Sıra %	57,1%	25,3%	16,5%	1,1%	100,0%
	Sütun %	14,2%	6,3%	4,1%	,3%	24,8%
61 ve yukarısı	Sayı	21	3	10		34
	Sıra %	61,8%	8,8%	29,4%		100,0%
	Sütun %	5,7%	,8%	2,7%		9,3%
Toplam	Sayı	182	84	96	5	367
	Toplam	49,6%	22,9%	26,2%	1,4%	100,0%

$X^2=27,485$ S.d=9 P<0,001

Ölünün vefatının elli ikinci gecesinde etlerinin kemikleinden ayrıldığına ve onun bu esnada azap çektiğine, azabını hafifletmek üzere bazı özel dualar okumak gerektiğine inanma ile yaş ilişkisine bakıldığında (Tablo-54) %24,5 ile 21-40 yaş grubu ölünün kabirde azap çektiğine inanma konusunda birinci sırayı alırken bunları %14,2 ile 41-60 yaş grubu takip etmektedir. 21-40 yaş grubu %14,4 ile “inanmıyorum” cevabını verenler arasında ilk sırayı alırken bunları %6,3 ile 41-60 yaş grubu, %1,4 ile 17-20 yaş grubu takip etmektedir. %6,5 ile 17-20 yaş grubu, %12,8 ile 21-40 yaş grubu, %4,1 ile 41-60 yaş grubu, %2,7 ile 61 ve yukarı yaş grubu “fikrim yok” diyerek bu konuda sessiz kalmayı tercih etmişlerdir.

Tablo 55: Ölünün Vefatının Elli İkinci Gecesi Gerçekleşen Bir Takım Olaylara İnanma ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Ölünün vefatının elli ikinci gecesinde etlerin kemikleinden ayrıldığına ve onun bu esnada azap çektiğine, azabını hafifletmek üzere bazı özel dualar okumak gerektiğine inanıyor musunuz?	İnanıyorum	Sayı	78	88	17	183
		Sıra %	42,6%	48,1%	9,3%	100,0%
		Sütun %	21,2%	23,9%	4,6%	49,7%
	İnanmıyorum	Sayı	16	35	33	84
		Sıra %	19,0%	41,7%	39,3%	100,0%
		Sütun %	4,3%	9,5%	9,0%	22,8%
	Fikrim yok	Sayı	16	63	17	96
		Sıra %	16,7%	65,6%	17,7%	100,0%
		Sütun %	4,3%	17,1%	4,6%	26,1%
	Başka	Sayı		3	2	5
		Sıra %		60,0%	40,0%	100,0%
		Sütun %		,8%	,5%	1,4%
	Toplam	Sayı	110	189	69	368
		Sıra %	29,9%	51,4%	18,8%	100,0%
		Sütun %	29,9%	51,4%	18,8%	100,0%

$X^2=55,022$ S.d=6 P<0,000

Ölünün vefatının elli ikinci gecesinde etlerin kemikleinden ayrıldığına ve onun bu esnada azap çektiğine, azabını hafifletmek üzere bazı özel dualar okumak gerektiğine inanma ile eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-55) inanıyorum diyenler arasında ilk sırayı %48,1 ile orta-lise mezunları alırken bunları %42,6 ile okur yazar-ilkokul mezunları takip etmektedir. Eğitim arttıkça, elli ikinci gece azabına inanma azalmaktadır. İnsanlar taklitten tahkike ancak eğitilmekle çıkabilirler.

Tablo 56: Mezarlar Üzerinde Yürümek, Oturmak, Uyumak vb Hareketlerin Uygun Olup Olmadığına ve Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet		Mezarlar üzerinde yürümek, oturmak, uyumak vb hareketler sizce uygun mudur?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	8	196	4	4	212
	Sıra %	3,8%	92,5%	1,9%	1,9%	100,0%
	Sütun %	2,2%	53,1%	1,1%	1,1%	57,5%
Bayan	Sayı	2	151	4		157
	Sıra %	1,3%	96,2%	2,5%		100,0%
	Sütun %	,5%	40,9%	1,1%		42,5%
Toplam	Sayı	10	347	8	4	369
	Toplam	2,7%	94,0%	2,2%	1,1%	100,0%

$X^2=5,357$ S.d=3 P>0,147

Mezarlar üzerinde yürümek, oturmak, uyumak vb hareketlerin uygunluğuna cinsiyet açısından bakıldığında (Tablo-56) erkeklerin (%3,8) 8'i "evet", (%92,5) 196'sı

“hayır”, (%1,9) 4’ü “fikrim yok” derken kadınların (%1,3) 2’si “evet”, (%96,2) 151’i “hayır”, (%2,5) 4’ü “fikrim yok” yanıtını vermiştir. %1,1’lik bir oran “başka” şıklarını işaretlemiştir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%94,0) 347’si “hayır” derken (%2,7) 10’nu “evet” cevabını vermiştir. (%2,2) 8’i “fikrim yok” derken (%1,1) 4 denekte “başka” şikkını işaretlemiştir. Deneklerin bu konuda iyice bilinçlendiğini söyleyebiliriz.

Tablo 57: Taziyade Bulunmak İçin Belirli Günlerin Varlığı ve Eğitime Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Sizce taziyade bulunmak için belirli günler var mıdır?	Evet	Sayı	21	29	6	56
		Sıra %	37,5%	51,8%	10,7%	100,0%
		Sütun %	5,8%	8,0%	1,6%	15,4%
	Hayır	Sayı	77	129	50	256
		Sıra %	30,1%	50,4%	19,5%	100,0%
		Sütun %	21,2%	35,4%	13,7%	70,3%
	Fikrim yok	Sayı	11	26	4	41
		Sıra %	26,8%	63,4%	9,8%	100,0%
		Sütun %	3,0%	7,1%	1,1%	11,3%
	Başka	Sayı	1	2	8	11
		Sıra %	9,1%	18,2%	72,7%	100,0%
		Sütun %	,3%	,5%	2,2%	3,0%
	Toplam	Sayı	110	186	68	364
		Sıra %	30,2%	51,1%	18,7%	100,0%
Sütun %		30,2%	51,1%	18,7%	100,0%	

$X^2=27,294$ S.d=6

$P<0,000$

Taziyade bulunmak için belirli günlerin olup-olmaması ile eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-57) “evet” diyenler arasında ilk sırayı %51,8 ile orta-lise mezunları alırken bunları %37,5 ile okur yazar-ilkokul mezunları takip etmektedir. %30,1 ile okur yazar-ilkokul mezunları, %50,4 ile orta-lise mezunları, %19,5 ile üniversite ve üstü mezunları “hayır” demektedirler. Eğitim artıka tâziye için belirli gün olması gerektiği inancı azalmaktadır. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%15,2) 56’sı “evet” derken (%69,4) 256’sı “hayır” cevabını vermiştir. (%11,1) 41’i “fikrim yok” derken (%1,4) 5’i cevapsız bırakmıştır. (%0,3)11 denekte “başka” şikkını işaretlemiştir. Acılar anlatıldıkça tazelenir. Bunun için ilk günlerde taziyede bulunmak daha uygun görünmektedir.

Tablo 58: “Ölü yıkanmadan Önce Kur'an Okunmaz” Görüşüne Katılma ve Yaşa Göre Dağılım

Yaş		Ölü yıkanmadan önce Kur'an okunmaz görüşüne katılıyor musunuz				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
17-20	Sayı	15	15	18		48
	Sıra %	31,3%	31,3%	37,5%		100,0%
	Sütun %	4,1%	4,1%	4,9%		13,1%
21-40	Sayı	69	74	47	4	194
	Sıra %	35,6%	38,1%	24,2%	2,1%	100,0%
	Sütun %	18,8%	20,2%	12,8%	1,1%	52,9%
41-60	Sayı	40	39	11	1	91
	Sıra %	44,0%	42,9%	12,1%	1,1%	100,0%
	Sütun %	10,9%	10,6%	3,0%	,3%	24,8%
61 ve yukarı	Sayı	18	14	2		34
	Sıra %	52,9%	41,2%	5,9%		100,0%
	Sütun %	4,9%	3,8%	,5%		9,3%
Toplam	Sayı	142	142	78	5	367
	Toplam	38,7%	38,7%	21,3%	1,4%	100,0%

$X^2=20,782$

S.d=9 P<0,014

Yaş açısından tabloya (Tablo-58) bakıldığında evet diyenler arasında %18,8 ile 21-40 yaş grubu birinci sırayı alırken bunları %10,9 ile 41-60 yaş grubu takip etmektedir. 21-40 yaş grubu %20,2 ile “hayır” cevabını verenler arasında ilk sırayı alırken bunları %10,6 ile 41-60 yaş grubu, %4,1 ile 17-20 yaş grubu takip etmektedir. %4,9 ile 17-20 yaş grubu, %12,8 ile 21-40 yaş grubu, %3,0 ile 41-60 yaş grubu, %,5 ile 61 ve yukarı yaş grubu “fikrim yok” diyerek bu konuda sessiz olmayı tercih etmişlerdir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%38,8) 142’si “evet” derken (%38,5) 142’si “hayır” cevabını vermiştir. (%21,1) 78’i “fikrim yok” derken (%0,3) 1’i cevapsız bırakmıştır. (%1,4) 5 denekte “başka” şıkkını işaretlemiştir. İnsan öldükten sonra abdessiz olduğu kabul edilir. Ancak bu yanlış bir düşüncedir. Kur'an her zaman okunur ve ölü de pis değildir.

Tablo 59: “Ölü yıkanmadan Önce Kur'an Okunmaz” Görüşüne Katılma ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Ölü yıkanmadan önce Kur'an okunmaz görüşüne katılıyor musunuz?	Evet	Sayı	56	67	20	143
		Sıra %	39,2%	46,9%	14,0%	100,0%
		Sütun %	15,2%	18,2%	5,4%	38,9%
	Hayır	Sayı	42	70	30	142
		Sıra %	29,6%	49,3%	21,1%	100,0%
		Sütun %	11,4%	19,0%	8,2%	38,6%
	Fikrim yok	Sayı	12	50	16	78
		Sıra %	15,4%	64,1%	20,5%	100,0%
		Sütun %	3,3%	13,6%	4,3%	21,2%
	Başka	Sayı		2	3	5
		Sıra %		40,0%	60,0%	100,0%
		Sütun %		,5%	,8%	1,4%
	Toplam	Sayı	110	189	69	368
		Sıra %	29,9%	51,4%	18,8%	100,0%
		Sütun %	29,9%	51,4%	18,8%	100,0%

$X^2=21,202$ S.d=6 P<0, 002

Tabloya eğitim açısından baktığımızda (Tablo-59) “evet” diyenler arasında ilk sırayı %46,9 ile orta-lise mezunları alırken bunları %39,2 ile okur yazar-ilkokul mezunları takip etmektedir. %29,6 ile okur-yazar-ilkokul mezunları, %49,3 ile orta-lise mezunları, %21,1 ile üniversite ve üstü mezunları “hayır” demektedirler.

Tablo 60: “Ölü yıkanmadan Önce Kur'an Okunmaz” Görüşüne Katılma ve Aylık Gelire Göre Dağılım

			Aylık geliriniz?			
			Yüksek	Orta	Düşük	Toplam
Ölü yıkanmadan önce Kur'an okunmaz görüşüne katılıyor musunuz?	Evet	Sayı	27	69	45	141
		Sıra %	19,1%	48,9%	31,9%	100,0%
		Sütun %	7,4%	19,0%	12,4%	38,8%
	Hayır	Sayı	54	63	25	142
		Sıra %	38,0%	44,4%	17,6%	100,0%
		Sütun %	14,9%	17,4%	6,9%	39,1%
	Fikrim yok	Sayı	25	29	21	75
		Sıra %	33,3%	38,7%	28,0%	100,0%
		Sütun %	6,9%	8,0%	5,8%	20,7%
	Başka	Sayı	2	3		5
		Sıra %	40,0%	60,0%		100,0%
		Sütun %	,6%	,8%		1,4%
	Toplam	Sayı	108	164	91	363
		Sıra %	29,8%	45,2%	25,1%	100,0%
		Sütun %	29,8%	45,2%	25,1%	100,0%

$X^2=17,807$ S.d=6 P<0, 007

Ölü yıkanmadan önce Kur'an okunmaz görüşüne katılma ile gelir durumu arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-60) durumu yüksek olanlardan 27'si "evet", 51'i "hayır", durumu orta olanların 69'u "evet", 63'ü "hayır" cevabını vermektedir.

E. Cenaze ve Kabir Namazını Kılma

Bu başlık altında kadınların cenaze namazı kılıp kılmamaları, gaib bir kişinin namazı, kabir namazı adlı bir namazı duyma ve kılma, annesini veya babasını öldüren birinin cenaze namazını kılma ile ilgili bulgulara bakılacaktır.

Tablo 61: Kadınların Cenaze Namazı Kılıp-Kılmamalarıyla İlgili Görüşlerinin Dağılımı

Sizce kadınlar cenaze namazı kılmalı mıdır?	Sayı	% Yüzde
Evet	69	18,7
Hayır	220	59,6
Fikrim yok	61	16,5
Başka	12	3,3
Cevapsız	7	1,9
Toplam	369	100,0

"Sizce kadınlar cenaze namazı kılmalı mıdır?" sorusuna (Tablo-61) "hayır" diyenlerin sayısı 220 (59,6) iken "evet" cevabını verenlerin sayısı 69 (18,7)' dur. 61 (16,5) denek "fikrim yok", 12 (3,3) denek de "başka" şıkkını işaretlerken 7 (1,9) denek "cevapsız" bırakmıştır.

Aslında İslâm kaynaklarında kadınların cenaze ve cuma namazı kılacakları mevcuttur. Fakat ülkemizde kadınlar bu namazı çok yaygın olarak kılmamaktadırlar. Karşıyaka Müftüsü Nadir Kuru'nun bir cenaze namazı sırasında kadınların cenaze namazına iştiraklerini teşvik etmesi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Görüşler genelde kadınların da cenaze namazı kılacakları ve cumaya ve bayram namazına katılacakları üzerinde yoğunlaşırken Diyanet İşleri Başkanı M. Nuri Yılmaz kadınların da cenaze namazı kılacaklarını ifade eden bir açıklama yaptı. Ramazan'dan önce tüm müftülöklere gönderdikleri bir genelgeyle kadınların ibadetlerinin kolaylaştırılmasını istediklerini söyleyen Yılmaz cenaze namazının kadın imam tarafından sadece kadınlara kılınmasının bile mümkün olduğunu belirtti. Akademisyenler ve diğer diyanet görevlileri de aynı minvalde açıklamalar yaparak ayrı

saflarda olması şartı ile kadınların cenaze namazı kılableceklerini ifade ettiler. Cenaze namazı konusu ile beraber kadınların bayram ve cuma namazına da iştiraklerinin mümkün olup olmadığı da sorgulandı. Tartışmanın boyutları kadının namaz kıldırıp kıldıramayacağı ve kadının ezan okuyup okuyamayacağı konularıyla iyice genişlerken bir TV kanalı bir bayan türkücüye okuttuğu ezanla konulara hangi kaygılarla yaklaştığını göstermiş oldu.³⁵⁵

Görüldüğü üzere bu gibi tartışmaları çıkaranlar insanların kafasını karıştırma amacını gütmektedirler.

Tablo 62: Tabutu Bulunduğunuz Camide Olmayan Kişinin Namazının Kılınıp-Kılınmamasıyla İlgili Görüşlerin Dağılımı

Tabutu, bulunduğunuz Cami de olmayan (gâib) bir kimsenin cenaze namazını kılar mısınız?	Sayı	% Yüzde
Evet	177	48,0
Ancak peygamber kılar	14	3,8
Hayır	113	30,6
Başka	32	8,7
Cevapsız	33	8,9
Toplam	369	100,0

“Tabutu, bulunduğunuz Cami de olmayan (gâib) bir kimsenin cenaze namazını kılar mısınız?” sorusuna (Tablo-62) 177 (48,0) denek “evet”, 14 (3,8) denek ancak “peygamber kılar”, 113 (30,6) denek “hayır”, 32 (8,7) denek “başka”, 33 (8,9) denekte “cevapsız” bırakmıştır. Görüldüğü üzere deneklerin yarıya yakını gaib namazından haberdardır.

³⁵⁵ “Aydın Notları”, *Altınoluk Dergisi*, Şubat, Sayı 144, Sayfa 53.

Tablo 63: Deneklerin “Kabir Namazı Adlı Bir Namaz Duydunuz Mu? Duydunuz Sa Hiç Kıldınız Mı?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet		Kabir namazı adlı bir namaz duydunuz mu? duydunuz sa hiç kıldınız mı?					
		Duymadım	Duydum kıldım	Duydum fakat kıldım	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	101	18	66	26	1	212
	Sıra %	47,6%	8,5%	31,1%	12,3%	,5%	100,0%
	Sütun %	27,4%	4,9%	17,9%	7,1%	,3%	57,6%
Bayan	Sayı	43	50	49	14		156
	Sıra %	27,6%	32,1%	31,4%	9,0%		100,0%
	Sütun %	11,7%	13,6%	13,3%	3,8%		42,4%
Toplam	Sayı	144	68	115	40	1	368
	Toplam	39,1%	18,5%	31,3%	10,9%	,3%	100,0%

$X^2 = 37,889$

S.d=4

$P < 0,000$

Kabir namazını duyma ve kılma ile cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-63) erkeklerin (%47,6) 101'i “duymadım”, (%8,5) 18'i “duydum kıldım”, (%31,1) 66'sı “duydum fakat kıldım”, (%12,3) 26'sı “fikrim yok” derken kadınların (%27,6) 43'ü “duymadım”, (%32,1) 50'si “duydum kıldım”, (%31,4) 49'u “duydum fakat kıldım”, (%9,0) 14'ü “fikrim yok” yanıtını vermiştir. %0,3 'lük bir oran “başka” şıkkını işaretlemiştir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%39,0) 144'ü “duymadım”, (%18,4) 68'i “duydum kıldım”, (%31,2) 115'i “duydum fakat kıldım”, (%10,8) 40'ı “fikrim yok” yanıtını vermiştir. (%0,3) 1'i “cevapsız” bırakırken (%0,3) 1 denekte “başka” şıkkını işaretlemiştir. Deneklerin %40,0'a yakını bu namazı duymuştur.

Tablo 64: Deneklerin “Kabir Namazı Adlı Bir Namaz Duydunuz Mu? Duydunuz Sa Hiç Kıldınız Mı?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Kabir namazı adlı bir namaz duydunuz mu? duydunuz sa hiç kıldınız mı?	Duymadım	Sayı	29	79	35	143
		Sıra %	20,3%	55,2%	24,5%	100,0%
		Sütun %	7,9%	21,5%	9,5%	38,9%
	Duydum kıldım	Sayı	36	25	7	68
		Sıra %	52,9%	36,8%	10,3%	100,0%
		Sütun %	9,8%	6,8%	1,9%	18,5%
	Duydum fakat kılmadım	Sayı	31	63	21	115
		Sıra %	27,0%	54,8%	18,3%	100,0%
		Sütun %	8,4%	17,1%	5,7%	31,3%
	Fikrim yok	Sayı	13	22	6	41
		Sıra %	31,7%	53,7%	14,6%	100,0%
		Sütun %	3,5%	6,0%	1,6%	11,1%
	Başka	Sayı	1			1
		Sıra %	100,0%			100,0%
		Sütun %	,3%			,3%
	Toplam	Sayı	110	189	69	368
		Sıra %	29,9%	51,4%	18,8%	100,0%
		Sütun %	29,9%	51,4%	18,8%	100,0%

$X^2=28,252$ S.d=8 $P<0,000$

Kabir namazı adlı bir namaz duyma ve kılma ile eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda (Tablo-64) okur yazar-ilkokul mezunlarının (%20,3) 29’u “duymadım”, (%52,9) 36’sı “duydum kıldım”, (%27,0) 31’i “duydum fakat kılmadım”, (%31,7) 13’ü “fikrim yok”; orta-lise mezunlarının (%55,2) 79’u “duymadım”, (%36,8) 25’i “duydum kıldım”, (%54,8) 63’ü “duydum fakat kılmadım”, (%53,7) 22’si “fikrim yok”; üniversite ve üstü mezunlarının (%24,5) 35’i “duymadım”, (%10,3) 7’si “duydum kıldım”, (%18,3) 21’i “duydum fakat kılmadım”, (%14,6) 6’sı “fikrim yok” yanıtını vermiştir. Eğitim arttıkça denekler halk inançlarından kurtulmaktadırlar.

Tablo 65: Anne Veya Babasını Öldüren Kişilerin Cenaze Namazını kılıp-Kılmamayla İlgili Görüşlerin Dağılımı

Size göre anne veya babasını öldüren deneklerin cenaze namazını kılmak uygun mudur	Sayı	% Yüzde
Uygundur	79	21,4
Uygun değildir	163	44,2
Fikrim yok	115	31,2
Başka	10	2,7
Cevapsız	2	,5
Toplam	369	100,0

Anne veya babasını öldüren deneklerin cenaze namazını kılma konusunda katılımcıların vemiş olduğu cevaba göre (Tablo-65) birinci sırayı 163 (44,2) denek ile “uygun değildir” diyenler alırken ikinci sırayı 115 (31,2) denek ile “fikrim yok” diyenler alır. “Uygundur” diyenlerin sayısı 79 (21,4), “başka” şıkkını işaretleyenlerin sayısı da 10 (2,7) olurken 2 (,5) denek de “cevapsız” bırakmıştır. Kaynaklara baktığımızda “haksız yere ayaklanan kimseler; yol kesen (Gutta-i Tarik) eşkiyâlar; eğer çarpışma anında ölürlerse cenâze namazları kılınmaz³⁵⁶. Babası ve annesini öldüren kimsenin cenaze namazı; sırf ona cezâ vermek niyetiyle kılınmaz.³⁵⁷” denilmektedir.

F. Ölünün Arkasından Yapılan Geleneksel-Modern Törenler ve Tutumlar

Bu alt başlık altında, ıskat ve devir yaptırma, cenazeye çiçek ve çelenk vb. gönderme, cenaze helvasının yapılıp yapılmaması ile ilgili bulgulara bakılacaktır.

Fert ve toplum hayatında işgal ettiği önemli yeri dolayısıyla cenaze ile ilgili dînî merasimlere bilgisizlik, menfaat temini, bazen da eski din ve kültürlerinin etkisinden kurtulamama sebebiyle bi’at ve hurafelerin karıştığı görülmektedir. Cenazeye çelenk gönderilmesi, cenazenin katafalka konularak saygı duruşunda bulunulması, görev yaptığı yer veya yerlere götürülerek başında nutuk çekilmesi, bando v.b. eşliğinde teşyî edilmesi, bid’atların en çok dikkat çekenleri arasındadır. Cenaze hizmetlerinin yaşayanlara yönelik amaçlarından biri ölümü hatırlamak, âhiret âlemini düşünmek ve ibret almaktır.³⁵⁸ Hatta bu maksadı ihlâl edeceği endişesiyle cenazeyi teşyî ederken

³⁵⁶ Molla Hüsrev, *Dürerü'l Hükkam fî şerhü Gururü'l Ahkam*, İst: 1307, I, 162

³⁵⁷ a. e., I, 163.

³⁵⁸ Mehmet Şener, “Cenaze”, *DİA*, VII, 357

yüksek sesle Kur'an okumak, tekbir getirmek ve zikir yapmak bile bazı âlimlerce hoş karşılanmamıştır. Bundan dolayı tevazuun ve samimi davranışların hâkim olması gereken cenaze hizmetlerinde gösterişin ve israfa sebep olan merasimlerin icra edilmesi doğru değildir. Ayrıca ölünün yedinci, kırkinci veya elli ikinci gecesi gibi belli gün ve gecelerde düzenlenen mevlit ve hatimler hususunda da Kur'an'a veya hadislerle dayanan herhangi bir bilgi ve tavsiye mevcut değildir. Cenazenin defninden sonra yapılan devir ve iskat da bid'at türüne giren işlemlerdendir.³⁵⁹

Ölümün geride kalanlar için üzücü bir hadise olduğu şüphesizdir. Yakınlarının, dostlarının ve iyi insanların ölümü dolayısıyla peygamberler bile hüznün duymuşlardır. Resûl-i Ekrem'in amcacı Hz. Hazma şehit edildiği ve oğlu İbrâhim henüz bebekken öldüğü zaman Hz. Peygamber üzülmüş ve gözleri yaşarmıştır. Bu hali bazı sahâbîler tarafından yadırganınca da şöyle demiştir: “Bu engel olunmaz bir merhamet duygusudur. Göz yaşarır, kalp üzüdür; ancak bizim ağzımızdan rabbimizin rızâsı hilâfına bir söz çıkmaz”³⁶⁰ İslâm âdâbına göre ölüm münasebetiyle yüksek sesle ağlayıp sızlanmak, feryat etmek, aşırı hareketlerde bulunmak, siyah elbiseler giyip yas tutmak doğru değildir. Bu tür davranışlar ilâhî takdîre rızâ göstermemek, Allah'tan şikâyetçi olmak manâsına geldiği gibi yaşayan insanların, hatta ölümlerin ruhlarını da rahatsız eder.³⁶¹ İman ve iyi âmel sahibi kişiler için ölüm en büyük saadet, imansız kimseler için de en büyük felakettir. Geride kalanların ağlayıp sızlamasına ölümlerin ihtiyacı olmadığı gibi bu davranışların dirilere de faydası yoktur. Hz. Peygamber'in, “Kul Allah'a kavuşmayı severse Allah'da ona kavuşmayı sever; eğer kul bunu istemezse Allah'da onu istemez” dediğini duyan bazı hanımları insanları ölümden hoşlanmadığı realitesini kendisine hatırlatınca şöyle cevap vermiştir: “Durum söylediğiniz gibi değildir. Şunu iyi bilin ki mümine ölüm geldiği zaman Allah'ın rızâsı ve lutfu kendisine müjdelendir; artık ona göre ölmekten daha büyük bir saadet yoktur. Kâfir'e de ölüm gelip çattığı zaman karşılayacağı ilâhî azap ve ceza kendisine hatırlatılır; artık ona göre de ölmekten büyük bir felâket olamaz”.³⁶²

³⁵⁹ Ali Bardakoğlu, “İskat”, *DİA*, XIX, 143

³⁶⁰ Buhârî, “Cenâ'iz”, 43; Müslim, “Fezâ'il”, 62-63.

³⁶¹ Buhârî, “Cenâ'iz”, 23, 33; Müslim, “Cenâ'iz”, 11, 16-28.

³⁶² Buhârî, “Rikâk”, 41; Müslim, “Zikir”, 14, 16-18.

Asr-ı saadette ve İslam'ın hakim olduğu zaman ve yerlerde müslümanlar hiç bir surette çelenk gibi şeylere yer vermemişlerdir. Hristiyan Avrupa onu İslâm diyarına sokmuştur. Çelenk için İslam'ın emri ne ise onu yapmamız daha uygundur. Çelenk gibi şeylerin ölüye fayda vermeyeceğini düşünmemiz gerekmektedir. Ölünün kabrinin yapılmasına ve çelenge verilen para, fakir ve müstahaklara verilse daha iyidir. Kısa bir zaman sonra solup heder olacak çiçeklere hatırı sayılır derecede para vermek uygun görülmemektedir.

Tablo 66: Yakınlardan Biri Vefat Edince Iskat ve Devir Yaptırırma ve Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet		Yakınız olan biri vefat edince iskat ve devir yaptırır mısınız?					
		Yaptırıyoru m	Yaptırmıyo rum	Yapmıyorum, yapılabilir	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	68	61	29	36	8	202
	Sıra %	33,7%	30,2%	14,4%	17,8%	4,0%	100,0%
	Sütun %	19,2%	17,2%	8,2%	10,2%	2,3%	57,1%
Bayan	Sayı	65	18	16	52	1	152
	Sıra %	42,8%	11,8%	10,5%	34,2%	,7%	100,0%
	Sütun %	18,4%	5,1%	4,5%	14,7%	,3%	42,9%
Toplam	Sayı	133	79	45	88	9	354
	Toplam	37,6%	22,3%	12,7%	24,9%	2,5%	100,0%

$X^2 = 29,100$ S.d=4 $P < 0,000$

Cinsiyet açısından tabloya bakıldığında (Tablo-66) erkeklerin (%33,7) 68'i “yaptırıyorum”, (%30,2) 61'i “yaptırmıyorum”, (%14,4) 29'u “yapmıyorum yaptırılabilir”, (%17,8) 36'sı “fikrim yok” derken kadınların (%42,8) 65'i “yaptırıyorum”, (%11,8) 18'i “yaptırmıyorum”, (%10,5) 16'sı “yapmıyorum yaptırılabilir”, (%34,2) 52'si “fikrim yok” yanıtını vermiştir. %2,5 'lik bir oran “başka” şıklarını işaretlemiştir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%36,0) 133'ü “yaptırıyorum”; (%21,4) 79'u “yaptırmıyorum”; (%12,2) 45'i “yapmıyorum, yapılabilir”; (%23,8) 88'i “fikrim yok” derken (%4,1) 15'i cevapsız bırakmıştır. (%2,4) 9 denekte “başka” şikkını işaretlemiştir.

Tablo 67: Yakınlardan Biri Vefat Edince İskat ve Devir Yaptırırma ve Yaşa Göre Dağılım

Yaş		Yakınınız olan biri vefat edince ıskat ve devir yaptırır mısınız?					
		Yaptırıyor um	Yaptırmıy orum	Yapmıyorum, yapılabilir	Fikrim yok	Başka	Toplam
17-20	Sayı	11	3	5	22	2	43
	Sıra %	25,6%	7,0%	11,6%	51,2%	4,7%	100,0%
	Sütun %	3,1%	,8%	1,4%	6,2%	,6%	12,2%
21-40	Sayı	72	45	17	50	3	187
	Sıra %	38,5%	24,1%	9,1%	26,7%	1,6%	100,0%
	Sütun %	20,4%	12,7%	4,8%	14,2%	,8%	53,0%
41-60	Sayı	39	20	15	13	2	89
	Sıra %	43,8%	22,5%	16,9%	14,6%	2,2%	100,0%
	Sütun %	11,0%	5,7%	4,2%	3,7%	,6%	25,2%
61 ve yukarı	Sayı	10	11	8	3	2	34
	Sıra %	29,4%	32,4%	23,5%	8,8%	5,9%	100,0%
	Sütun %	2,8%	3,1%	2,3%	,8%	,6%	9,6%
Toplam	Sayı	132	79	45	88	9	353
	Toplam	37,4%	22,4%	12,7%	24,9%	2,5%	100,0%

$X^2 = 38,188$ S.d=12 $P < 0,000$

Tabloya yaş açısından bakıldığında (Tablo-67) 17-20 yaş grubunun (%25,6) 11'i "yaptırıyorum", (%7,0) 3'ü "yaptırmıyorum", (%11,6) 5'i "yapmıyorum yaptırılabilir", (%51,2) 22'si "fikrim yok", (%4,7) 2'si başka; 21-40 yaş grubunun (%38,5) 72'si "yaptırıyorum", (%24,1) 45'i yaptırmıyorum", (%9,1) 17'si "yapmıyorum yaptırılabilir", (%26,7) 50'si "fikrim yok", (%1,6) 3'ü "başka"; 41-60 yaş grubunun (%43,8) 39'u "yaptırıyorum", (%22,5) 20'si "yaptırmıyorum", (%16,9) 15'i "yapmıyorum, yaptırılabilir", (%14,6) 13'ü fikrim yok, (%2,2) 2'si "başka"; 61 ve yukarı yaş grubunun (%29,4) 10'u "yaptırıyorum", (%32,4) 11'i "yaptırmıyorum", (%23,5) 8'i "yapmıyorum yaptırılabilir", (%8,8) 3'ü "fikrim yok", (%5,9) 2'si "başka" yanıtını vermiştir.

Tablo 68: Yakınlardan Biri Vefat Edince Iskat ve Devir Yaptırırma ve Eğitim Durumlarına Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Yakınız olan biri vefat edince iskat ve devir yaptırır mısınız?	Yaptırıyorum	Sayı	54	61	18	133
		Sıra %	40,6%	45,9%	13,5%	100,0%
		Sütun %	15,3%	17,2%	5,1%	37,6%
	Yaptırmıyorum	Sayı	14	42	23	79
		Sıra %	17,7%	53,2%	29,1%	100,0%
		Sütun %	4,0%	11,9%	6,5%	22,3%
	Yapmıyorum, yapılabilir	Sayı	17	15	13	45
		Sıra %	37,8%	33,3%	28,9%	100,0%
		Sütun %	4,8%	4,2%	3,7%	12,7%
	Fikrim yok	Sayı	23	51	14	88
		Sıra %	26,1%	58,0%	15,9%	100,0%
		Sütun %	6,5%	14,4%	4,0%	24,9%
	Başka	Sayı %	1	7	1	9
		Sıra	11,1%	77,8%	11,1%	100,0%
		Sütun %	,3%	2,0%	,3%	2,5%
	Toplam	Sayı	109	176	69	354
		Sıra %	30,8%	49,7%	19,5%	100,0%
		Sütun %	30,8%	49,7%	19,5%	100,0%

$X^2=25,764$ S.d=8 P<0,001

Eğitim açısından tabloya baktığımızda (Tablo-68) okur yazar-ilkokul mezunlarının (%40,6) 54'ü “yaptırıyorum”, (%17,7) 14'ü “yaptırmıyorum”, (%37,8) 17'si “yapmıyorum yaptırılabilir”, (%26,1) 23'ü “fikrim yok”; orta-lise mezunlarının (%45,9) 61'i “yaptırıyorum”, (%53,2) 42'si “yaptırmıyorum”, (%33,3) 15'i “yapmıyorum yaptırılabilir”, (%58,0) 51'i “fikrim yok”; üniversite ve üstü mezunlarının (%13,5) 18'i “yaptırıyorum”, (%29,1) 23'ü “yaptırmıyorum”, (%28,9) 13'ü “yapmıyorum yaptırılabilir”, (%15,9) 14'ü “fikrim yok”, (%11,1) 1'i “başka” yanıtı vermişlerdir.

Tablo 69: Cenazeye Çiçek ve Çelenk Türü Şeyler Göndeme ve Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet		Cenazeye çiçek ve çelenk türü şeyler gönderir misiniz?					
		Evet	Hayır	Param olsa gönderirim	İnançlarıma uygun olmadığı için göndermem	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	8	155	2	45	2	212
	Sıra %	3,8%	73,1%	,9%	21,2%	,9%	100,0%
	Sütun %	2,2%	42,0%	,5%	12,2%	,5%	57,5%
Bayan	Sayı	14	106	10	27		157
	Sıra %	8,9%	67,5%	6,4%	17,2%		100,0%
	Sütun %	3,8%	28,7%	2,7%	7,3%		42,5%
Toplam	Sayı	22	261	12	72	2	369
	Toplam	6,0%	70,7%	3,3%	19,5%	,5%	100,0%

$X^2 = 14,800$ S.d=4 $P < 0,005$

Cenazeye çiçek ve çelenk türü şeyler gönderme ile cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-69) erkeklerin (%3,8) 8'i "evet", (%73,1) 155'i "hayır", (%0,9) 2' si "param olsa gönderirim", (%21,2) 45' i "inançlarıma uygun olmadığı için göndermem" derken kadınların (%8,9) 14'ü "eve"t, (%67,5) 105'sı "hayır", (%6,4) 10' u "param olsa gönderirim", (%17,2) 27' si "inançlarıma uygun olmadığı için göndermem" yanıtını vermiştir. %0,5 'lik bir oran "başka" şıkkını işaretlemiştir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%6,0) 22'si "evet", (%70,7) 261'i "hayır", (%3,3) 12'si "param olsa gönderirim", (%19,5) 72'si "inançlarıma uygun olmadığı için göndermem" yanıtını vermiştir. (%0,5) 2 denekte "başka" şıkkını işaretlemiştir.

Tablo 70: Cenaze Helvasının Yapılıp-Yapılmaması ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Yakınlarınızdan birinin ölmesi halinde onun için cenaze helvası yapar mısınız?	Evet	Sayı	75	113	30	218
		Sıra %	34,4%	51,8%	13,8%	100,0%
		Sütun %	20,4%	30,7%	8,2%	59,2%
	Hayır	Sayı	23	54	31	108
		Sıra %	21,3%	50,0%	28,7%	100,0%
		Sütun %	6,3%	14,7%	8,4%	29,3%
	Fikrim yok	Sayı	9	14	4	27
		Sıra %	33,3%	51,9%	14,8%	100,0%
		Sütun %	2,4%	3,8%	1,1%	7,3%
	Başka	Sayı	3	8	4	15
		Sıra %	20,0%	53,3%	26,7%	100,0%
		Sütun %	,8%	2,2%	1,1%	4,1%
	Toplam	Sayı	110	189	69	368
		Sıra %	29,9%	51,4%	18,8%	100,0%
		Sütun %	29,9%	51,4%	18,8%	100,0%

X²=14,138

S.d=6

P<0,028

Eğitim açısından tabloya baktığımızda (Tablo-70) okur yazar-ilkokul mezunlarının (%20,4) 75'i "evet", (%6,3) 23'ü "hayır", (%2,4) 9'u "fikrim yok", (%0,8) 3'ü "başka"; orta-lise mezunlarının (%30,7) 113'ü "evet", (%14,7) 54'ü "hayır", (%3,8) 14'ü "fikrim yok", (%2,2) 2'si "başka"; üniversite ve üstü mezunlarının (%8,2) 30'u "evet", (%8,4) 31'i "hayır", (%1,1) 4'ü "fikrim yok", (%1,1) 4'ü "başka" yanıtını vermiştir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%59,1) 218'i "evet", (%29,3) 108'i "hayır", (%7,3) 27'si "fikrim yok" derken (%4,1) 15'i "cevapsız" bırakmıştır. (%0,3) 1 denekte "başka" şıkkını işaretlemiştir.

G. Ölümün Bireysel ve Toplumsal Yansımaları

Bu başlık altında, ölüm korkusu; kabir ziyareti ile dünyaya olan ilgi, ölü için bir dua etme ve ölümü hatırlama; yatır ve Türbe ziyaretlerinin amacı, dilek ve beklentiler arasındaki ilişkiler ve mezarlık korkusu ve nedenleri yansıtan veriler rapor edilecektir.

Tablo 71: En Çok Korkulan Ölüm Şekli İle İlgili Görüşlerin Dağılımı

En çok korktuğunuz ölüm şekli aşağıdakilerden hangisidir?	Sayı	% Yüzde
Yanarak	185	50,1
Depremde	32	8,7
Boğularak	42	11,4
Trafik kazasında	30	8,1
Yırtıcı hayvanlar tarafından	41	11,1
Cevapsız	39	10,6
Toplam	369	100,0

“En çok korktuğunuz ölüm şekli aşağıdakilerden hangisidir?” sorusuna (Tablo-71) 185 (50,1) denek “yanarak”, 32 (8,7) denek “depremde”, 42 (11,4) denek “boğularak”, 30 (8,1) denek “trafik kazasında”, 41 (11,1) denek “yırtıcı hayvanlar” tarafından şıklarını işaretlerken 39 (10,6) denek “cevapsız” bırakmıştır. Cevapsız bırakanların bazıları bu ölüm şekillerinin hepsinden korkarken bazıları da hiç birinden korkmadığını anket formuna yazmışlardır.

Tablo 72: Kabir Ziyaretlerinin Dünyaya Olan İlgiyi Azaltıp-Azaltmadığı, Ölü İçin Bir Dua Olup-Olmadığı ve İnsanlara Ölümü Hatırlatıp-Hatırlatmadığı doğruluğu ve Yaşa Göre Dağılım

Yaş		Kabir ziyaretlerinin dünyaya olan ilgiyi azalttığı, ölü için bir dua olduğu ve insanlara ölümü hatırlattığı doğru mudur?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
17-20	Sayı	39		9		48
	Sıra %	81,3%		18,8%		100,0%
	Sütun %	10,7%		2,5%		13,1%
21-40	Sayı	173	7	12	2	194
	Sıra %	89,2%	3,6%	6,2%	1,0%	100,0%
	Sütun %	47,3%	1,9%	3,3%	,5%	53,0%
41-60	Sayı	82	5	2	1	90
	Sıra %	91,1%	5,6%	2,2%	1,1%	100,0%
	Sütun %	22,4%	1,4%	,5%	,3%	24,6%
61 ve yukarısı	Sayı	32	2			34
	Sıra %	94,1%	5,9%			100,0%
	Sütun %	8,7%	,5%			9,3%
Toplam	Sayı	326	14	23	3	366
	Toplam	89,1%	3,8%	6,3%	,8%	100,0%

$X^2=20,653$ S.d=9 P<0,014

Tabloya yaş açısında bakıldığında (Tablo-72) 17-20 yaş grubunun %81,3’ü “evet”, %18,8’i “fikrim yok”; 21-40 yaş grubunun %89,2’i “evet”, %3,6’sı “hayır”, %6,2’si “fikrim yok”, %1,0’ı “başka”; 41-60 yaş grubunun %91,1’i “evet”, %5,6’sı

“hayır”, %2,2’si “fikrim yok”, %1,1’i “başka”; 61 ve yukarı yaş grubunun %94,1’i “evet”, %5,9’u “hayır” yanıtını vermişlerdir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%88,6) 326’sı “evet”, (%3,8) 14’ü “hayır”, (%6,2) 23’ü “fikrim yok” derken (%0,5) 2’si “cevapsız” bırakmıştır. (%0,3) 8 denekte “başka” şıkkını işaretlemiştir.

Mezarlıkların ziyaret edilmesi, bu vesileyle ölünün hatırlanması ve orada yatanlardan ibret alınması dinimizin tavsiye ettiği hususlardandır. Ancak, kabir ve türbe ziyaretlerinde İslâm’ın özüne ve tevhîd anlayışına ters düşen itikâdî bakımdan da zararlı olan tutum ve davranışlardan uzak durmak gerekir.

Türbelerde yatan kişileri beşer üstü varlıklar olarak görmek; bu zatların duaları kabul ettiğine, ilâhî kudretlerinin olduğuna inanmak; bir kısım ihtiyaç ve dilekleri onlara arz etmek; kendilerinden medet ummak; bu ziyaretleri dînî bir vecibe gibi telakki etmek; bez bağlamak; mum yakmak; kurban kesmek, şeker v.b yiyecek maddeleri dağıtarak onlardan yardım dilemek tevhîd dînî olan İslâm bağdaştırılmaz. Ölen kişilerden medet ummak ve onlardan bazı şeyler beklemek iman açısından tehlikeli bir davranıştır.

Tablo 73: Yatırların Ziyaret Edilip-Edilmemesi ve Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet		Sizce yatırlar ziyaret edilmeli mi?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	163	18	12	19	212
	Sıra %	76,9%	8,5%	5,7%	9,0%	100,0%
	Sütun %	44,2%	4,9%	3,3%	5,1%	57,5%
Bayan	Sayı	140	5	8	4	157
	Sıra %	89,2%	3,2%	5,1%	2,5%	100,0%
	Sütun %	37,9%	1,4%	2,2%	1,1%	42,5%
Toplam	Sayı	303	23	20	23	369
	Toplam	82,1%	6,2%	5,4%	6,2%	100,0%

$X^2 = 11,739$ S.d=3 $P < 0,005$

Yatırların ziyareti ile cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-73) erkeklerin (%76,9) 163’ü “evet”, (%8,5) 18’i “hayır”, (%5,7) 12’si “fikrim yok” derken kadınların (%89,2) 140’ı “evet”, (%3,2) 5’i “hayır”, (%5,1) 8’i “fikrim yok” yanıtını vermiştir. %6,2 'lik bir oran “başka” şıkkını işaretlemiştir. Frekans dağılımına

baktığımızda “evet” sayısının 303 (%82,1), “hayır” sayısının 23 (%6,2), “fikrim yok” diyenlerinin sayısının 20 (%5,4) olduğu görülür. (%6,2) 23 denekte “başka” şıkkını işaretlemiştir.

Kabir ziyaretinde bulunan kişi veya kişiler, âhireti hatırlamalı, dünyanın geçici olduğunu ve bir gün kendisinin de öleceğini düşünmelidirler. Kabir ziyaretinde bulunan kişinin ölü için dua etmesi ve Kur'an okuyarak sevabını orada bulunanların ruhlarına bağışlaması uygun olur. Kabrin başında yüksek sesle ağlayıp gürültü yapmak, kabrin demirlik ve taşlarını öpmek, onlara sarılıp ağlamak ise kabir ziyaretiyle bağdaşmaz.

Hız. Âîşe (r.a), Resulullah (s.a.s)'ın son hastalığında şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Allah, Yahudi ve Hristiyanlara lânet etsin, Onlar, peygamberlerinin kabrini mabed haline getirdiler." Hız. Âîşe diyor ki: "Eğer bundan korkulmasaydı, Hız. Peygamberin kabri dışarıdan belli olacak şekilde yapılacaktı".³⁶³ Peygamberin ve Hız. Âîşe'nin ifadelerinden; kabrin dış şekli üzerinde titizlikle durulmasının ve bazı yasaklar konmasının sebebinin tevhit inancını korumak ve insanların şirke düşmelerini önlemek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 74: Yatırların Ziyaret Edilip-Edilmemesi ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Sizce yatırlar ziyaret edilmeli mi?	Evet	Sayı	104	154	45	303
		Sıra %	34,3%	50,8%	14,9%	100,0%
		Sütun %	28,2%	41,7%	12,2%	82,1%
	Hayır	Sayı	3	13	7	23
		Sıra %	13,0%	56,5%	30,4%	100,0%
		Sütun %	,8%	3,5%	1,9%	6,2%
	Fikrim yok	Sayı	1	16	3	20
		Sıra %	5,0%	80,0%	15,0%	100,0%
		Sütun %	,3%	4,3%	,8%	5,4%
	Başka	Sayı	2	7	14	23
		Sıra %	8,7%	30,4%	60,9%	100,0%
		Sütun %	,5%	1,9%	3,8%	6,2%
	Toplam	Sayı	110	190	69	369
		Sıra %	29,8%	51,5%	18,7%	100,0%
		Sütun %	29,8%	51,5%	18,7%	100,0%

X² =43,198 S.d=6 P<0, 000

³⁶³ Buhâri, “Cenâiz”, 916.

Eğitim açısından tabloya baktığımızda (Tablo-74) okur yazar-ilkokul mezunlarının (%34,3) 104'ü, orta-lise mezunlarının (%50,8) 154'ü, üniversite ve üstü mezunlarının (%14,9) 45'i “evet” yanıtını vermektedirler. “Hayır” diyenlerin oranına baktığımızda, bu oranın okur yazar-ilkokul mezunlarında 3, orta-lise mezunlarında 13, üniversite ve üstü mezunlarında 7 denek olduğu görülmektedir. Eğitim arttıkça kabir ziyaretine ilgi azalmaktadır.

Tablo 75: Türbe Ziyaretinin Hangi Amaçlarla Gerçekleştirileceği ve Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet		Size göre türbe ziyareti hangi amaçlarla gerçekleştirilmelidir?						
		Orada yatan zata dua etmek için	Âhirette şefaatte bulunmasını dilemek için	Bu dünyaya ait bir dileğimin gerçekleşmesi için	Hepsi	Hiçbiri	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	141	20	3	25	5	16	210
	Sıra %	67,1%	9,5%	1,4%	11,9%	2,4%	7,6%	100,0%
	Sütun %	38,6%	5,5%	,8%	6,8%	1,4%	4,4%	57,5%
Bayan	Sayı	99	19	3	30	2	2	155
	Sıra %	63,9%	12,3%	1,9%	19,4%	1,3%	1,3%	100,0%
	Sütun %	27,1%	5,2%	,8%	8,2%	,5%	,5%	42,5%
Toplam	Sayı	240	39	6	55	7	18	365
	Toplam	65,8%	10,7%	1,6%	15,1%	1,9%	4,9%	100,0%

$X^2=11,989$ S.d=5 $P<0,021$

Türbe ziyareti ile cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-75) erkeklerin (%67,1) 141'i “orada yatan zata dua etmek için”, (%9,5) 20'si ahirette şefaatte bulunmasını dilemek için”, (%1,4) 3'ü “bu dünyaya ait bir dileğimin gerçekleşmesi için”, (%11,9) 25'i “hepsi”, (%2,4) 5'i “hiçbiri”, (%7,6) 16'sı “başka” derken kadınların (%63,9) 99'u “orada yatan zata dua etmek için”, (%12,3) 19'u “ahirette şefaatte bulunmasını dilemek için”, (%1,9) 3'ü bu “dünyaya ait bir dileğimin gerçekleşmesi için”, (%19,4) 30'u “hepsi”, (%1,3) 2'si “hiçbiri”, (%1,3) 2'si “başka” şikkını işaretlemiştir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%65,0) 240'ı “orada yatan zata dua etmek için”, (%10,6) 39'u “âhirette şefaatte bulunmasını dilemek için”, (%1,6) 6'sı “bu dünyaya ait bir dileğimin gerçekleşmesi için”, (%14,9) 55'i “hepsi”, (%1,9) 7'si “hiçbiri”, (%4,9) 18'i “başka” yanıtını verirken (%1,1) 4 denekte “cevapsız” bırakmıştır.

Tablo 76: Türbe Ziyaretinin Hangi Amaçlarla Gerçekleştirileceği ve Yaşa Göre Dağılım

Yaş		Size göre türbe ziyareti hangi amaçlarla gerçekleştirilmelidir?						
		Orada yatan zata dua etmek için	Âhirette şefaatte bulunmasını dilemek için	Bu dünyaya ait bir dileğimin gerçekleşmesi için	Hepsi	Hiçbiri	Başka	Toplam
17-20	Sayı	28	8		9	2	1	48
	Sıra %	58,3%	16,7%		18,8%	4,2%	2,1%	100,0%
	Sütun %	7,7%	2,2%		2,5%	,5%	,3%	13,2%
21-40	Sayı	124	14	4	32	3	15	192
	Sıra %	64,6%	7,3%	2,1%	16,7%	1,6%	7,8%	100,0%
	Sütun %	34,1%	3,8%	1,1%	8,8%	,8%	4,1%	52,7%
41-60	Sayı	62	12	2	11	1	2	90
	Sıra %	68,9%	13,3%	2,2%	12,2%	1,1%	2,2%	100,0%
	Sütun %	17,0%	3,3%	,5%	3,0%	,3%	,5%	24,7%
61 ve yukarı	Sayı	26	4		3	1		34
	Sıra %	76,5%	11,8%		8,8%	2,9%		100,0%
	Sütun %	7,1%	1,1%		,8%	,3%		9,3%
Toplam	Sayı	240	38	6	55	7	18	364
	Toplam	65,9%	10,4%	1,6%	15,1%	1,9%	4,9%	100,0%

$X^2=18,313$ S.d=15 P<0,247

Tabloya yaş açısından bakıldığında (Tablo-76) 17-20 yaş grubunun (%58,3) 28'i "orada yatan zata dua etmek için", (%16,7) 8'i "ahirette şefaatte bulunmasını dilemek için", (%18,8) 9'u "hepsi", (%2,4) 2'si "hiçbiri", (%2,1) 1'i "başka"; 21-40 yaş grubunun (%64,6) 124'ü "orada yatan zata dua etmek için", (%7,3) 14'ü "ahirette şefaatte bulunmasını dilemek için", (%2,1) 4'ü "bu dünyaya ait bir dileğimin gerçekleşmesi için", (%16,7) 32'si "hepsi", (%1,6) 3'ü "hiçbiri", (%7,8) 15'i "başka"; 41-60 yaş grubunun (%68,9) 62'si "orada yatan zata dua etmek için", (%13,3) 12'si "ahirette şefaatte bulunmasını dilemek için", (%2,2) 2'si "bu dünyaya ait bir dileğimin gerçekleşmesi için", (%12,2) 11'i "hepsi", (%1,1) 1'i "hiçbiri", (%2,2) 2'si "başka"; 61 ve yukarı yaş grubunun (%76,5) 26'sı "orada yatan zata dua etmek için", (%11,8) 4'ü "ahirette şefaatte bulunmasını dilemek için", (%8,8) 3'ü hepsi, (%2,9) 1'i "hiçbiri" yanıtını vermiştir.

Tablo 77: Türbe Ziyaretinin Hangi Amaçlarla Gerçekleştirileceği ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Size göre türbe ziyareti hangi amaçlarla gerçekleştirilmelidir?	Orada yatan zata dua etmek için	Sayı	70	121	49	240
		Sıra %	29,2%	50,4%	20,4%	100,0%
		Sütun %	19,2%	33,2%	13,4%	65,8%
	Âhirette şefaatte bulunmasını dilemek için	Sayı	14	21	4	39
		Sıra %	35,9%	53,8%	10,3%	100,0%
		Sütun %	3,8%	5,8%	1,1%	10,7%
	Bu dünyaya ait bir dileğimin gerçekleşmesi için	Sayı	1	3	2	6
		Sıra %	16,7%	50,0%	33,3%	100,0%
		Sütun %	,3%	,8%	,5%	1,6%
	Hepsi	Sayı	22	30	3	55
		Sıra %	40,0%	54,5%	5,5%	100,0%
		Sütun %	6,0%	8,2%	,8%	15,1%
	Hiçbiri	Sayı		5	2	7
		Sıra %		71,4%	28,6%	100,0%
		Sütun %		1,4%	,5%	1,9%
	Başka	Sayı	2	8	8	18
		Sıra %	11,1%	44,4%	44,4%	100,0%
		Sütun %	,5%	2,2%	2,2%	4,9%
	Toplam	Sayı	109	188	68	365
		Sıra %	29,9%	51,5%	18,6%	100,0%
		Sütun %	29,9%	51,5%	18,6%	100,0%

$X^2=22,388$

S.d=10

$P<0,013$

Eğitim açısından tabloya baktığımızda (Tablo-77) okur yazar-ilkokul mezunlarının (%19,2) 70'i "orada yatan zata dua etmek için", (%3,8) 14'ü "ahirette şefaatte bulunmasını dilemek için", (%6,0) 22'si "hepsi"; orta-lise mezunlarının (%33,2) 121'i "orada yatan zata dua etmek için", (%5,8) 21'i "ahirette şefaatte bulunmasını dilemek için", (%8,2) 30'u hepsi, üniversite ve yüksek okul mezunlarının (%13,4) 49'u "orada yatan zata dua etmek için" yanıtını vermiştir.

Tablo 78: Yatırlarda Dilekte Bulunulduğu Takdirde Gerçekleşip Gerçekleşmeyeceği ve Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet		Yatırlarda dilekte bulunulduğu takdirde gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda ne düşünüyorsunuz?				
		Gerçekleşir	Gerçekleşmez	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	12	101	78	20	211
	Sıra %	5,7%	47,9%	37,0%	9,5%	100,0%
	Sütun %	3,3%	27,4%	21,2%	5,4%	57,3%
Bayan	Sayı	27	52	63	15	157
	Sıra %	17,2%	33,1%	40,1%	9,6%	100,0%
	Sütun %	7,3%	14,1%	17,1%	4,1%	42,7%
Toplam	Sayı	39	153	141	35	368
	Toplam	10,6%	41,6%	38,3%	9,5%	100,0%

$X^2=16,197$ S.d=3 P<0,001

Yatırlarda dilekte bulunulduğu takdirde gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ile cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-78) erkeklerin (%5,7) 12'si “gerçekleşmez”, (%47,9) 101'si “gerçekleşir”, (%37,0) 78'i “fikrim yok”, (%9,5) 20'si “başka” derken kadınların (%33,1) 52'si “gerçekleşmez”, (%17,2) 27'si “gerçekleşir”, (%40,1) 63'ü “fikrim yok”, (%9,6) 15'i “başka” şıkkını işaretlemiştir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%10,6) 39'u “gerçekleşir”, (%41,5) 153'ü “gerçekleşmez”, (%38,2) 141'i “fikrim yok” derken (%0,3) 1'i “cevapsız” bırakmıştır. (%9,5) 35 denekte “başka” şıkkını işaretlemiştir.

Tablo 79: Yatırlarda Dilekte Bulunulduğu Takdirde Gerçekleşip Gerçekleşmeyeceği ve Yaşa Göre Dağılım

Yaş		Yatırlarda dilekte bulunulduğu takdirde gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda ne düşünüyorsunuz?				
		Gerçekleşir	Gerçekleşmez	Fikrim yok	Başka	Toplam
17-20	Sayı	7	15	25	2	49
	Sıra %	14,3%	30,6%	51,0%	4,1%	100,0%
	Sütun %	1,9%	4,1%	6,8%	,5%	13,4%
21-40	Sayı	19	79	71	24	193
	Sıra %	9,8%	40,9%	36,8%	12,4%	100,0%
	Sütun %	5,2%	21,5%	19,3%	6,5%	52,6%
41-60	Sayı	12	37	35	7	91
	Sıra %	13,2%	40,7%	38,5%	7,7%	100,0%
	Sütun %	3,3%	10,1%	9,5%	1,9%	24,8%
61 ve yukarı	Sayı	1	21	10	2	34
	Sıra %	2,9%	61,8%	29,4%	5,9%	100,0%
	Sütun %	,3%	5,7%	2,7%	,5%	9,3%
Toplam	Sayı	39	152	141	35	367
	Toplam	10,6%	41,4%	38,4%	9,5%	100,0%

$X^2=14,890$

S.d=9 P>0,094

Tabloya yaş açısından bakıldığında (Tablo-79) 17-20 yaş grubunun (%14,3) 7'si “gerçekleşir”, (%30,6) 15'i “gerçekleşmez”, (%51,0) 25'i “fikrim yok”, (%4,1) 2'si “başka”; 21-40 yaş grubunun (%9,8) 19'u “gerçekleşir”, (%40,9) 79'u “gerçekleşmez”, (%36,8) 71'i “fikrim yok”, (%12,4) 24'ü “başka”; 41-60 yaş grubunun (%13,2) 12'si “gerçekleşir”, (%40,7) 37'si “gerçekleşmez”, (%38,5) 35'i “fikrim yok”, (%7,7) 7'si “başka”; 61 ve yukarı yaş grubunun (%2,9) 1'i “gerçekleşir”, (%61,8) 21'i “gerçekleşmez”, (%29,4) 10'u “fikrim yok”, (%5,9) 2'si “başka” yanıtını vermiştir. 215 denek dileğin gerçekleşemeyeceğini söyleyememişlerdir. Bu da halkın kabirler ve türbeler konusunda daha iyi aydınlatılması gereğini ortaya koymaktadır.

Tablo 80: Yatırlarda Dilekte Bulunulduğu Takdirde Gerçekleşip Gerçekleşmeyeceği ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Yatırlarda dilekte bulunulduğu takdirde gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda ne düşünüyorsunuz?	Gerçekleşir	Sayı	14	20	5	39
		Sıra %	35,9%	51,3%	12,8%	100,0%
		Sütun %	3,8%	5,4%	1,4%	10,6%
	Gerçekleşmez	Sayı	43	69	41	153
		Sıra %	28,1%	45,1%	26,8%	100,0%
		Sütun %	11,7%	18,8%	11,1%	41,6%
	Fikrim yok	Sayı	48	78	15	141
		Sıra %	34,0%	55,3%	10,6%	100,0%
		Sütun %	13,0%	21,2%	4,1%	38,3%
	Başka	Sayı	5	23	7	35
		Sıra %	14,3%	65,7%	20,0%	100,0%
		Sütun %	1,4%	6,3%	1,9%	9,5%
	Toplam	Sayı	110	190	68	368
		Sıra %	29,9%	51,6%	18,5%	100,0%
		Sütun %	29,9%	51,6%	18,5%	100,0%

$X^2=18,420$ S.d=6 $P<0,005$

Eğitim açısından tabloya baktığımızda (Tablo-80) okur yazar-ilkokul mezunlarının (%3,8) 14'ü "gerçekleşir", (%11,7) 43'ü "gerçekleşmez", (%13,0) 48'i "fikrim yok"; orta-lise mezunlarının (%5,4) 20'si "gerçekleşir", (%18,8) 69'u "gerçekleşmez", (%21,2) 78'i "fikrim yok", (%6,3) 23'ü "başka"; üniversite ve yüksekokul mezunlarının (%11,1) 41'i "gerçekleşmez", (%4,1) 15'i "fikrim yok" yanıtını vermiştir. Eğitim arttıkça yatırlarda yapılan dileklerin gerçekleşmeyeceği fikri daha fazla yaygınlık kazanmaktadır.

Tablo 81: Yatırlarda Dilekte Bulunulduğu Takdirde Gerçekleşip Gerçekleşmeyeceği ve Gelir Durumuna Göre Dağılım

			Aylık geliriniz?			
			Yüksek	Orta	Düşük	Toplam
Yatırlarda dilekte bulunulduğu takdirde gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda ne düşünüyorsunuz?	Gerçekleşir	Sayı	11	13	14	38
		Sıra %	28,9%	34,2%	36,8%	100,0%
		Sütun %	3,0%	3,6%	3,9%	10,5%
	Gerçekleşmez	Sayı	49	72	30	151
		Sıra %	32,5%	47,7%	19,9%	100,0%
		Sütun %	13,5%	19,8%	8,3%	41,6%
	Fikrim yok	Sayı	34	61	45	140
		Sıra %	24,3%	43,6%	32,1%	100,0%
		Sütun %	9,4%	16,8%	12,4%	38,6%
	Başka	Sayı	13	19	2	34
		Sıra %	38,2%	55,9%	5,9%	100,0%
		Sütun %	3,6%	5,2%	,6%	9,4%
	Toplam	Sayı	107	165	91	363
		Sıra %	29,5%	45,5%	25,1%	100,0%
		Sütun %	29,5%	45,5%	25,1%	100,0%

$X^2=16,284$ S.d=6 $P<0,012$

“Yatırlarda dilekte bulunulduğu takdirde gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda ne düşünüyorsunuz?” sorusuna, deneklerin aylık gelirlerine göre bakıldığında (Tablo-81) maddî durumu orta olanların (%19,8) 72’si “gerçekleşmez” derken (%16,8) 61’i “fikrim yok” yanıtını vermektedir. Buna karşılık maddi durumu yüksek olanların (%13,5) 49’u “gerçekleşmez” derken (%9,4) 34’ü “fikrim yok” yanıtını vermektedir. Genel olarak tabloya bakıldığında 151 denek yatırlardan dilekte bulunulamayacağını kabul ederken 38 denek dileğin gerçekleşeceğini savunmaktadır. $P<0,012$ değerinden gelir durumu ile yatırlarda dilekte bulunma arasında olumlu bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 82: Mezarlıklardan Gece Geçmekten Korkma ve Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet		Mezarlıklardan gece geçmekten korkar mısınız?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	80	121	9	2	212
	Sıra %	37,7%	57,1%	4,2%	,9%	100,0%
	Sütun %	21,7%	32,8%	2,4%	,5%	57,5%
Bayan	Sayı	127	29	1		157
	Sıra %	80,9%	18,5%	,6%		100,0%
	Sütun %	34,4%	7,9%	,3%		42,5%
Toplam	Sayı	207	150	10	2	369
	Toplam	56,1%	40,7%	2,7%	,5%	100,0%

$X^2 = 68,829$ S.d=3 P<0,000

Mezarlıklardan gece geçmekten korkma ile cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-82) erkeklerin 80'i "evet", 121'i "hayır", 9'u "fikrim yok" derken kadınların 127'si "evet", 29'u "hayır", 1'i "fikrim yok" yanıtını vermiştir. %0,5 'lik bir oran "başka" şıkkını işaretlemiştir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%56,1) 207'si "evet", (%40,7) 150'si "hayır", (%2,7) 10'u "fikrim yok" derken (%0,5) 2'si "başka" şıkkını işaretlemiştir.

Tablo 83: Mezarlıklardan Gece Geçmekten Korkma ve Yaşa Göre Dağılım

Yaş		Mezarlıklardan gece geçmekten korkar mısınız?				
		Evet	Hayır	Fikrim yok	Başka	Toplam
17-20	Sayı	35	13		1	49
	Sıra %	71,4%	26,5%		2,0%	100,0%
	Sütun %	9,5%	3,5%		,3%	13,3%
21-40	Sayı	111	76	6	1	194
	Sıra %	57,2%	39,2%	3,1%	,5%	100,0%
	Sütun %	30,2%	20,7%	1,6%	,3%	52,7%
41-60	Sayı	48	41	2		91
	Sıra %	52,7%	45,1%	2,2%		100,0%
	Sütun %	13,0%	11,1%	,5%		24,7%
61 ve yukarısı	Sayı	12	20	2		34
	Sıra %	35,3%	58,8%	5,9%		100,0%
	Sütun %	3,3%	5,4%	,5%		9,2%
Toplam	Sayı	206	150	10	2	368
	Toplam	56,0%	40,8%	2,7%	,5%	100,0%

$X^2 = 16,077$ S.d=9 P<0,065

Tabloya yaş açısından bakıldığında (Tablo-83) 17-20 yaş grubunun (%71,4)

35'i “evet”, (%26,5) 13'ü “hayır”, (%2,0) 1'i “başka”; 21-40 yaş grubunun (%57,2) 111'i “evet”, (%39,2) 76'sı “hayır”, (%3,1) 6'sı “fikrim yok” (%0,5) 1'i “başka”; 41-60 yaş grubunun (%52,7) 48'i “evet”, (%45,1) 41'i “hayır”, (%2,2) 2'si “fikrim yok”; 61 ve yukarı yaş grubunun (%35,3) 12'si “evet”, (%58,8) 20'si “hayır”, (%5,9) 2'si “fikrim yok” yanıtını vermiştir.

Tablo 84: Mezarlıklardan Gece Geçmekten Korkma ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Mezarlıklardan gece geçmekten korkar mısınız?	Evet	Sayı	68	113	26	207
		Sıra %	32,9%	54,6%	12,6%	100,0%
		Sütun %	18,4%	30,6%	7,0%	56,1%
	Hayır	Sayı	40	68	42	150
		Sıra %	26,7%	45,3%	28,0%	100,0%
		Sütun %	10,8%	18,4%	11,4%	40,7%
	Fikrim yok	Sayı	2	8		10
		Sıra %	20,0%	80,0%		100,0%
		Sütun %	,5%	2,2%		2,7%
	Başka	Sayı		1	1	2
		Sıra %		50,0%	50,0%	100,0%
		Sütun %		,3%	,3%	,5%
	Toplam	Sayı	110	190	69	369
		Sıra %	29,8%	51,5%	18,7%	100,0%
		Sütun %	29,8%	51,5%	18,7%	100,0%

$X^2=19,157$ S.d=6 $P<0,004$

Eğitim açısından tabloya baktığımızda (Tablo-84) okur yazar-ilkokul mezunlarının (%18,4) 68'i “evet”, (%10,8) 40'ı “hayır”; orta-lise mezunlarının (%30,6) 113'ü “evet”, (%18,4) 68'i “hayır”, (%2,2) 8'i “fikrim yok”; üniversite ve üstü okul mezunlarının (%7,0) 26'sı “evet”, (%11,4) 42'si “hayır” yanıtını vermiştir. Eğitim arttıkça ($P<0,004$) mezarlıklardan geçmekten korkma azalmaktadır.

Tablo 85: Deneklerin “Cevabınız evet ise korkmanızın nedeni nedir?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar ve Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet		Cevabınız evet ise korkmanızın nedeni nedir?					
		Korkunç sesler çıkabilir	İnsanlar hortlayabilir	Sebebini bilmediğim bir korku hasıl olur	Fikrim yok	Başka	Toplam
Erkek	Sayı	1	1	70	8	1	81
	Sıra %	1,2%	1,2%	86,4%	9,9%	1,2%	100,0%
	Sütun %	,5%	,5%	33,8%	3,9%	,5%	39,1%
Bayan	Sayı	5	1	104	5	11	126
	Sıra %	4,0%	,8%	82,5%	4,0%	8,7%	100,0%
	Sütun %	2,4%	,5%	50,2%	2,4%	5,3%	60,9%
Toplam	Sayı	6	2	174	13	12	207
	Toplam	2,9%	1,0%	84,1%	6,3%	5,8%	100,0%

$X^2=8,978$ S.d=4 $P<0,062$

Cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında (Tablo-85) erkeklerin (%86,4) 70'i sebebini bilmediğim bir korku hasıl olur derlerken kadınlarda bu oranın (%33,8) 104 olarak artığı görülmektedir. Frekans dağılımına baktığımızda ankete katılanların (%1,6) 6'sı “korkunç sesler çıkabilir”, (%0,5) 2'si “insanlar hortlayabilir”, (%47,2) 174'ü “sebebini bilmediğim bir korku hasıl olur”, (%3,5) 13'ü “fikrim yok” derken (%43,9) 162'si “başka” şıkkını işaretlemiştir.

H. Ötenazi, İntihar, Reenkarnasyon ve Organ Bağışı

Bu alt başlık altında, intihar etmenin uygun olup-olmaması, organ bağışı, ötenazinin (kişinin herhangi bir nedenle kendisinin öldürülmesini istemesi) uygun olup-olmaması, intihar ederek ölenin dînî durumu, öldükten sonra ruhun bir başka bedenle dünyaya gelip gelemeyeceği ile ilgili bulgulara bakılacaktır.

Tablo 86: İntihar Etmenin uygun Olup-Olmamasıyla İlgili Görüşlerin Dağılımı

Size göre intihar etmek uygun mudur?	Sayı	% Yüzde
Uygun	7	1,9
Uygun değil	353	95,7
Fikrim yok	5	1,4
Başka	3	,8
Cevapsız	1	,3
Toplam	369	100,0

Tablodaki bulgulara göre (Tablo-86) deneklerin büyük çoğunluğu (%95,5),

“Size göre intihar etmek uygun mudur?” sorusuna “uygun degil” şeklinde cevap vermiştir.

Bu durumda katılımcıların intiharla ilgili inanç ve kanaatleri, onların İslâm dîninin bildirdiklerine uygun hareket ettiklerinin bir göstergesidir. Nitekim Kur'an-ı Kerimde bir kimseye hayat vermenin adeta bütün insanlara hayat verme gibi yüce bir davranış, bir cana kıymanın da adeta bütün insanları öldürme gibi ağır bir suç ve günah olduğu belirtilir.³⁶⁴

Peygamberimiz de konuyla ilgili olarak uçurumdan atlayarak, zehir içerek veya öldürücü bir aletle kendini öldüren kimsenin cehnneme gireceğini ve orda kalacağını buyurarak³⁶⁵ birkaç örnek üzerinde intiharın büyük günah olduğuna ve acı sonuçlarına dikkat çekmiştir.

İslam bilginleri intiharı büyük günahlar arasında saymışlar, intihar edenin ölüm sonrası hayattaki durumunu gerçekte sadece Allah'ın bileceğini ifade etmelerine rağmen bu konuda da bazı açıklamalarda bulunmuşlardır.

Kişinin başkasının hürriyetini giderme hakkı olmadığı gibi kendi hayatına da son verme yetkisi olan intihar etme seçeneğine İslâm dininde her ne suretle olursa olsun izin verilmez. Bu fiille insan Yüce Yaratıcı'dan ümit kesmiş görünmektedir; halbuki Allah'ın rahmetinden ancak inanmayanlar ümit keser.³⁶⁶ Öte yandan yaşamın ne zaman sona erdirileceği insan bilincinin üzerindeki bir düzeyde belirlenmesi gereken bir konudur. Kişinin kendi hayatına son vermesi tamamen onun yargısına bırakılacak bir konu olmaktan çıkarılmalıdır. İnsanların acıdan kaçmak gibi bir hisle yaşamlarına son verme istekleri de önlenmelidir. İntiharı veya acısız ölümü (ötenazi) kabul ya da reddetmek kişinin dinle ilgili görüşlerine bağlıdır. Hıritiyanlık dînî de İslâm gibi intiharı yasaklamakta ve onu insan haklarından değil Allah'a ait işlerden saymaktadır. Eski Yunan ve Roma'da intihar etme hürriyeti temel insan haklarından sayılmaktaydı. Onlara göre intihar bir nevi insan saygınlığını koruyabilmek için geride kalan tek çıkar yoldu.

³⁶⁴ el-Mâide 5/32.

³⁶⁵ Buhari, "Tıb", 19.

³⁶⁶ Yûsuf 12/ 87

Halbuki hayat, eşi bulunmayan ve yerine tekrar konulamayacak olan bir değerdir.³⁶⁷

Sıkıntılara göğüs germek, acıya ve kadere karşı sabır göstermek, şartlar ne derece kötü olursa olsun Allah'a olan inanç ve güvenini yitirmemek müslümanın temel karakteri ve ilkesi olmalıdır. Allah'ın belli bir amaç doğrultusunda kullanması için insana verdiği yaşama hakkına insanın müdahale etmeye ve bu konuda kendini yetkili görmeye hakkı olmadığı gibi bu büyük bir nankörlük olarak değerlendirilir.

Tablo 87: Organ Bağışı Hakkındaki Görüşlerin Dağılımı

Organ bağışı hakkında ne düşünüyorsunuz?	Sayı	% Yüzde
Bağışlanır	207	56,1
Bağışlanmaz	77	20,9
Fikrim yok	76	20,6
Başka	8	2,2
Cevapsız	1	,3
Toplam	369	100,0

Katılımcıların organ bağışı hakkındaki (Tablo-87) cevaplarına bakıldığında “bağışlanır” diyenlerin sayısının 207 (56,1), “bağışlanmaz” diyenlerin sayısının 77 (20,9), “fikrim yok” diyenlerin sayısının 76 (20,6), “başka” diyenlerin sayısının 8 (2,2) olduğu görülmektedir. Cevapsız şıkkını işaretleyen 1 (0,3) denekdir. “Bağışlanır” diyenlerin sayısı dikkat çekicidir. Sonucun böyle çıkmasında gelişen tıbbın ve din adamlarının etkisi olduğu kanaatindeyiz. Bu konuda insanlar mutaasib tavır sergilememişlerdir. Yine de bağışlanmaz diyenlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoğunluktadır. Bu görüşte olanlar “vucudun Allah tarafından emanet olarak verildiği” görüşü etkisi altında kalarak emanete hiyanetlik edecekleri düşüncesi muhtemeldir.

³⁶⁷ Gage, Richard L., *Yaşamı Seçin: Arnold Toynbee ve Daisaku Ikeda, Diyalog* (trc. Umut Arık), Ankara 1992, s. 180.

Tablo 88: Ötenazinin (Kişinin Herhangi Bir Nedenle Kendisinin Öldürülmesini İstemesi) Uygun Olup-Olmaması İle İlgili Görüşlerin Dağılımı

Size göre ötenâzi (kişinin herhangi bir nedenle kendisinin öldürülmesini istemesi) uygun	Sayı	% Yüzde
Hiç bir şekilde uygun görülemez	314	85,1
Uygun görülebilir	23	6,2
Fikrim yok	28	7,6
Başka	2	,5
Cevapsız	2	,5
Toplam	369	100,0

Deneklerin (Tablo-88) “Size göre ötenâzi (kişinin herhangi bir nedenle kendisinin öldürülmesini istemesi) uygun mudur?” sorusuna verdikleri cevap, “hiç bir şekilde uygun görülemez” 312 (85,1), “uygun görülebilir” 23 (6,2), “fikrim yok” 28 (7,6), “başka” 2 (0,5), “cevapsız” 2 (0,5) şeklindedir.

Umutsuz ve acı çeken bir hastanın tıbbi müdahalenin bir parçası olarak öldürülmesi dînî prensipler açısından tasvip edilemez.³⁶⁸

Tablo 89: İntihar Ederek Ölen Kişinin Dini Durumu Hakkındaki Görüşler

İntihar ederek ölen bir kişinin dînî durumu sizce aşağıdakilerden hangisine uygundur?	Sayı	% Yüzde
Dinden çıkar	105	28,5
Zarar vermez	5	1,4
Günahkar müslümandır	196	53,1
Fikrim yok	54	14,6
Başka	9	2,4
Toplam	369	100,0

İntihar ederek ölen kişinin dînî durumunun sorulması karşısında (Tablo-89) 105 (% 28,5) katılımcı “dinden çıkar”, 196 (% 53,1) katılımcı ise “günahkar müslümandır” şıklarını işaretlerken; 5 (% 1,4)’ü “zarar vermez”, 54 (% 14,6)’sı “fikrim yok”, 9 (% 2,4)’ ü “başka” şıklarını işaretlemektedirler.

İslam alimleri intihar edenin, bu nedenle çok çetin ve şiddetli azap çekeceğini, hatta cehennemde ebedi olarak kalacağını ifade etseler de, intihar edenin îmandan

³⁶⁸ İrfan Yücel, “Tedavisinin İmkânsızlığı Sebebiyle Öldürülmesini İsteyen Hasta, Doktor Tarafından Öldürülemez”, *Güncel Dini Konular*, s. 117

çıktığını ve kâfir olduğunu söylememişlerdir. Çünkü iman ve küfür davranış bozukluğuyla değil inanç ve düşünce ile alakalıdır. İntihar edenin inanç durumu ise kendisi ile Allah arasındaki bir meseledir.

Hz.Peygamber'in, bıçakla kendisini öldüren kimsenin cenaze namazını kıldırmadığı nakledilir. Ancak bu intihar edeni cezalandırmak ve başkalarını böyle bir fiilden menetmek amacına yöneliktir. Nitekim Ashab-ı kiram bu kişinin cenaze namazını kılmışlardır.

İntihar eden bir müslüman, diğer müslüman cenazelerinde olduğu gibi yıkanır, kefenlenir, cenaze namazı kılınır ve müslüman mezarlığına gömülür. Gerisi Allah'ın dilemesine kalmıştır, ister affeder, ister azab eder.

Tablo 90: Öldükten Sonra Ruhların Bir Başka Bedende Tekrar Dünyaya Geleceği İnancı Hakkındaki Görüşlerin Dağılımı

Öldükten sonra ruhların bir başka bedende tekrar dünyaya geleceği inancı (reenkarnasyon) hakkında ne düşünüyorsunuz?	Sayı	% Yüzde
İnanmıyorum	265	71,8
İnanıyorum	52	14,1
Kararsızım	45	12,2
Başka	5	1,4
Cevapsız	2	,5
Toplam	369	100,0

Öldükten sonra ruhların bir başka bedende tekrar dünyaya geleceği inancının frekans dağılımına baktığımızda (Tablo-90) ankete katılanların (%71,8) 265' i "inanmıyorum" derken (%14,1) 52'i "inanıyorum" cevabını vermiştir. (%12,2) 45'i "kararsızım" derken (%0,5) 2'si "cevapsız" bırakmıştır. (%1,4) 5 denekte "başka" şıkkını işaretlemiştir.

İlkel dönem insanları, ölümün tam olarak bir yok oluş anlamına gelmediğine; ölen kişinin yaşamını herhangi bir şekilde sürdürdüğüne, geride bıraktıklarıyla ilişkiler kurduğuna, hatta onların günlük yaşantılarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebildiğine inanmışlardır. Ölenin hem geri dönerek insanlara zarar verebileceği korkusu hem anılmaya, yiyeceğe, giyeceğe vb. şeylere ihtiyaç duyabileceği inancı, "ölü kültü" nün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ölen kişiye karşı duyulan bu iki yanlı

duygu yani korku ve sevgi, ölüleri gömme şekillerini de etkilemiş, bazı yerlerde ceset, vakit geçirilmeden gömüldüğü ya da ıssız yerlere bırakıldığı gibi bazı yerlerde evin içine, avluya veya köy meydanına gömülmüş, mezarına yiyecek, içecek, giyecek vb. bırakılmıştır³⁶⁹.

Ölümünden sonra da hayatın devam ettiği inancı, ölen kişilerin yaşadıkları bir dünyanın olduğu inancını da beraberinde getirmiştir. Ölülerin eğleştikleri yerler olarak ilk önce gömüldükleri yerler yani mezarlıklar düşünülmüş, böylelikle yeraltındaki ölüler dünyası tasarımı ortaya çıkmış, ruh inancının gelişmesiyle de zamanla ruhların gökyüzünde eğleştikleri inancı oluşmuştur. Öte dünya, genellikle yeraltında, yeryüzünde ve gökyüzünde canlandırılmıştır. Denizlerin dibi, dağların tepesi, üzerinde yaşanan toprağın sınırları, güneşin batmasıyla ilgili olarak batı yönü, ormanlar, mağaralar ve adalar ölülerin eğleştikleri yerler arasında kabul edilmiştir.³⁷⁰

Bu bâtıl inanç daha çok Hindu ve Budistlerde vardır. İslâmiyyette tenâsüh (reenkarnasyon) yoktur. Ya'nî ölen kimsenin rûhu başkasına geçmez. Yahut bir kimse birkaç defa dünyaya gelmez. Bu reenkarnasyon inancı daha çok dine inanmayan kimseler tarafından dillendirilmektedir.

³⁶⁹ Sedat Veyis Örne, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, 2. b., Gerçek Yayınevi, İstanbul 1988, s. 93.

³⁷⁰ Örne, a.g.e., s.117-118.

Tablo 91: Öldükten Sonra Ruhların Bir Başka Bedende Tekrar Dünyaya Geleceği İnancı ve Eğitim Durumuna Göre Dağılım

			Eğitim durumunuz?			
			Okur-İlkokul	Orta-Lise	Üniversite ve Üstü	Toplam
Öldükten sonra ruhların bir başka bedende tekrar dünyaya geleceği inancı hakkında ne düşünüyorsunuz?	İnanmıyorum	Sayı	75	137	53	265
		Sıra %	28,3%	51,7%	20,0%	100,0%
		Sütun %	20,4%	37,3%	14,4%	72,2%
	İnanıyorum	Sayı	20	25	7	52
		Sıra %	38,5%	48,1%	13,5%	100,0%
		Sütun %	5,4%	6,8%	1,9%	14,2%
	Kararsızım	Sayı	15	22	8	45
		Sıra %	33,3%	48,9%	17,8%	100,0%
		Sütun %	4,1%	6,0%	2,2%	12,3%
	Başka	Sayı		4	1	5
		Sıra %		80,0%	20,0%	100,0%
		Sütun %		1,1%	,3%	1,4%
	Toplam	Sayı	110	188	69	367
		Toplam	30,0%	51,2%	18,8%	100,0%

$X^2=5,154$ S.d=6 P<0,524

Öldükten sonra ruhların bir başka bedende tekrar dünyaya geleceği inancına eğitim açısından bakıldığında (Tablo-91) okur yazar-ilkokul mezunlarının (%30,4) 75'i "inanmıyorum", (%5,4) 20'si "inanıyorum", (%4,1) 15'i "kararsızım"; orta-lise mezunlarının (%37,3) 137'si "inanmıyorum", (%6,8) 25'i "inanıyorum", (%6,0) 22'si "kararsızım", (%1,1) 4'ü "başka"; üniversite ve üstü mezunlarının (%14,4) 53'ü "inanmıyorum", (%1,9) 7'si "inanıyorum", (%2,2) 8'i "kararsızım", (%0,3) 1'i "başka" cevabını vermiştir.

Reenkarnasyona³⁷¹ inananların sayısı bize göre oldukça fazladır. Müslüman bir kültürde yaşayan insanların içerisinde 369 denek üzerinde yapılan ankette 52 tane denegin, ruhun bir başka bedenle dünyaya geleceğine inanması bizi çok düşündürmüştür. Tablolarını vermeden sırasıyla cinsiyet, medeni hal ve yaş durumlarına baktığımızda 30 erkek, 22 bayan reenkarnasyona inandığını ifade etmişlerdir. Bunların 37'si evli, 14'ü bekar 1'i duldur. Popüler kültürün etkiden kaynaklanan bir inanç olduğuna inandığımız bu konuda, ankete katılan 17-20 yaş grubunun 7'si, 21-40 yaş grubunun 22'si, 41-60 yaş grubunun 14'ü, 61 ve yukarı yaş grubunun 9'u inandığını söylemektedirler.

³⁷¹ Mustafa, "Kur'an Işığında Reenkarnasyon", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, 23-30

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

İstanbul'un Maltepe ilçesi ve çevresinde tarama yöntemiyle gerçekleştirilen bu araştırmayla, bu bölgedeki “ölüm ve sonrasında yapılan işlemler, bunlara bağlı inanç ve uygulamalar” konusunun fenomenolojik metoddan da faydalanılarak, ortaya konulmasına çalışılmıştır. Araştırma alanımızda, ölüm merasimleri fenomeninin çok zengin bir tezâhür çeşitliliğine sahip olduğu görülmüştür.

Araştırmamız, bu fenomenin araştırma alanımızın dînî, toplumsal, psikolojik ve kültürel yaşantısıyla nasıl bütünleştiğini de ortaya koymuştur. Nitekim bu bütünleşme, araştırma alanımıza ait olduğu kadar global olarak Türk toplumunun ve hatta bütün Türk-İslâm dünyasının kültürü, tarihi ve özellikle dînî kültürünün derinlere uzanan boyutlarında da kendini göstermekte, hatta bir ölçüde komşu yan kültürler ve dinlerle de ilgili görünmektedir.

Araştırmanın teorik kısmında, âhirete îman konusu kısaca ele alındıktan sonra, İstanbul Maltepe’de yaşayan fiilî yönleri açısından ölüm olayı ve cenâze işlemleri, İslâm’ın temel kaynaklarında yer alan şekliyle değerlendirildi. Daha sonra hurâfe, bid’at, bâtil inanç, mevlit, ıskat-devir, yas tutma ve türbe konuları incelenmeye çalışıldı.

Hurâfeler genelde eski kültür, din ve medeniyetlerden kaynaklanmaktadır. İslâm tarihinde fırkaların ortaya çıkmasıyla birlikte kendi grubunun lehine diğer grupların aleyhine hadisler uydurmak suretiyle, bilgi eksikliği de diyebileceğimiz bir tür cehâlet sebebiyle, bazı asılsız kıssa ve hikâyeler İslâm kültürüne sızmıştır. Hurâfelerin kabulü ve yaygınlaşmasında psikolojik, sosyolojik, ekonomik vb. faktörler etkili olmaktadır. Teorik kısımda sınıflandırılan birçok hurâfe ve bid’atın bu bölgede halen yaşatıldığı, araştırma bulgularından anlaşılmaktadır. Ancak bunların İslâm kültürüyle bağdaşmadığı, konuya ilişkin âyet ve hadislerde açıkça görülmektedir.

Bulgu ve yorumlara geçmeden önce anketin konu, amaç, metodoloji, hipotez ve sınırlılıkları üzerinde durulmuş; deneklerin cinsiyet; doğum yeri, yaş; eğitim, medenî, iktisadî, meslekî ve Maltepe’deki ikamet durumlarını özetleyen bulgular tablolar halinde sunulmuştur. Anketin uygulandığı örneklemin, toplumun genel oranlarını yansıttığı söz konusu tablolardan anlaşılmaktadır.

Sosyo-demografik değişkenlerden sonra halkın temel dînî inançlarına

bakılmıştır. Araştırmaya katılanların %98,1'i âhirete inanmaktadır. Bu oran, kabir azabına inanmada %95,1'e inmekte ve bu inancın eğitim arttıkça azaldığı gözlenmektedir. Şefaate inananların oranı %59,9'dur. Geriye kalan oran oldukça büyüktür (%40,1) ve bunların bazısı şefaate hakkında fikir sahibi olmadığını, bazısı da bu olaya inanmadığını ifade etmişlerdir. Yani "her insan kendi ektiğini biçecektir" demek daha uygun görülmektedir. Ayrıca ankete katılanların %10,6'sı "türbelere veya kabirlere giderek, orada yatan zâttan âhirette kendisine şefaatte bulunmasını dilediği" yanıtını vermektedir. (Bk. Tablo 76)

Temel dînî bilgilerle ilgili bulgular genel olarak incelendiğinde, araştırmaya katılanların bu konudaki bilgilerinin oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ölüm meleğinin "Azrâil" olduğunu bilenlerin oranının %97,3; ölen bir müslümana yapılması gerekenleri bilenlerin oranının ise %98,1 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla baskın kültürler tarafından yapılan bu kültürel erozyon karşısında toplum, dînî yaşantısı hakkında yeterli bilgiye sahip olduğu söylenebilir. (Bk. Tablo: 16, 17)

Ölüm öncesi ve sonrası halk inançları ile ilgili bulgular ise şöyle bir görüntü ortaya çıkarmıştır: Deneklerin %54,5'i "kutsal topraklarda ölmeyi bir şans olarak" algılamaktadır. Bir kısım hayvanların hareketlerinden bir kişinin öleceğini kabul edenlerin oranı ise %20,3'tür. Hayvanların insanlarda bulunmayan kimi yetenekleri, sezimleri, biçimsel özellikleri, uğurlu ya da uğursuz sayılmaları, bu türden inançların oluşmasında ve evrensel bir çizgiye erişmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Evcil ve yabanî hayvanların ötüşleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri, uçuş yönleri, bunların alışılmışın dışındaki davranışları, yaklaşan bir ölümün ön belirtileri ve işareti olarak da yorumlanmaktadır. Bu inanç, eğitim seviyesi yükseldikçe ve maddî durum arttıkça azalmaktadır. (Bk. Tablo: 26, 28, 30). Halbuki İslâm inancına göre bir insanın ölmesi, hayvanların bu tür hareketlerine değil, sadece Allah'ın takdirine bağlıdır. Müslümanlar her canlının, eceli gelince mutlaka öleceğine inanır. Ancak insanın nerede, nasıl, kaç yaşında ve hangi şekilde öleceği bilinemez. Yüce Allah bu konuda "Aranızda ölümü takdir eden (keyfiyetini, zamanını, mekânını ve ömrün müddetini tâyin eden) Biziz. Ve Biz, önüne geçilebileceklerden değiliz".³⁷² buyurmaktadır.

³⁷² el-Vâkıa 56/60.

Ankete katılan deneklerin yarısından fazlası ölünün şişmemesi için mevtânın karnı üzerine bir demir parçası veya başka bir cisim koymaktadır. Bu davranışın kadınlar (%70,7) arasında erkeklere (%50,9) nazaran daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda dinin kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ölünün üzerine konan bu tür cisimlerden dolayı ölünün şişmeyeceğine inanılmaktadır. Aslında bu yapılan işlem, fiziksel bir eylem olmaktan öteye geçmemektedir. (Bk. Tablo: 31).

İslâm inancına göre bütün insanlar kabirde, Münker ve Nekîr adlı iki melek tarafından, müslüman olup olmadıkları konusunda sorgulanırlar. Cenazenin defnedilmesinin ardından mezar başında ölen kişiye verilen talkının (telkin), bu sorgulama sırasında, ölünün korkudan kekelememesi ve doğru cevaplar vermesi için yapıldığına inanılır. Ancak, definden sonra verilen bu telkin işlemi, dinen ne emir olunmuş, ne de yasaklanmıştır.

Bulgulara göre, cenaze gömüldükten sonra, onun, kendisine verilen telkini duyduğuna inananların oranı oldukça yüksektir (%71,3). Eğitim durumu yükseldikçe bu inançta bir azalma görülmektedir (Bk. Tablo: 32).

Ölen birinin ibadete ilişkin borçlarının hayatta kalan yakınları tarafından ıskat ve devir yoluyla yerine getirilmesi konusunda, (Bk. Tablo: 66) ankete katılanların büyük çoğunluğu (%73,2) olumsuz görüş beyan etmişlerdir. Aynı şekilde ölünün arkasından kurban kesilmesi konusunda da deneklerin yarısından fazlası (%56,6) olumsuz cevap vermiştir. Bilindiği gibi bu kurban, Ramazan ve Kurban bayramının öncesinde (arefe günü) kesilerek dağıtılır. Bu suretle fakirlerin bayrama etle girmesi sağlanmış olur. Ancak bu davranışın da, dînen emredilmiş bir ibadet olduğu düşünülmemelidir. Gözlemlerimize göre Maltepe’de bu kurbanı genelde maddî durumu iyi olan aileler büyükleri için kesmektedirler. (Bk. Tablo: 35)

Ölünün mezarına veya kefeninin içine birşeyler koyma; mezarların üzerinde yürüme, oturma, mezarın üzerinden ağaçları kesme; cenaze gömülünce mezarın üzerine su dökme gibi davranışların; cenaze yıkanmadan önce Kur’an okunmaz şeklindeki görüşlerin ve arkasından ağlanan, eşyaları muhtaçlara dağıtılmayan ölünün kabirde rahatsız olacağı gibi inançların dinle alâkası yoktur. Büyük ölçüde halkın arasında

yayılmış olan bu davranış ve inançların hepsi, başka kültürlerden intikal ederek, örfleşmiş bazı inanç ve davranışlardır. Bu konulardaki tutum ve davranışların araştırmaya katılanlar arasında çok yüksek oranlara ulaşmasa da kısmen mevcut olduğu görülmektedir. (Bk. Tablo: 34, 42, 43, 56, 58)

Öldükten sonra ruhun geri gelip evinde ve yaşadığı çevrede olup bitenleri gözetlediğine inanma konusunda ki görüşlere katılma oranı ise dikkat çekici düzeydedir (%34,7). (Bk. Tablo: 47)

Yatırlara kurban kesme, mum yakma, çaput bağlama, dilek taşı ile dilek tutma gibi davranışlar (Bk. Tablo: 49), ankete katılanların büyük çoğunluğu tarafından (%82,9) benimsenmemektedir. İnsanlar günümüzde birçok şeye oldukça gerçekçi yaklaşmakta ve rasyonel düşünmektedir. Yatırlara yönelik bu tür irrasyonel, inanç ve davranışlardan genellikle kaçınılmaktadır. Çünkü adak, bir tür ibadet anlamı taşımakta ve ibadetler de sadece Allah için yapılmaktadır. Bu sebeple Allah rızası dışında başka amaçlarla veya türbe ve ölümler için adakta bulunmak câiz değildir. Aynı şekilde türbelere mum yakmak, buralarda horoz kesmek, bez bağlamak, şeker ve helva dağıtmak gibi halk arasında görülen bazı âdetlerin dînî bir dayanağı yoktur. Bu itibarla ölümlere veya türbelere adakta bulunulması câiz değildir. Onlar hiçbir şeye mâlik olmadıkları gibi, tasarruf yetkisinden de mahrumdurlar. Araştırmaya katılanların da bu konuda bu ilke ve inançlara uygun şekilde davrandığı söylenebilir.

Ankete katılanların büyük çoğunluğunun cenaze için “yedisinde”, “kırkında”, “elli ikisinde” mevlit okuttukları (Bk. Tablo: 39) anlaşılmaktadır. Ancak, diğer taraftan son zamanlarda bilinçli veya bilinçsiz olarak mevlit okutmaya karşı yapılan bazı olumsuz propagandaların halkın mevlide olan ilgisini azalttığı görülmektedir. Bulgularımız bu görüşümüzü (Bk. Tablo: 38, 39) desteklemektedir. “Cenaze kaldırıldıktan sonra vefatın ilk gününde, üçüncü gününde, ilk cumasında, yedisinde, kırkında, elli ikisinde ve sene-i devriyesinde ne yaparsınız?” sorusuna, ankete katılan deneklerin %43,4’ü “Kur'an okuturum”, %37,1’i “mevlit ve Kur'an her ikisini de birden okuturum” yanıtını vermiştir. Önce mevlit okuttuğu bilinen, ancak daha sonra muhtemelen bu olumsuz yaklaşımlardan etkilenen bazı ailelerin, artık ölünün ardından Kur'an dahi okutmadıkları gözlenmektedir.

“Ölünün vefatının elli ikinci gecesinde, cesetteki etlerin kemiklerinden ayrıldığına ve ölen kişinin bu sırada azap çektiğine ve onun azabını hafifletmek üzere bazı özel dualar okumak gerektiğine inanıyor musunuz?” sorusuna (Bk. Tablo: 55) ankete katılanların %49,3’ü “inanıyorum” derken, %22,8’i “inanmıyorum” cevabını vermiştir.

Cenaze ve kabir namazı ile ilgili bulgulara bakıldığında Kadınların cenaze namazı kılması konusunda “Kadınlar, cenâze namazı kılabilir” görüşüne katılanların (Bk. Tablo: 61) oranının çok düşük olduğu görülmektedir (%18,7). Gâib ölü bir kimsenin cenaze namazını kılma konusunda ise deneklerin yarıya yakını bu işin uygun olduğunu ifade etmektedir. Farklı memleketlerdeki cenâzeler için cenâze namazı kılmaya gidilemediği takdirde, her hangi bir camide uzaktaki o ölünün tabutu varmış gibi namaz kılınır. Bu uygulamanın ilkinin, Hz. Muhammed Habeşistan Kralı Necâşi’nin namazını kılmak suretiyle gerçekleştirmiştir. Deneklerin bu uygulamadan haberdar olduklarını bu bulguya dayanarak söylemek mümkündür.

İslâm kaynaklarında olmayan kabir namazını deneklerin yarıya yakını duymuş veya kılmışlardır. Kabir namazına erkeklere nazaran kadınların daha çok ilgi gösterdiği görülmüştür. (Bk. Tablo: 85, 86)

“Anne veya babasını öldürenlerin cenaze namazının kılınıp kılınamayacağı” konusunda deneklerin %44,2’si “uygun değildir” yanıtını verirken “uygundur” diyenlerin oranı %21,4’te kalmaktadır. İslâm dîni büyüklere karşı saygıyı emretmiş ve hatta onlara öf bile denilmemesi, yani onları üzücü söz ve tavırlardan kaçınılması gerektiğini ortaya koymuştur. Ankete katılanların cevaplarından da büyüklere karşı saygılı olmanın gereği ortaya çıkmakta, yarıya yakını böyle kişileri kendi ölçülerinde cezalandırmaktadır. Bu konuda Hanefî mezhebinin vasat olan görüşünü benimsemek ve anne veya babasını öldüren günahkar Müslüman’dır demek daha uygun görünmektedir. (Bk. Tablo: 65)

Cenaze sonrasındaki çeşitli tutum ve davranışlarla ilgili bulgulardan ilki deneklerin %50’ ye yakınının ıskat ve devir yaptırdıklarını ve bu konuya kadınların daha çok ilgi duyduğunu ortaya koymaktadır. (Bk. Tablo: 66, 67)

Diğer taraftan ankete katılanların büyük çoğunluğunun “Cenâzeye çiçek,

çelenk, gönderme” konusunda olumsuz bir tutum içinde oldukları anlaşılmıştır. Çiçeklerin solması ve israf gibi nedenler bu konuda etkili görünmektedir. Muhafazakâr olan Maltepe halkı arasında bu davranışın yerleşmediği ancak yinede çiçek ve çelenk gönderenlerin bulunduğu, kadınlara nazaran erkeklerin bu konuda daha olumsuz olduğu görülmektedir. (Bk. Tablo: 69)

Cenaze sonrasıyla ilgili bir başka bulgu ise ölünün ardından helva yaptırmakla ilgilidir. Deneklerin %59,1’i ölünün ardından helva yaptırdığını, %29,3’ü ise yaptırmadığını beyan etmiştir.

Ölümün bireysel ve toplumsal yansımalarıyla ilgili bulgular ise şöyle bir görüntü ortaya çıkarmıştır: “En çok korkulan ölüm şekli hangisidir?” sorusuna (Bk. Tablo: 71) deneklerin %50,1’i “yanarak”, %11,4’ü “boğularak”, %11,1’i “yırtıcı hayvanlar tarafından” %8,7’si “depremde”, %8,1’i “trafik kazasında”, seçeneklerini işaretlemiştir. Cevapsız bırakanların bir kısmı bu ölüm şekillerinin hepsinden korktuklarını; bir kısmı da “hiç birinden korkmadığını” ifade etmişlerdir. Bu ölüm şekillerinden tecrübe edilebilen genellikle yanmaktır. Her insan, bir şekilde bir yerini yakmış veya yanmıştır yahut yanarı görmüştür. Bu arada İslâm’ı tebliğ edenlerin çoğunlukla “korkutarak öğretim yöntemi” tercih etmesi, “Allah sizi cayır cayır yakacak !” gibi ifadeleri kullanmakta oluşu yanarak ölme korkusunun ankete katılanlar arasında bu nedenle yüksek olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

Türbe ve kabir ziyaretleri Maltepe halkı arasında güncelliğini korumaktadır. (Bk. Tablo: 75) Ankete katılanların büyük çoğunluğu (%65,0) orada yatan zâta dua etmek için, geriye kalanlar ise âhirette şefaatte bulunmasını dilemek için, bu dünyaya ait bir dileğinin gerçekleşmesi için, ziyarette bulunduklarını belirtmişlerdir. Yatırlarda dilek tutulduğunda (Bk. Tablo: 76) “gerçekleşir” cevabını verenlerin oranının (%10,6) dikkat çekici olduğu görülmektedir. Kabir ziyaretinin orada yatan ölü için değil; ziyaret eden dirinin ibret alması, ölümü hatırlaması için meşrû kılındığını hatırlamakta fayda var. İslâm’da kabrin üzerine bina yapma, kubbe koyma, türbe ve kabirleri mescit veya tapınak hale getirmenin şiddetle yasaklanmış olduğu, bu konudaki aşırılıkların en azından bid’at ve hurâfe olduğu, hatta bir kısmının şirk unsuru taşıdığı bilinmelidir. Mezarlıkların ziyaret edilmesi, bu vesileyle ölünün hatırlanması ve orada yatanlardan

ibret alınması dinimizin tavsiye ettiği hususlardandır. Ancak, kabir ve türbe ziyaretlerinde İslâm'ın özüne ve tevhîd anlayışına ters düşen ve itikâdî bakımdan da zarar doğuracak bazı tutum ve davranışlardan uzak durmak gerekir. Türbelerde yatan kişileri beşer üstü varlıklar olarak görmek; bu zevâtın duaları kabul ettiğine, olağanüstü kudretlerinin olduğuna inanmak; bu sebeple bir kısım ihtiyaç ve dilekleri onlara arz etmek; kendilerinden medet ummak; bu ziyaretleri dînî bir vecîbe gibi telakki etmek; mezarlara bez ve çaput bağlamak; oralarda mum yakmak; kurban kesmek, şeker v.b yiyecek maddeleri dağıtarak onlardan yardım dilemek, özü tevhîd olan İslâm'la bağdaştırılamaz.³⁷³ Ölen kişilerden medet ummak ve onlardan bazı şeyler beklemek iman açısından tehlikeli sonuçlar doğurabilecek davranışlardandır³⁷⁴. Kabir ziyaretinde bulunan kişi, âhireti hatırlamalı, dünyanın geçici olduğunu ve bir gün kendisinin de öleceğini düşünmelidir. Kabrin yanına gelince; “Ey mü'minler yurdunun sâkinleri! Sizlere selâm olsun! İnşâallâh yakında biz de size katılacağız! Bizler ve sizler için Allah'tan afiyet dilerim” denilir³⁷⁵. Kabir ziyaretinde bulunan kişinin ölü için dua etmesi ve Kur'an okuyarak sevabını orada bulunanların ruhlarına bağışlaması uygun olur. Kabrin başında yüksek sesle ağlamak, bağırıp çağırarak gürültü yapmak, kabrin demir şebeke ve taşlarını öpmek, onlara sarılıp ağlamak kabir ziyaretiyle aslâ bağdaşmaz.³⁷⁶

Ankete katılanların %56,1'i mezarlıklardan gece geçmekten korktuklarını belirtmiş, bu korkunun (Bk. Tablo: 82) kadınlarda erkeklere nazaran daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Korkmanın sebebi ise daha çok (Bk. Tablo: 85) “sebebi bilmeyen bir korku” olarak ifade edilmiştir. “Korkunç sesler” ve “hortlaklar” gibi seçenekler ise düşük oranda kalmıştır. Bu korkunun “dînî olmaktan çok, psikolojik” olduğu, toplum ve ailenin telakkilerinin bu korkunun oluşmasında etkili olduğu söylenebilir.

Ötenazi, intihar, reenkarnasyon ve organ bağışı ile ilgili bulgular ayrı bir başlıkta ele alınmıştır. Ankete katılanların %95,5'i “intihar etmeyi uygun bulmazken”, %28,5'i intihar eden için “dinden çıkar”; %53,1'i ise “günahkâr müslüman olur” görüşüne katılmıştır. Diğer taraftan deneklerin %85,1'i “kişinin herhangi bir nedenle

³⁷³ Ünver Günay ve diğerleri, *a.g.e.*, Kayseri, s. 10-11

³⁷⁴ İ. Lutfi Çakan, *a.g.e.*, s. 41

³⁷⁵ Müslim, “Cenâiz”, 104; İbn Mâce, “Cenâiz”, 36

³⁷⁶ Cemil Çiftçi, *a.g.m.*, I, 211

kendisinin öldürülmesini istemesini” hiç bir şekilde uygun görmemektedir.

Kişinin başkasının hürriyetini giderme hakkı olmadığı gibi, ona kendi hayatına son verme yetkisi anlamına gelen intihar etme seçeneğine, İslâm dininde hiç bir surette izin verilmez. Bu fiille insan Yüce Yaratıcı’dan ümit kesmiş görünmektedir; halbuki Allah’ın rahmetinden ancak inanmayanlar ümit keser.³⁷⁷ Öte yandan yaşamın ne zaman sona erdirileceği, insan bilincinin üzerindeki bir düzeyde belirlenmesi gereken bir konudur. Kişinin kendi hayatına son vermesi, tamamen onun yargısına bırakılacak bir konu değildir. İnsanların acıdan kaçmak gibi bir duyguyla kendi yaşamlarına son verme istekleri de bir şekilde önlenmelidir.³⁷⁸ İntiharı veya acısız ölümü (ötenazi) kabul ya da reddetmek, kişinin dinle ilgili görüşlerine bağlıdır. Hristiyanlıkta, İslâm gibi, intiharı yasaklamakta ve ölümün zamanının belirlenmesini insan haklarından biri değil, Allah’a ait işlerden biri saymaktadır. Eski Yunan ve Roma’da intihar etme hürriyeti, temel insan hakları arasında yer almaktaydı. Onlara göre intihar, insanın saygınlığını koruyabilmesinin tek çıkar yoluydu. Halbuki hayat, eşi bulunmayan ve yerine tekrar konulamayacak olan çok önemli bir değerdir.³⁷⁹

Katılımcıların “organ bağışı” hakkındaki (Bk. Tablo: 87) cevaplarına bakıldığında, “bağışlanır” diyenlerin oranı %56,1’dir. Günümüzde bu konu çok iyi algılanıp değerlendirilmelidir. Toplumda genellikle insan vücudunun bir ilâhî emanet olarak algılanması yönündeki inancın, giderek zayıfladığı görülmektedir. Ancak konuya ilişkin olarak din bilginleri ve tıp otoritelerinin ortak bir görüş oluşturması gerekmektedir.

Frekans dağılımına bakıldığında (Bk. Tablo: 90) öldükten sonra ruhların bir başka bedende tekrar dünyaya geleceği (reenkarnasyon) inancının ankete katılanların büyük çoğunluğu tarafından (%71,8) kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Ancak geriye kalanların oranının azımsanmayacak değerde yüksek (%14,1) olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin, diğer kültürlerden etkilenme olduğu söylenebilir. Günümüzde özellikle medya, meditasyon ve yoga gibi hint alt kıtasına ait inançları duyurmakta,

³⁷⁷ Yûsuf 12/ 87

³⁷⁸ İrfan Yücel, “Tedavisinin İmkânsızlığı Sebebiyle Öldürülmesini İsteyen Hasta, Doktor Tarafından Öldürülemez”, *Güncel Dini Konular*, s. 117

³⁷⁹ Gage, Richard L., *Yaşamı Seçin: Arnold Toynbee ve Daisaku Ikeda, Diyalog* (trc. Umut Arık), Ankara 1992, s. 180.

bunlar da toplumu etkilemektedir. Popüler kültürün bir uzantısı olarak devam eden reerkarnasyona³⁸⁰ inananların sayısı, kanaatimizce oldukça fazladır. Müslüman bir kültürde yaşayan insanların gözardı edilemeyecek bir kısmının (%14,1) “ruhun bir başka bedenle tekrar dünyaya geleceğine inanması” oldukça düşündürücüdür. Diğer yandan bu inancın erkekler, evliler, 21-40 yaşları arasında bulunanlarda daha yaygın olduğu görülmektedir.

Maltepe’de yapmış olduğumuz bu araştırmada, deneklerin büyük çoğunluğu ecelin değişmeyeceği yönünde fikir beyan etmiştir. Aynı zamanda yapmış olduğumuz mülâkat ve röportajlarda da, denekler bu konuda katı denilebilecek şekilde ve oldukça tavizsiz davranmaktadır.

Özetlemek gerekirse, Maltepe ilçesi, küçük bir Anadolu modeli görünümünde olup halkın çoğunluğu dindardır. Halk arasında âhirete îman %98,1 seviyesinde olup, namaz ibadeti genellikle yerine getirilmektedir. İntihar, ötenâzi, ölüleri alkışlama gibi konularda yüksek seviyede olumsuz cevaplar alınmıştır. İlçe halkının geleneksel din anlayışına sahip olduğunun bir göstergesi de, hurâfelerin yoğunlukla dînî motif taşıyanlarının bu ilçede daha yüksek olmasıdır. Nitekim türbe ve yatırlarda dua etmeyi uygun bulan deneklerin oranının türbelerden dilekte bulunulamayacağını söyleyenlerden daha yüksektir.

Bu araştırma aynı zamanda ilçe halkının çoğunluğunun olmasa da bir kısmının dînî bilgi yönünden eksik olduğunu, dolayısıyla istenilen bilgi seviyesinde olmadıklarını ortaya koymaktadır. Bir kısım hurâfelerin yaygınlığı da bu görüşü desteklemektedir. İnsanlar, İslâm’ın temel kaynaklarına dayalı olarak, günün şartlarına göre ve iletişim araçları vasıtasıyla gereği gibi aydınlatılmalıdır. Bu şekilde halk arasında yaygın olan hurâfeler en aza indirilebilir. Bu yörede, öğrenim durumu ile hurâfeler arasında ters yönde bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da eğitim ve öğretimin önemini ortaya koymaktadır. Yeni nesli günün şartlarına göre, her türlü bilgiyle donatarak yetiştirmeliyiz. Her türlü bilgiyle yetişmiş, tarihî bilgiyi özümsemiş, güncel konuları iyi tahlil eden din adamlarından bir heyet oluşturulmalıdır. Televizyon ve Radyo gibi toplumsal iletişim araçlarında konuşulacak olan konuların, bu insanlar tarafından da

³⁸⁰ Mustafa Çetin, “Kur’an Işığında Reenkarnasyon”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, 23-30

anlaşılması gerekmektedir. Bu kuruldan çıkan kararların bir veya birkaç kişi tarafından basına duyurulması halinde, halkın fikrî karmaşaya düşmesine son verilmiş olacaktır. Yine söz konusu heyet, uydurma rivâyet ve hurâfeleri tesbit ederek, millî ve mânevî değerlerimize zarar veren bilgileri ve hurâfe içeren kitapları düzeltmelidir. Ayrıca yeni yayımlanacak bir kitap da, mutlaka bu heyetin incelemesinden geçtikten sonra yayımlanmalıdır.

Bu araştırma, bu alanda yapılacak diğer benzeri yeni araştırmaların önemli ve gerekli olduğunu da ortaya koymaktadır. İslâm'ı ana kaynaklarından öğrenen ve insanları aydınlatan din âlimlerinin çok az olması veya hiç bulunmayışı toplumda dînî bir cehâlet doğurmaktadır. İslâmiyet insanları, düşünmek suretiyle inançlarını temellendirmeye ve akıl yürütme güçlerini kullanmaya dâvet etmektedir³⁸¹. Kültür seviyeleri ve dînî bilgileri oldukça düşük olan geniş halk tabakalarının, dinin genellikle soyut olan bu tür konularını, yeterince ve gereğince anlamaları hiç de kolay değildir. Konuyla ilgili hurâfeleri tesbit edip, bunları bertaraf edebilmek için, sağlam bir din öğretimi ve eğitimine ihtiyaç vardır. Ayrıca insanları dînî konularda aydınlatma görevini üstlenen din adamlarının kendilerinin de, hurâfelerden ve İsrâiliyattân arınmış bir kafa yapısına sahip olmaları gerekmektedir.

³⁸¹ Yûsuf 12/ 108

EKLER

EK 1

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
Maltepe İlçe Müftülüğü

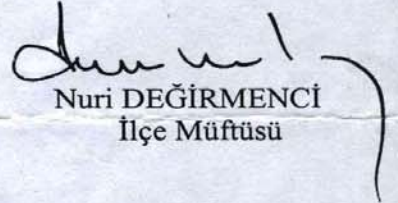
19/09/2003

SAYI : B.02.1.DİB.4.34.68-811-022/65
KONU : Anket oluru

KAYMAKAMLIK MAKAMINA
MALTEPE

İlçemiz Aydınevler Camii Müezzin Kayyımı Abdulhamid Pehlivan'ın Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesi Kelam Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak "Ölüm ve Sonrasına Ait Günümüz Halk İnançlarının Teolojik Alt Yapısı (Maltepe Örneği)" adlı tezinin bir parçası olarak İlçemiz sınırları içerisinde anket çalışma yapmasını,

Olurlarınıza arz ederim.

Nuri DEĞİRMENCİ
İlçe Müftüsü

19/09/2003
OLUR
Ünal OKYAY
Maltepe Kaymakamı

EK 2

Anket Formu

Değerli katılımcı,

Elinizde bulunan anketteki sorular “**Ölüm ve Sonrasına Ait Günümüz Halk İnançlarının Teolojik Alt Yapısı (İstanbul/Maltepe Örneği)**” başlığı altında yürüttüğümüz, halkımızın din anlayışını ve İslâm'ın yaşanan şeklini ortaya koyma, bunların İslâm dininin inanç esaslarını inceleyen bir bilim dalı olan **Kelâm***³⁸²ilmi açısından kaynaklarını tespit etmeyi ve incelemeyi hedefleyen bir alan çalışmasının parçasıdır.

Araştırmanın sağlıklı ve geçerli sonuçlara ulaşabilmesi için vereceğiniz cevapların samimi ve doğru olmasının çok büyük önemi vardır. Bu bakımdan anketteki her soruyu lütfen dikkatle okuyup size en uygun gelen cevabın önüne (X) işareti koyunuz. Şayet verilen şıklar içerisinde sizin düşüncenizi yansıtan bir yanıt yoksa, bırakılan boşluğa kendi düşüncenizi yazınız.

Ankette isim, adres gibi özel bilgiler istenilmediğinden, sizi endişeye sevk edecek herhangi bir durumun olmadığı kanaatindeyiz.

Bu anketle ilgili özel görüşünüzü son sayfadaki boşluğa okunaklı bir şekilde yazabilirsiniz. Değerli katkılarınız ve ayırdığınız zaman için şimdiden teşekkür eder, saygılar sunarız.

Araştırmacı
Abdulhamid PEHLİVAN
M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
İlahiyat Anabilim Dalı
Kelâm Bilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi

Araştırmayı Yöneten
Prof. Dr. M.Saim YEPREM
M.Ü. İlahiyat Fakültesi
Kelâm Bilim Dalı
Öğretim Üyesi

* İslâm dininin ana ilkelerini ve inanç esaslarını konu edinen **Kelâm** ilmi, akli delilleri kullanarak söz konusu ilke ve esasların felsefi temellerini irdeleyip inceleyen, bu arada insanın inançla ilgili sorunlarına da çözümler arayan bir bilim dalıdır.

ANKET FORMU

I.BÖLÜM

UYGULANDIĞI YER.....

TARİH...../...../.....

1-Cinsiyetiniz :

a)(...)Erkek b)(...)Bayan

2-Yaşınız?

a)(...) 17-20 b)(...) 21-40 c)(...) 41-60 d)(...) 61- ve yukarısı

3- Eğitim durumunuz hakkında aşağıdaki şıklardan en uygun olanı işaretleyiniz ?

a)(...)Okur-yazar, ilkokul b)(...)Orta-Lise c)(...) Üniversite ve Üstü

4-Doğum yeriniz:

a)(...)Köy b)(...)Kasaba c)(...)Şehir d)(...)Büyük Şehir e)(...)Yurtdışı

5-Medeni durumunuz?

a)(...) Evli b)(...) Bekar c)(...) Dul d)(...) Boşanmış

6-Aylık geliriniz:

a)(...)Yüksek b)(...)Orta c)(...) Düşük

7-Ne zamandan beri Maltepe’de oturuyorsunuz?

a)(...)1-5 b)(...)6-10 c)(...)11-15 d)(...)16- 20 e)(...)25-ve yukarısı

f)(...) Hatırlamıyorum

8-Mesleğiniz: (yazınız).....

Eğitim-Öğretim Emekli Subay-Polis Memur Hukuk
Sağlık İşçi-Hizmetli Teknik Serbest Tarım Ev Kadını
Öğrenci Belirtmeyen İşsiz

9-Babanızın işi veya mesleği:

a)(...)İşçi-Çiftçi b)(...)Memur c)(...)Serbest meslek d)(...)Emekli e)(...)Başka
(Belirtiniz).....

9-Babanızın işi veya mesleği:

a)(...)İşçi-Çiftçi b)(...)Memur c)(...)Serbest meslek d)(...)Emekli
e)(...)Başka (Belirtiniz).....

10-Annenizin tahsil durumu:

a)(...)Okur-yazar değil b)(...)İlkokul mezunu c)(...)Ortaokul mezunu
d)(...)Lise mezunu e)(...)Üniversite mezunu f)(...)Başka...

11-Babanızın tahsil durumu:

a)(...)Okur-yazar değil b)(...)İlkokul mezunu c)(...)Ortaokul mezunu
d)(...)Lise mezunu e)(...)Üniversite mezunu

12-Annenizin işi veya mesleği:

a)(...)Ev hanımı b)(...)İşçi-Çiftçi c)(...)Memur d)(...)Serbest meslek e)(...)Başka
(Belirtiniz).....

13-Din eğitimi aldınız mı?

a)(...)Evet b)(...)Hayır

14-Cevabınız evet ise din eğitimi nereden aldınız?

a)(...)Anne-Baba b)(...)Din adamları c)(...)Okullardan d)(...)Hiç almadım
e)(...)Başka...

15-Kur'an-ı Kerîm'i orijinal harfleriyle (Arapça yazısından) okumasını biliyor musunuz?

a)(...)Evet b)(...)Hayır

16-Kur'an-ı Kerîm'i biliyorsanız, bilme derecenizi işaretleyiniz.

a)(...)Çok iyi b)(...)İyi c)(...)Orta d)(...)Zayıf e)(...)Hiç bilmiyorum

II.BÖLÜM

1-Âhiret gününe, öldükten sonra dirilmeye ve insanların inanç ve amellerine göre cennete veya cehenneme gideceğine inanıyor musunuz?

a)(...)Evet, inanıyorum b)(...)Kararsızım c)(...)Hayır, inanmıyorum d)(...)Başka...

2-En çok korktuğunuz ölüm şekli aşağıdakilerden hangisidir?

a)(...)Yanarak b)(...)Depremde c)(...)Boğularak d)(...)Trafik kazasında
e)(...)Yırtıcı hayvanlar tarafından

3-Sizce kadınlar cenaze namazı kılmalı mıdır?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

4-Kutsal topraklarda (Mekke-Medine) ölmek insan için bir ayrıcalık mıdır?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

5-Yakınlarınızdan biri vefat ettiğinde onun için ıskat ve devir yaptırıyor musunuz?

a)(...)Yaptırıyorum b)(...)Yaptırmıyorum c)(...)Yapmıyorum, yapılabilir
d)(...)Fikrim yok e)(...)Başka...

6-Cenazeye çiçek, çelenk ve benzeri şeyler gönderir misiniz?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Param olsa gönderirim
d)(...)İnançlarıma uygun olmadığı için göndermem e)(...)Başka...

7-Yakınlarınızdan birisinin ölmesi halinde onun için cenaze helvası yapar mısınız?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

8-Cenaze gömüldükten sonra, kendisine verilen telkinin onun tarafından duyulduğuna inanıyor musunuz?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

9-Tabutu, bulunduğunuz Cami de olmayan (gâib) bir kimsenin cenaze namazını kılar mısınız?

a)(...)Evet b)(...)Ancak peygamber kılar c)(...)Hayır d)(...)Başka...

10-Ömür (ecel), kısalır ya da uzar mı?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

11-Ölen birinin ibadet borçlarını hayatta kalan yakınları yerine getirebilir mi?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

12-Cenazenin yanına (mezarına) herhangi bir şey koyar mısınız?

a)(...)Kıymetli eşyalarını b)(...)Ayet ya da dua yazılı eşya

c)(...)Hiçbir şey koymam d)(...)Başka...

13-Ölünün şişmemesi için karnı üzerine demir parçası veya başka cisimler konur mu?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

14-"Allah'ın görülmesi" ile ilgili olarak aşağıdaki maddelerden size en uygun geleni işaretleyiniz.

a)(...)Allah'ı hem dünyada hem âhirette görmek mümkündür.

b)(...)Allah'ı dünyada da âhirette de görmek mümkün değildir

c)(...)Allah'ı dünyada görmek mümkün değildir ama âhirette Mü'minler görecektir.

d)(...)Bu konuda fikrim yok.

15-Kabir ziyaretlerinin dünyaya olan ilgiyi azalttığı, ölü için bir dua olduğu ve insanlara ölümü hatırlattığı doğru mudur?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

16-Aşağıdakilerden hangisi, ölen bir müslümana son anda yapılacak olan görevlerdendir?

a)(...)Kefenlemek, cenâze namazını kılmak, defnetmek

b)(...)Kefenlemek, yanına kıymetli eşyalarını koymak, duâ okumak

c)(...)Ağlamak, kefenlemek, cesedini yakmak

d)(...)Kefenlemek, kötülüklerini konuşmak, defnetmek

e)(...)Cenazeyi yıkamak, kefenlemek, yırtıcı kuşların yemesi için terk etmek

17-Ölüm meleği aşağıdakilerden hangisidir?

a)(...)Cebrâil b)(...)Mîkâil c)(...)İsrâfil d)(...)Azrâil e)(...)Fikrim yok

18-Ölü arkasından kurban kesmenin gereğine inanıyor musunuz? Bu amaçla hiç kurban kestiniz mi?

a)(...)İnanıyorum, kestim b)(...)İnanmıyorum

c)(...)İnanıyorum, fakat hiç kesmedim d)(...)Fikrim yok e)(...)Başka...

19-Ölünün vasiyeti mutlaka yerine getirilmeli midir?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

20-Size göre intihar etmek uygun mudur?

a)(...)Uygundur b)(...)Uygun değildir c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

21-Kabirde insanların sorgulandığına ve orada azap veya mükafat gördüğüne inanıyor musunuz?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

22-“Kabir namazı” adlı bir namaz duyduunuz mu? Duyduysanız hiç kıldınız mı?

a)(...)Duymadım b)(...)Duydum/kıldım c)(...)Duydum fakat hiç kıldım
d)(...)Fikrim yok e)(...)Başka...

23-Cenazeniz için mevlit okutur musunuz? Ne zaman?

a)(...)Evet,yedisinde b)(...)Evet, kırkında c)(...)Evet,elli ikisinde d)(...)Evet,hepsinde
e)(...)Hayır f)(...)Başka...

24-Size göre anne veya babasını öldüren deneklerin cenaze namazını kılmak uygun mudur?

a)(...)Uygundur b)(...)Uygun değildir c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

25-Cenaze kaldırıldıktan sonra vefatın ilk gününde, üçüncü gününde, ilk Cumasında, yedisinde, kırkında, elli ikisinde ve sene-i devriyesinde ne yaparsınız?

a)(...)Mevlit okuturum b)(...)Kur'an okuturum
c)(...)Her ikisini de okuturum d)(...)Başka...

26-Arkasından ağlanan ölünün kabirde rahatsız olacağına inanıyor musunuz?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

27-Eşyaları muhtaçlara dağıtılmadığı takdirde ölünün bundan olumsuz etkileneceğine inanır mısınız?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka

28-Sizce Yatırlar ziyaret edilmeli midir?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

29-Öldükten sonra ruhun geri gelip evinde ve yaşadığı çevrede olup bitenleri gözetlediğine inanıyor musunuz?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

30-Günümüzde bilinen uygulamalarıyla yatırlarda kurban kesme, mum yakma, çaput bağlama, dilek taşı ile dilek tutma gibi davranışları nasıl buluyorsunuz?

a)(...)İyidir b)(...)İyi değildir c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

31-Cenazeyi mezarlığa götürürken aşağıdakilerden hangisini yaparsınız?

a)(...)Alkışlarım b)(...)Tekbir getiririm c)(...)İçimden dua okurum
d)(...)Sessizce yürürüm e)(...)Başka...

32-Organ bağışı hakkında ne düşünüyorsunuz?

a)(...)Bağışlanır b)(...)Bağışlanamaz c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka....

33-“Ölüm, inanan kimse için bir son değildir.” ifadesine katılıyor musunuz?

a)(...)Katılıyorum b)(...)Katılmıyorum c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka....

34-Defin işleminden sonra mezarın üzerine su döker misiniz?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka

35-Sizce ansızın ölmenin mü'min için bir ayrıcalık olduğu görüşüne katılıyor musunuz?

a)(...)Katılıyorum b)(...)Katılmıyorum. c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

36-Ölünün vefatının elli ikinci gecesinde etlerinin kemiklerinden ayrıldığına ve onun bu esnada azap çektiğine, azabını hafifletmek üzere onun için bazı özel dualar okumak gerektiğine inanıyor musunuz?

a)(...)İnanıyorum b)(...)İnanmıyorum c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

37-Öldükten sonra ruhların bir başka bedende tekrar dünyaya geleceği inancı (reenkarnasyon) hakkında ne düşünüyorsunuz?

a)(...)İnanmıyorum b)(...)İnanıyorum c)(...)Kararsızım d)(...)Başka...

38-Bazı seçkin insanların ölülere ve öldükten sonra size şefaate edeceğine inanıyor musunuz?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka

39-Mezarlar üstünde yürümek, oturmak, uyumak vb. hareketler sizce uygun mudur?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

40-Sizce tâziyede bulunmak için belirli bir gün var mıdır?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

41-Size göre ötenâzi (kişinin herhangi bir nedenle kendisinin öldürülmesini istemesi) uygun görülebilir mi?

a)(...)Hiçbir şekilde uygun görülmez b)(...)Uygun görülebilir

c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

42-“Ölü yıkanmadan önce yanında Kur'an-ı Kerîm okunmaz” görüşüne katılıyor musunuz?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

43-Size göre türbe ziyareti hangi amaçlarla gerçekleştirilmelidir?

a)(...)Orada yatan zata dua etmek b)(...)Âhirette şefaatte bulunmasını dilemek

c)(...)Bu dünyaya ait bir dileğin gerçekleşmesini istemek d)(...)Hepsi

e)(...)Hiçbiri f)(...)Başka...

44-Yatırlarda dilekte bulunulduğunda bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hususunda ne düşünüyorsunuz?

a)(...)Gerçekleşir b)(...)Gerçekleşmez c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

45-Mezarlıklardan gece geçmekten korkar mısınız?

a)(...)Evet b)(...)Hayır

c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

46-Cevabınız “evet” ise, korkmanızın nedeni nedir?

a)(...)Korkunç sesler çıkabilir b)(...)İnsanlar hortlayabilir

c)(...)Sebebinin bilmediğim bir korku hasıl olur d)(...)Fikrim yok e)(...)Başka...

47-Kıyametin kopacağı zamanı önceden bilmek mümkün müdür?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

48-İntihar ederek ölen bir kişinin dînî durumu sizce aşağıdakilerden hangisine uygundur?

a)(...)Dinden çıkar b)(...)Zarar vermez c)(...)Günahkâr Müslüman’dır

d)(...) Fikrim yok e)(...)Başka...

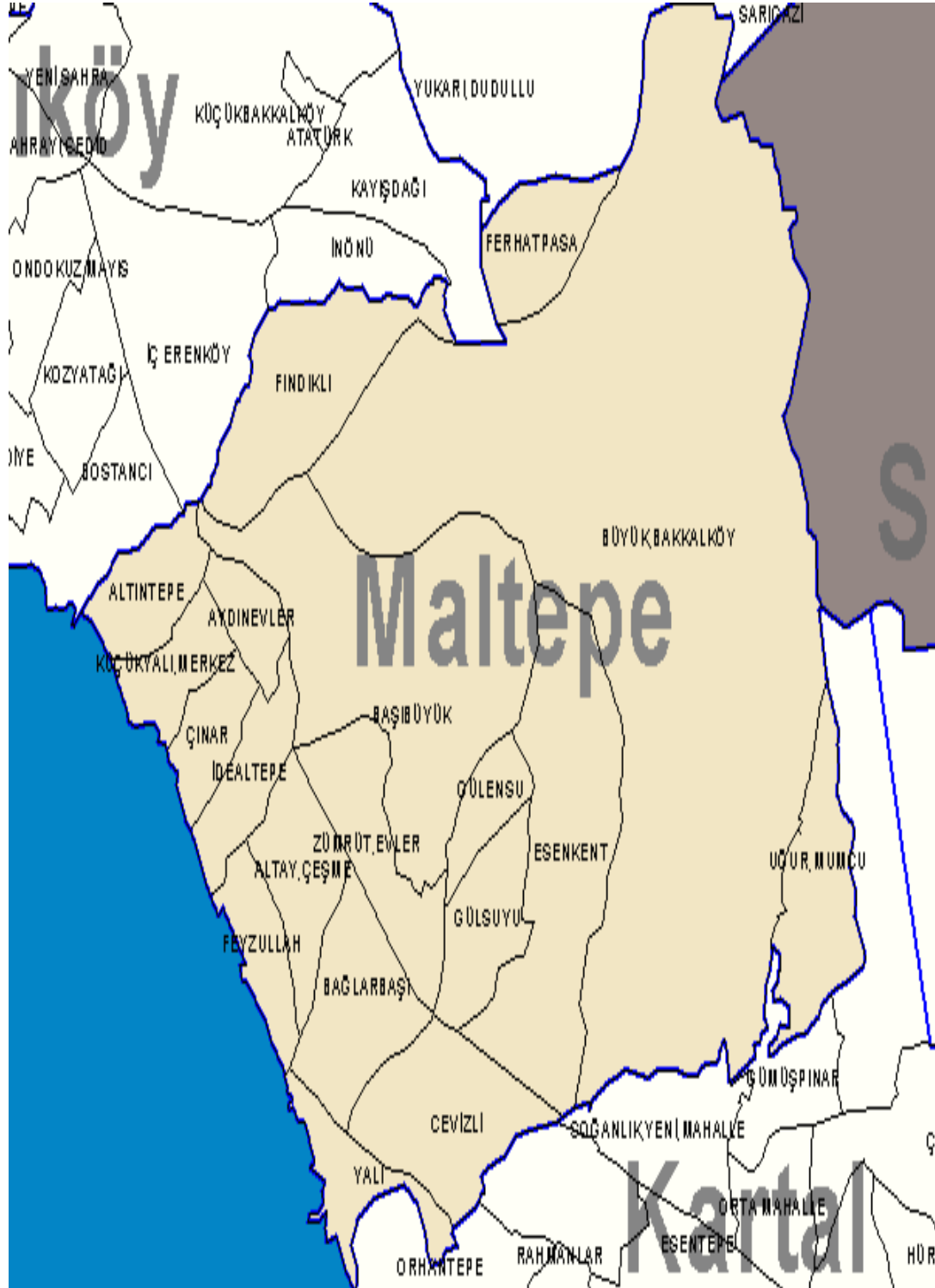
49-Bazı kuşların ötmesinden veya bir kısım hayvanların hareketlerinden bir kişinin öleceği anlamı çıkarılabilir mi?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

50-Sizce son nefeste yapılan tövbe makbul mudur?

a)(...)Evet b)(...)Hayır c)(...)Fikrim yok d)(...)Başka...

EK 3

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut. ts.
- Akbıyık, Azer; Sabri Kürkçüoğlu, *Folklor (Halkbilim) ve Şanlıurfa*, Şanlıurfa: Şurhoy Yayınları 1, 1990.
- Aliyyu'l-Kâri, *Fıkh-ı Ekber Şerhi* (trc. Y. Vehbi Yavuz), İstanbul: 1979.
- Altınoluk Dergisi*, “Ayın Notları”, Şubat, İstanbul: Sayı 144, 1998.
- Altun, Işıl, *Kandıra Türkmenlerinde Doğum Evlenme ve Ölüm*, Kocaeli: Yayıncı Yayınları, 2004.
- Âlûsî, Muhammed Şükrî, *Bûlûgu'l-ereb fî ma'rifeti ahvali'l-Arab*, Mısır, Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, ts.
- Arslantürk, Zeki; *Sosyal Bilimciler için Araştırma Metod ve Teknikleri*, İstanbul: M. Ü. İ. F. V. Y., 1997.
- Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Ankara: DİBY, tsz.
- Aydın, Ali Arslan, *İslâm'da İmân ve Esasları*, İstanbul: Seha yay, 1995
- Bardakoğlu, Ali, “İskat”, *DİA*, XIX, 137
- Bedir K., *İstanbul Çevresinde Hurâfe Üzerine Bir Alan Araştırması (MÜSBE)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 1998.
- Bolay, S. Hayri, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1981.
- Bozkurt, Nebi, “Mezarlık”, *DİA*, XXIX. 519
- Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul, ts.
- Canan, İbrâhim, *Kütüb-i Sitte: Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1989.
- Cezîrî, Abdurrahman, *el-Fıkh ale'l-mezahibi'l-erbea*, Kahire, ts.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf, *et-Ta'rifât*, İstanbul: Kaynak Yayınları, ts.
- Çakan, İ. Lütfî, *Hurâfeler ve Bâtıl İnanışlar*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003

- Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul: Risale Yayınları, 1996
- Çelebi, İlyas, “Gayb”, *DİA*, XIII. 404
- Çetin, Mustafa, “Kur'an Işığında Reenkarnasyon”, İzmir: *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, 1995.
- Çiftçi, Cemil, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Şamil Yayınevi, I, 211
- Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Ru'yetullah*, Kahire, ts.
- , *Sünenü Dârekutnî*, Beyrut: Alemü'l Kütüp, ts.
- Dârimî, Ebû Muhammed, *es-Sünen*, Beyrut, ts.
- Demirci, Kürşat, “Kabir”, *DİA*, XXIV, 33.
- Doğan, Mehmet; *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ülke yayınları, 1994.
- Dünya Çocuklarının Durumu (Unicef)*, Türkiye: 1991
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, *es-Sünen*, İstanbul ts.
- Ece, Hüseyin K., *İslam'ın Temel Kavramları*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Egemen, Bedî Ziya, “Ölüm Üzerine”, Ankara: *AÜİFD*, 1963.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat* (neşre hazırlayan, M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul: 1993.
- Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadîme)*, (Açıklamalarla sadeleştiren Yavuz Ercan), İstanbul: Kervan Yayınları, 1979.
- Tirmîzî, Ebû İsâ, *el-Câmiu's-sahîh*, İstanbul ts.
- Fahreddîn er-Râzî, *Mefatihû'l-gayb*, İstanbul: 1308.
- Fazlur Rahman, İslâm ve Çağdaşlık (trc. Alparslan Açıkgenç ve M.Hayri Kırbaçoğlu), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996.
- Fetevây-i Hindiye* (trc. Mustafa Efe), Ankara: Akçağ Yayınları, 1986.
- Gage, Richard L., *Yaşamı Seçin: Arnold Toynbee ve Daisaku Ikeda, Diyalog* (trc. Umut Arık), Ankara: 1992.
- Gazzâlî, *İhyâu' Ulûmi'd-Dîn*, (trc. Ahmet Serdaroglu), İstanbul: Bedir Yayınevi, 1974
- Gökbel, Ahmet, “Anadolu'da Yaşayan Halk İnanışlarından Çaput Bağlama ve Nazar”,

- Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.1, Sivas: 1996.
- Güler, İlhami, *Allah'ın Ahlâkîliği Sorunu*, Ankara: Ankara Okulu, 2002.
- Günaltay, Mehmet Şemsettin, *Hurâfâttan Hakîkate Hurâfeler ve İslâm Gerçeği*, (Sad. Ahmet Gökbel) Merifet Yayınları, İstanbul, 1987.
- Günay Ünver, - Harun Güngör - Şaban Kuzgun - Sayım Huzeyfe - Vahap Taştan, *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri: 1996.
- Günay, Ünver-Harun Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- H. Fuch (Necla Pekolcay tarafından genişletilmiş), “Mevlid”, *İA*, VIII.
- Halebî, İbrahim, *Tam Kayıtlı Halebî-i Sağır ve Tercemesi*, (trc. Hasan Ege) Salâh Bilici Kitabevi, ts.
- Harman, Ömer Faruk, “Çocuk Düşürme”, *DİA*, VIII, 363.
- Hâşiyetü İbn Âbidîn*, Mısır, ts.
- el-Idvî, Hasen, *Meşâriku'l-envâr*, Mısır, 1316
- İbn Mâce, *es-Sünen*, Beyrut, ts.
- İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sadır, 1956.
- İbn İshâk, *Sîretü İbni İshâk*, (neşr. Muhammed Hamîdullah) Konya: Hayra hizmet Vakfı, 1981.
- İbn Sa'd, *et-Tabakâtül-kübrâ*, Beyrut, ts.
- İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni 'l-azîm*, Beyrut: 1969
- İbnü'l Hümâm, *Şerhu Fethi 'l-Kadîr*, 1970/1389.
- İbn Rüşd, *el-Keşf an menâhici 'l-edille*, Kahire: 1388/1968.
- İlmen, Süreyya, *Teşebbüslerim ve Reisliklerim*, İstanbul: Kenan Matbaası, 1949.
- İmlâ Klavuzu*, Ankara: Türk Dil Kurumu: 1990
- İmam-ı Â'zam, *Fıkh-ı Ekber* (Aliyyü'l Kari Şerhi) İst: 1979.
- İnan, A., *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih

- Kurumu Yayınları, 1972.
- İslâmî Bilgiler Ansiklopedisi*, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1993.
- J. W. Mc.Person, *The Moulids of Egypt*, Kahire 1941.
- Kal'acî, Muhammed Revvâs, *Mevsüatu Fıkhı Umar b. el-Hattâb*, Kuveyt: 1984.
- Karaçoban, Ethem, *Gebze ve Çevresinde Yaygın İnanışlar ve Kelâm Açısından Kaynakları* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: MÜSBE, 2004.
- Karaman, Hayreddin, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 1982.
- Katip Çelebi, *Mizanü'l-Hak*, (haz. O. Ş. Gökyay), İstanbul: MEB, 1972.
- Kavas, Ahmet, “Afrika’da Mevlid Uygulamaları” , *Diyanet İlmi Dergi –Peygamberimiz Hz. Muhammed (Özel Sayı)*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Kerimoğlu, Yusuf, *Kelimeler ve Kavramlar*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 1983.
- Kılavuz, Ahmet Saim, “Azrâil”, *DİA*, IV. 351
- Kısakürek, N. Fâzıl, *Çile*, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1999.
- Komisyon, *Rize Kültür Derlemeleri*, Rize: Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları, 1999.
- Köksal, Asım, *İslâm Tarihi* (Mekke Devri), İstanbul: 1981.
- Kutlu Özen, Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri, Sivas: Dilek Matbaası, 1996. s. 20-24.
- M. Reşid Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, Mısır: 1366/1947.
- M. Rosenthal ve P. Yudin, *Materyalist Felsefe Sözlüğü* (trc. Enver Aytekin-Aziz Çalışlar), Dördümcü Baskı, İstanbul: Sosyal yayınları, 1980.
- M.Zihni, Efendi, *Nimet-i İslâm*, İstanbul: 1326.
- Mevdûdî, Ebu'l-Ala, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (trc. Dr. Ahmed Asrar), İstanbul: Bengisu, 1997.
- Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr*, Beyrut: Dar el-Marefah, 1998.
- Meydan Larousse*, İstanbul: Meydan Yayıncılık, ts.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1979

Milliyet Gazetesi, 12.05.1966 tarihli sayı.

Mirâs, Kâmil, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, İstanbul: Diyanet İşleri Reisliği, 1947.

Molla Hüsrev, *Dürrü'l Hükkam fî şerhü Gureri'l Ahkam*, İstanbul: 1307

Molla Husrev, *Serhi mirkat el-vüsul*, İstanbul:1979.

Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, Beyrut: 1983.

Nesâî, *es-Sünen*, Beyrut: 1991.

Nevevî, *Riyâzu's-sâlihîn*, (tercüme ve şerh: Yaşar Kandemir, İ. Lütfi Çakan, Raşit Küçük), İstanbul: Erkam yayınları, 1998.

Ocak, A.Yaşar, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, Ankara: 1984.

Örnek, Sedat Veyis, *Anadolu Folkloründe Ölüm* (2. Baskı), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1979.

_____, *Türk Halkbilimi*, KB Yayınları, Ankara 1995.

Ötüken Neşriyat, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, İstanbul: 1985

Özcan, Nuri - Mustafa Uzun, “Cenâze Salâsi”, *DİA*, IIV, 358.

Özdemir, Mehmet, “İbn Dihye el-Kelbî”, *DİA*, XIX. 413-414

Paçacı Mehmet, *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.

Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l Kur'ân*, İstanbul: Kahraman yay., 1986.

Sâbûnî, Nûreddin, *el-Bidâye fî Usûliddîn* (nşr ve trc. Bekir Topaloğlu, Mâtürîdiyye Akaidi), Ankara: T.D.İ.B.Yayınları, 2000.

Salih, Subhi, *Ölümden Sonra Diriliş* (trc. Şerafettin Gölcük), İstanbul: 1998.

es-Seyyid el-Bedevî, Ahmet Subhi, *Beyne 'l-Hakîka ve 'l-Hurâfe*, Kahire: 1983.

Seyyid, Eymen Fuâd, “Fatimîler”, *DİA*, XII. 228-237

Sönmez, Ahmet, *Merzifon Yöresinde Yaygın Halk İnançları ve Dini İnançların Fert Üzerindeki Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: MÜSBE, 1997

- Sultan, Abdülmü'min, *el-Müctemai'ü'l-Asrî fi'l-Fâtımî*, 1985.
- Şener, Mehmet, "Cenaze", *DİA*, VII, 355.
- Şentürk, Lütfü ve Seyfettin Yazıcı, *İslâm İlmihali*, Ankara: TDİBY, 2003
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylül'evtâr*, Mısır: 1371.
- Şeyh Nizamüddin ve bir heyet, *el-Fetevâ-ı Hindiyye*, Beyrut:1400.
- Şimşek, Mehmet, "Bid'at ve Bid'at Ehli", *Ehli Sünnet Tetkikleri*, (Aylık Dergi Özel Sayı), 2. Baskı, İstanbul: Eksen Yayıncılık, 1989.
- Taftazani, Şerhû'l Akaid, İst.1980
- Tahânevî, *Keşşâfu İstilahâtı'l-Funûn*, İstanbul 1984.
- Tanyu, Hikmet, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara: AÜİF, 1967.
- Topaloğlu, Bekir, "Âhiret", *DİA*, VII, 383.
- _____, "Allah", *DİA*, II. 471, 486
- _____, "Cehennem", *DİA*, VII. 227
- _____, "Cennet", *DİA*, I. 453
- Toprak, Süleyman, "Haşır", *DİA*, XVI. 416
- _____, "Kabir", *DİA*, XXIV. 37
- _____, *Ölümden Sonraki Hayat*, Konya: 1997.
- Toygar, Kamil, "Türkiye'de Mevlid Çevresinde Meydana Gelen Folklorik Unsurlar", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. IV.
- Tunç, Cihat, "Ecel", *DİA*, X, 380
- Uysal, Mustafa, *İslâm'a Sokulan Bid'at ve Hurâfeler*, Konya: 1982.
- Yaran, Rahmi, "Bid'at", *DİA*, VI, 129.
- Yardımcı, Mehmet, "Çukurova'da Ölümle İlgili İnançlar-Uygulamalar ve İskenderun Mezar Taşlarının Dili", *T.C. adana Valiliği Çukurova Üniversitesi II. Uluslararası Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu (20-24 Kasım 1991)*, Çukurova Üniversitesi Yayınları, 1993.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Ba’s”, *DİA*, V.

_____, “Hurâfe”, *DİA*, XVIII, 382.

_____, “Kader”, *DİA*, XXIV, 58.

_____, “Ehl-i bid’at”, *DİA*, X, 501.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili* (sdl. İsmail Karaçam vdğr.) İstanbul: Azim Dağıtım Feza Gazetecilik, ts.

Yel, Ali Murat, “Hurâfe”, *DİA*, XVIII. 381

Yeni Türk Ansiklopedisi, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1985.

Yıldırım Suat, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul: Zaman Yayınları, 1998.

Yiğit, Bekir, *İslam Mezheplerinde Şefaât, İstanbul* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: MÜSBE, 1986, s. 6

Yurdagür, Metin, *İslâm Düşüncesinde Fetret Kavramı*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1995.

Yücel, İrfan, “Tedavisinin İmkânsızlığı Sebebiyle Öldürülmesini İsteyen Hasta, Doktor Tarafından Öldürülemez”, *Güncel Dini Konular*, T.D.V. Yayınları, 1998

Kaynak Kişiler	Mahale	Maltepe
Aydoğan, Mustafa	Zümrütevler	“
Avcı, Safınaz.....	Aydınevler	“
Tırpan, Nejdî	Yetmişevler	“
Demirci, Seyit.....	İdealtepe	“
Asra, Fatma.....	Aydınevler	“
Tepe, Cemile.....	Bağlarbaşı	“
Sandalcı, Fatma.....	Aydınevler	“

Öz Geçmiş

Abdulhamid Pehlivan, 10 Haziran 1973 yılında Amasya/ Merzifon'da doğdu. İlkokulu Karşıyaka köyünde, ortaokul'u ve liseyi Merzifonda bitirdikten sonra 1997'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Meslek Yüksekokul'una kayıt yaptırdı. Bu okulu, 1999'da iyi bir derece ile bitirdi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine dikey geçiş hakkı kazandı. Bu Fakülteyi 2002'de bitirdi ve aynı yıl Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler İlahiyat Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladı. Yüksek lisans tez konusu “ Ölüm ve Sonrasına Ait Günümüz Halk İnançlarının Teolojik Altyapısı (İst./Maltepe örneği) ”dır.

Abdulhamid Pehlivan, Arapça ve İngilizce bilmektedir.

CURRICULUM VITAE

Abdulhamid Pehlivan was born on 10th June 1973, in Amasya/Merzifon After finishing his elementary and secondary education in Merzifon, he entered Marmara University Faculty College of Theology in 1997. He graduated in the first degree which gave him the chance to continue Marmara Üniversitesi Department of Theology. He graduated from this faculty in 2002, and in the same year he started his MA programme at Marmara University, Social Sciences Institute, Basic Islamic Sciences Department, Kelam (Beliefs of Islâm) Branch. Subject of his Master thesis is “The Theologic Basis of Current Public Beliefs About Death and After Death (İst./Maltepe example)”.

He knows Arabic and English.

Öz Geçmiş

Abdulhamid Pehlivan, 10 Haziran 1973 yılında Amasya/ Merzifon’da doğdu. İlkokulu Karşıyaka köyünde, ortaokul’u ve liseyi Merzifonda bitirdikten sonra 1997’de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Meslek Yüksekokul’una kayıt yaptırdı. Bu okulu, 1999’da iyi bir derece ile bitirdi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine dikey geçiş hakkı kazandı. Bu Fakülteyi 2002’de bitirdi ve aynı yıl Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler İlahiyat Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı’nda yüksek lisans programına başladı. Yüksek lisans tez konusu “ Ölüm ve Sonrasına Ait Günümüz Halk İnançlarının Teolojik Altyapısı (İst./Maltepe örneği) ”dir.

Abdulhamid Pehlivan, Arapça ve İngilizce bilmektedir.

CURRICULUM VITAE

Abdulhamid Pehlivan was born on 10th June 1973, in Amasya/Merzifon. After finishing his elementary and secondary education in Merzifon, he entered Marmara University Faculty College of Theology in 1997. He graduated in the first degree which gave him the chance to continue Marmara Üniversitesi Department of Theology. He graduated from this faculty in 2002, and in the same year he started his MA programme at Marmara University, Social Sciences Institute, Basic Islamic Sciences Department, Kelam (Beliefs of Islâm) Branch. Subject of his Master thesis is “The Theologic Basis of Current Public Beliefs About Death and After Death (İst./Maltepe example)”.

He knows Arabic and English.